

Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának
Doktori Iskolája

Dr. Mondovics Napsugár

**A társadalmi öngondoskodás egyházi és civil
alakzatai Magyarországon a dualizmus korától
napjainkig**

PhD értekezés

Témavezetők:

Dr. Dr. h. c. Ádám Antal
professor emeritus

Dr. habil. Herger Csabáné
egyetemi docens

Pécs 2016

A doktori értekezés műhelyvitára 2016. május 30-án benyújtott változata.

Tartalom

ELŐSZÓ	5
I. BEVEZETÉS.....	6
1. A kutatási téma kiválasztása és aktualitása.....	6
2. Az értekezés tárgya, kutatási kérdések	9
3. A kutatás módszerei, forrásai és az értekezés felépítése.....	12
II. A TÁRSADALMI ÖNGONDOSKODÁS FELELŐSSÉGE A ZSIDÓ-KERESZTÉNY KULTÚRKÖRBE.....	16
1. A társadalmi öngondoskodás mibenléte	16
2. A Tóra egyetemes elvei a kiszolgáltatottak védelmében	18
3. A Tóra családvédő jogintézményei.....	20
3.1. Kőbe vésett parancs: a szülők eltartása	20
3.2. A rokon mint megváltó.....	22
3.3. A legkiszolgáltatottabbak: árvák és özvegyek.....	25
4. A társadalom egészét védelmező jogintézmények.....	27
4.1. A jövevények státusza	27
4.2. A mezgérlet tilalma, a szociális tized és a zálogvétel korlátai	30
4.3. A léviták ellátása	32
5. A társadalmi öngondoskodás keresztény tanítása	33
5.1. A Tóra jogfolytonossága	33
5.2. Az adakozás szeretete.....	37
5.3. A krisztusi tanítás továbbélése	38
III. JOGSZABÁLYI ÉS ANYAGI FELTÉTELEK A TÁRSADALMI ÖNGONDOSKODÁSBAN 1867-1989 KÖZÖTT	44
1.1. Az egyesületi közjog szabályozása Magyarországon 1867-1918 között	44
1.2. Az egyesületi közjog az I. világháborút követően (1918-1945)	49
1.3. Adakozó polgárok és gründolási ház.....	54
1.4. Az állami dotációk formái	58
1.5. A közjótékonyosság és az állami gondoskodás párhuzamossága	60
1.6. Közjótékonyosság felkeltése: ismeretterjesztés és adománygyűjtés.....	62
2. A jogszabályi és anyagi feltételek alakulása a II. világháború után (1945-1989).....	66
2.1. Jogszabályok és tendenciák a civil szektor felszámolásakor.....	66
2.2. Félállami, állami szervezetek létrejötte	69
2.3. Szociálpolitika és lakossági támogatás	74
3. A magyar vallási egyesületek múltjáról.....	78
3.1. Módszertani nehézségek.....	79
3.2. Vallási egyesületek címkéi és jellegzetességei a tipológiában	79
3.3. Vallásos egyesületekre vonatkozó hazai jogszabályok 1867 után	86
3.4. Vallási tanítás és a vallási társulások, felekezetek alapításának összefüggése.....	88

3.5. Újra létező vallási egyesület kategória	93
IV. AZ ÁLLAM SZEREPE A TÁRSADALMI ÖNGONDOSKODÁS ELŐMOZDÍTÁSÁBAN ...	96
1.1. A társadalmi öngondoskodás és a szolidaritás általános értelmezése.....	96
1.2. A társadalmi öngondoskodás elhatárolása a szociális szolidaritástól és az egyéni öngondoskodástól	98
1.3. A társadalmi öngondoskodásra és a szolidaritásra adott magyarázatok	99
2. Az állam viszonyulása a társadalmi öngondoskodáshoz	101
2.1. A jogállam főbb fejlődési szakaszaiban adott válaszok a társadalmi öngondoskodásra	102
2.2. Jogalkotással a társadalmi öngondoskodásért	102
2.3. Az önkéntes tevékenység.....	111
2.3.1. A fogadó szervezetek és tevékenységeik	113
2.3.2. Ki végezhet közérdekű önkéntes tevékenységet?	115
2.3.3. Kötelessége, jogok és előnyök	116
2.3.4. Iskolai Közösségi Szolgálat	118
2.3.5. Európai Unió jogszabályok az önkéntességről.....	118
2.3.6. A nem közérdekű önkéntes tevékenységek	121
3. Az állam szempontrendszere és a társadalmi öngondoskodás találkozásai	122
3.1. Közcél, közfeladat, közhaszon, közérdek	124
3.2. Közhasznúságtól a közszolgálat felé.....	127
3.3. A megfelelő erőforrásokra vonatkozó többlétszabályok	131
3.4. A társadalmi támogatottság indikátorai	138
4. Az egyházak társadalmi támogatottsága és társadalmi szerepvállalásuk összefüggései.....	140
4.1. Az egyházak társadalmi szerepvállalásának politikai és jogi háttere	141
4.2. A társadalmi támogatottság mutatói	146
4.3. Az egyházi fenntartók növekedése a szociális feladatellátásban.....	151
V. KARITATÍV SZERVEZETEK GYAKORLATA A LAKOSSÁGI ADOMÁNYGYŰJTÉS ÉS AZ ÖNKÉNTESKÉPZÉS SZERVEZÉSÉBEN	156
1. Az empirikus kutatás témája és célja	156
2. A kutatás módszertana	157
3. A kutatás szakaszai.....	158
4. A nonprofit elméletekről	159
5. A magyarországi önkéntességre vonatkozó adatok.....	162
6. A kutatásban szereplő civil szervezetek jogi formái	165
7. A kutatásban szereplő civil szervezetek gazdálkodásának szabályozása	167
8. Az egyházi szervezetekre vonatkozó szabályok.....	170
9. Milyen irányú az állami beavatkozás?	171
10. A kutatás kérdéscsoportjai	172
10.1.1. Az önkéntes munka szervezése a gyakorlatban.....	172
10.1.2. Önkéntesképzés, -toborzás	174
10.1.3. IKSz, Iskolai Közösségi Szolgálat	175

10.2. A jogi környezetre vonatkozó kérdések	176
10.3.1. Menedzsment és pénzügyi forrásteremtés	177
10.3.2. Kiszámíthatóság, pénzügyi tervezés.....	178
10.3.3. Forrásbővítés	179
10.3.4. Civil adományok fajtái, a kampány módja.....	180
10.4. Javaslatok, következtetések.....	182
11. Kérdőíves kutatás az Iskolai Közösségi Szolgálatról, 2016.....	185
VI. KONKLÚZIÓK.....	190
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	196
FORRÁSOK	211

ELŐSZÓ

Jelen értekezés témája hosszas beszélgetések után született meg, azt követően, hogy már másodéves hallgató voltam a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájában. Annak ellenére, hogy Budapesten élek és jogi tanulmányaimat is itt végeztem, elsősorban azért választottam Pécsset a kutatásra, mert a Doktori Iskola jó híre, a figyelmes mentorálás fontos szempont volt számomra. Herger Csabáné docens asszony ajánlotta figyelmembe a témát, ismerve személyes elköteleződése és életszemléletem az olyan emberi értékek iránt, mint a másokért való cselekvő felelősségvállalás. Ösztönzésére vágtam bele a társadalmi öngondoskodás kutatásába és ajánlása segített ahhoz, hogy Ádám Antal professzor urat is felkérjem a kettős témavezetésre. Ádám Antal professzor értékrendje és a jogi értékek feltérképezése, értelmezése terén folytatott munkássága tovább biztatott abban, hogy jogászként is szükséges a normák mögöttes okaival, illetve belső értékkelé válásával foglalkozni.

Mindkettejüknek igen nagy hálával tartozom, amiért a legkülönbözőbb módokon egyengették utamat. Hálás vagyok Ádám Antal professzornak azért, hogy mindig rendelkezésemre állt, a résztanulmányokat rövid úton véleményezte és javította. Mély benyomást tett rám emberközponúsága, segítőkészsége és humorral teli biztatásai. Herger Csabáné docens asszony folyamatosan menedzselte tanulmányaimat, gondoskodott arról, hogy mind itthon, mind külföldön előadjam kutatási eredményeim, illetve előadóként is tapasztalatot szerezzek. Barátságos és kollegiális hozzáállása lendített tovább azokon a holtponatokon, amikor édesanyjai vagy családi teendőim mellett nehezebb időszakot éltem át a kutatásban. Szaktudása és példamutató szorgalma a mai napig nagy hatással van rám.

Rendkívüli hálás vagyok Férjemnek, aki a tanulás, gondolkodás szeretetét naponta mélyíti bennem. Ő volt az, aki lelkiileg és anyagilag is támogatta az értekezés megszületését. Köszönöm Gyermekeimnek a türelmüket, hogy gyakorta nélkülöztek hétvégéken és igyekeztek tehermentesíteni a házimunkában vagy saját tanulmányaik becsületes elvégzésével. Köszönöm Édesanyámnak, aki hosszú órákig gépelte az empirikus kutatásban elkészült hanganyagokat.

Sokféle szakmai segítséget kaptam, hálás vagyok Lukács György szociológusnak a kérdőíves kutatás összeállításában adott észrevételeiért, tanácsaiért, kapcsolataiért. Kedves felesége, Lukács Judit könyvtáros minden irodalmat megszerzett és akár házhoz küldött, hogy megkönnyítse ezzel dolgomat. Köszönetet szeretnék mondani Sebestény Istvánnak, aki a KSH adatbázisaiban és azok értékelésében igazított útba. Külön hálás vagyok Szabó Richárdnak a szöveg és a táblázatok formázásában nyújtott önzetlen segítségéért, valamint Kollár Leilának az internetes kérdőív kiküldéséért, követéséért. Természetesen nem felejtkezem el azokról a szakemberekről sem, akik a karitatív szervezeteknél álltak rendelkezésemre és válaszoltak készséggel kérdéseimre.

Nem utolsó sorban szeretném megköszönni munkahelyem, a Szent Pál Akadémia támogatását, valamint azokat az éveket, amelyeket korábban diákként tölthettem ott, és amelyek életre szólóan meghatározták értékrendemet.

I. BEVEZETÉS

1.A kutatási téma kiválasztása és aktualitása

A társadalmi öngondoskodás témaköre az értekezés végleges szövegezése idején még időszerűbb, mint négy évvel ez előtt, a kutatás címének megfogalmazásakor. Az európai civilizáció 21. századi kihívásai, a gazdasági világválság máig tartó hatásai, az energiakészletek szűkössége, az internetes bűncselekmények terjedése, a családi értékek, kapcsolatok háttérbe szorulása, az európai társadalmakat fenyegető előregedés, az egy főre jutó eltartottak számának várható növekedése, a munkanélküliség, a fiatalság tömeges nyugatra távozása, az ország és a kontinens határainál dúló háborúk, valamint a migráció szociális kérdések, megoldások sokaságát vetette és veti fel. Emellett számos *vitát* generál napjainkban e jelenségek társadalomra és európai alapértékeinkre gyakorolt hatásáról, rövid- és hosszútávú következményeiről, esetleges veszélyességéről és annak fokáról, a megoldásukra, enyhítésükre javasolt módszerekről és azok sürgető végrehajtásáról, valamint azokról az eszközökről, amelyek a pozitív jog mellett szerepet játszhatnak a jelzett kihívások megválaszolásában. Mind a pluralista értékfelfogás, mind a demokratikus hagyományok szerint ezek a viták önmagukban is értékelendők, hiszen elősegítik egyéni és közösségi érték szemléletünk tudatosítását, fejlesztését, korszerűsítését és ha kell, védelmezését is.

Ezekben a vitákban,¹ politikai diskurzusokban – akár az Európai Unió vezetői, akár a magyar parlament tagjai, akár a hazai tudományos élet szereplői részvételével folynak – meg- és újrafogalmazódik az állam szerepe: milyen szociális jogokat kell biztosítani az Unió és tagállamai a különböző szereplőknek, ezek milyen terheket hárítanak a költségvetésre és mindez meddig vállalható.

A téma kutatásának kezdetén, egy PhD-konferencia kerekasztal-beszélgetésén kaptam azt a kérdést, hogy mennyiben kapcsolódik a téma a szociális jogokhoz. Erre válaszolva tisztáztam és fogalmaztam meg magamban, hogy a társadalmi öngondoskodás mennyiben mutat hasonlóságot és mennyiben tér el a szociális jogoktól. A kérdés azért is volt rendkívül előrevivő, mivel arra is rámutatott, hogy még a legfiatalabb generációk is a gondoskodó államra várnak számtalan társadalmi szükséglet láttán.

Mindenekelőtt szeretném rögzíteni, hogy a társadalmi öngondoskodás témáját miért nem a szociális jogok oldaláról közelítem meg. A társadalmi öngondoskodás a társadalom

---

¹ A szabadelvű állam politika előtti morális alapjai. Joseph Ratzingert és Jürgen Habermas vitája a müncheni Katolikus Akadémián 2004. január 19-én. (ford: Horváth Károly) Holmi 2005. 11.

különböző csoportjainak *egyéni meggyőződésen alapuló felelősségvállalása* és cselekvése a szükségekben levő embertársaink iránt, legyen az a betegek, idős hozzátartozók, munkaképtelenek, családi vagy más traumákat átélt emberek segítése, segélyezése. A definícióból egyértelművé válik, hogy kutatásom tárgya egybeesik az emberi jogok második generációjához tartozó ún. szociális jogok körével, amelyek az egyén szociális biztonságának előmozdításáért az állam aktív beavatkozására mutatnak rá. Azonban a jogtudomány nem ismeri el egységesen emberi jognak a szociális jogokat, mivel az effajta igények többségének nincs morális alapja, vagyis nem következik az ember emberi mivoltából. Emellett a szociális jogok többsége nem tekinthető egyéni jogosultságnak, mivel bírói úton kikényszeríthetetlen. A szociális jogok ellenzői azzal is érvelnek, hogy a különböző szociális igények érvényesítésére csak a szabadságjogok sérelmével kerülhet sor, és arra hívják fel a figyelmet, hogy ezeknek az igényeknek a teljesítése az állam gazdasági teherbíró képességétől függ.

Természetesen a szociális jogok oldaláról is vizsgálható a megjelölt téma, azonban nem véletlenül választottam a társadalmi felelősség oldaláról közelítő megvilágítást, amely nem ellentétes és nem összeegyeztethetetlen a rászorulókat ellátását célzó szociális jogokkal. Míg utóbbiakkal számos jogdokumentum és szakkönyv foglalkozik, hangsúlyozva, hogy rászorulóként mit kaphatunk, mire vagyunk jogosultak, addig kevesebb szó esik az adni tudók, a munkaképességgel rendelkezők önként és tudatosan vállalt felelősségéről. Holott a társadalom minden felelős tagját jobb érzéssel tölti el, ha ugyanazon célért önként adhat, fogyasztását önként korlátozza, és nem elvesznek tőle a „kikényszerített szolidaritás”² okán.

A társadalmi öngondoskodás már önmagában is jelzi, hogy a társadalom megannyi, folyton változó – kisebb-nagyobb, kényelmi vagy életbevágó – igénye, új feladatok megfogalmazása nem várhat az állami megoldásokra, hiszen az állam bevonása nem feltétlenül szükséges ezek ellátásába, ráadásul óriási idővesztéssel is járna, a bürokrácia útvesztőiről nem beszélve. A társadalmi öngondoskodás ezért reflexió is, azoknak a társadalmi csoportosulásoknak és a mögöttük állóknak a reflexiója, akik félretéve a paternalizmust, észrevesznek, felkarolnak és elvégeznek olyan feladatokat, amelyek az ő közösségeikben jelentkeztek. Ez által pedig óhatatlanul is közösséget szerveznek, erősítenek meg – a vállalt tevékenységek mentén. A társadalmi öngondoskodás megközelítés is: mindaz, amit az egyén a számára fontos ügyekért, közösségekért szeretne tenni, a leghatékonyabban általa végezhető el.

Ezt a nézőpontot az is indokolta részemről, hogy első diplomámat teológiai karon szereztem, és gondolkozásmódomat a mai napig erősen meghatározzák az egyén felelősségének

---

² Bokros Lajos: Verseny és szolidaritás. Élet és Irodalom, Budapest 2004. 41.o.

keresése, ennek területei és korlátai. Az egyén kezdeményező készsége, vállalkozó kedve, másokért érzett segíteni akarása, hovatovább felelőssége vezette érdeklődésemet, ez magyarázza a sajátos optikát. Az egyéni szerepvállalás korábbi tanulmányaim és tapasztalataim szerint is nem csak kiindulópontja lehet a társadalmi feladatoknak, hanem garanciája is: garantálja a célok finomítását, szervezi és újraszervezi erőforrásait, lelkesíti a tevékenységekben részt vevőket, egyre tökéletesebb megoldásokat keres, és kitart ezek megvalósítása mellett. Ez pedig nem az állami szektort, hanem az egyént jellemzi.

Felmerül az a jogos kérdés is, hogy hol vannak a civil szervezetek, miért nem a civil szervezeti oldalról vizsgálom a társadalmi öngondoskodást. Természetesen a civil szervezetek, sőt az egyházak oldaláról is kutatom, hogy az egyén mennyiben, hogyan kapcsolódik ezekhez a társadalmi feladatok ellátásakor, így az értekezésben jelentős szerep jutott a nem-kormányzati szektor vizsgálatának. De ezek vizsgálatakor is szem előtt tartottam azt a végső célkitűzést, hogy az egyénre mennyire számítanak ezek a szervezetek, mennyire támaszkodnak rájuk mint humán erőforrásra és mint adományozóra, vagy a civil kurázsi kihasználása nélkül is képesek ellátni kitűzött céljaikat. Nagy hangsúlyt tettem annak megértésére, hogy a klasszikus értelemben vett civil áldozatvállalás nélkül milyen forrásokból gazdálkodnak ezek a szervezetek, miközben társadalmi, sokszor közfeladatokat látnak el.

Tisztáznom kell, hogy az eddig vázoltak hogyan kapcsolódnak akár a jogtörténethez, akár az alkotmányjoghoz. A kutatás egyik oldalról a társadalmi öngondoskodásban az egyéni felelősségek gyökereit és az ezek mentén létrejött mintázatokat, a magyarországi hagyományokat, bevált modelleket kerestem azzal a céllal, hogy az együttműködés különböző formáira felhívja a figyelmet. Másik oldalról a jelenlegi gyakorlatot tettem vizsgálat tárgyává, az ágakat, amelyek a 21. században hoznak termést. A jogtörténeti kutatás elválaszthatatlan volt a kor gyülekezési és egyesülési jogának szabályozásától. Arra a kérdésre kerestem választ, hogy a jogszabályok mennyiben alakítják vagy keretezik a dualizmus kori és század eleji önszerveződéseket, és milyen jogpolitikai tendenciák jelzik a jogalkotó szándékát a társadalmi öngondoskodás korlátozására. A jogszabályok szellemisége, a jogszabályok kibocsátóinak hierarchiája, a módosítások gyakorisága vagy a definíciók hiánya, a szabályozottság megkérdőjelezése hasznos tanulságokkal szolgál a hatályos szabályozás kérdéseinek tárgyalásakor. A civil szféra hatályos jogát a témához kapcsolódó más jogterületekkel együtt kifejezetten azzal a céllal kutattam, hogy megértsem a civil szféra hétköznapi gondjainak szabályozással kapcsolatos összefüggéseit, az ezekre adható jogalkotói választ, egyáltalán a jogalkotó mint normakibocsátó szerepét a körülírt egyéni felelősségekben. Végül nem kerülhettem meg a jogfilozófiának azt a kérdését sem, amely az erkölcsi normák alakítására a

pozitív jogot hívja fel, és igyekszik belső értékévé transzformálni az egyéni felelősséggel együttjáró áldozatvállalást, altruista magatartást. Emellett meggyőződéssel kerestem azokat a modelleket, amelyek a társadalmi öngondoskodást hangsúlyozó erkölcsre szocializálnak, kitolva a jogalkotói normaalkotás korlátait.

2. Az értekezés tárgya, kutatási kérdések

A társadalmi öngondoskodás önmagában nehezen megragadható és rendkívül *szerteágazó*, gazdag téma. Az értekezés pontos tárgyának kijelöléséhez nem volt elégséges a vizsgált korszak időbeli behatárolása, folyamatos szűkítésre és az öngondoskodás területein belül egy-egy terület kiválasztására volt szükség. Természetesen a társadalmi öngondoskodással rokon vonásokat mutató kutatásoktól is elhatároltam a témát, ennek értelmében a *szolidaritástól* és az *egyéni öngondoskodástól* különböztettem meg.

Az értekezés elméleti alapjait az európai zsidó-keresztény örökség fundamentumában kerestem, az ó- és újszövetségi *egyetemes elvek* feltárásával. Ennek eredményeként fogalmazódott meg előttem az *egyéni felelősség* tudatos vállalása, mint a társadalmi öngondoskodás kiindulópontja. Már ezekben az elvekben is egyértelművé vált a *magánadományozás* és az *önkéntesség* vizsgálatának elsősége. E két tevékenység fejlődését, jogszabályi elismerését, hatásait, az idevágó statisztikák ismertetését a kutatás fő áramának tartottam, és részletes feltárásukhoz a következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg. Mi lehet a magánadományozás és az önkéntes munka szerepe és motívuma az egyes társadalmi célok megvalósításában? Milyen szabályozás alá esett a két tevékenység? Milyen módszerekkel aktivizálták a társadalmat a mindenkor civil szervezetek képviselői? A vallási hovatartozás, felekezeti háttér befolyásolja-e ezek alakulását? Alacsony társadalmi aktivitás mellett milyen lehetőségei vannak a civil szervezeteknek a fennmaradásra? Milyen modellekhez, munkamegosztáshoz vezet ez az állam és a nem-kormányzati szervezetek között? Milyen hatást ér el az önkéntes tevékenységek vállalására megalkotott jogszabályi kötelezettség? Az adókedvezmények elégséges ösztönzőknek bizonyulnak-e a magánadományozás erősítésére? Mennyiben érdekelték a civil és közfeladatokat ellátó egyházi szervezetek a filantrópia és az önkéntes tevékenység fogadására, fejlesztésére?

E körben az jelentette a vizsgálódás tárgyát, hogy a nem-kormányzati szereplők milyen kapcsolatban vannak az állammal, mint a vállalt feladataik egyik lehetséges finanszírozójával? Milyen együttműködés jellemzi kapcsolatukat és erre a politika milyen befolyással van? Milyen

szempontok mentén alakítja az állam a partneri viszonyt, illetve ad át közfeladatokat civil vagy egyházi fenntartóknak, szolgáltatóknak? Mi az alapja a civil és egyházi partnerek közötti különbségtételnek? Hangsúlyoznom kell, hogy a két entitás közül a civil szervezeti kör jelenti a kutatás tárgyát, mivel a civil szervezetek ilyen feladatok végzésére alakulnak, míg az egyházak hitéleti tevékenységük folytatására. Utóbbiak másodlagosan betöltenek társadalmi feladatokat is – egyre növekvő mértékben –, ennek feltárása és értékelése is elengedhetetlen volt a kutatásban, de másodlagos jelleggel. Az egyházak vizsgálatát indokolta az is, hogy az általuk képviselt erkölcsi, vallási értékeken túl jelentős tradíciója van a felekezeti szerepvállalásnak.

A harmadik kérdéscsoportot a fentiek jogi háttéranyagának ismertetése jelentette, az alábbi hangsúlyokkal. A gyülekezési és egyesülési jog szabályozása hogyan formálta a polgárok vállalkozó kedvét a társadalmi öngondoskodásban? A dualizmus korára és a Horthy-korszakra egyaránt jellemző rendeleti szabályozás mit eredményezett a szférában? A jogi szabályozás hiányosságai, a történelmi helyzet, a politika mennyiben vezettek a civil szektor jelenlegi állapotához, és milyen hatásuk érzékelhető napjainkban? Az olyan definíciók jogszabályi rögzítése, mint a civil szervezetek, az egyházak, az önkéntes tevékenység, közhasznúság milyen lényeges változásokat hoznak a szektor működésében?

Mindezek vizsgálata azt a kérdést is felvetette, hogy a társadalmi feladatokból mi alapján válasszam ki azokat a feladatköröket, amelyek esetei, az ott szerepet vállaló nem-kormányzati szereplők tevékenysége, az e körben fellelhető statisztikák alapján is választ kapok a kutatási kérdésekre. Kézenfekvőnek bizonyult a hagyományos feladatok számbavétele, úgymint a szociális ügyek, az egészségügy és az oktatás. Azonban terjedelmi okokból további szűkítést kellett megfogalmaznom, így a szociális szféra, a szociális ellátások, és az ezek kiegészítésére irányuló karitatív tevékenységek kerültek figyelmem középpontjába, amit az olyan egyetemes erkölcs is indokolt, mint a legszegényebbek támogatása. Ez azonban nem jelenti azt, hogy az értekezés a mechanizmusok megértése okán ne tartalmazna példákat más közfeladatok ellátására – mint az oktatás ügye –, ezek azonban háttérben maradnak.

A történeti példák kutatása az értekezés másik kiemelt célja volt, a szerveződések, civil szervezetek szerepét, az intézményesülés jelentőségét igyekeztem megérteni. A társadalmi öngondoskodás és az arra irányuló önszerveződés mindig is jellemzője, *természetes* velejárója volt az emberi együttélésnek. A társadalmak tagjai a legkülönbözőbb emberi szükségletek és hasonlóságok apropóján – legyenek azok gazdasági érdekek, világnézeti, vallási, politikai, kulturális és egyéb nézetek – egyeztettek, tárgyaltak, tömörültek, szövetkeztek és

szervezkedtek, hogy sajátos élethelyzetüket a nekik legmegfelelőbb módon oldják meg. Ezt a sokszínű pluralitást *tudomásul vették*, tényként³ ismerték el egészen a felvilágosodás és az azt követő polgári forradalmak idejéig, de az így létrejött egyesülések, mozgalmak nem az egyesülés szabadságjogának megtestesítőiként jelentek meg a társadalmakban, létrejöttek és különösen szabad ténykedésük a mindenkori hatalom képviselőinek hozzáállásától függött. Alapjogi elismerésük és különösen ennek biztosítása még váratott magára.

Az abszolút államok rendszerint minden eszközzel kontrollálták a politikailag veszélyesnek ítélt önszerveződéseket, társulásokat. A polgári modernizáció korában azonban – amikor is politikai mozgalmak tűzik zászlajukra és alkotmányok rögzítik a szabadságjogokat, így a gyülekezési és nem egyszer az egyesülési szabadság jogát is – *változás* következett be a korabeli egyesülésekhez való hatalmi viszonyban, hiszen ezeket már nem alattvalók, hanem jogaikra eszmélő polgárok szervezték, alapították, akik hangosan kimondták: egyesülési szabadság nélkül nincs alkotmány.⁴ Az államhatalom társadalmi szerveződések iránti fokozott figyelme ezzel együtt nyilvánvalóan nem szűnt meg, csak más koncepció alapján, más *módszerekkel* szelektált a nemkívánatos, megtűrt vagy akár általa létrehozott egyesületek között.

A társadalmi öngondoskodás kutatásakor éppen a fentiekre nézve vizsgálom a polgári korszakot és annak egyesületeit Magyarországon. Az egyesülési jog hazai szabályozását 1867-től 1945-ig tekintem át, függetlenül attól, hogy a citált egyesületek közül több már ezt megelőzően megkezdte működését. Bár a vonatkozó szakirodalom a hazai önszerveződés-történetet korábbra datálja, – a 18. században megjelent szabadkőműves mozgalom megjelenéséhez köti, és azt egyben első cezúrájának is tartja – a kiegyezés utáni időszakot mintegy második virágkornak tekinti, egészen Magyarország II. világháborúba lépéséig.⁵ A kiegyezés éve azért is kínálkozott a téma időbeli behatárolásakor, mert az 1867. február 20-án kinevezésre került magyar felelős minisztérium a közjogi stabilizáció keretében gyakorlatilag életbe léptette az 1848. évi szabadságjogokat, ezzel együtt az egyesülés szabadságát is. Mindezen felül az osztrák-magyar kiegyezés nyitott utat a modern polgári állam korlátozott megteremtésének is.

---

³ Ádám Antal: Az alapjogok jellegéről és védelméről. Jura 1994. 2.

⁴ Csiky Sándor határozati javaslatának előterjesztése az 1868. június 30-i országgyűlésen. In: Képviselőházi Napló VIII. kötet (szerk: Greguss Ágost) Athenaeum Nyomda, 1868. 237.o.

⁵ Domaniczky Endre: Civil kurázsi. Politikatudományi Szemle 2010. 2. 138.o.

3.A kutatás módszerei, forrásai és az értekezés felépítése

Az értekezés az első, bevezető fejezetet követően öt nagy fejezetre tagolódik. A második fejezetben az elméleti alapokat fektettem le, amit a történeti rész vizsgálata követ, az 1867-1989 közötti időszakban (harmadik fejezet). A kutatás gerincét ez a jogtörténeti elemzés, illetve a hasonló hangsúllyal részletezett hatályos szabályozás kérdései alkotják (negyedik fejezet). A gyakorlat vizsgálatára empirikus felmérést készítettem (ötödik fejezet), amelyben magyarországi karitatív szervezeteket kerestem fel, hogy a kutatásban felmerült kérdések mentén működésüket tanulmányozzam. A kutatás összegzőeként fogalmaztam meg azokat a de lege ferenda javaslatokat, amelyek megállapításaimat a jogalkotás lehetőségeivel, eszközeivel kötik össze.

Már az első kutatási kérdések megfogalmazásakor szembesültem azzal a ténnyel, hogy a közösség, a társadalom egyes csoportjainak érdekeit képviselő áldozatkész magatartás elsősorban nem jogi természetű kérdés. Az egyén motiváltságát elsősorban nem a jogtudomány, hanem az embert középpontba helyező teológia, pszichológia és kulturális antropológia kutatja, míg az ebből kiinduló közösség- és társadalomszervezés már filozófiai, államtudományi, politikatudományi és szociológiai összefüggéseket feltételez. Az értekezés tárgyának multidiszciplináris jellegéből fakadóan ezért a vonatkozó szakirodalmat több tudományterület áttekintésével elemeztem.

Az elméleti alapokat keresve döntenem kellett arról, hogy az egyén felelősségének elemzésében meddig tekintek vissza: átfogó, az ókori filozófiától a középkori keresztény értelmezéseket érintő, a reneszánsz, a felvilágosodás és a 18-19. századot jellemző izmusok talaján keresem a társadalmi öngondoskodás mozgatórugóit, elveit. Az elmélet merőben más megközelítést jelentette volna azoknak a non-profit elméleteknek az ismertetése, amelyek az állam és a szektor kapcsolatát jellemzik. Utóbbi választás azonban átértelmezte volna a legalapvetőbb kutatási kérdést: az egyén, a polgár felelős viszonyulásának leírását. Ennek okai érthetőek, mivel maguk a non-profit elméletek csak a II. világháborút követően jelentek meg, az addig eltelt alig egy évszázados non-profit múlt rendszerének elemzésére. Meggyőződésem, hogy az elmélet kutatásának terjedelmi korlátaira is tekintettel a több évezredre kiterjedő áttekintés helyett annak a forrásnak a kiválasztása volt célravezető, amely egyetemes értékei átadásával újra és újra felbukkant, kihatott az európai kultúrkörben releváns későbbi irányzatokra is. Ennek szellemében az Európa zsidó-keresztény gyökereit jelentő mózesi törvényben lefektetett normákat és az ószövetségi Izrael társadalmában „kihúzott” szociális

hálót ismertetem, ennek újszövetségi értelmezése mellett. A bibliai hermeneutika módszerével elemeztem az idevágó szakaszokat, illetve a teológiai szakirodalmat.

A történeti fejezet forrásait a fellelhető egy(esü)leti kataszterek, a kis számú statisztika jelentették, valamint az egyes jogszabályok értelmezése, kifejezetten a gyülekezési, egyesülési jog fejlődésének történetéből. Három megye – Somogy, Baranya, Nógrád – egyesületi katasztere alapján kísérletet tettem a felekezetekhez kötődő, nevükben felekezeti jelzőt használó szervezetek tipizálásának elemzésére, a vallási egyletek ismertetőjegyeinek rögzítésére. A kataszterekben közölt levéltári adatok egybeeső időszakokat dolgoztak fel, ezért összehasonlító elemzést végeztem. A történeti részt három idővonal határolja, az 1867-1914 közötti, azt követően az I. világháború és a civil szervezetek politikai felszámolását jelentő 1945. év közötti intervallum, végül a rendszerváltozásig tartó időszak. Az 1914. év mint szakaszhatár kijelölésének oka volt, hogy a világháború megtizedelte az egyesületi élet virágzásához elengedhetetlenül fontos humán és anyagi erőforrásokat, megtörte a polgári kor lendületét, és előkészítette a szabályozás szigorítását. Önmagáért beszél az 1945. év, amikor több ezer szervezetet szüntettek meg, tekintet nélkül céltevékenységeikre, és vezették be a társadalmi szervezet fogalmát. 1989, a rendszerváltozás éve az önszerveződések előtt is új lehetőségeket nyitott, mind a gyülekezési jogról szóló 1989. évi III. törvény, mind az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény megalkotása miatt, nem utolsó sorban pedig a civil tenniakarás és lelkesedés okán. Mindhárom szakasz vizsgálati módszerül a jogszabályok elemzése, a vonatkozó szakirodalom ismertetése és nem utolsó sorban a jogalkalmazó szervek joggyakorlatának értékelése szolgált.

Az egyesülési jog fontosabb normáinak pusztán ismertetése nem lehet célt, hiszen kiváló tanulmányok születtek már e témában, ezért kiemelten fontosnak tartom a szabályozással párhuzamosan a *mögöttes politikai akarat*, államhatalmi koncepció ismertetését. Vizsgálódásom második területe, az anyagi feltételek megteremtésének példái nyomán is ehhez hasonlóan a *mögöttes emberi akaratot*, a mozgatórugókat keresem. Ezért a jogszabályi feltételek ismertetését követően – talán szokatlannak tűnő párosításban – kitérek a *finanszírozási* oldal bemutatására, az egyesületek alapítóinak, tagjainak kreatív és lelkesült hozzáállására. A két téma egybekapcsolása ugyanis egymás mellé állítja az egyesületi élet virágzásának „felülről” biztosított jogi és „alulról” táplálkozó anyagi oldalát. Más kutatókkal együtt meggyőződésem, hogy a *„magyar múlt, a magyar megoldások” megismerése*

önmagában is feladat a civil szféra jelenkori erősítésében.⁶ Itt kell azt a megállapítást is tennem, hogy az egyesületfogalom változásait nem követem végig.

Mivel a 19. századi forrásadottságok meglehetősen *hiányosak*,⁷ a gazdagabban dokumentált egyesületek, amelyek tudományos közleményekkel⁸ vagy akár törvényjavaslatokkal is a nyilvánosság előtt tevékenykedtek, hangsúlyosabb szerepet kapnak a tanulmányban.⁹ A budapesti alapítványok kutatása a legkézenfekvőbb, részben azok nagy száma, részben példaértékű volta miatt. A Belügyminisztérium, a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium iratai részben megsemmisültek, részben még titkosítás alatt vannak.

A történeti fejezetet követően a hatályos jog került a kutatás középpontjába, ezért a korábbi jogterületek – úgymint az egyesülési jog – számos új jogterülettel bővült annak megfelelően, hogy a vizsgálati kérdések is másképpen fogalmazódtak meg a rendszerváltozástól napjainkig tartó időszakban. Ennek oka a kutatás olyan új kérdéscsoporttal való bővülése, mint a nem-kormányzati szervezetek szerepe a társadalmi öngondoskodásban, illetve a nem-kormányzati szervek kapcsolata a lakossággal. Jogforrásként a civil szervezetekre, az egyházakra és azok társadalmi szerepvállalására vonatkozó jogszabályok, a lakossági adományozást és az önkéntes tevékenységet részletező jogszabályok is szolgáltak. Nem feledkezhettem el az Európai Unió témánkkal összefüggő jogi normái és ajánlásai ismertetéséről – különösen az önkéntes tevékenységek preferálásáról. A civil szakma kiváló folyóirata, a Civil Szemle közölte a civil szakemberek kormányzati politikájával kapcsolatos észrevételeit, a civil szervezetek aktuális problémáit, amelyeket a kutatási kérdések mentén igyekeztem feldolgozni. A történeti rész statisztikájának szegénységével szemben számos lehetőség kínálkozott arra, hogy a számok oldaláról is megvilágítsam az egyes kérdéseket. A NAV, a KSH éves jelentései, valamint a Fővárosi Törvényszék Civil Főosztályán végzett betekintés, ezen felül kistérségi kutatások is rendelkezésemre álltak.

A gyakorlatról szóló utolsó fejezet természetesen nem teljes spektrumban mutatja meg a karitatív feladatok ellátását. A mélyinterjúk kérdéseinek összeállításakor arra törekedtem, hogy választ kapjak a magánszemély támogatók anyagi és időadományának jellemzőire, a karitatív szervezetekkel való kapcsolatára, ezzel összefüggésben annak a modellnek a jellemzésére, amelyben elsősorban az állam és a szervezetek közötti pénzügyi kapcsolat

---

⁶ Domaniczky: i. m. 140.o.

⁷ Bősze Sándor: „Az egyesületi élet a polgári szabadság...” Somogy megye egyesületei a dualizmus korában. Somogyi Almanach 53. Kaposvár 1997. 7.o.

⁸ Leipold Árpád: 150 éve alakult a Magyar Erdész Egylet. Erdészeti Lapok 2001. 9. 275. o.

⁹ Balázs Magdolna: Az alapítványi élet indulása Magyarországon. Esély 1991. 85.o.

hangsúlyos. A karitatív szervezeteket a Karitatív Tanács adatfelvételkor érvényes összetétele szerint kerestem meg, de a megkérdezettek körét kiterjesztettem más, hozzájuk hasonló szervezetekre is. Ennek az empirikus tanulmánynak a részletes módszertani bevezetését az adott fejezetben tettem közzé.

Az értekezés lezárásaként a kutatás eredményeit foglaltam össze, olyan javaslatok közreadásával, amelyek előrevivőek lehetnek a társadalmi öngondoskodás erősítésében. Az irodalomjegyzék kifejezetten a felhasznált szakirodalmat tartalmazza, nem a téma teljes bibliográfiáját. A jogszabályokat külön forrásjegyzékben tüntettem fel, az internetről elért elektronikus irodalom szintén külön csoportot alkot a források sorában.

II.A TÁRSADALMI ÖNGONDOSKODÁS FELELŐSSÉGE A ZSIDÓ-KERESZTÉNY KULTÚRKÖRBEN

1. A társadalmi öngondoskodás mibenléte¹⁰

*„Tanuljatok jót tenni; törekedjétek igazságra,
vezessétek jóra az erőszakoskodót,
pártoljátok az árvák és özvegyek ügyét.”¹¹*

A mottóul választott prófétai felhívás a helyes erkölcsi értékek tanulását szorgalmazza, azt a tudatos értékválasztást és értékkövetést, amely meghatározója az egyén és a közösség szinte valamennyi megnyilvánulásának. A következetesen újfogalmazott, mintává tett és a fiatal generációknak is átadott értékfelfogás normatív hatást gyakorol a közösség belső életére,¹² ezen belül tanulmányom tárgyát is képező szociális viszonyokra, az abban szereplő gazdagok és szegények, adományozók és segélyezettek, honpolgárok és befogadottak együttélésére.

A társadalmi öngondoskodás elvei nagy hangsúllyal kapnak helyet abban a vallási, bibliai alapú normarendszerben, amelyet mózesi törvénynek hívunk. E normarendszer előírásairól megállapíthatjuk, hogy más magatartásszabályokhoz hasonlóan „értékforrásúak és értékszolgáltatúak”,¹³ s bár e dolgozatnak nem tárgya, vitát generálhatunk azok értékének isteni vagy emberi eredetéről. A bibliai beszámoló fényében ugyanis a törvény nem emberi, hanem isteni kinyilatkoztatásra lett a héberek közös értéke, jogforrása. A kutatás tárgyát képező mózesi törvényt és az abban deklarált szolidaritási elveket vizsgálhatjuk ezen az alapon is, respektálva azok isteni eredetét, de ennél szűkebb kontextusban értékelhetjük azokat egy etnikum magatartási kódexeként. Bármelyik aspektusnál maradjunk is, nem kérdőjelezhetjük meg a *Tóra*, Mózes öt törvénykönyve rendelkezéseinek értékforrású mivoltát (túllépve a forráseredetre adott lehetséges válaszokon) és értékszolgáltatú hatását. Arra keresem a választ, hogy a Tórában – tekintettel a törvények tartalmára és funkciójára – miként kerül előtérbe a társadalmi öngondoskodás gondolata, amely elvekben nyilvánul meg,¹⁴ milyen jogszokások és jogintézmények éltetik a gyakorlatban. Céлом egyrészt azon értékek, elvek, elvárások ismertetése, amelyek zsidók és nem zsidók *felelősségére* tekintettel általánosan, kötelező érvénnyel hangoznak el a társadalom szociális hálójának alakításában.

¹⁰ A társadalmi öngondoskodás és a szolidaritás meghatározását, összefüggéseit a IV. fejezetben vizsgálom bővebben.

¹¹ Szent Biblia (ford.: Károli Gáspár) Magyar Bibliatanács, Budapest 1991. Ésaías próféta könyve 1:17 A bibliai idézeteknél minden esetben a Károli Gáspár-féle fordítást használom.

¹² Ádám Antal: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. Polgári Szemle 2006. 2. évf. 26-41.

¹³ U.o.

¹⁴ Gottwald, Norman K.: The Tribes of Yahweh: A sociology of the Religion of Liberated Israel, 1250-1050 BCE. Sheffield Academic Press, 1999. 59. o.

Mindenekelőtt hadd definiáljam a társadalmi öngondoskodás fogalmát és annak általam használt értelmezési körét. A témánkhoz legközelebb álló tárgyú jogszabályok – az 1997. évi LXXX. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről, és a szociális ellátásokról és szociális igazgatásról szóló 1993. évi III. törvény – céljaik között rögzítik a társadalmi szolidaritás elveinek megfelelő szabályozást a társadalombiztosítás keretében létrejövő jogviszonyok tekintetében. Az egyéni felelősség, az öngondoskodás és szolidaritás együtt használt, de nem azonos jelentésű fogalmak, ezért indokolt egymástól való elhatárolásuk. Mivel témámat nem közgazdaságtani, hanem erkölcsi szempontból vizsgálom, a fenti fogalmakat is erkölcsi kategóriaként közelítem meg.

A *szolidaritás* fogalma széles körben használt, definíciója nem csak tudományáganként, de koronként is változó.¹⁵ A szolidaritás fennállhat családon belül, nemek és generációk között, állandósulhat a társadalmi, civil vagy a kortárs jelzőkkel, jelenthet politikai koncepciót is. A latin-francia eredetű szó az egyének valamely közös érdek melletti egyesülését, összefogását jelenti, s ennek megfelelő kölcsönös felelősségvállalást, segítségnyújtást. A szociológiában közös, kölcsönös segítségvállalást, és politikatudományban azonos érdek, eszme alapján létrejött közösséget feltételez, míg a jogtudomány egyetemleges felelősséget, együttes kötelezettséget ért alatta.¹⁶

Az *öngondoskodás* kevésbé keresett fogalom, kevésbé népszerű, mint a vele rokon szolidaritás kifejezés, amely jóval tágabb értelmű. Az öngondoskodás a civil társadalom, ezen belül a magánszemélyek felelősségét és e felelősség mentén kibontakozó magatartásokat jelenti olyan szükségletekre, igényekre, amelyek állami beavatkozás nélkül mozdítják elő azok megoldásait. Ilyenek nem csak a szociális krízisek, egyenlőtlenségek kezelésében vannak jelen, hanem az esélyegyenlőség megteremtésének olyan szegmenseiben is, mint az oktatás vagy rekruitáció.

Fontosnak tartom hangsúlyozni a társadalmi öngondoskodás elhatárolását az egyéni öngondoskodástól is. Míg az öngondoskodás jelszavát ma a társadalombiztosítással egybekötve hallhatjuk, abban az értelemben, hogy az egyén vagy annak szűkebb környezete, családja viseljen gondot a beteg vagy idős hozzátartozókról, addig a *társadalmi öngondoskodás* a társadalom különböző csoportjainak felelősségvállalása és cselekvése a fenti szükségletekre – nem zárva ki ezzel azt a tényt, hogy az ilyen társadalmi csoportok is az egyén felelősségén állnak. A felelősségvállalásnak ezt a formáját a legszűkebb keresztmetszetben vizsgálom: kifejezetten a rászoruló, elesettek, kiszolgáltatottak segélyezése vonatkozásában, a szolidaritás

¹⁵ Komter, Aafke E.: *Social Solidarity and the Gift*. Cambridge University Press, Cambridge 2005. 37. o.

¹⁶ Chronowski Nóra: Szolidaritás az Alkotmányban és azon túl? *Közjogi Szemle* 2010. 1. 16. o

kifejezést pedig ennek szinonimájaként. E szűk értelmezés alól egyetlen kivételt a léviták ellátását is szolgáló tizedfizetés tárgyalásánál teszek.

2.A Tóra egyetemes elvei a kiszolgáltatottak védelmében

Kutatásom kiindulópontja a mózesi törvénytáblák – hivatkozással a Tórán kívüli bibliai helyekre is –, amelyek merőben újat jelentettek a Közel-Keletre addig jellemző törvénytárakhoz viszonyítva. A Tóra egyik novuma, hogy saját állítása szerint *ius divinum*, azaz isteni jog, amelynél fogva nem változtatható és nem visszavonható: örök érvényű értéket képvisel.¹⁷ Ennek illusztrálására akár Hammurabi, akár Istár törvényeit vesszük figyelembe, ezeket a gyűjteményeket az uralkodók – bár isteneiknek ajánlva vezetik fel – maguk írják, Hammurabi maga „tesz igazságot és jogot a nép szájába”. Ellenben Mózes törvénykönyvét nem Mózes, hanem maga Isten írja, így az az előzőekkel ellentétben nem emberi jog. „Bár hasznos összehasonlítani és szembeállítani egymással Mózes öt könyvének törvényeit a mezopotámiai jogszabálygyűjteményekkel – például Hammurabi kódexével – végső soron észben kell tartanunk, hogy... semmilyen bizonyítható közvetlen kapcsolat nincs az izraeli és a babiloni törvénykezés között”¹⁸ Előbbinek nincsenek mezopotámiai hagyományai, a két jogforrásban kizárólag a közös nomád eredet jegyei mutatkoznak.¹⁹

A Tóra másik novuma az emberi *élet mindenek feletti értéke*, megóvása, amelynek kioltását sokkal keményebben rendelték büntetni, mint Hammurabi. Ennek oka, hogy a „mózesi legislatio központjában az ember állott, s nem a vagyon,... tehát a törvényhozás humánus és nem materialisztikus.”²⁰ Ahogy azt az általam ismertetett parancsok (micvák) is indokolják, azért kellett humánusan bánniuk az izraelitáknak a szegényekkel, árvákkal, özvegyekkel, de még a más nemzetből közéjük települt jövevényekkel is, mert emberi mivoltukban hordozták az istenképűséget: az emberi méltóságot. Az ember élete nemcsak értékes, hanem szent is, ebből kifolyólag a mózesi rendelkezések tiszteletben tartják az emberi test épségét, minimálisra korlátozva a fizikai kegyetlenséget. Ez az emberközpontúság jelenik meg olyan általános magatartási szabályok elemzésekor, amelyek az „élni hagyni, élni segíteni” üzenetet teszik követendővé az olyan minimum létfeltételek biztosításával mint a mindennapi kenyér vagy ruházat.

¹⁷ Johnson, Paul: A history of the Jews. Harper Perennial, New York 1988. 33. o.

¹⁸ Gordon, H.C. – Rendsburg, G.A.: The Bible and the Ancient Near East. W. W Norton & Company, 1997

¹⁹ Horváth Attila: Egyetemes jogtörténet szöveggyűjtemény. Budapest 2012. 5.o.

²⁰ Kállay Kálmán – Dr. Friedman Dénes – Dr. Hevesi Illés: Szináj. Népszerű zsidó vallási ismeretek tára. Protestáns Szemle 1929. 707. o.

Vizsgálódásom tárgyának időbeli kereteit a törzsszövetség idejére esett mózesi törvényadás (i.e. 1440) kezdete, valamint a monarchia és a kettészakadt királyság korabeli társadalmi viszonyok jelentenek. Módszertani „bonckésem” részben az eredeti szöveghez, szövegkörnyezethez visszatérő exegetikai, hermeneutikai elemzés, másrészt a történeti háttér ismertetése.

A szegényekről, elesettekről vagy más módon kiszolgáltatottakról (árvák, özvegyek) való gondoskodás mind az ószövetség tanúsága, mind azon kívüli korabeli források szerint is *egyetemese elv* volt, amely nem csak a zsidóságot kötelezte, hanem más etnikumokat is.²¹ A kronológiai visszatekintés alapján már az i.e. 2000 évvel elpusztult Szodoma és Gomora városállamok morális vétkét és csődjét jelentette, hogy „kevélység, eledel bősége és gondtalan békesség” ellenére „a szűkölködőnek és szegénynek kezét nem fogta meg.”²² Szodoma ennél fogva válik a bűn szimbólumává a prófétai interpretációkban, s ezzel kapunk teljes korrajzot a szodomaiak erkölcsi állapotáról: „fejedelmeid megátalkodottak és lopóknak társai, mind szereti az ajándékot és vesztegetést hajhász, árvát nem pártolnak, és az özvegy ügye nem kerül eléjük.”²³ Az emberi együttélés normáinak ilyen mértékű negligálása vezetett Szodoma, de később Izrael bukásához is.

A bölcsességirodalom kiemelkedő alkotásának számító Jób könyve központi kérdése Jób bűnösségének vagy erkölcsi tartásának tisztázása, ennél fogva a mű vádbeszédeket és Jób saját érdekében mondott védőbeszédeit tartalmazza. A könyvben kiugróan magas az elesettek, szegények, árvák, özvegyek, jövevények iránti odafigyelés, együttérző magatartás, segítségnyújtás felsorolása mint általánosan elvárható társadalmi vezérelv.²⁴ Dialógusukban realiztikusan és rendkívül képszerűen vetik fel a társadalmi egyenlőtlenségek és igazságtalanságok, a kiszolgáltatottság és a jogtiprás megnyilvánulásait. A szegények vagyonát elrabolták, majd méltányosságot nem ismerve zálogba vették utolsó ingóságait is, az árvák, özvegyek szükségét sem vették észre, a nyomorultakat még nagyobb nyomorba döntötték.²⁵ Ezzel szemben Jób otthona menedéket jelentett mindannyiuknak: meghallgatta a szegények kérését, az özvegyeket, árvákat asztalához hívta, takarót, ruhát osztott nekik, képviselőt és jogsegélyt biztosítva ügyeikben, a jövevényeket, utazókat házába fogadta.²⁶ Summázatként

---

²¹ Fensham, F. Charles: Widow, Orphan, and the Poor of Ancient Near Eastern Legal and Wisdom Literature. *Journal of Near Eastern Studies* Apr. 1962. Vol. 21, No.2, 129. o.

²² Ezékiel próféta könyve 16:49

²³ Ésaías próféta könyve 1:23

²⁴ Rudolf Rezsőházy: *Emergence des valeurs communes aux Européens à travers l'histoire*. L'harmattan, Paris 2012

²⁵ Jób könyve 20:19, 22:6, 24:3-4.9

²⁶ Jób könyve 29:12-16, 31:16-22. 32

megfogalmazódik a mögöttes világnézet is: Isten „nem nézi az emberek személyét, és a gazdagot a szegénynek fölébe nem helyezetteti, mert mindnyájan az Ő kezének munkája”²⁷ – utal a minden embert társadalmi helyzetétől függetlenül megillető emberi méltóságra Jób. A könyv keletkezésével foglalkozó elméletek felvetik, hogy Jób nem volt zsidó, ennek fényében szociális érzékenysége megerősíti a szolidaritás elveinek általánosságát.

A Példabeszédek című gyűjteményes kötet zárókölteménye nem zsidó, hanem arab bölcsesség, amely Lemuel arab királynak tulajdonított.²⁸ Ez ismét az adakozás, alamizsnaosztás, jótékonykodás korabeli példáját tárja elénk: „markát megnyitja a szegénynek és kezeit nyújtja a szűkölködőnek” – állítja egy közmegebecsülésnek örvendő nőről.²⁹ A Hammurabi törvénykönyv is tartalmaz hasonló kívánalmat zárszavában: „az erős a gyengében kárt ne tegyen, az árvák és özvegyek útbaigazítására”³⁰ – deklarálja az ítéletgyűjtemény érvényre emelésének okát, amely konkrét esetekben ajánlott eljárást jelent (özvegy újraraházasodása esetén apai hozományának kiadása stb.), és nem egyetemes elvekre helyez hangsúlyt.

3.A Tóra családvédő jogintézményei

3.1.Kőbe vésett parancs: a szülők eltartása

A törvény szívének alkotó Tízparancsolat is foglalkozik a társadalmi öngondoskodás kérdésével, amikor az Isten-ember viszonyára vonatkozó parancsokat követően az ember horizontális kapcsolatrendszerét szabályozza. E hat parancs közül az első így hangzik: „Tiszteld atyádat és anyádat, hogy hosszú ideig élj azon a földön, amelyet az Úr, a te Istened ad teneked!”³¹ A szülők tiszteletének követelménye az egyetlen a tíz közül, amely nem tiltó formában fogalmazódik meg, nem valamitől való távolmaradást jelent, hanem aktív cselekvést. A norma tartalmának kifejtéséhez mindenekelőtt az eredeti szövegben e helyütt álló *cháved* ige (כָּבֵד) jelentéskörének vizsgálata elengedhetetlen.

A szó a tisztelet kifejezésének anyagiakban, pénzben megnyilvánuló formáját jelenti, azt a fajta megbecsülést, amely elsősorban nem szavakra, köszönetnyilvánításra korlátozódik, hanem a másik fél, jelen esetben a szülők ellátására. A héber *cháved* szó értelme úgy bontakozik

---

²⁷ Jób könyve 34:19

²⁸ Mariottini, Claude: Who was King Lemuel? <https://claudemariottini.com/2009/05/18/who-was-king-lemuel/> (2016. 05. 22.)

²⁹ Példabeszédek könyve 31:20

³⁰ Hammurabi törvénykönyve (ford: Dr. Kmoskó Mihály) Erdélyi Múzeum-egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya, Kolozsvár 1911. 63. o.

³¹ II Mózes könyve 20:12

ki előttünk, ha a szótári jelentéshez a korabeli fizetőeszközt, az aranypénzt is társítjuk, s ezzel együtt válik érthetővé, hogy a *tisztelet kifejezésének módja és mértéke* nagyon is mérhető volt, s az tisztelte Istenét vagy embertársát, aki nehéz, súlyos, kemény³² érdemet, aranyat, ezüstöt vagy egyéb jövedelmet adott át. Hadd hívjak fel két másik szöveghelyet ennek megerősítésére! Salamon, a monarchia fénykorának uralkodója jegyeztette le a következő bölcsességet: „Tiszteld az Urat a te marhádból, egész jövedelmed zsengejéből!”³³ A tiszteletkifejezés képeit hordozza itt a szöveg, ha figyelembe vesszük, hogy az izraeliták, mint főleg állattenyésztéssel és földműveléssel foglalkozó nép, legfőbb javai a marha és az aratáshoz köthető zsenge volt. Amennyiben pedig kitekintünk az ókori Közel-Kelet más térségeire, egyértelműen megállapíthatjuk, hogy az istenek tiszteletét mindig kézzel fogható módon fejezték ki, s gondolkodásmódjukban a tiszteletadás egyet jelentett az anyagi javak átadásával.

Visszaulva a vizsgált norma második felére, ez a tiszteletadás mintegy feltétele a hosszú életnek, mai szóhasználattal élve boldog aranykornak, a következő generáció életében. A társadalmi *öngondoskodásra tanítás* tehát már a törvényadás alapjainál megkezdődött, s a társadalom alappillérét jelentő családot jelölte meg ennek érvényesítésére. Könnyen elképzelhető, hogy a több generációs nagycsaládban a nagyszülők tiszteletét látva szocializálódtak a legkisebbek is, és vált természetessé számukra a családi szolidaritás. Az ún. *bét-áv* (בֵּית-אָב), az atyai ház és az azon belüli együttélés volt kohója a társadalmi öngondoskodás legfőbb elve megszületésének: a másik ember és az emberi élet iránti tiszteletnek. A *család mint színtér* mind jelentőségében, mind a gyermek erkölcsi nevelése szempontjából megelőzött más társadalmi intézményeket, amikor az erkölcsi parancs megtanulását és annak gyakorlatát összekötötte a családon belül.³⁴ Egyszerre volt képes láttatni az idősödő szülők élethelyzetét, szükségéit, ellátásukat, és az erről szóló elvet. Érdemes e helyütt arra is emlékeztetni, hogy a családfők, az apák feladata volt gyermekeik tanítása a Tórára, jelesül a szülők iránti gondoskodásra is, s amennyiben sikeresen adták tovább a fiatalabbaknak a felelősségvállalásnak adakozásban megnyilvánuló igazságát, úgy idős korukban ezt ők is élvezték. Ugyanezen színtéren, szintén az apáktól hangzottak el más társadalmi csoportok (léviták, árvák, özvegyek) iránt tanúsított szociális érzékenység normái. Ezzel a Tóra az „etnikai és vallási *sorsközösség szolidaritásának* szükségességére” helyezte a hangsúlyt.³⁵

³² Gesenius' Hebrew and Chaldean Lexicon to the Old Testament Scriptures. Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1991. chávéd szócikke

³³ Példabeszédek könyve 3:9

³⁴ Bengtson, Vern L. – Roberts, E. L.: Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction. Journal of Marriage and Family Nov. 1991. 856. o.

³⁵ Ádám Antal: Vallás, vallásszabadság és egyház. Jura 2011. 2. 7-23.

3.2.A rokon mint megváltó

A Tóra szegények védelmében létrehozott magánjogi intézménye az ún. *góél*, megváltó rokon eljárása, valamint az circularisan ismétlődő *szombat*- és *Jóbél-év*, azaz a 7. és 50. esztendő.³⁶ A kapitalizmus szelíd változatát biztosító intézkedéseket külön fejezetek taglalják hosszan a mózesi törvényben, s indoklasként a szegények esélyegyenlőségének megteremtését, az empátia gyakorlását, az emberi élet tiszteletét hirdetik.³⁷ A *góél*, azaz megváltó rokon eljárása a családi szolidaritás intézményesített formája volt, amely megértéséhez a Tórán kívüli forrásokra kell kitekintenünk, még akkor is, ha az ősi Közel-Keleten kizárólagosan a Tóra használja ennek eredetét, a *gáál* gyököt.³⁸ A szó jelentése – megvéd, megoltalmaz, visszavásárol, helyreállítja az eredeti állapotot, igényt tart, (vissza)követel – beszédesen adja vissza a *góél* intézményének lényegét.³⁹ A következő sorokban a *góél*-szerephez hasonló intézményeket vizsgálunk a Közel-Keleten az izraeli *góél* funkciójának tisztázása végett.

A *góél* intézménye a családi földbirtok visszaváltását és az ezzel szorosan összefüggő rabszolga-megváltást is tartalmazta⁴⁰ az ősi Izraelben. Közülük, az elsőként vizsgált földbirtok visszaváltását leíró törvényi hellyel leginkább a mezopotámiai kereskedőváros, *Eshnunna* törvényének 39.§-a mutat párhuzamot,⁴¹ amely szerint az elszegényedett és birtoka eladására kényszerülő *awilum* (teljes jogú szabad) joga fennállt annak visszavásárlására, még akkor is, ha azt nem kívánta eladni új tulajdonosa. Egy másik szerződés szerint⁴² az eredeti tulajdonos visszavásárolhatja korábbi birtokát, de erre a célra pénzt nem kérhet kölcsön, azaz anyagi helyzetének javulásához van kötve e jog. Babilóniai adásvételi dokumentumok is azt rögzítik, hogy a családi vagyon megőrzése céljával a családtagoknak is fennáll a joga az eladott földterület visszavásárlására.⁴³

---

³⁶ Utóbbiak nem a családtagokat kötelezték, de a családi ingatlanvagyon védelme miatt családvédő intézkedésként értékelhetők.

³⁷ Kajtár István – Herger Csabáné: Egyetemes állam- és jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó 2014. 9. o.

³⁸ Leggett, Donald A.: The Levirate and Goel Institutions in the Old Testament. Mack Publishing Company, New Jersey 1974. 63. o.

³⁹ Vaux, de Roland: Ancient Israel: Its Life and Institutions. Wm.B. Eerdmans Publishing Co., Michigan 1997.21.o.

⁴⁰ A *góél* szoros törzsi kapcsolatot kifejező kötelezettségei: rabszolgává lett rokon és eladott, elzálogosított föld kiváltása (III Mózes könyve 25:25.47), vérbosszú (IV Mózes könyve 35:19-25), valamint kártérítés, amely utóbbi két feladatkör nem kapcsolódik szorosan témánkhöz.

⁴¹ Goetze, Albrecht: The Laws of Eshnunna. Israel Exploration Journal, Vol. 7. No. 3. 192-198.

⁴² Harris, Rivkah: The Archive of The Sin Temple in Khajafah. Journal of Cuneiform Studies Vol. 9. No. 2. 1955. 31-58.

⁴³ Leggett: i. m. 28. 66. o.

A mózesi törvény ezekre a jogszokásokra külön terminológiát használ,⁴⁴ s a fentieknél részletesebb képet ad arra az esetre, ha a gazdasági körülmények szorításában birtoka elzálogosítására vagy eladására kényszerült valamely családtag. Nem adásvételi szerződést, hanem erre az esetre szóló eljárást taglal a törvény: „Ha elszegényedik a te atyádfia, és elad valamit az ő birtokából, álljon elő az ő rokona, aki közel van őhozzá, és váltsa ki, amit eladott az ő atyjafia.”⁴⁵ A rendelkezést bevezető törvényi helyen a földmegváltásnak erkölcsi és vallási jelleget is ad, minthogy a földmegváltás jogát Isten mint legfőbb tulajdonos jogával magyarázzák⁴⁶, biztosítva ezzel a család anyagi felemelkedésének újbóli lehetőségét és vagyona rehabilitációját. Az elszegényedett ember joggal várhatta a góélt, azaz a föld visszavásárlására *képes és hajlandó* rokont, aki e jogának/kötelességének gyakorlását akár vissza is utasíthatta, hiszen ezt semmilyen módon nem szankcionálta a törvény,⁴⁷ így eljárása nem saját érdekein, hanem kizárólag vallási meggyőződésén nyugodott.

Az elszegényedés a föld elidegenítése mellett rabszolgasághoz is vezethetett, amelyben saját vagy családtagja munkaerejét önként bocsátotta áruba valaki.⁴⁸ A góél abban az esetben élhetett a rabszolga megváltásának jogával,⁴⁹ ha rokona jövevénynek (betelepedett idegen) vagy zsellérnek adta el magát. Az idegen rabszolgatartó és az önkéntes eladás együttes fennállása esetén nem a korábban már hivatkozott hat évig állt fenn a rabszolgaság, hanem az eladott földbirtokhoz igazodva az ötvenedik esztendőig, azaz a Jóbél-évig maradhatott fenn. Míg a törvény a földmegváltás elrendelésében szűkszavúan hívja fel a góélt mint közeli rokont a föld visszavásárlására, addig rabszolga visszavásárlása esetén taxative felsorolást tartalmaz: a testvért, nagybácsit, unokatestvért vagy más rokont is megnevezi, hangsúlyozva ezzel családtagjaikért fennálló felelősségüket.⁵⁰

Az eredeti állapot helyreállítását a góél intézménye mellett másodlagosan a már említett Jóbél-év is szolgálta, amennyiben senki nem volt képes megváltani a földet vagy a rabszolgasorsra jutott rokont. (*Entemena*, Lagas királya feliratában szerepel a szabadság

---

⁴⁴ Ahogy korábban említettem, a gáál gyököt semmilyen formában nem őrzik más sémi nyelvek, eltekintve az amorita Ga'ilalum személynévtől.

⁴⁵ III Mózes könyve 25: 25

⁴⁶ III Mózes könyve 25:23-24 „A földet pedig senki el ne adja örökre, mert enyém a föld; csak jövevények és zsellérek vagytok ti nálam, azért a ti birtokokotoknak egész földjén megengedjétek, hogy a föld kiváltható legyen.”

⁴⁷ Góél hiányában az eredeti birtokos maga válthatta azt meg, ha idő múltával meg tudta fizetni.

⁴⁸ Mendelsohn, Isaac: Slavery in The Ancient Near East, The Biblical Archeologist Dec., 1946. Vol. 9, No. 4, 74.o.

⁴⁹ Itt kell megjegyeznünk, hogy a rabszolgaság különböző okokból jöhetett létre, ennél fogva a Tóra azt több helyen tárgyalja. Az általam kiemelt törvényi szakasz kifejezetten a góél eljárásához kapcsolódik. III Mózes könyve 25: 47-55

⁵⁰ A III Mózes könyve 25:25 és a III Mózes könyve 25:48-49 összehasonlításában 2:5 arányban szerepel a לָאֵל

kihirdetésének és ezzel együtt a családhoz való visszatérésnek a gondolata.⁵¹ A későbbi századokban *Lipit-Ishtar* rendelte el négy városban az adószolgák felszabadítását, és ezzel adósságaik eltörlését.⁵²) A Jóbél-év olyan elemeket tartalmazott, amelyek a Közel-Kelet más kultúráiban is egyenként előfordultak: a szabadság kihirdetése,⁵³ az elidegeníthetetlen földtulajdon visszaadása, a föld ugaron tartása, örömnép az év hetedik hónapjában, 50 évenkénti ciklus.⁵⁴ Az elidegenített föld az elszegényedettek akaratától függetlenül, ex lege visszaszállt eredeti tulajdonosára az 50. esztendőben.⁵⁵

Ez az intézmény két törvényi helyen is kapcsolódik a rabszolgafelszabadításhoz. Az egyik a fentebb részletezett eset, amikor önként idegenek rabszolgájává lett valaki, és senki nem váltotta meg a Jóbél-év bekövetkeztéig. A másik eset, amikor zsidó rabszolgatartónak adta el magát valaki. Ilyenkor a törvény a góél eljárása mellőzésével csak a Jóbél-évhez köti a felszabadulást.⁵⁶

Az ún. *szombat-év*, azaz a hetedik esztendő is meghatározott kötelmek elengedésére szolgált. Elsőként a héber rabszolga felszabadításáról szóló rendelkezést ismertetem. Ahogy azt korábban láttuk, a héber rabszolgákat maximum hat évig lehetett „használni”,⁵⁷ a hetedik esztendőben ingyen felszabadulhattak.⁵⁸ Sőt, az ingyenes felszabadításon túlmenően állatokkal és terményekkel „megterhelve” kellett őket elbocsátani.⁵⁹

A *szombat-év*ben történt a különböző kölcsönügyletek elengedése is,⁶⁰ amikor mindennemű kölcsönt törölni kellett azzal a kivétellel, hogy egyedül az idegennek (נכר)⁶¹ adott kölcsönt lehetett ezt követően behajtani. Minden hetedik évben „elengedés hirdettetett az Úrért” – ad spirituális magyarázatot a törvényalkotó. A részletes szabályok arra is kitérnek, hogy a *szombat-év* közeledtével is jóhiszeműen adjanak kölcsönt egymásnak, még ha annak visszafizetése bizonytalanná válik is az elengedés miatt. Itt is érzékelhető, hogy a zsidó gondolkodásban ott van Isten az ember mögött mint láthatatlan harmadik fél,⁶² ezért „kölcsön

⁵¹ Weinfield, M.: The Covenant of Grant in the Old Testament and in the Ancient Near East. Journal of the American Oriental Society. Vol. 90. No. 2. 184-203.

⁵² Steele, Francis R.: The Lipit-Ishtar Law Code. American Journal of Archaeology. Vol. 51. No. 2. 158-164.

⁵³ Bergsma, John Sietze: The Jubilee from Leviticus to Qumran. Brill 2007. 22-23. o.

⁵⁴ U.o. 20.

⁵⁵ A földet ennél fogva nem lehetett végleg eladni, s ez két adottságra emlékeztette őket: annak isteni eredetére és Isten korlátlan uralmára, mivel végleg nem rendelkezhetek vele.

⁵⁶ III Mózes könyve 25:39-43

⁵⁷ Lemche, Niels Peter: The Hebrew Slave. Comments on the Hebrew Slave law. Exodus 21: 2-11. 1975. 129-144. 136. o.

⁵⁸ II Mózes könyve 21:2

⁵⁹ V Mózes könyve 15: 13-14

⁶⁰ V Mózes könyve 15:1-4

⁶¹ V Mózes könyve 15:3 Ez a szövegrész ékes bizonyítéka a jövevény (גר) és az idegen (נכר) közti különbségtételnek.

⁶² Johnson: i. m. 10. 155. o.

ad az Úrnak, aki kegyelmes a szegényhez, és az ő jótéteményét megfizeti neki.”⁶³ A szombat-évre vonatkozott az alábbi rendelkezés is: „hat esztendeig vedd be a te földedet, és takard be annak termését, a hetedikben pedig pihentesd azt, és hagyd úgy, hogy egyék meg a te néped szegényei”,⁶⁴ amely a föld megművelésének tilalmával a szegényeknek biztosított ellátást.⁶⁵

3.3.A legkiszolgáltatottabbak: árvák és özvegyek

Az özvegyi állapot (a szó pontos fordítása özvegyasszony: אַלמָנָה) szinte teljes kiszolgáltatottságot jelentett, két okból is. Az egyik ilyen ok a nők társadalmi helyzete, a másik pedig az ezzel szorosan összefüggő egzisztenciális ellehetetlenülés. Mindkét ok megnevezése, illetve vizsgálata vezethet az özvegyiség és a kapcsolódó jogintézmények megértéséhez. A patriarchális társadalmi berendezkedés szerint az asszony a háznép részeként kapott védelmet, ellátást férjétől. Saját földbirtokkal nem rendelkezett,⁶⁶ mivel a leánygyermek nem örökölhette,⁶⁷ feladata a család és ház körüli munkák elvégzése volt. Mindaddig, amíg a családapa élt, a családnak volt hitele, halálával azonban minden gazdasági ügylet teljesítése, így a kölcsöné is, bizonytalanná vált.

Férje halála esetén jogi helyzete attól függően változott, hogy voltak-e gyermekei, akik öröksége felett kvázi haszonélvezeti joggal bírtak, vagy sem. Gyermektelensége⁶⁸ esetén a sógor-házasság (latinul *leviratus házasság*) vehette el szégyenét, és jelenthette a volt férj nevének, így birtokainak fennmaradását, továbbörökítését.

A leviratus házasság hasonló formáival más kultúrákban, így a babiloni, az asszír és a hettita népeknél is találkozunk.⁶⁹ A babiloni hasonló jogintézmény az özvegy eltartását célozta azzal, hogy elhunyt férje örökségének hasznait vehette egész életében, és nem függött az elhunyt rokonainak házasodási szándékától. E tekintetben az összehasonlító jogtudomány szerint nem létezett Babilonban a héberrel megegyező leviratus intézménye.⁷⁰ Azonban közelebbi hasonlóság mutatkozik a Hammurabi kódexszel egyidőben keletkezett asszír törvényekkel, amelyekben a menyasszonyt hozzáadhatták leendő sógorához, ha vőlegénye

⁶³ Példabeszédek könyve 19:7

⁶⁴ II Mózes könyve 23:10-11

⁶⁵ Westbrook, Raymond: Jubilee Laws. Israel L. Rev., Jerusalem 1971. 209. o.

⁶⁶ Marsman, Hennie J.: Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East. Brill, 200. 715. o.

⁶⁷ Ez alól kivételt képez a mózesi törvény rendelkezése a fiúgyermek nélküli családok esetében. Lásd IV Mózes könyve 27:1-7

⁶⁸ Marsman: i. m. 68.733. Ugarittal összevetve az izraeli gyermektelen nők helyzetének nagyobb figyelmet szentel a Biblia.

⁶⁹ Egeresi László Sándor: Ruth könyve. Kálvin János Kiadó, Budapest 2006. 74. o.

⁷⁰ Leggett: i. m. 28. 12.

meghalt a házasságkötés előtt, és hozománya már a férfi családjához került. A héber leviratussal összevetve a nő helyzete jelenti a legfőbb eltérést a két jogintézmény között, mivel az asszír jogesetben szereplő nő még apja házában élt, nem hagyta el azt a vőlegény halálakor. Az esetleírás szerint az elhalt fiú testvére nem köteles elvenni a menyasszonyt, hacsak nem apja akaratának akar ezzel megfelelni.⁷¹ A hettita jog egyetlen helyen említett esete rögzíti az özvegy újrakházasodási lehetőségét sógorával vagy apósával.⁷² Kézenfekvő tehát a héber leviratus és a korabeli jogszokások közötti kapcsolat, egymásra hatás, közös vonások keresése, de szükséges a különbségekre is rámutatni.

A bibliai leviratus célja elsősorban a vérvonal fenntartása az elhunyt testvérnek nemzett gyermeke révén,⁷³ bár a téma kutatói között vita zajlik arról – a források töredékessége miatt –, hogy az intézmény elsősorban humanitárius módon az özvegy védelmét szolgálta, ahogy a hettita jogban is, vagy az elhunyt nevének feltámasztásával az örökségére való jogcím fenntartása volt a cél.⁷⁴ Abban mindenképpen megegyeznek, hogy az elhunyt nevének fenntartása csak a héber leviratus házasság célja volt.

Mivel a társadalom alapegységét a vagyonon alapuló családok jelentették,⁷⁵ nem volt érdekük a gyermektelen özvegy visszatérése apai házába, ami a nő hozományának kiadásával is járt volna.⁷⁶ Ezért az egész nagycsalád érdekét szolgálta az özvegygel kötött házasság. Megállapítható, hogy a leviratus házasság elsődleges célja az elhunyt iránti *szolidaritás* volt testvére részéről, s csak ennek következménye az özvegyi státusz felszámolása, és a nőről való gondviselés a házasságban, jöllehet a leviratus célja változott Izraelben is. Míg korábban az apai házban együttlakó fiú(ka)t kötelezte az özvegygel kötött házasságra azzal a céllal, hogy a még ki nem adott apai örökségre jogcímet szerezzen az elhunyt nevét viselő fiúgyermek, addig a későbbiekben már nem az örökség fenntartása, hanem az elhunyt nevének, életének biztosítása volt a célja.⁷⁷

A jogintézményt szabályozó törvényi rendelkezés emellett szól az özvegy védelméről, szankcionálva a sógort, aki nem kíván házasságra lépni vele. Büntetését a nyilvánosságot jelentő városkapuban érvényesíthette maga az özvegy, ahol a vének előtt lehúzta a sógor saruját lábáról, majd arcul köpve őt megváltoztatta a megszégyenített családnevét is: „lehúzott sarujú

---

⁷¹ Leggett: i. m. 28. 13.

⁷² Leggett: i. m. 21. 28. o.

⁷³ Burrows, Miller: The Marriage of Boaz and Ruth. Journal of Biblical Literature 1940. Vol. 59, No. 4. 445.o.

⁷⁴ Egeresi: i. m. 71. 75. o.

⁷⁵ Hugenberg, Gordon: Marriage as a Covenant. Biblical Law and Ethics as Developed from Malachi. Baker, 1994

⁷⁶ Weisberg, Dvora E.: Levirate Marriage and the Family in Ancient Judaism. University Press of New England, 2009. 171. o.

⁷⁷ Leggett: i. m. 29. o.

háznépnek” titulálva őt.⁷⁸ Ruth történetében a leviratus házassághoz egy másik jogintézmény, a korábban tárgyalt megváltó rokoné is kapcsolódik, aki közeli családtagként meghatározott kötelezettségekkel tartozott nemzetsége iránt. A Ruth könyvében szereplő esettanulmány szerint e két jogintézmény együttes alkalmazása révén veszi el a jótékony Boáz Ruthot – aki egyszerre jövevény és özvegy –, s vele a család szántóföldjét, hogy „ki ne vesszen a megholtak neve”.⁷⁹ Boáz ezzel *erkölcsi* és nem törvényi köteletségét teljesíti, hiszen nem sógora Ruthnak, ahogy azt a leviratus-házasság törvénye feltételezi.⁸⁰

A megözvegyülés másik esetét is e helyütt kell tárgyalnunk. Amennyiben a családfő utódokat nemzett, azok örökölték a földet utána, anyjuk pedig haszonélvezetre volt jogosult. Az özvegyiség értelemszerűen veszteséggel járt, ezért a héber jog bizonyos kiváltságokkal igyekezett kárpótolni őket. Ilyen volt a második tizedből, alamizsnából, valamint a fán hagyott termésből való részesedés, az özvegy ruhája (értsd: ingóságai) elzálogosításának tilalma,⁸¹ és átok terhe mellett külön „paragrafusban” kihirdetve tilos volt igazságuk elfordítása,⁸² azaz jogérvényesítési lehetőségeik szabotálása. A monarchia korától keletkezett bölcséleti könyvek kiemelik az árvák, özvegyek védelmét, konkrétan birtokhatárak elmozdításának tilalmát.⁸³

4.A társadalom egészét védelmező jogintézmények

4.1.A jövevények státusza

Izrael társadalmi integrációját szolgáló normák leírásakor találkozunk a közösség támogatására szoruló csoportok megnevezésével; ilyenek a betelepedett idegenek (jövevények), árvák, özvegyek, szolgák, napszámosok, valamint a lévíták,⁸⁴ amelyek közül az árvák, özvegyek helyzetét fentebb vizsgáltam.

Ebben az alponthan tárgyalom a *jövevények státuszát*, mivel a Tóra jogintézményeinek többsége – a góél, a szombat-év és Jóbél-év kivételével – rájuk is vonatkozott, esélyegyenlőségüket szolgálta. Társadalmi csoportjuk a társadalmi öngondoskodás szempontjából a legérdekesebb kérdéseket veti fel, hiszen nem voltak zsidók, mégis elsőként részesedtek a szociális intézmények adta védelemből. Amennyiben megfigyeljük a

---

⁷⁸ V Mózses könyve 25:7-10

⁷⁹ Ruth könyve 4:10

⁸⁰ Marsman: i. m. 70. 718.

⁸¹ V Mózses könyve 24:17

⁸² V Mózses könyve 27:19

⁸³ Példabeszédek könyve:15:25, 23:10-11 Ez a rendelkezés általános szabály volt a Tórában (V Mózses könyve 27:17), de az évszázadok elteltével nyilvánvalóan megerősítésre szorult.

⁸⁴ Hiers, Richard H.: Biblical Social Welfare Legislation: Protected Classes and Provisions for Persons in Need. Journal of Law and Religion 2002. Vol. 17., No. ½, 49.

következőkben részletezett törvényi helyeket, megállapíthatjuk, hogy kivétel nélkül megelőzik a felsorolásokban az árvákat és özvegyeket.

Mindenekelőtt annak meghatározására törekszem, hogy kik számítottak jövevénynek az ószövetségi Izraelben. Az eredeti héber szövegben elsősorban a *gér* (גר) szó jelenti azokat, akik önként csatlakoztak Izrael társadalmához, és laktak huzamosabb ideig közöttük.⁸⁵ Megkülönböztetendők az átutazóktól, akik az ókorra jellemzően kereskedelmi ügyleteket bonyolítottak, vagy kommunikációs feladatoknak tettek eleget. Utóbbiak kereskedők, követek lévén nem szakadtak ki saját családjukból, népükből, hanem kitűzött céljuk elérével hazatértek.⁸⁶ A körülhatárolást segíti, ha a rabszolgák, foglyok helyzetét is különválasztjuk a jövevényekétől, előbbieket külső kényszerből hadizsákmányként vagy egyszerű vásárlás útján kerültek a házközösségbe, bár ez nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a jövevény is eladhatta magát rabszolgának, ha erre rászorult.⁸⁷

A jövevény a fentiek összefoglalásaként hátrahagyja eredeti közösségét, ezzel együtt kultúráját, a megélhetést biztosító földjét, hogy többnyire hosszabb ideig a befogadó társadalom, nép között éljen egymagában, esetleg szűk családjával. Kiszakadásának okai sokfélék lehetnek, amelyek témánk tárgyalása szempontjából is relevánsak annyiban, hogy nyilvánvalóan nem a véletlen, hanem valamiféle érdek vezérelte az idegeneket a betelepedésre, és ez az érdek egyben indokot is jelentett nekik arra, hogy tiszteletben tartsák a befogadó – jelen esetben az izraeli – társadalom vallási normáit, szokásait. Betelepülésükre bármi is adott okot, az ószövetségi zsidó társadalomban a törvény számukra sajátos jogállást biztosított, amelyet később körvonalazok. A jog mai szakkifejezéseivel élve a letelepedettet, menedékest, menekültet, oltalmazottat érthetjük alatta.

Hadd térjek ki e helyütt Mezopotámia városainak idegenekkel kapcsolatos gyakorlatára. Valószínűsíthető, hogy polgárjoggal nem rendelkezők csak a városon kívül, a kikötőkben telepedhettek le, ott is csak kis számban, s jogosítványukat a királyhoz való viszonyuk határozta meg. Az Izraelre jellemző jövevénybefogadás csak nyugaton tűnik fel Mezopotámiában,⁸⁸ ahol gazdasági indíttatásból jelöltek ki a városon belül külön tisztviselők felügyelete alá rendelt negyedeket az idegen kereskedőknek, bár mint megállapítottuk ők nem esnek a bibliai jövevényfogalom alá. „Mezopotámiában feltűnően hiányzott a vendéglátás

---

⁸⁵ Grüll Tibor: „Világosságul adtalak a népeknek.” A judaizmus mint térítő vallás a római korban. In: A gyökér és az ágak. Savaria University Press 2005. 119-151. 122. o.

⁸⁶ Általános elvként őket is „megillette” az utazók, idegenek befogadása, elszállásolása, ahogy erre az erényre a bibliai Jób is hivatkozik. Lásd Jób könyve 31:32

⁸⁷ Kenessey Béla: Az Ó-testamentum társadalmi eszméi és intézményei, Protestáns Szemle 1893. 256. o.

⁸⁸ Oppenheim, A. Leo: Az ókori Mezopotámia. Gondolat Kiadó, Budapest 1982. 112-113. o.

fogalma és terminológiája”,⁸⁹ hasonlóan Görögország poliszaihoz „amelyek irtóztak a nem polgároktól, és mindenféle – gazdasági és társadalmi – megkülönböztetéssel sújtották az idegent.”⁹⁰ Az ókori görög jogélet hagyatékában szereplő proxenosz intézménye sem több vendégbarátságnál, amelyben az idegen állam polgára a kereskedelmi kapcsolatok miatt nyerte el ezt a hivatalos címet, és képviselte a más városállamokból származókat.⁹¹ A fentiekkel ellentétben a jövevények ilyen mértékű, szinte korlátlan befogadását egyes kutatók a zsidók nomád múltjával magyarázzák, míg más szerzők (Johnson) ezzel ellentétben azt állítják, hogy még a Sínai-szigeten való vándorlásuk sem elégséges sivatagi nomád életvitelük alátámasztására. Befogadó kultúrájuknak más volt tehát az oka.

A már említett gér szó mellett kisebb számban, de megtaláljuk a *tósáv* (תשב),⁹² zsellér szót is az eredeti szövegben, amely nem a különbözőséget, másságot, máshonnan érkezést, hanem a nincstelenséget és az azzal járó mobilitást hivatott kifejezni. A jövevény természetesen nem rendelkezett földbirtokkal, ami nem zárja ki ingóságai feletti rendelkezési jogát. Megjegyzésre érdemes, hogy a fenti szavak nem kirekesztőek, amelynek legfőbb bizonyítéka, hogy a jövevény szót zsidókra is alkalmazza a történeti leírás, ha valaki elhagyta a sorsvetéssel kiosztott földjét, városát,⁹³ valamint a fogalom nem osztályoz a kiirtásra ítélt kánaáni népek és más szomszédos népcsoportok között sem.⁹⁴ Sőt, a törvényalkotó az izraelitákat is jövevénynek és zsellérnek sorolja be a földtulajdonlás kérdéskörében,⁹⁵ kifejezve azt, hogy idegen és bennszülött, bevándorló és állampolgár, gazdag és szegény között az emberi élet tiszteletében *nincs megkülönböztetés*, a jövevény-lét szimbolikáját, a halandóságot tekintve pedig a Tóra rámutat az emberi élet megismételhetetlenségére és az ebből fakadó kölcsönös felelősségvállalásra.⁹⁶ A Törvény rendszeresen alkalmazza a jövevényekkel kapcsolatos normák indokolásakor a történelmi múltat, az egyiptomi szolgasorsot és az azzal járó emberi tapasztalatot: erre *emlékezve kell tanulni* és követni az egyes szabályok iránymutatásait. Nézzük most a jövevényekkel kapcsolatos tételes rendelkezéseket!

---

⁸⁹ U.o.

⁹⁰ U.o.

⁹¹ Kajtár – Herger: i. m. 19. o.

⁹² A *tósáv* szó „zsellér” fordítása jól adja vissza azt, hogy a jövevények kifejezetten mezőgazdasági munkák miatt is érkeztek a térségbe. Gesenius’ Hebrew and Chaldean Lexicon to the Old Testament Scriptures. Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1991. 8453. sz. szócikke

⁹³ Bírák könyve 19:1

⁹⁴ Jewish Encyclopedia, forrás: <http://www.jewishencyclopedia.com/alines> szócikke szerint a kánaániták is lehettek jövevények (2012.03.30.)

⁹⁵ III Mózes könyve 25:23

⁹⁶ Dávid király visszatérően identifikálja magát jövevénynek és zsellérnek, mindezt halandóságával igazolva: Lásd Zsoltárok könyve 39:13, I Krónika Könyve 29:15

Esélyegyenlőségük megteremtéséről számos normatíva gondoskodott. Kiemelendő ezek közül a törvény előtti egyenlőség vívmánya; peres ügyekben, jogvitáikban, sőt a nem szándékos gyilkosság esetén is ugyanazon jogszabályok szerint járt el a jogalkalmazó, mint a „polgárjoggal” bíró zsidó bennszülöttek esetében, bár a jövevények születésüknél fogva nem tartoztak a Tóra 613 parancsának személyi hatálya alá.⁹⁷ Bizonyos szabályokat tekintve vonatkozott rájuk is a Tóra területi hatálya, eszerint az államigazgatási és erkölcsi törvényeket meg kellett tartaniuk, a zsidók szombatját nem zavarhatták meg saját kereskedéseikkel.⁹⁸ A jövevény igazságának elvitatása, megsarcolása, a vele szembeni törvénytelen eljárás Isten haragjával fenyegetett magatartás volt, ellensúlyozására Isten magáénak vallja a „jövevény megoltalmazója” címet. A társadalom felsőbb rétegei is nyitva álltak előttük, hiszen vagyonra, földbirtokra tehettek szert, sőt elszegényedett zsidókat is foglalkoztathattak azok megváltásáig.⁹⁹ Katonai pályát is befuthattak, ahogy ezt Dávid király korábban zsoldos hadvezére, a zsidóságba időközben beházasodott Hitteus Uriás illusztrálja. Számukra munkalehetőséget részben a mezőgazdasági munkák, részben olyan közmunkák ellátása jelentett, mint a vízfordítás vagy favágás, amelyre a gibeoniták foglalkoztatásánál és Dávid király nagyszabású templomépítési előkészületeinél is találunk példát.¹⁰⁰ Nem utolsósorban meg kell említenünk a zsidó hitre térés perspektíváját (prozelitizmus), amellyel teljes értékű zsidóvá váltak a jövevények is, végérvényesen szakítva korábbi etnikai és spirituális közösségükkel.

4.2.A mezei tilalma, a szociális tized és a zálogvétel korlátai

Az elsőként vizsgált jogintézmény a *mezei tilalma*, amely az aratás, szüretelés alatt jelentette a jövevényekről, árvákról, özvegyekről, szegényekről való gondoskodást. „Szőlődet se mezeireld le, és elhullott szemeit se szedd fel szőlőre, a szegénynek és a jövevénynek hagyd meg azokat. Én vagyok az Úr, a ti Istenetek.”¹⁰¹ „Ha olajfád termését lerázod, ne szedd le, ami még utánad marad, a jövevényé, árváé és özvegyé legyen az.”¹⁰²

A társadalmi öngondoskodásnak ez a formája a betakarításkor hátrahagyott gabona, szőlő és gyümölcstermésre vonatkozott. Kevésbé ismert, de kézenfekvő összefüggést hordoz a

⁹⁷ III Mózes könyve 24:22, IV Mózes könyve 15:15

⁹⁸ Ruff Tibor: Az Újszövetség és a Tóra. József Műhely Kiadó, Budapest 2009. 300. o.

⁹⁹ III Mózes könyve 25:47-50 Ezen felül ld. még V Mózes könyve 28:43 vetíti előre a jövevény felemelkedésének lehetőségét.

¹⁰⁰ I Krónika könyve 22:2

¹⁰¹ III Mózes könyve 19:10

¹⁰² V Mózes könyve 24: 20

mezgérlés tilalma és a magántulajdon védelme. Az egymás melletti földterületek, kertek határait nem jelölték szigorúan, a határok elmozdítását – akár gondatlanságból is – átokkal szankcionálták.¹⁰³ Joggal állapíthatjuk meg, hogy a tulajdonjog tiszteletéhez kötődött a szociális védelemnek ez a megnyilvánulása, ami minden bizonnyal nem fedezte a szegények teljes ellátását, célja nyilvánvalóan nem is ebben rejlett. Emberi méltóságuk elismerését, az idegenek integrációját, a közös munka élményét és az aratóünnepen megszokott örömben való osztozást hivatott szolgálni. Az elhagyott termésért a szegényeknek is meg kellett dolgozniuk, az érett kalászosok, gyümölcsök szüretelése időben nem várathatott magára, a szegények, jövevények vagy özvegyek az aratók énekét hallva, azok nyomában járva, vagy akár velük együtt szedegettek. Szorgalmuk, munkaszeretetük befolyásolta ezen belül, hogy mennyit gyűjtenek a földeken.

Az aratástól függetlenül nyitva állt számukra is – mint egy terített asztal – minden kert, veteményes, ahova zsidók és nem zsidók a korabeli szokásjog szerint betérhettek, s jóllakhattak a termésekből azzal a korlátozással, hogy el nem vihetek az „edd magad” akcióban. Hasonló engedmények a korai germán jogban is ismertek, így a gabonát lóhátról le lehetett vágni, de edényben tilos volt azt elvinni.¹⁰⁴

Egy másik jogintézmény az aratáshoz hasonló örömnünpet jelentő három nagy ószövetségi ünnep egyikéhez köthető, amikor a zsidó családoknak Jeruzsálembe kellett zarándokolniuk, hogy ott az ún. második tizedet magukra költve örvendezzenek. Ugyanezt a tizedfajtát minden harmadik év végén szociális tizedként a rászorulóknak, így a jövevényeknek, árvák, özvegyeknek és a léviták között osztották szét.¹⁰⁵ Könnyen kiszámolható, hogy ekképpen jövedelmük évi 3,3%-át fordították jótékonykodásra. Ezen felül a hetek ünnepén (sávuót) a törvény a szabad akaratból adott adományozást hangsúlyozza – ajánlott mértékét Isten áldásának tulajdonított jövedelem mértékéhez igazítva.¹⁰⁶ Az adakozás e formája feleltette az etnikai, vallási, gazdasági különbségeket, *egymás felé* fordította a zsidó földtulajdonosokat és a nem zsidó jövevényeket, ajándékozó és megajándékozott egy héten át együtt örült és ünnepelt.

Továbbhaladva a szegények védelmében tett (gazdasági) intézkedések sorában, érdekes aspektusait olvashatjuk a zálogvételnek: „hogya szegény ember az, ne feküdjél le az ő zálogával, bizony add vissza neki azt a zálogot napnyugtakor, hogy az ő ruhájában feküdjék le,

---

¹⁰³ V Mózses könyve 27: 17

¹⁰⁴ Kállay: i. m. 12. 707. o.

¹⁰⁵ V Mózses könyve 14:28-29

¹⁰⁶ V Mózses könyve 16:10-14

és áldjon téged”,¹⁰⁷ s ehhez hasonlóan a szegény napszámos bérét is napnyugtakor kellett kiadni.¹⁰⁸ Egy másik passzus is korlátot jelent a zálogvételnél: „ha kölcsönt adsz valamit a te felebarátodnak, ne menj be az ő házába, hogy magad végy zálogot tőle, kívül állj meg, és az ember, akinek kölcsönadsz, maga vigye ki hozzád az ő zálogát”¹⁰⁹ – védelmezi az adós helyzetét és életterét a hitelező esetleges kapzsiságával szemben.

4.3.A lévíták ellátása

A lévíták annyiban különböztek a fent tárgyaltaktól, hogy Izrael társadalmában egyedi funkciót töltöttek be: szakrális közfeladatot láttak el a nép képviselőiben. Esetükben felmerül a kérdés, hogy példájuk mennyiben alkalmas illusztrálni a társadalmi öngondoskodás témáját, illetve mennyiben tér el más példáktól? Ahogy azt a bevezetőben rögzítettem, a társadalmi öngondoskodás nem merül ki szociális kérdésekben, hanem a társadalom *alulról szerveződő megoldásait* részesíti előnyben a paternalisztikus megoldásokkal szemben – legyen ez a szociális háló kiépítése, valamely közösség rekrutációjának biztosítása vagy az általuk értéknek tartott társadalmi munkamegosztás fenntartása. A kérdésre válaszolva, a lévíták utóbbi okán alkalmasak bemutatni a vizsgált elveket, s a példa különbözősége is ebben áll.

Mínthogy az ószövetségi teokratikus társadalomban a lévíták a nép jólétét garantáló szakrális feladatoknak éltek, a Tóra életre hívta a *tized* jogintézményét, mellyel a zsidók elismerték Isten elsőbbségét javaik felett, s egyben *gondot viseltek* a lévítákról is.¹¹⁰ Sajátos reciprocitás jött létre: a tizenegy törzs normakövető magatartásán nyugodott a lévíták megélhetése, sőt életszínvonala, de a nép megélhetése is, hiszen következő évi termésük mennyiségi és minőségi garanciája volt a tized beszolgáltatása.¹¹¹ Par excellence a tized jogintézménye nem a lévítáknak szólt, hanem Istennek mint sui generis tulajdonosnak, s csak „mellékesen” a neki szolgáló lévítáknak. (Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az a tény, hogy a lévíták maguk is tizedet adtak a tizedből, valamint már az ősatyák is adtak tizedet.¹¹²)

Ezt a szisztémát a mózesi törvényen alapuló közmegegyezés, hit tartotta fenn, s ennél fogva a lévíták nem érezhették magukat a társadalom potyautasainak. Axiológiai értelemben mindez a zsidó nép világnézeti meggyőződéséből fakadó *közösségi értékválasztás* volt, amely

---

¹⁰⁷ V Mózes könyve 24: 12-13

¹⁰⁸ V Mózes könyve 24: 14-15

¹⁰⁹ V Mózes könyve 24: 10-11

¹¹⁰ IV Mózes könyve 18:21-26

¹¹¹ Példabeszédek könyve 3:9 Könnyen belátható, hogy közös érdek volt a tized megfizetése, mert mindannyiuk életszínvonalát ez határozta meg.

¹¹² I Mózes könyve 14:20, 28:22, Zsidókhöz írt levél 7:2-9

isteni kinyilatkoztatáson és annak egybehangzó elfogadásán nyugodott, így nem vezethető vissza a Közel-Keleten ekkor regnáló más rendszerekre. Amennyiben áttekintjük a tizedfizetéshez és a lévítáknak „járó” más javadalmak megadásához kötődő színtereket, a következőket állapíthatjuk meg. Az egyik ilyen színtér az istentiszteleti központ volt, amely az áldozatbemutatás mellett a tized átadására is szolgált,¹¹³ a másik pedig a többfunkciós kapu, ahova ki kellett vinni a második tizedet¹¹⁴ a lévítákról és a velük egy sorban álló jövevényekről, árvákról, özvegyekről való gondoskodás végett. Mindkét színterről elmondható, hogy *a nyilvánosság* elvét hordozta¹¹⁵ a társadalmi újraelosztásban, ami elsősorban a közös érték társadalom előtti megerősítését, ismételt legalizálását és e minta továbbadását, nem utolsósorban a hatékonyságot szolgálta.

A mózesi törvény azonban nem csupán az ismertetett jogintézmények miatt volt előremutató, hanem a minden egyes jogintézmény mellett hangsúlyozott *belső késztetésre ösztönzés* okán: az örömteli, szívélyes adományozást, segélyezést belső értékévé kívánta tenni, felszámolva ezzel az önérdek és az abból felépülő közöny megnyilvánulásait a társadalmi együttélésben.

5.A társadalmi öngondoskodás keresztény tanítása

5.1.A Tóra jogfolytonossága

Jézus tanításait szeretik csupán szociális tannak előadni, mintha az csak a szegényeknek szólna, holott azért és annyiban hordoz szociális üzenetet is, mert az élet minden területét felöleli.¹¹⁶ Jézus újszövetségi tanítása *nem helyezi hatályon kívül* a mózesi törvényt, hanem újra felhív annak betöltésére. Ennek szellemében a keresztény teológiáról is megállapíthatjuk, hogy értékeli az ember integritását, így testét és testének fizikai szükségleteit is. Teszi ezt olyannyira, hogy maga Isten ölt emberi testet, és éli át az emberi léttel együttjáró valamennyi lehetséges megpróbáltatást: éhséget, fájdalmat, meztelenséget, szégyent, megalázottságot.¹¹⁷ Kiemelendő az a tény, hogy a kereszténység tanítása döntően eltér más vallásokétól és a görög filozófiától is, mivel azok az ember intellektuális megváltását hangsúlyozzák. „Implicite benne van a

---

¹¹³ V Mózes könyve 12:11

¹¹⁴ V Mózes könyve 14:28

¹¹⁵ Rádásul mind az istentiszteletnek helyt adó Szent Sátor, később Templom, mind a kapu a jog mai terminológiájával élve a nagy nyilvánosságot jelentette. A kapu nyilvánosságbeli szerepét tekintve ld. Szádeczky-Kardoss Irma: A kapu jogtörténeti és jogszimbolikai szerepe a magyar középkorban. Jogtörténeti Szemle 2009. 4. 52. o.

¹¹⁶ U.o.

¹¹⁷ Molnár Tamás: A keresztény humanizmus. Kairos Kiadó, Budapest 2007. 88. o.

keresztény megváltásban a *tisztelet... a többi ember jóléte és anyagi körülményei iránt.*¹¹⁸ A keresztény teológia és a mózesi törvény között tehát folytonosság áll fenn, ezért az evangéliumok és apostoli levelek is a *Tórára visszamutatva* rendelkeznek a társadalmi öngondoskodás kérdéseinek megoldásáról.

Belső készítés nélkül *kiüresednek* a törvény szociális rendelkezései is, s ahogy a próféták figyelmeztetnek rá: betanított emberi normákká válnak. Ezt hangsúlyozta Jézus is, aki bár évszázadokkal később, de ugyanazon permanenssé lett problémákkal ütközött: „felemésztitek az özvegyek házát és színből hosszan imádkoztok”, „megdézsmáljátok (értset: tizedet vesztek) a mentát, a kaprot és a köményt, és elhagyjátok, amik nehezebbek a törvényben: az ítéletet, az irgalmasságot és a hűséget”¹¹⁹ – mondta a farizeusoknak, akiknek gyakorlatával szemben demonstrálta a törvény betöltését, lényegét: *“a szeresd felebarátodat, mint önmagadat”* parancsát. Ez volt a mozgatója Jézus szegényekkel, betegekkel való bánásmódjának. „E parancs... alkalmas volt arra, hogy a társadalmi életet teljesen átalakítsa.”¹²⁰

Rövid kitérőt kell tennünk a tekintetben, hogy megvizsgáljuk, Jézus korára mennyiben változott a fenti szabályok érvényessége. Izrael állami kereteinek felszámolása után ugyanis csak részlegesen voltak követhetőek a Tóra államigazgatási és szakrális parancsai, hiszen a történelmi és politikai események alapjaiban lehetetlenítették el egyes jogintézmények gyakorlását. A monarchia i. e. 930-ban kettészakadt, az ország nevét az északi királyság viselte ezt követően, amelyet i. e. 722-721-ben igázott le az asszír hadsereg, a népet deportálta.¹²¹ A déli királyság még másfél évszázadig, i. e. 586-ig állt fenn, amikor az Új-Babiloni Nebukadnecár ostrom alá vette fővárosát, Jeruzsálemet, és elhurcolta a lakosság egy részét. Pár évtized múltán azonban (i. e. 539.) a perzsa Kirosz bevonul Babilonba, és Júda tartománynak nagyfokú önállóságot biztosít, engedélyezi a Templom újjáépítését, valamint a Tórát használhatják törvénykönyvként. Júda vallási, jogi, nyelvi és közigazgatási autonómiája az ezt követő perzsa, majd makedón uralom alatt is megmaradt. Izrael i. e. 142-37. között a Hasmóneus-dinasztia vezette szuverén állam, amelyet a Római Birodalom tesz provinciává, majd 70-ben a jeruzsálemi szentély lerombolásával végleg elveszik annak lehetősége, hogy a Tóra istentiszteleti rendjét kövessék. Az egykor virágzó, egységes állam lakosságának nagy része diaszpórában, más országok törvényeihez alkalmazkodva őrzi a Tóra *erkölcsi* parancsait,

---

¹¹⁸ Molnár: i. m. 89.

¹¹⁹ Máté evangéliuma 23:14. 23.

¹²⁰ Bartók György: Az öskereszténység és a szociális kérdés – I. Értekezések és tanulmányok, Protestáns Szemle 1908. 216. o.

¹²¹ Kajtár – Herger: i.m. 8. o.

amelyek megtartása továbbra sem lehetetlenült el. Az elvek, a mögöttes tartalom megmaradt azt követően is, hogy a zsidó állam elveszítette önállóságát.

Izrael i.e. 8. századtól kibontakozó társadalmi krízise egyértelműen visszavezethető a tárgyalta normák és elvek negligálására. Ekkorra már végbement az izraeli társadalom differenciálódása,¹²² amely eredményeként a társadalom két részre oszlott: „szegénység és gazdagság egymásmellettségéből antagonisztikus *szembenállás* lett.”¹²³ A szociális viszonyokról írt leleplező jelentések a kettészakadt ország mindkét részében egybecsengenek a prófétáknál. Vádjaik közt az özvegyek és árvák jogfosztottsága, a kizsákmányolók fényűző életvitele, mások direkt eladásítása áll.¹²⁴ A korábbi századokra jellemző, természetes szociális egyenlőtlenségek *éles ellentétékké* válnak, a folyamatot az állam ideológusai is generálják. A törzsi társadalom bázisát jelentő család már nem nyújt gazdasági védelmet, a családok legkiszolgáltatottabb tagjai, a lánygyermek azok, akik elsőként kerülnek rabszolgasorsra.¹²⁵ Ennek járuléka az is, hogy az árvákat, özvegyeket saját rokonsági hálójuk már nem képes fenntartani, mások alamizsnálkodására szorulnak.

A földbirtokok elvesztése miatt nem értelmezhető az eredeti állapot helyreállítását célzó Jóbél-év,¹²⁶ mely a földjeik eladására kényszerült szegények és adósrabszolgák újrakezdési esélye volt. Ehhez hasonlóan a góél,¹²⁷ azaz megváltó rokon eljárása is hatályon kívüli lett, hiszen sem a rabszolgasorba süllyedt hozzátartozót, sem annak korábbi földjeit nem lehetett kiváltani az új politikai struktúrában. A mezgérítés-tilalma,¹²⁸ amely a jövevények, árvák, özvegyek aratásból való részesedését szolgálta, szintén feltételezte, hogy Izrael társadalmának jelentős része kert-, szőlő- és földbirtokos legyen. Mégis voltak olyan jogintézmények, amelyek függetlenül az állami léttől fennmaradhattak. Ide sorolható a szülők eltartásának¹²⁹ követelménye, az özvegyek, árvák védelmében megjelent új, illetve átalakult segélyezési formák, a tized¹³⁰ fizetése és az alamizsnaadás.¹³¹ Míg tehát szó szerinti értelemben lehetetlenné

---

¹²² Rainer Kessler: Az ókori Izrael társadalma. Kálvin Kiadó, Budapest 2011. 123-124. o.

¹²³ U.o.

¹²⁴ Nem véletlenül mutat rá a bibliai régészet is, hogy a prófétai szövegek olyan társadalmi rétegekkel foglalkoztak, amelyekkel a környező kultúrák nem, azaz a hébertől idegen kultúrák nyelvemlékei saját isteneiket dicsőítik, szolgákról, özvegyekről, árvákról nem szólnak. Lásd Grüll Tibor: A legősibb héber nyelvemlék. forrás: bibliairegeszet.blog.hu

http://bibliairegeszet.blog.hu/2010/01/09/a_legosibb_heber_nyelvelemek (2016.05.29.)

¹²⁵ Nehémiás könyve 5:4-5

¹²⁶ Lásd Bergsma: i. m. 22-23. o., valamint III Mózes könyve 25: 39-43.

¹²⁷ Lásd Leggett: i. m. 63. o., valamint III Mózes könyve 25:25.47

¹²⁸ III Mózes könyve 19:10, V Mózes könyve 24:20

¹²⁹ II Mózes könyve 20:12

¹³⁰ IV Mózes könyve 18:21-26

¹³¹ V Mózes könyve 16:10-14

vált az addigi szociális háló fenntartása, addig annak célja, a jótevénytudás és segítőkészség minden addiginál égetőbb és aktuálisabb volt.

A változtatás oka nem csak az új politikai helyzetre vezethető vissza, hanem arra is, hogy a szociális háló alapegységét a korábbi családi kapcsolatok jelentették, s a családok szétszakadozása, eladósodása is a szociális háló szétszakadozását idézte elő. Ez lehetett az oka annak, hogy a hellenizmus korában (i. e. 1-2. sz.) a jótevénytudást kezdték intézményesíteni; létrehozva egy templomi alapot, amelyet a mindenkori szegényeknek tartottak fenn.¹³² E törekvés is mutatta, hogy a körülmények változása nem idegenítette el a zsidóságot az adakozástól, hanem *új formákkal*, megoldásokkal igyekeztek erősíteni társadalmukat.

A názáreti Jézus is figyelembe vette, hogy kortársaitól csak az erkölcsi jellegű parancsok betartását várhatja el, éppen ezért beszédeiben a mózesi törvény tételes parancsainak *erkölcsi* tartalmára mutatott rá, beleértve a szociális intézmények lényegét, igazi célját is. Tanításait (i.sz. 30. körül) az ószövetségi törvényre¹³³ vezeti vissza, és rámutat a Tórában megadott elvek *folytonosságára*. Visszatérése a törvény mondanivalójához, egyben annak örökérvényűségét, isteni ihletettségét is jelzi. Jézus azonban az elvek szóbeli hangsúlyozásán túl tetteiben is a mózesi törvényre mutatott.

Gyakorlata legalább annyira látványos volt a törvény szabta szociális parancsok megtartásában, mint amennyire látványos volt az ószövetségi Izrael bukása e téren. A názáreti rabbi meggyógyította a koldulásból élő vakokat, a munkaképtelen bénákat, leprásokat, feltámasztotta a naini özvegyasszony halott fiát, számtalan kenyérszaporítás és más csoda vonzotta utána a tömegeket. Teológiájában nem mondott újat a törvényhez képest, hanem azt – a már próféták által megfogalmazott – *reformot* vezetett be, amely a törvény megtartását *belső vezérelvé*vé tette – beleértve a rászorulókat, elnyomottakat, betegeket, koldusok iránti segítő megnyilvánulásokat. Magát a törvényt, s ezzel együtt a másokról való gondoskodás felelősségét is ekképpen foglalta össze: „*Szeresd felebarátodat.*”¹³⁴

---

¹³² Kessler: i. m. 123-124. o.

¹³³ Máté evangéliuma 5:17 „Ne gondoljátok, hogy jöttem a törvénynek vagy a prófétáknak eltörlésére. Nem jöttem, hogy eltöröljem, hanem inkább, hogy betöltssem.”

¹³⁴ Máté evangéliuma 22:39b

5.2. Az adakozás szeretete

Bár az ószövetségi Izrael társadalma nem volt képes áthidalni a szegények és gazdagok közti ellentéteket, s részben emiatt megbukott, az adakozás alapgondolata megmaradt, és továbbélt a zsidó állam bukását (i.sz.70. ill. 73.) megpecsételő szétszórásban is. Ennek egyik ma is élő gyakorlata a Purim ünnepe, amikor is a Perzsa Birodalomban lánggra kapott antiszemita pogromoktól való megszabadulásukra emlékeznek azzal, hogy adományokat küldenek a szegényeknek.¹³⁵

A történelem olyan krónikása is, mint az 1. században élt *Flavius*, lejegyezte, hogy a zsidók a diaszpóra lét alatt más népekre a legnagyobb hatással közösségi aktivitásuk és adakozásuk miatt voltak.¹³⁶ Utánzóiknak bizonyultak nem csak a görög filozófusok, de azok a jámbor tömegek is, akik igyekeztek „követni... egyetértésünket, a javainkkal való jótékonykodást, a kézművességben való szorgalmunkat”¹³⁷ – vallja a feljegyzés.

Szintén *Flavius* nyomán tudjuk, hogy *Caius Iulius* római consul a parióni hatóságnak írt levelében *Iulius Ceasarra* hivatkozva kivételt tesz a zsidó közösséggel, amikor biztosítja számukra az adománygyűjtés hagyományát.¹³⁸ Az adakozás szokása és hagyománya, valamint a zsidó közösségek így létrehozott szociális hálója tehát olyan védettséget élvezett, nyilván elismertsége okán, amelyről a későbbi századokban is dicsérőleg szóltak a rómaiak.¹³⁹

A názáreti Jézus mindezeket szem előtt tartva tovább mélyítette az adakozás elvét, olyan aspektusból is, mint az adakozás mértéke vagy a titokban való alamizsnaosztás. „Adjatok, néktek is adatik, jó mértéket, megnyomottat és megrázottat, színig teltet adnak a ti öletekbe. Mert amilyen mértékkel mértek, olyannal mérnek néktek” – hirdette.¹⁴⁰ Nyilvánvaló, hogy ennek esetleges többségi elfogadása egyben a kölcsönösség garanciáját is jelentette a társadalomban. A titokban való alamizsnálkodás pedig függetlenítette a mindenkori társadalmi megítéléstől az adakozás értékét: „a te alamizsnád titkon legyen, és a te Atyád, aki titkon néz, megfizet neked nyilván.”¹⁴¹ Az adakozás ilyen részletezése árnyalja a képet a zsidóság korabeli adakozási szokásairól, s ezt erősíti Jézus néhány idevágó társadalomkritikája is: képmutatásnak

---

¹³⁵ Eszter könyve 9:22

¹³⁶ *Flavius, Josephus*: *Apión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról*. Prométheusz könyvek, Helikon Kiadó 1984. 90.o.

¹³⁷ *Flavius*: i. m. 90.o.

¹³⁸ *Grüll*: i. m. 132.o.

¹³⁹ *Grüll*: i. m. 136.o.

¹⁴⁰ Lukács evangéliuma 6:38

¹⁴¹ Máté evangéliuma 6:4

és farizeusságnak nevezte az adakozás azon módjait, amikor az a társadalmi elismerést, előrejutást célozta.¹⁴²

Hasonló torzulást mutatott a szülők tiszteletének módja is: „Ha korbán, azaz csak templomi ajándék az, amivel megsegíthetlek, az ilyen akár ne is tisztelje anyját vagy apját”¹⁴³ – idézi Jézus kortársainak kifogásait. A szülőkről való gondoskodás elhagyását azzal indokolták a farizeuspártiak, hogy jövedelmüket inkább és másokat megelőzően templomi, isteni, közösségi célokra kívánják adni, így nem marad a szüleik ellátására. Holott az ószövetség elvei egyértelművé tették: az adakozás, az egymásról való gondoskodásban kifejeződő tisztelet a társadalmi *együttélés alappillére*, s ezt elsősorban legszűkebb környezetünk felé kell képviselnünk. Elsődlegességet élveznek ezért a legközelebbi kapcsolatok, a szülők, majd olyan távolabbi rászorulóknak, mint a betegek vagy szegények.

Jézus tanításában olyan további történetekkel és példázatokkal illusztrálta a törvény idevágó parancsainak mélyebb összefüggéseit, mint az irgalmas szamaritánus esete, amelyben a félholtra vert áldozatot egy Izrael társadalmán kívüli samariabeli férfi menti meg, miután az arra járó spirituális vezetők elkerülik.¹⁴⁴ Ez a történet Jézus egy törvénytudóval folytatott beszélgetésében hangzik el, amely a felebarát szeretetére intő parancs értelmezésére fókuszál. A kereszténység újra felfedezi a törvény ez irányú értékeit,¹⁴⁵ elveit is, sőt azok egyetemes mivoltát domborítja ki, hiszen annak szívből fakadó megtartását már nem csak zsidóknak, de *minden embernek* elérhetővé teszi.

5.3.A krisztusi tanítás továbbélése

A kor csúcserőtelmesége, *Pál apostol* nevéhez kötődik a legtöbb olyan újszövetségi forrás, amely foglalkozik az adakozás témájával. Szintén Szent Pálnak tulajdonítható a szabad akaratból való, azaz *lelkiismereten* nyugvó normakövetés, és a törvény spirituális-etikai tartalmának, azaz lényegének hangsúlyozása, mind a zsidó-keresztények, mind a nemzetek közül a pogány kultúrából megtért személyek számára. „Ugyanezt az utat választotta a rabbinikus judaizmus is, amikor az áldozatokat (...) jótékonyossággal helyettesítette.”¹⁴⁶ Mindezzel arra kívánok rámutatni, hogy a mózesi *törvény elvei túllépték* Izrael állami kereteit,

---

¹⁴² Máté evangéliuma 6:1-3

¹⁴³ Márk evangéliuma 7:11

¹⁴⁴ Lukács evangéliuma 10: 30-37 A történetre ma is minden szociális munkával foglalkozó szakkönyv hangsúlyt tesz.

¹⁴⁵ Hamman Adalbert: Így éltek az első keresztények. Szent István Társulat, Budapest 1987

¹⁴⁶ Ruff: i. m. 368.o.

és mint spórák szóródtak el a zsidóság szétszórásával éppúgy, mint kereszténység tanításával szerte a világban.

Vegyük sorra az 1-2. században keletkezett újszövetségi levelek, illetve a kánonon kívüli írások elveit,¹⁴⁷ amelyek a fentieket egy-egy gyakorlati szemponttal gyarapítják. Jakab apostol levele nyíltan definiálja az igazi istentiszteletet, az árvák és özvegyek nyomorúságában való részesedéssel, segélyezésükkel teszi azt egyenlővé.¹⁴⁸ Az ószövetségi tartalomhoz hasonlóan, nem az egyéni felelősség elmaradásának szankcióját olvassuk, hanem *ősztönző* magyarázatot: magát Istent tiszteli az, aki a társadalmi hierarchia legalján állók meglátogatására hív fel, azaz érdek nélküli, viszonzást nem váró segítségnyújtásra.

Egy másik levél ismét az özvegyek ellátásának praxisát járja körül, amikor a Tízparancsolatra hivatkozva a gyermekeket és unokákat figyelmezteti az özvegyasszonyok eltartására.¹⁴⁹ Tőlük a szöveg megkülönbözteti a „valóban özvegyeket”, akiknek egyáltalán nincs családjuk, nincs gondviselőjük – a korábban említett családi háló elszakadozása miatt –, s őket ajánlja a keresztény gyülekezetek látókörébe. Mivel Pál apostol főleg a zsidóságon kívüli keresztények felé szolgált, akik korábban nem ismerték a törvényt, részleteznie kellett a törvénynek megfelelő magatartást, amely nem volt ily módon bevett más etnikumokban. Pál leveleinek más utalásaival összhangban van az a megállapítás, miszerint ebben a korban már ismeretes volt a dologkerülés, ezért az apostol indokoltnak tartja az özvegyek körében is a megkülönböztetést.

A 2. sz. első felére datált *Szent Ignác*nak a második század első felére datált levele, amelyet Polikárhoz intézett, az alábbiakat mondja: „Nem szabad elhanyagolni az özvegyeket, az Úr után te légy gondviselőjük!”¹⁵⁰ Ebből implicite következik, hogy amennyiben a legkiszolgáltatottabbak iránti szolidaritásra kell figyelmeztetni, úgy az más társadalmi csoportok felé sem működött már kifogástalanul ebben az időszakban.

Az újszövetségi kánonon kívüli *Διδαχή των Αποστόλων* (Didakhé)¹⁵¹ is megerősíti az adakozás értékét, amikor felszólít a vonakodás- és zúgolódásmentes adakozásra, valamint a

---

¹⁴⁷ Erdő Péter (szerk.): Az ókeresztény kor egyházfegyelme. Ókeresztény írók 5. Szent István Társulat, Budapest 1983, valamint Petrő József: Az ősegyház élete. Stephaneaeum nyomda és könyvkiadó, Budapest 1929.

¹⁴⁸ Jakab apostol levele 1:27 „Tiszta és szeplő nélkül való istentisztelet az Isten és az Atya előtt ez: meglátogatni az árvákat és özvegyeket az ő nyomorúságukban.”

¹⁴⁹ I Timótheushoz írt levél 5:3-4.16

¹⁵⁰ Szent Ignác levele Szent Polikárhoz. IV.1. In: Apostoli atyák. (szerk.: Vanyó László) Szent István Társulat, Budapest 1988

¹⁵¹ The Didache. <http://www.paracletepress.com/didache.html> (2016.05.12.), lásd még The Apostolic Tradition. forrás: <http://www.bombaxo.com/hippolytus.html> (2016.05.12.)

rászorulóknak iránti jótéteményre. Indoklásában a földi életen túl is tartó testvériséget jelöli meg: „mindenedet oszd meg testvéreddel,... ha a halhatatlanban közösködtök, mennyivel inkább közösködnötök kell a romlandókban.”¹⁵² Az önérdekek hajszolását is elítélve mutat rá a negatív példákra, azokra, akik „saját fizetségüket hajszolják, a szegényen nem könyörülnek, nem szomorkodnak a megszomorítottakkal.”¹⁵³ Kritikájában, ha nem is ok-okozati összefüggésként, de összekapcsolódva jelenik meg az egyéni érdekérvényesítés maximalizálása és a közösség tagjaitól való elfordulás. Újdonságot jelent a Didakhé szövegében szereplő krisztus-kufár (κριστευσοροι) kifejezés, amely az adakozás gyakorlatával visszaélők megjelenésére hívja fel a figyelmet. E jelenség miatt rendszeresen le kellett leplezzék a munkakerülőket, a „tétleneket”.

Itt kell arra a keresztény elvre hivatkozni, amely a munkavégzés és az adakozásra való képesség összefüggését taglalja. Ezzel harmonizál ugyan a Tízparancsolat negyedik parancsa,¹⁵⁴ miszerint hat napon keresztül dolgozni kell, de ezt a parancsot nem ez, hanem a hetedik napra eső pihenőnap vagy szombatnap megtartásával kapcsolatban ismerjük inkább. Nem véletlen, az egyiptomi szolgaságot elhagyó Izraelnek nem a munkavégzés, hanem a pihenés jelentett újdonságot. Az 1. században Pál apostol a következőket ajánlja tanítványai figyelmébe: „Aki oroz vala, többé ne orozzon, hanem inkább munkálkodjon, cselekedvén kezeivel azt, ami jó, hogy legyen mit adni a szűkölködőnek.”¹⁵⁵ Pál realista volt az adakozásra való képességet illetően, a társadalmi felelősségvállalásban csak azok tudnak részt venni, akik dolgozni is tudnak, vagyis kiemelte az egyéni teljesítmény és munkavégzés szerepét. Más idézetek is ezzel egybehangzóan mondják ki a mára szállóigévé lett elvet: aki nem dolgozik, ne is egyék.

Ezzel kapcsolatban azt is szeretném rögzíteni, hogy a társadalmi öngondoskodás zsidó-keresztény elvei nem kommunista elvek, és nem jelentik a társadalmi különbségek tagadását, valamint semmiképpen nem gerjesztik az irigységet, mások munkával megszerzett javainak, életszínvonalának megkérdőjelezését. A kommunista ideológia által sokat felhívott jeruzsálemi anyagyülekezet vagyonszövetsége ugyanis nem kommunista közösség volt, hanem reakció, a hívők vagyonukat az aktuális szükségre tekintettel adták át.¹⁵⁶

Egy másik evangéliumi történet szerint Jézus maga sem tagadta a társadalmon belüli különbségeket, sőt megállapította, hogy „a szegények mindenkor veletek lesznek, és amikor

---

¹⁵² U.o.

¹⁵³ U.o.

¹⁵⁴ II Mózes könyve 20: 9, „Hat napon át munkálkodjál és végezd minden dolgodat.”

¹⁵⁵ Efézusiakhoz írt levél 4:28

¹⁵⁶ Bartók: i. m. 217. o.

csak *akarjátok*, jót tehettek velük.”¹⁵⁷ Ez is bizonyítéka annak, hogy a kereszténységnek nem célja a szegénység egyetemes felszámolása, de célja az, hogy a hívők élen járjanak a *karitaszban*.¹⁵⁸

Az apostolokat követően *Aquinói Szent Tamás* értéketikáját kell kiemelni, amely az egyetemes keresztény elvekből kiindulva hangsúlyozta, hogy végső soron a társadalmi jólét magán az emberen és az ő értékrendjén múlik. Emellett emberi méltóságról vallott értelmezését kell kiemeljem témánk szempontjából – miszerint Isten előtt minden ember egyenlő és veleszületett méltóság hordozója –, amely hozzájárult ahhoz, hogy más tudományok, köztük a jogtudomány is elfogadja az ember ontológiai adottságát. Ehhez hasonlóan az emberi személy Istentől rendelt méltósága áll a perszonalista gondolkodók filozófiájának középpontjában, a szolidaritás és a szeretet evangéliumi elvének hangsúlyozása mellett.¹⁵⁹ Világnézetük azonos a társadalmi öngondoskodás elemeivel: az ember csak más személyek között teljesebbé válhat, ezért alapvető érdeke és tevékenysége a közjó elérése.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a mások iránt megnyilvánuló adakozó, felemelő, segélyező magatartás a zsidóság törvényhozásán túlmutató, egyetemes elv, amely a *keresztény humanizmus* mondanivalójával fogalmazódott újra. A két kultúrkör egyetértésben emeli ki¹⁶⁰ ezen értékek *erkölcsi* tartalmát: a megkülönböztetés nélküli, minden embert megillető tiszteletet. A Tóra jogintézményei a magánjótékonyosságra épülnek, az egyéni felelősséget hangsúlyozzák a közvetlen környezetünkben élők (szülők, elszegényedő rokonok, megözvegyült családtagok, befogadott jövevények) szükségletei vonatkozásában. Ezzel kézzelfogható és követhető magatartási mintát adnak a társadalmi együttélés legideálisabb formájára. Az aktivitás és önkéntesség a szociális háló kifizetése érdekében hat, és megelőzi a társadalom atomizálódását.

A közösségi értékeket számtalan módon fogalmazza újra a mózesi törvény, a szociális érzékenység mind a család hétköznapijait, mind nemzeti ünnepeiket jellemzi. Az értékek megtanulása itt is *follyamat* – eltérő helyszínek láttatják és szimbolizálják az öngondoskodás elsajátítását. Bázisul a család intézménye szolgál, ahol a pátriárka már a gyermekek tanításával és adományozó életvezetésével egyszerre képes átadni a Tóra lényegét. Másik helyszín a

---

¹⁵⁷ Márk evangéliuma 14:7

¹⁵⁸ A görög eredetű karitasz igei alakjának jelentése kegyelembe fogad, kegyelmesen bánik, valamint örül valakinek. Főnévként kegyelmet jelent, vagy örömet adó tettet. Thayer's Greek-English Lexicon of the New Testament: Coded with Strong's Concordance Numbers, 1995

¹⁵⁹ Hamza Gábor: Robert Suchmann, az európai-integráció „atyja” politikai és szellemi munkássága – Magyarországra való kapcsolatára történő kitekintéssel. Jogelméleti Szemle 2015. 4. 126-132. 131. o.

¹⁶⁰ Rudolf Rezsőházy: Emergence des valeurs communes aux Européens à travers l'histoire. L'harmattan, Paris 2012

nyilvánosságot jelentő kapu, ahova ki-ki leteheti a lévitáknak, jövevényeknek, árváknak, özvegyeknek szánt tizedet: gabonát, gyümölcsöt, olajat. Az ünnep és az aratás, betakarítás eseményei feledtetik az egyenlőtlenségeket, és növelik az adakozáskor megkívánt szívből jövő örömet. Az emberi kapzsiságot, a tulajdonviszonyok megmerevedését, a társadalmi csoportok közti átjárhatatlanságot szorítja *korlátok* közé a Tóra gazdasági életre gyakorolt normatív hatása. Külön is nevesít olyan jogintézményeket mint az eladósodott, vagy magát eladni kényszerült rokon megváltása, a gyermektelen özvegygel kötött házasság, és a legszegényebbeket védő kifejezett tilalmak (uzsorakamat tilalma, ruha elzálogosításának tilalma, mezgérlés tilalma stb.). Legszembetűnőbben a betelepült idegenek, azaz jövevények státusza jelzi – embrionális formában ugyan – a „minden ember egyenlő” tételét.¹⁶¹

A keresztény teológia nem deklarál új elveket, hanem visszatér a törvény értékeihez: a jövevények befogadása, az éhezők, szomjazók ellátása, a betegek, foglyok meglátogatása olyan magatartások, amelyben nem csak magát az embert, de a „láthatatlan harmadik felet”, az emberi élet legfőbb forrását és védelmezőjét is tisztelettel illetik.¹⁶² Ennél fogva mind az evangéliumok beszámolóiban, Jézus ezekben rögzített törvényértelmezésében, mind az 1-2. században született apostoli tanításokban kiemelt szerepet kap az adakozásra, az alamizsnaadásra való felhívás, valamint ennek gyakorlata is. Az adakozás felelőssége abban is folytatása a törvényben deklaráltaknak, hogy azt pozitív módon fogalmazza meg, szankciókat nem társít e „követelményekhez”. A pozitív megfogalmazás a hívők számára garantálja, hogy hasonló szükséghelyzetben ők is számíthatnak mások „jótéteményére”. A kölcsönösség keresztény gyökerű, de általános érvényű elve nyit teret a társadalomban a nagylelkűségnek, a testvériségnek, de a fenntarthatóságnak is.¹⁶³

A keresztény terminológiában kétféle újdonsággal szembesülünk. Ezek egyike a *munka* és szorgalom erénye, amely nélkülözhetetlen feltétele a jótékonykodásnak. Részben ez is visszamutat a bevezetőben rögzített optikára; amennyiben ugyanis a társadalom felelős tagjaiként, dolgozni szerető, teljesítményt tisztelő emberként élünk, akkor nem a szociális jogok kikényszerítéséért szállunk síkra, s nem másoktól várjuk szükségünk betöltését. A munkával, teljesítménnyel megtermelt javak mellett, hogy csökkentik az állammal és másokkal szembeni

---

¹⁶¹ A zsidó vallásfilozófiában elsőként megfogalmazott emberi méltóságot a humanista Mirandola emeli át a jogtudományba. Lásd Mirandola, G.P.: Oration on the Dignity of Man. 1486

¹⁶² Máté evangéliuma 25: 35-44

¹⁶³ Bruni, Luigino – Zamagni, Stefano: Civil Economy. Efficiency, Equity, Public Happiness, Peter Lang AG, Bern 2007

kiszolgáltatottságunkat, arra is képessé tesznek, hogy ugyanezen javakból adni tudjunk az önhibájukon kívül nehézségekbe kerülteknek.

A másik újdonság a keresztény szóhasználatban az, hogy a törvény parancsait lelkiismereti parancssá teszi; így lesz az egyén lelkiismeretére bízva, hogy odafordul-e szükségben levő embertársai felé, hajlandó és képes-e másoknak adni, tud-e másokért dolgozni – mindezt akár saját szükségletei háttérben szorítása árán is. Az pedig, hogy az adakozás lelkiismereti parancssá válik, túlmutat a zsidóság belső ügyén. Mivel minden ember rendelkezik lelkiismerettel, a törvény elvei mindannyiunk belülről követhető, önként vállalt felelősségévé válhatnak, amennyiben ezt tudatosítjuk.

Az adakozás gyakorlata a *közvetlen*, direkt emberi kapcsolatokban zajlik, gazdagok és szegények, adományozók és segélyezettek ismerik egymást, hiszen együtt élnek. A jótevékenység nem intézményesült, és nem szervezett, ennél fogva nem arc nélküli, a szegények adományok fölötti öröme visszahat az adományozóra, akiben ez megerősíti jócselekedete méltóságát. Az ókori Izrael állama addig állt fenn, amíg képviselte ezeket a normákat, és érvényesült ezek értékszolgálatú hatása.

III. JOGSZABÁLYI ÉS ANYAGI FELTÉTELEK A TÁRSADALMI ÖNGONDOSKODÁSBAN 1867-1989 KÖZÖTT

1.1. Az egyesülési közjog szabályozása Magyarországon 1867-1918 között

„Nálunk (...) a haza és a nemzet közérdekei is az egyesületi működés segédelmére szorulnak, s ha ebben nem találunk emeltyűt, örök mozdulatlanságra vannak kárhoztatva.”
Lukács Móric, 1847

Az egyetemes elvek és az egyéni felelősség ismertetése után az értekezésnek ebben a fejezetében azt vizsgálom, hogy az állam miként biztosította a társadalmi öngondoskodás szervezésének, intézményesülésének jogi kereteit, hogyan valósultak meg az öngondoskodás anyagi feltételei, illetve az állam miként ismerte el és vette át annak néhány területét. Az egyesülési közjog szabályozását több korszakra bontva tekintem át, a finanszírozás párhuzamos bemutatásával. A fejezet végén kap helyet a magyar vallási egyletek sajátosságainak ismertetése.

Elsőként az egyesület meghatározását szükséges megadni a közjog fejlődésének megértéséhez. Az egyesület olyan jogi személyt jelent, amelyet több természetes és (vagy) jogi személy önkéntesen alakít meg abból a célból, hogy előre meghatározott tevékenységét egyesült erővel, a hatóság által jóváhagyott alapszabályban meghatározott formák és keretek között, önkormányzatukkal és önálló gazdálkodásukkal megvalósítsa.¹⁶⁴

A társadalmi öngondoskodás értékeinek együttes, szervezett vállalása és megcselekvése elképzelhetetlen az egyesülési szabadság nélkül, azonban az egyesülési jogra vonatkozó újkori elméletek nem voltak mindig egységesek, alapvetően három csoportjukat különböztethetjük meg. *Rousseau* egyesülésellenes felfogást vallott, nézete szerint minden egyesülés az általános akarat meghamisítása,¹⁶⁵ természetellenes, és akadályt képez az államhatalom és a polgár között. Az 1791. évi Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata nem is tett említést az egyesülési jogról, sőt, az összes korporációt feloszlatták Franciaországban. *Hobbes* a középkori korporációs tant képviselte, amelyben egyetlen szuverén szerveződésnek az államot ismerte el, és minden más szervezetet csak az államtól függő formációként.¹⁶⁶ A harmadik, a liberális elmélet támogatta az egyesülés szabadságát, sőt, a hitéleti célú egyesüléseket, vagyis a vallási mozgalmak egyházzá szerveződését a vallásszabadságra mint anyajogra vezette vissza. Az

---

¹⁶⁴ Horváth (2014): i. m. 288. o.

¹⁶⁵ Kajtár – Herger: i. m. 84-85. o.

¹⁶⁶ U.o.

európai jogelméletek nem hagyták érintetlenül a hazai jogfejlődést sem, a magyar politikusok és a jogtudományok emberei külföldi egyetemi képzéseken, kongresszusokon vettek részt, és számos esszét, tanulmányt írtak idegen nyelvű lapok részére, valamint jelentős mennyiségű szakirodalmat tettek magyar nyelven is elérhetővé.¹⁶⁷

A modern polgári állam egyik államépítési elve a klasszikus emberi jogok elismerése és garantálása az államhatalommal önkényével szemben. Az elsőként deklarált, ún. első generációs jogok körébe tartozik a minden embert egyenlően megillető gyülekezési és egyesülési szabadság kollektív joga is.¹⁶⁸

Európai kitekintésben már a század első felében megjelent a korabeli személyegyesülések jogszabályi rendezése, legalábbis az alapelvek szintjén. Elsőként a Holland Királyság Alkotmánya (1814; 9.§),¹⁶⁹ majd az 1830-ban önállósuló Belga Királyság Alkotmánya (1831; 20.§)¹⁷⁰ rögzíti az egyesülési jogot, amelyet az egységes német monarchia megteremtését célzó ún. frankfurti alkotmány (1849, 159. §)¹⁷¹ és az osztrák olzmüzi alkotmányhoz csatolt, az alkotmányos államforma által biztosított politikai alapjogokról szóló császári pátens (1849, 7.§)¹⁷² követnek. Ez utóbbi csak formálisan, gyakorlati érvényesülés nélkül, majd a Dán Királyság Alaptörvénye (1866, 87.§),¹⁷³ a Svájci Eidgenossenschaft Birodalmi Alkotmánya (1874; 56.§),¹⁷⁴ a Bolgár Királyság Alkotmánya (1879, 83.§)¹⁷⁵ következik, de Spanyolország (1887), Portugália (1890) és Finnország (1906, 1919)¹⁷⁶ is átfogó törvényi rendezést alkot.¹⁷⁷

A Kossuth által előterjesztett Ellenzéki Nyilatkozat már 1847-ben kinyilvánította az egyesülési jog állami elismerésének szükségességét, de az 1848. évi törvényekből egyelőre számos szabadságjog mellett kimaradt¹⁷⁸ az egyesülési szabadság kimondása, mert a törvényhozók ezt már kivívott jogosultságnak tekintették.¹⁷⁹ A neoabszolutizmus alatt 1850-

---

¹⁶⁷ Kajtár István: A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa . haladás . Magyarország. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2003. 53 .o.

¹⁶⁸ Kajtár – Herger: i. m. 148. o.

¹⁶⁹ <http://www.verfassungen.eu/nl/verf15-i.htm>

¹⁷⁰ <http://www.verfassungen.eu/b/belgien31-index.htm>

¹⁷¹ <http://www.verfassungen.de/de/de06-66/verfassung48-i.htm>

¹⁷² <http://www.verfassungen.de/at/Oesterreich-Ungarn/index.htm>

¹⁷³ <http://www.verfassungen.eu/dk/verf66-i.htm>

¹⁷⁴ <http://www.verfassungen.de/ch/verf74-i.htm>

¹⁷⁵ <http://www.verfassungen.eu/bg/verf79-i.htm>

¹⁷⁶ Halmai Gábor: Az egyesülés szabadsága. Az egyesülési jog története. Atlantisz Kiadó, Budapest 1990. 41.o.

¹⁷⁷ Bősze: i. m. 17. o.

¹⁷⁸ Mezey Barna (szerk.): Magyar Alkotmánytörténet. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 245.o.

¹⁷⁹ Horváth Attila: Az emberi jogok története. In: Magyar állam- és jogtörténet (szerk.: Horváth Attila) Nemzeti Közszerzői Egyetem, Budapest 2014. 263-314. 289. o.

ben egy Bach-rendelet, két évvel később *I. Ferenc József* császári pátense¹⁸⁰ szigorítja meg az egyesületek működését, alapítását; köztük a politikai és vagyongyarapítási egyesületek működését határozottan tiltja.¹⁸¹ Rendőrállamtól várhatóan tiltja a politikai célok egyesületi célként való kitűzését, és a közhasznúság, valamint a közérdek szűrőjén keresztül határozza meg az egyesületek engedélyeztetésének szintjét. Ennek értelmében a koronaország országos politikai hatósága vagy maga a császár dönt az egyesület engedélyezéséről.¹⁸² A neoabszolutizmus üzenete egyértelmű: a közjó kizárólagos képviselőjére törekvő központosító állam az ennek megfelelő közigazgatás kiépítésébe kezd, de közben számolnia kell a polgárosodó társadalom szorításával is.

Az osztrák-magyar közjogi *kiegyezés* csaknem változás nélkül állítja vissza az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc liberális politikai intézményeit, hogy a modern államiság és európai értékek érvényre juthassanak. Maga I. Ferenc József császár hangoztatja a kodifikáció szükségességét a kiegyezést követő első országgyűlésen: „halaszthatatlan teendő az egyesülési jog rendezése is, hogy az alkotmányosságnak ezen egyik alapjoga a törvények oltalma alá és korlátai közé helyeztessék, s hogy a kormány felügyeleti jogának és kötelességének a határvonala szabatosan meg legyen állapítva.”¹⁸³

Ennek megvalósulása azonban még várat magára, s még a kiegyezés évében további korlátozást jelent az a rendelet,¹⁸⁴ mely az egyesületek megalakulásának fő kellékeként nevezi meg az alapszabály-tervezet törvényhatóság útján az illetékes minisztériumba felterjesztett *engedélyeztetését*,¹⁸⁵ széles mérlegelési lehetőséget hagyva részben a minisztériumi tisztviselőknek, részben a főispánoknak. Utóbbiak „bölcs belátására” bízva pl. a honvédegyletek esetében az alapszabály felterjesztésének elmaradásakor az eljárás folytatását.¹⁸⁶ Ugyanebben az évben korlátozzák a bírák és ügyészek részvételi jogát valamennyi egyesületben,¹⁸⁷ s ezt 1869-ben és 1871-ben törvényi szinten is jóváhagyják.¹⁸⁸

Az osztrák alkotmánytörvények hazai hatása miatt is jelentős, az egyetlen, 1868. évi egyesülési jogra vonatkozó törvénytervezetünk (Weckheim Béla-féle Javaslat), amely együtt

---

¹⁸⁰ 1952. november 26-i császári nyílt parancs

¹⁸¹ Kiss Zsuzsanna: A Zala Megyei Gazdasági Egyesület megszervezése. Korall 2003. 13. 107.o.

¹⁸² Öriné Fodor Márta: Vizsgálódás az egyesületi igazgatás és az 1868-as egyesülési jogról szóló törvénytervezet létrejöttében közreható tényezők körében. Jogtörténeti tanulmányok 1983. V. Budapest 221.o.

¹⁸³ Halmái: i. m. 43.o.

¹⁸⁴ 1867. dec.11-i BM.körrendelet

¹⁸⁵ Bösze: i. m. 20.o.

¹⁸⁶ Öriné: i. m. 223.o.

¹⁸⁷ Bösze: i. m. 17.o.

¹⁸⁸ 1869:IV. tc. 11.§, 1871:XXXIII. tc. 16.§

tárgyalta a gyülekezési és egyesülési jogot, de részletes vitájára előremutató szellemisége ellenére (vagy miatt) nem került sor, holott a „dualizmus korának egyik hangsúlyos jogpolitikai célkitűzése”¹⁸⁹ volt annak kodifikációja. Ennek elmaradása változatlanul hagyja a kormány cselekvőképességét, azt elfogadott törvény nem korlátozza. A törvényjavaslat vitája helyett újabb rendelet¹⁹⁰ hívja fel a törvényhatóságok figyelmét arra, hogy hivatalos helyiségeiket ne bocsássák engedély nélkül működő egyletek rendelkezésére, illetve hivatkozással a buda-pesti Demokrata kör izgatás miatti beszüntetésére, újfent rendeletben hangsúlyozzák az alapszabály-felterjesztés köteleességét.¹⁹¹

1868 azonban nemcsak az elvetélt törvénytervezet éve volt, hiszen a nemzetiségi törvény (1868:44. tc.) „kvázi egyesületi” törvénynek mondható,¹⁹² amennyiben a nemzetiségek részére engedett egyesületalapítást, viszonylag szabadon. Az „állam bármely polgárának” az alapszabály-felterjesztés kikötése mellett biztosítja az egyesületalakítási jogot, kivétel politikai célokra.

Ezt követően az egyesülési jog alapvető rendeletének tekinthető az 1873-ban kiadott miniszteri körrendelet,¹⁹³ amely az egyesületek *működését is* miniszteri engedélyhez köti azzal, hogy az alapszabálynak megfelelő működés ellenőrzési jogát telepíti elsősorban a megyei törvényhatóság, gyakorlatban annak képviselője részére. A bevezető rendelkezés szerint: „... az egyleti ügy annak jelenlegi fejlődése szerint törvényhozásilag szabályozva nem lévén, szükséges ... a kormány és a törvényhatóságok tapintatos eljárása, hogy fenntartassék az egyesülés szabadsága.” Ugyanakkor a rendelet szövegezése az „állampolgároknak az egyletek által szenvedhető károktól való megóvását is” állami feladatnak tartja.¹⁹⁴ Nyilván ebben a megóvásban kapnak szerepet a megyei, városi hatóságok, illetve rendőri szempontból a szervezeteknek alárendelten a pandúrok, csendbírszósok és a városi rendőrség. A működés feletti közvetlen felügyelet már helyi szinten valósul meg, mondhatnánk a „főfelügyeleti jog vertikálisan megoszlott a helyi és központi közigazgatás között.”¹⁹⁵

---

¹⁸⁹ Domaniczky Endre: Adalékok a magyar egyesülési jog szabályozásához a dualizmus korában. Jogtörténeti Szemle 2012. 1. 1. o.

¹⁹⁰ 1868. március 3-i BM. rendelet

¹⁹¹ Óriné: i. m. 229.o.

¹⁹² Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon. III. kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest 1900. 126. o.

¹⁹³ 1394/1873. BM. rendelet

¹⁹⁴ Páskándy János: Egyesületi (egyesülési) és gyülekezési jogszabályok kézikönyve. Budapest 1932. 6. o.

¹⁹⁵ Domaniczky (2012): i. m. 2. o.

Az 1875. évi újabb BM. körrendelet,¹⁹⁶ amelyet már *Tisza Kálmán* jegyez, hasonló szellemben,¹⁹⁷ de az eddigieknél szélesebb körben szabályozza az egyesületek megalakítása körüli teendőket. Újítása, hogy az alapszabály benyújtása után 40 nappal az egyesület ideiglenesen megalakultnak volt tekinthető egészen az engedély megtagadásáig.¹⁹⁸ A jogszabály egyben korlátozta is az alapítható egyesületek addigi körét: a nemzetiségek már csak irodalmi és közművelődési egyleteket szervezhettek, a már megalakult politikai egyletek nem hozhattak létre fiókszervezeteket, a munkásegyletek fiókalapítása a „hatóság discretiójától függött”.¹⁹⁹ A Zala Megyei Gazdasági Egylet mint a megye egyik legnagyobb létszámmal létrejött szervezete fiókalapítási szándékát a megyei főispán-helyettes tiltja meg.²⁰⁰ Esetük annak példája, hogy a nem politikai egyleteket is szigorúan ellenőrizték, egységes ténykedésüket, hatékonyságukat a megyei fiókhálózat negligálásával igyekeztek visszaszorítani. Ugyanez a rendelet újabb tilalmat állít fel az egyesületi tagság tekintetében, amikor kimondja a külföldi állampolgárok részvételi jogának tilalmát a politikai és munkásegyletekben, valamint kizárólagosan a tiszteletbeli tagságra korlátozza ugyanezen jogukat más egyesületek esetében,²⁰¹ a titkos egyletalapítást pedig bűncselekménnyé nyilvánítja. Érdekes megállapítás a szóban forgó rendeletről, hogy az „célcsoportokat határozott meg, és megtiltotta jelentősen eltérő célok egyetlen egyesületen belüli kitűzését. E célfeldarabolási technika... megkönnyítette a felügyelet szakosodását, esetleges későbbi intézményesedését.”²⁰²

Az így létrejött egyesülési szabadság – jogtörténészek mai álláspontja szerint – *névlegesnek* mondható, mivel az államhatalom széles értelmezési jogkörrel²⁰³ élhetett az egyesületek működésének felügyeletkor a politikailag veszélyesnek nyilvánított kezdeményezések kiszűrésére. Az egyesülési jog alulszabályozottsága nem véletlenül jellemezte²⁰⁴ a társadalmi autonómia és a szervezett állami élet közötti hazai átmenetet. A korabeli jogtudós megítélése szerint a dualizmus első pár esztendejében, egészen 1873-ig érvényesülhetett az egyesületi célok sokfélesége, amit leginkább a közigazgatás és a jogi

---

¹⁹⁶ 1508/1875. BM. rendelet

¹⁹⁷ Horváth (2014): i. m. 289. o.

¹⁹⁸ Páskándy: i. m. 6. o.

¹⁹⁹ Márkus: i. m. 126. o.

²⁰⁰ Kiss: i. m. 17. lábjegyzet

²⁰¹ Bősze: i. m. 20. o.

²⁰² Öríné Fodor Márta: Az egyesülési szabadság és a félállamiság jelenségének jogi kapcsolata, történeti példák tükrében a polgári kor kezdetén. In: Győri tanulmányok: tudományos szemle. Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, 1998. 20. 106-126. 115.o.

²⁰³ Máthé Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875. Akadémiai Kiadó 1982

²⁰⁴ Szladits: 12-14.o.

szabályozás hiányosságaival fémjelzett fejletlen államisággal indokolt.²⁰⁵ Tény, hogy ezekben az évtizedekben annak sem volt akadály, hogy akár két fő alakítson egyesületet.²⁰⁶

A századforduló közeledtével napvilágot látott jogszabályok sora a *szigorítás* és további tilalmak irányába hatott. 1898-ban két rendelet is született az ún. egyleti kihágásokról és a munkásegyletek ellenőrzéséről,²⁰⁷ 1901-ben a számvetőségi ellenőrzésről adtak ki miniszteri rendeletet.²⁰⁸ A belügyminiszter a világháború kitörésekor állambiztonsági érdekekre hivatkozva erőteljesen korlátozza az egyletek szervezési lehetőségeit az 1912. évi LXIII. tc. a háború esetére szóló kivételes intézkedésekről 9.§-a alapján, amely felhatalmazza a belügyminisztériumot az új egyletek megalakításának tilalmára és az eddigiek szigorúbb felügyeletére,²⁰⁹ s ezzel véget ér az addigi „viszonylag liberális”²¹⁰ egyesületi politika korszaka.

Az 5479/1914. ME. rendelet megtiltotta a harcterekhez közel fekvő törvényhatóságokban az új egyletek alakulását, majd ennek hatályát kiterjesztette Budapest székesfővárosra és az ország egész területére is.²¹¹ Ehhez hasonló óvintézkedéseket minden háborúban részt vevő országban bevezettek,²¹² de az elhúzódó háború alatt világossá vált, hogy egyes szociális problémák (árvagondozás, rokkantsegélyezés, felügyelet nélkül maradt gyermekek) megoldására újra teret, működési lehetőséget kell adni az egyesületeknek, ezért a kormány 1916-ban engedélyezte a jótékony egyletek munkáját.²¹³ Valamivel később a Károlyi-kormány oldotta fel az addig még hatályban levő tilalmakat a 4970/1918. ME. rendeletével.

1.2.Az egyesülési közjog az I. világháborút követően (1918-1945)

Az 1919. évi III. néptörvény 2.§-a megerősíti a liberális szabályozást a bejelentési kötelezettség és a hatósági engedélyeztetés eltörlésével,²¹⁴ minimális formális követelményt állítva az egyesületi jogképeség megszerzéséhez az alapszabály megalkotásával, az ennek megfelelő vezetőség megválasztásával és bírósági nyilvántartásba vétellel. Sőt, a mai fogalmainknak

---

²⁰⁵ Ereky István: Tanulmányok a magyar általános polgári törvénykönyv tervezete köréből

²⁰⁶ Márkus: i.m. 129. o.

²⁰⁷ 1136/1898. BM. körrendelet, 2219/1898. BM. rendelet

²⁰⁸ 18705/1901. V.a.Sz. rendelet

²⁰⁹ Bősze: i. m. 21. o.

²¹⁰ Halmai: i. m. 46. o.

²¹¹ 5735/1914. ME rendelet

²¹² Kővágó Sarolta: Az egyesületek működésének állami szabályozásáról 1873 és 1946 között. In: Árkadia peremén. Írások a művelődés és tudománytörténet köréből. Kaposvári Egyetem, Kaposvár 2003. 155.o.

²¹³ 1442/1916.ME rend.

²¹⁴ Már az 1918. évi I. néptörvény IV. cikke kimondja az egyesülés és gyülekezés szabadsága tárgyában a népkormány sürgős törvényalkotási feladatát.

megfelelő civil közösség esetében sem hatósági engedélyt, sem bejelentési kötelezettséget *nem ír elő*.²¹⁵ Ez, a korát jóval megelőző törvényi szintű jogszabály azonban nem fejtheti ki hatását, mivel még ugyanebben az évben két rendelet is (5084/1919. ME., 88318/1919. BM.) az 1918 előtti viszonyokat állítja helyre.²¹⁶

Az illetékes hatóságokkal való *teljes együttműködésre ösztönözte* a köztisztviselőket az 1922. évi XI. tc. a Trianoni Békeszerződés katonai rendelkezései között foglalt egyes tilalmak és korlátozások végrehajtásáról, amely kimondta, hogy a kormányhatóságilag nem láttamozott alapszabállyal működő egyesületről 24 órán belül jelentést kell tenni, 6000 koronáig terjedő pénzbírság és két hónapig terjedő elzárás terhe mellett.²¹⁷ Az újabb törvényi szintű jogszabály csak közvetett módon szabályozta az egyesülési jogot, amennyiben az illetékes szakminiszter jóváhagyásához kötötte az alapszabály elfogadását, s annak kellékeit rendeleti úton határozta meg (77000/1922-VII. BM. r.). Új egyesületek alakítására csak kivételes, rendkívüli méltánylást érdemlő esetben, *közérdek fennállása* esetén adtak engedélyt – azaz általános egyesületalapítási tilalom állt be –, valamint a pénzügyi ellenőrzésüket tekintve szigorúbb szabályokat állítottak fel.²¹⁸ Ezzel a törvénnyel nyerte vissza a közigazgatás korábbi hatásköreit, amelyek már a 18. század óta hol szűkebb, hol tágabb keretek között az egyesületek alakulása, működése és megszűnése felett felügyeletet jelentettek.²¹⁹

A háború előtt sietősen, egymás után jelent meg a 181.000/1937. és a 181.001/1937. BM. körrendelet, amelyek felszámolással *igyekeztek „koncentrálni”* az azonos célú és egy adott területen működő egyesületek vagyont, egyben hasonló célú, új egyesületek megalakítását tiltva a hatóságok tehermentesítésére hivatkoztak – a már korábban egyszer-egyszer hivatkozott közérdek fennálltának kivételével. A norma indoklásában leginkább az állampolgárok anyagi javait féltik: „egymással versengve igyekeznek kiaknázni a helyi társadalom rendszerint egyébként is sok oldalról igénybe vett anyagi erejét”.²²⁰ Vizsgálták ugyanakkor az egyesületi gazdálkodás eredményességét, s az adatszolgáltatási kötelezettség megszegését kihágásnak minősítve, azt pénzbüntetéssel sújtották. Nem kímélte az egyesületi vagyont az 1938:17. tc. sem az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról, amely a betiltott egyesület törvényi kategóriáját vezette be újólá. A törvény már megnevezésében sem az

²¹⁵ Domaniczky Endre: Adalékok a civil szektor felszámolásához Magyarországon (1937-1945). Jogtörténeti Szemle 2010. 3. 2.o.

²¹⁶ Benke József: Kizárólag személyesen gyakorolhatja-e az egyesület természetes személy tagja az Etv.-ben meghatározott jogait? http://www.pecsiitelotabla.hu/docs/szakmai/polgari/2006_6.pdf (2013.08.01.)

²¹⁷ 1922. évi XI. tc. 5., 8., 10. §

²¹⁸ Domaniczky (2012): i. m. 106. lábjegyzet

²¹⁹ Domaniczky (2010. 3.): i. m. 3. o.

²²⁰ 181.001/1937. BM.rend.

egyesületi jog biztosítását szolgálja,²²¹ az engedély nélkül vagy törvénybe ütközően működő egyesület vagyonát közjóléti célra rendelte fordíttatni (3.§). A tilos egyesülettel kapcsolatban elkövethető cselekményeket azok súlyossága alapján kihágásnak vagy vétségnek minősítette, és kettőtől hat hónapig terjedő fogházbüntetéssel rendelte büntetni. Jelentősége, hogy megalkotja a tilos egyesület normatív fogalmát, és törvényi szintre emeli az 5084/1919. ME. rendelet tartalmát.²²²

Tiltó, korlátozó jogszabály volt a honvédelemről szóló 1939. évi II. törvénycikk, amely megtiltotta új egyesületek alapítását. Ennek rendelkezéseit és terminológiáját ismétli meg a honvédelem állampolgári kötelességére hivatkozva a 8110/1939. ME. rendelet az egyesülési jog korlátozásáról: szintén tiltja új egyesület, fiókegyesületek létrehozását, tilalom alá helyez „bármily más megjelölésű egyesületi jellegű szervezetet” is,²²³ ezzel a gyűjtőfogalommal is érzékeltetve a korra jellemző civil szervezeti sokszínűséget. Fokozza a rendőri ellenőrzést a meglévő szervezeteknél, azzal a felterjesztési kötelezettséggel, hogy az ellenőrzött egyesületek működésének korlátozására vagy felfüggesztésére javaslatot tegyenek a belügyminiszternél, de ennek bevárása nélkül is intézkedhetett közvetlenül a minisztérium.²²⁴ Kihágást követett el az, aki megszegte az egyesületalapítási tilalmat, vagy felfüggesztett egyesület esetében a felfüggesztés ellenére működött, s emellett pénzbüntetéssel is büntethető volt.

Ezt erősítette az ugyanaznap datált 8120/1939. ME. rendelet a gyülekezési jog korlátozásáról (szintén a honvédelmi törvényre utalva), amelynek kiegészítése már felsorolja a kivételeket, úgymint kereskedelmi társaságok és külön törvény alapján létesült társulatok, pénztárak közgyűlései.²²⁵

A rendőrség mellett a belügyminiszter jogköre növekszik az egyesületek alapítása körében, ugyanis kivételt tehet az egyesületalapítási tilalom alól a hadijótékonyági, honvédelmi céllal alakuló egyesületeknél, népbetegségek ellen küzdő egyesületeknél, vagy fontos *országos közérdek* miatt. Nyilván ez utóbbi széles mérlegelési jogkört teremtett a karhatalom képviselőinek.²²⁶ A következő évi rendelet²²⁷ – szintén a 8110/1939. ME. rendelet

---

²²¹ Lehotay Veronika: Szabadság-megvonó intézkedések a Horthy-korszakban, különös tekintettel a zsidó-törvényekre. http://phd.lib.uni-miskolc.hu/JaDoX_Portlets/documents/document_13859_section_6049.pdf (2013.08.12.)

²²² Domaniczky (2010. 3): i. m. 3. o.

²²³ 8110/1939. ME rend.1. §

²²⁴ 8110/1939. ME rend. 3. §

²²⁵ 10630/1939. ME rend.

²²⁶ 10620/1939. ME rend.

²²⁷ 8850/1940. ME rend.

kiegészítéseként²²⁸ – tovább szélesítette a kivételesen megalapítható egyesületek körét, mivel már nemcsak országos, hanem különleges helyi érdekekre – legyen az közművelődési, gazdasági indok – tekintettel is létre lehetett hozni új szervezeteket. Ezt még egy módosítás követi, amelyben a rendelet már név szerint felsorolja, hogy a közérdekre nézve jöhetnek létre Levente Egyesületek, Vöröskereszt Egylet, Önkéntes Tűzoltó Testületek, Repülő Egyesületek, Légoltalmi Liga, Tűzharcos Szövetség, valamint a belügyminiszter által *kivételezett* fenti célú új egyesületek, mivel ezek kötelező megalapítását rendelet mondta ki.²²⁹ A gyakori jogszabályi változásoknak köszönhetően maguk az eljáró hatóságok sem voltak tisztában azzal, hogy az egyesülési jog korlátozásáról szóló rendelet megjelenése előtt (1939. szeptember 2.) alakult új egyesületek és fiókegyesületek ügyében hogy járjanak el, ezért ebben a rendeletben válaszol nekik a regnáló belügyminiszter.²³⁰

További kivételeknek számított az iparügyi és kereskedelem-közlekedésügyi miniszter illetékessége alá tartozó egyesületek alapítása, de ezeket csak a belügyminiszterrel egyetértve engedélyezhették a szakminiszterek, 1941-től.²³¹ A nemzeti érdekek megfelelően emeltek ki olyan egyesületeket, amelyeket kivontak a belügyminiszter hatásköréből, és ezek felett az adott szakminiszter gyakorolta a főfelügyeleti jogot. Ennek oka nyilvánvalóan az volt, hogy bizonyos célok szolgálatát kifejezetten az ország érdekének látták, és ezek felügyeletét, támogatását a szakminisztériumokon keresztül biztosították. A biztosító egyleteken kiemelésén túl az egyetemi ifjúság egyesületei, a Német Ifjúság szervezet, a cserkészmozgalom, a leventeegyesületek és a társadalmi sportszervezetek azok, amelyeket jelentőségük miatt külön nevesít a jogszabály.²³²

A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról szóló 1939. évi IV. tc. megtiltotta zsidók szerepvállalását közszolgálatához kapcsolódó civil szervezetekben, egyéb tevékenységekre szervezett egyesületeknél 12%-ban *limitálta a zsidók arányát*. A rendelkezés nem terjedt ki az izraelita hitfelekezet szervezeteire (hittanító iskolák, tanfolyamok), ezek az egyletek a korábbiak szerint működhettek, felszámolásuk a következő években kezdődött meg – nem a második zsidó törvény alapján. A felszámolt zsidó szervezetek nevét megyei bontásban közölte a Belügyi Közlöny, azaz a helyi hatóságok aktív közreműködésével készítették elő és végezték el a módszeres felszámolást, s 1944. áprilisától júliusig 90%-ban csak zsidó

---

²²⁸ A szóban forgó rendelet megjelenése időpontjától, azaz 1939. szeptember 1-től 1941. február 3-áig mindössze négyszer módosították azt.

²²⁹ 365.500/1939.

²³⁰ 355.500/1939. BM.rend.

²³¹ 850/1941. ME rend.

²³² 185.000/1943. ME rend.

szervezetek voltak a felosztatások első számú célpontjai.²³³ Érdekes megállapítás, hogy Magyarország német megszállását követően rövid időn belül, 1944. április 23-án jelennek meg az első felosztató határozatok,²³⁴ amelyek egyike a budapesti Magyar Zsidó Egyletnek lett címezve.

Mindenképpen kiemelendő a 360/1945. ME. rendelet a Hungarista Ifjúság Országos szervezetének felállításáról, amely elrendelte bizonyos életkor felett a *kötelező* tagságot, és előrevetítette azt, hogy 1945 után a politika felülről avatkozik bele a szektor életébe a kötelezettségek előírásával. A kényszerstagság kifejezetten tiltott volt ezt megelőzően, annak megsértése súlyos következményeket vont maga után, ahogy arra a kor jogtudósa felhívja a figyelmet: „Minden magyar állampolgár, ha a törvényes előfeltételekkel rendelkezik, teljesen szabadon határozhatja meg, hogy valamely egyesületbe belépjen, vagy annak tagja maradjon. Amennyiben valamely egyesületről kiderülne, hogy az egyesület vagy a tagjai bárkit arra kényszerítenek, hogy valamely egyesületnek tagjává legyen, ... a gyakorlat szerint a m. királyi belügyminiszter az illető egyesület ellen alapszabályellenes működés címén megtorló intézkedéseket alkalmaz.”²³⁵ A fenti rendelet ezért egyértelműen felveti azt a kérdést, miszerint bármely egyesületfogalom minimum kritériumát jelentő szabad társulás, csatlakozás jogszabályi előírása alkalmazásával létrejövő szervezetek mennyiben nevezhetők ezek után egyesületnek.

Halmi jellemzésében a két világháború közti korszak az egyesületi közjog tekintetében szigorú volt: a közvetlen felügyeleti jogot mind az államérdek, mind a tagok vagyoni érdekei miatt az illetékes törvényhatóság gyakorolta.²³⁶ A zsidótörvényeket ugyanő az egyesülési gondolat „arculcsapásának” nevezi.²³⁷

A fentiekben áttekintett hazai szabályozásra az *ellenőrzés, felügyelet, korlátozás, megszüntetés, tilalom* és az *alulszabályozás* nyomta rá bélyegét az általam vizsgált időszakban. Ám az egyesületi élet virágzásának nem csak a mindenkori politikai hatalom jelenthetett korlátot, hanem belső működése, a tagság passzíválódása is okozhatta – természetes – elhalását.

²³³ Domaniczky (2010. 3.): i. m. 12. o.

²³⁴ A zsidók összegyűjtését szolgáló listák 1944. március 31-ig elkészültek, a zsidó szervezetek lajstroma azonban már ezt megelőzően kéznél volt, hiszen a belügyminiszter jogkörébe tartozott minden szervezet listázása.

²³⁵ Páskándy János: Egyesületi (egyesülési) és gyűlekezési jogszabályok kézikönyve I. kötet. Az Egyesületi és Gyűlekezési Jogszabályok Kézikönyvének Kiadóhivatala, Budapest 1931. 11. o.

²³⁶ Halmi: i. m. 126.o.

²³⁷ Halmi: i. m. 48.o.

Ezek a folyamatok azonban csak évtizedekkel később jelentek meg, mint a reformkori egyesületalapítási lelkesedés vagy a kiegyezés utáni gründolási láz.²³⁸

Megállapíthatjuk, hogy a 19. század második felére és a századfordulóra oly jellemző társadalmi aktivitás, szerveződés *alábbhagy* a háborút közvetlenül megelőző években – részben a jogszabályi tilalmak okán –, és *minimalizálódik* a monarchia felbomlásakor. A statisztikai adatok alapján az 1896-1914 közti időszak volt a legdinamikusabb intervallum az egyesületek létrejöttében,²³⁹ évente 500-950 új egyesület alapszabályát tette közzé a Belügyi Közlöny, amely a fenti időszakban 11.000 engedélyeztetést jelentett. Egyesület pedig nem létezhetett tagság nélkül,²⁴⁰ céljai finanszírozásának, de már megalakulásának első számú biztosítéka is a rendszeresen fizetett különféle tagsági díjak voltak. A következőkben főként a szociális szféra példáival azt kívánom vizsgálni, amelyek voltak az egyesületek önálló forrásai, amelyek az államtól független működést (legalább) financiálisan biztosították.

1.3. Adakozó polgárok és gründolási láz

A 19. század végéig az állam a magánszféra részének tekintette a szociális gondoskodás minden területét, ennél fogva nem avatkozott be közvetlenül sem a szociális feladatokat ellátó intézmények működésébe, sem finanszírozásukba, bár nem ismeretlen az esetlegesen, kérelemre nyújtott állami dotáció vagy városi segély megállapítása.²⁴¹ Az egyesületi célok megvalósítása, azok minden kiadásával együtt azoknak a tagoknak, alapítóknak, szimpatizáns támogatóknak a vállára nehezedett, akik anyagilag is kifejezték felelősségüket a társadalmi öngondoskodás különféle területein.

Ennek természetesen feltétele volt az egyesületi magánjogba tartozó *egyesületi vagyoni jog* szabályozása is, amely elismerte az egyesület vagyoni jogszerűségét, és szabályozta vagyoni forgalomban való részvételét, önálló gazdasági tevékenységét.²⁴² A 19-20. század fordulójáig egyedül az egyesület „emberével megegyező” jogképessége nyer szabályozást az AGBG 26. §-ban, a tiltott egyesületek jogképességének kivételével.²⁴³ A Magyar Általános Polgári Törvénykönyv 1900. évi első (MÁPtkT.) és 1928. évi ötödik tervezetét (Mjt.) emelem

²³⁸ Papházi Tibor: Egyesületek, társadalom, egészségügy. Fejezetek az egyesületek szociológiájának köréből. Nonprofit Kutatás 6. (sorozatszerk.: Harsányi László) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest 1997. 16. o.

²³⁹ Bösze: i. m. 47.o.

²⁴⁰ Függetlenül az egyes kutatók által alkalmazott eltérő terminológiáktól önkéntes tagság minimumfeltétele az egyesületi életnek.

²⁴¹ Kaszás Marianne: Az egyesületi karitástól az állami gondoskodásig. 1994. 1. 72-80.o.

²⁴² Meszlényi Artúr: Magyar magánjog. I. kötet. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest 1931. 158. o.

²⁴³ Benke: i. m. 9. o.

ki jelentősége miatt az egyesületi magánjog fejlődésének – témánkba vágó részkérdései – bemutatására.²⁴⁴

Az 1900. évi, világszínvonalú kodifikáció az egyesületet *előkelő helyen* tárgyalja, a Személyek cím alatt, az emberről szóló fejezetet követően, megelőzve az alapítványt és a gazdasági célú egyesületeket. A javaslat az egyesületet bírósági nyilvántartásba vétellel jogképessé nyilvánítja, amelynek egyedüli feltétele, ha „az egyesület az egyesületi közjog szerint törvényesen fennáll.”²⁴⁵ A nyilvántartásba vétel az igazgatóság mint képviselő szerv kérelmére történik. Az alapszabályt és annak módosítását is az egyesületi *közjognak* kell megfeleltetni. Témánk szempontjából fontos, hogy az egyesület elveszíthette jogképességét, ha erről a közgyűlés lemondott, illetve ha „csődöt nyitottak ellene”. Utóbbi eset akkor következett be, ha az egyesület tartozásai meghaladták vagyonát. Az egyesületi vagyon sorsáról az egyesület megszűnése esetén úgy rendelkezett a MÁPtkT., hogy az az alapszabályban megnevezett személyre szállt. Amennyiben ilyent nem tartalmazott az alapszabály, akkor a közgyűlés döntése értelmében köztestületre, közintézetre vagy közérdekű egyesületre hagyhatták, s ennek hiányában örökölte csak az államkincstár.

Az 1928. évi Mtj. már azt mondta ki, hogy a törvényi követelmények megvalósulása esetén az egyesület ex lege szerzi meg jogalanyiságát. Az Mtj. 49. §-a szerint hét személy egybehangzó akaratnyilatkozata már létrehozza az egyesületet, az alapszabály megállapítása és a szükséges szervek kirendelése mellett.²⁴⁶ Az Mtj. azonban csak javaslat maradt, és a hatályban lévő jogszabályok, valamint a bírói gyakorlat szerint az egyesület jogképességéhez nem volt szükség írott alapszabályra sem.²⁴⁷ Az alapszabályoknak mégis csak nagy jelentősége volt az egyesület közjogi elismerése és tagjai kötelezettségvállalásai miatt is.

Közismerten az alapszabályok határozták meg az egyes tagsági díjak mértékét, amelyek a rendkívül színes képet mutató tagsági formákhoz tartoztak. Nem értelmezhető egységesen ezeknek a formáknak, kategóriáknak a mibenléte, mégis a leggyakrabban használt besorolások alapján tárom fel a lehetséges változatokat. Az *alapító tagok* (vagy örökös tagok) nagyobb,

---

²⁴⁴ Az egyesületi magánjogot részletekbe menő elemzése túlmutatna az értekezés keretein, ezen felül jóval nagyobb számban születtek közjogi szabályok az egyesületekről, mint magánjogiak. Nem beszélve arról a tényről, hogy a magánjogi tervezetek is a közjogra hivatkoznak.

²⁴⁵ Full text of magyar általános polgári törvénykönyv tervezete első szöveg
forrás:https://archive.org/stream/amagyarlalnosp00hunggoog/amagyarlalnosp00hunggoog_djvu.txt
(2016.05.29.)

²⁴⁶ Meszlényi: i. m. 157. o.

²⁴⁷ Meszlényi: i. m. 158. o.

egyösszegű alapítványt tettek,²⁴⁸ majd a további években ennek meghatározott kamatával támogatták az egyesület munkáját. A *rendes* (beltag, gyakorló, működő) tagok éves tagdíjat fizettek, amely fizetési kötelezettségük okán kiszámíthatóvá, tervezhetővé tette az egyesület működését. A *rendkívüli* (pártoló, évdíjas) tagok akár egyszeri befizetéssel élhettek – természetesen az egyesületben gyakorolt jogait (pl. szavazati jog) meghatározta tagsági viszonyuk jellege. A tagdíjnak elsősorban az ún. tömegegyletek működésénél volt jelentősége, amelyek a kispolgárság széles rétegeire alapoztak.²⁴⁹

A Zala Megyei Gazdasági Egylet (ZMGE) alapszabálya értelmében az alapítók 5%-os kamatot fizettek alapítványaik után, a rendes tagok évi 5 forintot, míg az évdíjasok 1-50 forint/év járultak hozzá a kiadásokhoz, köztük akár intézmények, települések is lehettek. Már az egylet alapítását megelőzően ún. „ívtartók” köröztették személyes kapcsolataik révén, rokonságuk és barátaik között azokat a felíró íveket, amelyeken meg lehetett jelölni a felajánlás, alapítvány mértékét.²⁵⁰ Az egyletek pénzügyi ciklusai e szerint jelentősen változhattak; és ennek okát nem csak az egyszeri pártolók felajánlásaiban kell keressük. Az alapszabályok rendelkeztek ugyan a késedelmes tagdíj-fizetés szankciójáról, ezek csak elvétve kötöttek ki kamatfizetési kötelezettséget, inkább több havi késedelmet engedtek, és legalább egyszeri írásbeli felszólítást írtak elő a nem fizető tagok esetében. A tagdíjhátralékok behajthatóságuk ellenére is általánosságban jellemzőek voltak, a korabeli jogfelfogás szerint a kilépő tag felelős maradt a tagsága idejére eső díjakért.²⁵¹ Az állandó bevételek között szerepelt néhány egyesületnél a beiratkozási díj és a tagsági könyv megtérítése is.²⁵²

A ZMGE-hez hasonlóan a budapesti Hajléktalanok Menhelye Egylet (H.M.E., 1881) is első sorban alapító tagjainak rendszeres befizetéseire számíthatott, akik haláluk esetére áthagyatékozott tetemes összegekkel, illetve azok kamataival is gondoskodtak a további működésről. Már az egylet megalapításakor – kifejezetten előrelátóan, a mai egyesületek szervezetének megfelelően – maguk az alapítványt tevők is ezzel együtt tagságot nyernek, így hosszabb távon megtarthatóak az alapítványi célok támogatása mellett, és a tagsági kör is könnyebben bővíthető a már elkötelezett tagok kapcsolatai révén.²⁵³

---

²⁴⁸ Ez főként a jótékony egyletekre volt jellemző, ahol az arisztokrácia és a nagypolgárság tagjai ehhez kellőképpen vagyonosak voltak. Papházi: i. m. 74.o.

²⁴⁹ Kaszás: i. m. 74.o.

²⁵⁰ Kiss: i. m. 111., 121. o.

²⁵¹ MÁPtkT. 35. §

²⁵² Papházi: i. m. 74.o.

²⁵³ Győri Péter: A Hajléktalanok Menhelye Egylet. Esély 1998. 5. 36. o.

A tagdíjakon túl *adományok*, rendezvények, estek, kiállítások bevételei, különböző *gyűjtések*, pénzmaradványok tőkésítése és ingatlan-bérbeadás esetén bérleti díj is gazdagíthatta az egyesület vagyonát. Az egyesület feladata volt megnyerni külső támogatókat is, s a potenciális adományozók között előkelő helyen szerepelt az uralkodó, amelyről belügyminisztériumi felségfolyamodványok tanúskodnak. Államsegélyeket azonban a megyei törvényhatóságok, tisztviselők, a városi, községi képviselőtestületek is nyújtottak a mai szóhasználattal joggal lobbinak nevezett közbenjárások során, ahogy azt később részletesebben kifejtem. A segélyező egyletek *természetbeni* (ruha, élelmiszer) adományokat is elkönyveltek, példának okáért az 1817-ben alakult Budai Jótékony Nőegylet javára ingyenes Rudas-gyógyfürdő belépőt, gyógyszereket, gyógyászati segédeszközöket is juttattak.²⁵⁴ A Pesti Árvalányintézet többnyire tradicionális pénzbeli juttatást kapott az *ingyenesen felajánlott munka* vagy *szolgáltatás* mellett.²⁵⁵ A használatra adott ingatlan is túlélést jelentett a Pesten működő hajléktalan menhely esetében, amely Hatvani-Deutsch Bernát adománya volt. Utóbbi működése alatt nemcsak a lobbi, a nyilvánosság is hatékonynak bizonyult, ahogy azt a kor egyik legolvasottabb újságjában, a Pester Floydban a menhely működéséről, mindennapos küzdelemiről szóló cikk megjelenése után röviddel összegyűlt 7400 Ft is jelzi.²⁵⁶ Rendkívüli bevételnek számított a sorsjátékok rendezése, amellyel elsőként a Budai Jótékony Nőegylet élt 1843-ban Dorottya főhercegnő támogatásával, több ezer forintot hajtva az egyesület pénztárába.²⁵⁷

A támogató magánszemélyek motívumai széles skálán mozogtak, a *vallási* meggyőződéstől kezdve a maradandót *alkotás* vágya, a korábbi lakóhely, iskola iránti *patriotizmus*, a szociális *gondoskodás* mind jelen voltak benne. Az intézményeknek nyújtott adományok, ún. ágyalapítványok viselték az adakozó nevét, esetenként a betegkijelölés jogával. A korábbi Pesti Árvalányintézet 1867-ben veszi fel Erzsébet királyné mint legfőbb támogatója nevét.

Az egyesületek „*menedzselése*”, működésükhöz szükséges anyagi feltételek megteremtése igen nagy kreativitást, ismeretterjesztést, szervezést, mások meggyőzését jelentette. Ezt a belső szervezeti intézményesülés, profizmus képes volt megoldani, ahogy azt bizonyos egyletek külön pénzügyi bizottságainak megalakulása mutatja. A Dávid Ferenc Egylet dokumentumai szerint pl. „műsoros estek, délutánok szervezésével, jótékonykodással, a

---

²⁵⁴ Papházi: i. m. 76.o.

²⁵⁵ Az egyesületek és intézmények részére történő adományozás egységes képet mutat. Balázs: i. m.

²⁵⁶ Győri: i. m. 27. o.

²⁵⁷ Papházi: i. m. 75. o.

vidékről Kolozsvárra került unitárius lányok, szegény asszonyok támogatásával foglalkozott”²⁵⁸ a pénzügyi bizottság.

1.4. Az állami dotációk formái

Ahogy azt korábban megállapítottuk, „a klasszikus liberális elveken nyugvó szabadversenyes társadalom nem tartotta legitimnek az intézményes, különösen pedig az állami szociális gondoskodást”.²⁵⁹ Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne lehetett volna megnyerni az egyesületek által képviselt szociális ügyeknek a városi képviselőtestületeket, a községi tanácsot vagy magát az uralkodót is – bár támogatásaik nem számítottak általánosnak. E helyütt az állami, városi dotációk lehetséges formáit veszem sorra.

Már a 19. sz. második felében elterjedt intézményalapítási forma volt a város és polgár *összefogása*, amely szerint a község által bizonyos szociális célra biztosított ingatlan és az ott folyó szociális tevékenység fenntartása a polgárookra maradt.²⁶⁰ Patrubány Gergely, fővárosi tisztifőorvos így fogalmaz 1874. évi javaslatában a népkonyha létrehozásakor: „Óhajtandó volna ugyan, hogy egyrészt a jobbmódú polgárok és emberbarátok áldozatkészsége, s másrészt a fővárosi hatóság hozzájárulása folytán más nagyvárosok példájára rendszeres állandó konyha felállíttassék.”²⁶¹ A kibontakozó városi értelmiség, a kapitalizmus kiemelkedő alakjai, de a vidéki nemesség egy része is egyetértett azzal a haladó gondolattal, hogy a közösség ügyes-bajos dolgainak – legyen az a mezőgazdaság fejlesztése, köztisztaság, szociális segítségadás – megoldásában szerepet vállalnak, hasonlóan ahhoz, ahogy a közteherviselés ügye mellett is kiálltak.²⁶² A szociális gondoskodás ugyan még nem volt helyhatósági feladat, bár a községekről szóló 1886. évi XXII. tc. a szegényügyet községi feladattá teszi, majd a városigazgatásban új ügykörként nevesítik a közjótékonyság, a közélélmeztetés, szociálpolitika és közművelődés ellátását, ezeknek gyakorlata csak fokozatosan alakul ki, maga a főváros (egyben az ország legsűrűsebb, legtöbb szociális feszültséggel küzdő városa) is csak 1911-ben hozza létre szociálpolitikai és közművelődési ügyosztályát.²⁶³

²⁵⁸ Gaál György: A Dávid Ferenc Egylet Kiadványai I.rész. Keresztény Magvető 1989. 6. 158. o.

²⁵⁹ Kaszás: i. m. 72. o.

²⁶⁰ Többek közt a József Fiúárház felállítása 1842-ben is erről tanúskodott. Balázs: i. m. 85. o.

²⁶¹ idézi Győri: i. m. 21. o.

²⁶² A Z.M.G.E. alapító és rendes tagjai közt 64 nemest számlált, akik korábban felszólaltak a közteherviselés mellett is. Kiss: i. m. 116. o.

²⁶³ Balázs: i. m. 83. o.

Különösen a szociális feladatokat ellátó, intézményeket is alapító egyletek tevékenysége nagyban függött attól, hogy vagyonukból futja-e saját ingatlanok megvásárlására, vagy más módon képesek-e gondozottjaikat erre alkalmas ingatlanokban elhelyezni. Budapest székesfőváros több ízben is engedett használati jogot ezek megvalósítására, ahogy azt a korábbi eredményeik méltánylásaként a H.M.E. telekszerzésékor is tette, amikor *ingyenes használatra* telket bocsátott részükre menhely építése céljából.²⁶⁴

Szintén addigi kezdeményezéseik elismeréseként megjelent ez mellett a „*rendes évi segély*” folyósítása is mint önkormányzati támogatás: 34 évre 5000 Ft-ot szavazott meg a főváros testülete a hajléktalan ellátásban élenjáró egyletnek. Jelesül ez a pénzügyi konstrukció azért ilyen összegben és időintervallumban jelent meg, mert ezzel a H.M.E. által felvett, építkezéseikre fordított hitelt pontosan fedezni tudták.²⁶⁵ Ez nem feltétlenül tudható be csupán annak a ténynek, hogy az égető társadalmi szükségeket vállaló egyesületek vezetői jellemzően a politikai és gazdasági élet kulcsszereplői is voltak, sokkal inkább annak a szociáldemokrata gondolatnak a begyűrűzését jelenti, amely szerint az állam és a község megkerülhetetlen feladata a szociális igények finanszírozása.

Az adókedvezmények mai rendszere ismeretlen volt, de az *illetékmentesség* számtalan fokozatával az állam elismerte és támogatta a nonprofit tevékenységet.²⁶⁶ Az 1869. évi XVI. tc. a pénzügyi intézetek, részvénytársulatok és egyletek üzletére vonatkozó bélyeg s illeték szabályozásáról kizárólag a nem nyereszkes célú egyesületeknek biztosított illetékmentességet, s kimondta, hogy nyereszkesnek tekintetik az egyesület is, amely nem nyereszkes célja mellett ilyent is megnevez.

Az 1920. évi XXXIV. tc. a vagyonátruházási illetékekről első ízben mentesíti az öröklési és ajándékozási illeték megfizetése alól a közjótékonyági, közoktatási és tudományos célra rendelt adományt, ajándékot és hagyatékot – amely pénzügyi támogatásnak is tekinthető.²⁶⁷ A magántőke azonban rövid időn belül visszavonul a szociális szférában, ahogy azt már a 1930-as években látjuk, részben a világgazdasági válság hatására is.²⁶⁸

A *nyilvánosság* nem csak a magánadományozókat nyerte meg, felerősítette az állami támogatások különböző formáiért folytatott lobbiját is, amelyben egyáltalán nem volt érdektelen az alapító vagy pártoló tagok társadalmi rangja, személyes kapcsolatrendszere sem.

---

²⁶⁴ Az adományozásra a mai Rottenbiller u. 16-18. sz. alatt emléktábla is emlékeztet. Győri: i. m. 29-31. o.

²⁶⁵ Dömsödi Balázs: A menhelyektől a mintaépítkezésekig. Korall 2001. 5-6. 101. o.

²⁶⁶ Márkus: i. m. 126. o.

²⁶⁷ Domaniczky (2012): i. m. 5. o.

²⁶⁸ Dömsödi: i. m. 112. o.

Hűen érzékelteti ezt az a tény, hogy a Károlyi Klarissza által 1870-ben alapított Budapesti Első Országos Gyermekmenhely-egyesület – igazi elitegyuletként, túlsúlyban arisztokrata alapítótagokkal – egyedül részesült a város anyagi támogatásában a menhelyek között. Deák Ferenc is élt a képviselőházban azzal, hogy a Szegény Gyermekkérdőház egyesületnek azok írásbeli *kérelmére* évi rendszeres segélyt szavaztasson meg.²⁶⁹

1.5. A közjótékonyosság és az állami gondoskodás párhuzamossága

A századforduló közeledtével egymást követik azok a jogszabályok, amelyek megjelenése, ha nem is váltja ki azonnal a „labilisnak” mondott közjótékonyosság gyakorlatát, mindenképpen jelzik az *állami szerepvállalás* elismerését, a jogi szabályozás kiáltó hiányát megszüntetni akaró igyekezetet.²⁷⁰ A század közepén már jelennek meg helyi rendelkezések, de ezek nem országos körűek és közigazgatási szabályozásuk is hiányos.

A törvényen vagy annak felhatalmazásán alapuló rendelkezések hatósági jogkört teremtenek, hogy hivatali eszközökkel oldják meg a szociális ügyeket. Ezek sorában az 1872. évi XXXVI. tc. a fővárosi törvényhatóság alakításáról és hatásköréről, az ún. Fővárosi törvény, majd az 1876. évi XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről, míg a már hivatkozott községi törvény községi illetékességbe utalja a gyermeksegélyezést. Ennek gyakorlata pénzhiány miatt nem látszik megvalósulni²⁷¹ – így marad a szegény gyermekeknek engedélyezett koldulás –, bár tartja magát az a feltevés, hogy a hatósági ellátás rendszere gazdaságilag erősebb lesz a közadakozásból élő intézményekhez képest.

A gyermekvédelem területén az 1898. évi XXI. törvény a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről a hét éven aluli, elhagyottnak nyilvánított beteg gyermekek ápolási költségeit az államra hárítja, és az 1901. évi VIII. tc. az állami menhelyekről szintén az állam határozott közbelépését jelenti. Előbbi végrehajtási utasítása arról is rendelkezik, hogy állami költségen mindezt a Budapesti Első Országos Gyermekmenhely-egyesület és a terhesgondozással is foglalkozó Fehér Kereszt Országos Lelénház Egyesület lássa el.²⁷² Nem véletlen; utóbbi országos tömegbázissal, szeretetházakkal, dajkahálózattal, ingyenes orvosi ellátást nyújtó gyermekkérdőházzal vívta ki a jogalkotó figyelmét, és lett *jogszabályban kijelölt* végrehajtási intézmény. Az állami szerepvállalás egyelőre finanszírozásra szorítkozik, és a már

²⁶⁹ Gebhardt Lajos: Kórházak és gyógyintézetek. In: Gerlóczy Gyula – Dulácska Géza: Budapest és környéke II. Budapest 1879. 255.o.

²⁷⁰ Csorna Kálmán: A szociális gyermekvédelem rendszere. Eggenberger-Könyvkereskedés, 1929. 150. o.

²⁷¹ Kaszás: i. m. 75.o.

²⁷² Kaszás: i. m. 76.o.

meglevő egyesületi intézményekre, amikor még 1899. májusában szerződést kötnek. Kooperációjuk olyannyira sikeres, hogy a Fehér Kereszt újabb 11 vidéki városban nyit fióktelepet néhány hónap leforgása alatt.²⁷³

A teljes állami költségátvállalás azonnal felduzzasztja az ellátottak számát, és felveti az állami intézményhálózat kiépítésének sürgető kérdését. A *saját intézmények* létesítését gazdaságosabbnak látják, és az államkincstárra kevésbé megterhelőnek, mint „egyleti közegekkel” kezelteni a célra szánt összegeket.²⁷⁴ Ezt szem előtt tartva korábban tett alapítványok, alapok és ez esetben a betegápolási *pótadó bevonásával* állítanak fel gyermekmenhelyeket, illetve részben kisajátítják a Fehér Kereszt Tűzoltó utcai központi épületét, fióktelepeit – igaz, megőrizve a korábbi személyzetet és működési elveket.²⁷⁵ E sajátos megoldás arra is rámutat, hogy a szociális gondoskodásban élen járó egyletek elsődleges előnye meglevő infrastruktúrájuk, munkatapasztalataik, szakembergárdájuk volt. A magán szociális gondoskodást vállaló egyleteknek tehát új szerepek is jutottak az állami szerepvállalás kialakulásának kezdetén. Az egyes célokra, ügycsoportokra, érdekvédelemre szakosodott egyesületek *mintaként* és *katalizátorként* is szolgáltak, az általuk alapított intézményeket szociálpolitikusok, kutatók, tanférfiak látogatták, illetve az egyes társadalmi jelenségekhez szorosan kapcsolódó komplex feladatokat is ellátva segítették a tanácsok kialakulófélben levő szociálpolitikáját.²⁷⁶

Maga Széll Kálmán miniszterelnök is ezt vallja: „A legnagyobb súlyt helyezem a társadalmi tényezőkkel, a meglevő gyermekvédelmi egyesületekkel való együttműködésre, mert csak így lehetséges ennek a célnak megvalósítása. Azért nemcsak hogy nem mellőzöm, hanem *szervezem az összműködést*, mert ebből merít erőt a társadalom, de az állam is.”²⁷⁷ Ennek szellemében Széll utasítására köztisztviselőben álló orvosokat neveztek ki a menhelyek igazgatói székébe, hogy azok ébresszék rá a társadalom vagyonosabb rétegeit állampolgári kötelességeikre, és állítsák őket pl. a gyermekvédelem ügye mellé.²⁷⁸

Hasonló programot fogalmaz meg a Budapesten 1899-ben megrendezett nemzetközi kongresszus, amely a hatóságok és a széles társadalmi rétegek együttműködését célozza. Az

---

²⁷³ Géra Eleonóra: A Jókay család és a hazai gyermekvédelem. Budapesti Negyed 2007. 3.

²⁷⁴ Ez a gondolat csak felerősödik az 1930-as évekre, amikor is az állam saját maga hoz létre szervezeteket, azaz civil szervezeti formát ölt, és saját maga pénzeli is ezeket. Domaniczky (2010. 2): i. m. 138. o.

²⁷⁵ Kaszás: i. m. 78. o., Géra: i. m.

²⁷⁶ Dömsödi: i. m. 111. o.

²⁷⁷ Széll Kálmán miniszteri ajánlásának részlete a Gyermekvédelmi Szabályzatból, idézi Rottenbiller Fülöp: Az Országos Gyermekvédő Liga harminc évi működése 1906–1936. Fővárosi Nyomda Rt., Budapest 1936. 7. o.

²⁷⁸ Géra Eleonóra: Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850-1952. ELTE-BTK PhD dolgozat 2006. 61.o.

állam feladataként jelölték meg a törvényi szabályozást, az intézmények felállítását, a nevelés szakmai ellenőrzését, míg az egyesületekre eddigi tapasztalataik átadásában, a társadalom felvilágosításában és országos kampányok, kiállítások szervezésében, gyűjtések megrendezésében számítottak.²⁷⁹ Az együttműködés kölcsönhatásairól többen értekeztek, megállapítva azt a tényt, hogy az egyesületek felhívják a társadalom figyelmét az egyes problémákra, és ahhoz még megoldási lehetőségeket, munkamenetet is társítanak.²⁸⁰

Együttműködésük kezdeti nehézségei közé tartozott, hogy míg a város jelentős támogatásokat nyújtott bizonyos egyleteknek, addig *nem volt betekintése* azok ügyvitelébe, a segélyek szétosztásába.²⁸¹ Holott ilyen igényei nem voltak abszolút indokolatlanok. Ennek illusztrálásaként a Fővárosi Szegény-Gyermekkert Egyesületnél 1905-ben feltárt visszasságokat hozom fel: kisebb sikkasztásokat, pénzügyi szabálytalanságokat és aránytalanul magas bérezést állapított meg a főváros bizottsága a főleg adománygyűjtésből működő szervezetnél.²⁸²

Az állam és a helyi tanácsok szociális ügyekben betöltött szerepvállalása, amint „híven osztozkodnak a szegényebb osztályok sorsáról való gondoskodás feladatában”,²⁸³ azonban új irányt ad, új mechanizmusokat teremt az egyesületek szocializációjában. A közhatalom aktivitása meglehetősen csökkenti a társadalom adakozó kedvét, holott e nélkül továbbra is „elégtelennek mutatkozik... előbbiek ereje és képessége”.²⁸⁴ Nem véletlen, hogy az állami szociális intézményrendszer megteremtésének úttörői újra és újra felhívják a figyelmet a társadalmi jótékonyság államigazgatásban kívánatos szerepére.²⁸⁵

1.6. Közjótékonyság felkeltése: ismeretterjesztés és adománygyűjtés

Az állami szociális hálózat jogi, közigazgatási, szakmai és intézményi alapjainak megteremtése időszakában, ahogy azt megállapítottuk, az egyesületek nem szorultak perifériára, további aktív szerepvállalásukat a legmagasabb politikai szinten *szorgalmazták*, szakmai részvételükre, iránymutatásaikra feltétlen számítottak, és autonómiájuk megőrzése mellett anyagi

---

²⁷⁹ Géra (2007): i.m.

²⁸⁰ Géra (2007): i.m.

²⁸¹ Csorna: i. m. 224. o.

²⁸² Kaszás: i. m. 78. o.

²⁸³ Podmaniczky Frigyes – Neuschloss Ödön: A menhely története. In: Emlékirat a Hajléktalanok Menhelye c. egylet Alföldi utczai menházának megnyitása alkalmából. Budapest 1888

²⁸⁴ U. o.

²⁸⁵ Ruffy Pál előadása az I. Gyermekvédelmi Kongresszuson a Társadalmi jótékonyság az államigazgatásban címmel. Kolozsvár 1906. június 3-4.

támogatásban is részesítették őket. A civil társadalom és az állam kívánatos kapcsolatrendszerében egymástól elkülönült, de egymást kölcsönösen befolyásoló és korlátozó együttműködés lehetett ideális.²⁸⁶

Témánk szempontjából most hadd emeljek ki két olyan tevékenységi területet, amelyek mind a kizárólagosan működő magán szociális gondoskodás időszakában, mind az ezt követő, immár párhuzamosan egymás mellett létező magán és állami szociális gondoskodás idején nagy jelentőséggel bírtak. E két tevékenység az *ismeretterjesztés* és a hozzá szorosan kapcsolódó *adománygyűjtések* mint az egyesületi célok finanszírozásának kulcsfontosságú feladatai.

Minden egyesületre helytálló az a megállapítás, hogy függetlenül azok fajtáitól, céljaitól, azok lettek, lehettek sikeres, hosszútávon fennmaradó szervezetek, amelyek tagságuk mellett megnyerték a hazai politika és közélet szereplőit, vagyonos arisztokratákat, tisztviselőket és gyárosokat, ügyük finanszírozására vagy legalább nevükkel fémjelzett képviselőre. Különösen a jótékony egyletekről ismert, hogy jellemzően nem tagságuk, hanem az elithez tartozó támogatói körük adományaiból gazdálkodtak – bár ez korántsem igaz minden jótékony egyletre.

Példának okáért a Nagypénteki Református Társaság történetében nem volt ismeretlen egyik állapot sem. A gyermekgondozást vállaló egylet egészen a női választmány ténykedéséig küzdött fennmaradásáért és az áhított intézményalapításért. Átütő változást az hozott, amikor az egylet vezetői kimondottan a „gyűjtések eredményessé tétele” céljából döntöttek a női választmány megalakítása mellett, amelyet a frissen megválasztott hölgyek lelkes és professzionális szervezőmunkával háláltak meg. A köztisztletben álló Jókay Jolánt – Jókay Mór testvére, Hegedűs Sándor későbbi kereskedelmi miniszter felesége – kérték fel védnőnek, aki a születési és politikai arisztokrácia szociális érzékenysége hatva a nőválasztmány elnökének Gróf Festetics Andorné grófnőt nyerte meg, egy tucat nagyrabecsült hölgy elnökségbe vonása mellett.²⁸⁷

Már az első bemutatkozó rendezvényüknek Budapest székesfőváros szíve, az Erzsébet tér adott otthont, ahol tavaszünnepélyt rendeztek, ezen belül egynapos jótékony vásárt a főváros engedélyével. Az előkészítő szervezőmunkát báró- és grófnék vállalták magukra, akik sikeres fővárosi üzletembereket nyertek meg, pl. az ünnepségsorozat világítását biztosító Ganz-céget. A téren felállított sátrakban a Társaság előkelő hölgytagjai invitálták az érdeklődőket

---

²⁸⁶ Ádám Antal: Alkotmányozás. Önállósult és önfejlesztő civil társadalom. Dunántúli Napló 1989. március 4.

²⁸⁷ Géra (2007): i. m.

programjuk ismertetésére és adománygyűjtésre. Orgona-ág címmel alkalmi lapot adtak ki a Pesti Könyvnyomda Rt. és más kiadók jóvoltából, színházi darabokkal szórakoztatták az odaáramló közönséget. Az alkalomra készült gyűjtőívvel, amelyen Jókai ajánlása és Zichy Mihály műve szerepelt, a város összes pénzintézetét felkeresték több ízben is a hölgyek, írásos programjukat személyesen nyújtották be a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban és a főpolgármesternél is.²⁸⁸ Közbenjárásukra az uralkodói pár is nagyobb összeggel méltatta ténykedésüket. A városlakók ismételt elérésére a budapesti református templomokban perselyezéseket hirdettek, illetve a kor nagy alkotóinak remekműveit – azok adományaként – tárgysorsjáték keretében értékesítették.²⁸⁹

Nem kivételes sikerükre magyarázatul szolgálhat az a társadalomtörténeti jelenség, hogy a nőket kizárták a polgári nyilvánosságból, nem járhattak egyetemre, de a szociális gondoskodást egyesületi keretekben gyakorolhatták. Új nőideál megjelenéséről tanúskodnak a nőegyesületek is, amennyiben a női szerepet nem családi keretek között, hanem a társadalmi karitaszban képviselik.²⁹⁰ Mindez jelentős mértékben befolyásolta a szociális gondoskodás egyesületi fejlődését,²⁹¹ szerepkörük túllépett az egyesületek belső életén, amennyiben tevékenységüket, eredményeiket – összekötve az adományozásra felhívással – a nyilvánosság elé tárták. A szegénygondozást is főleg felekezeti jótékony nőegyletek végezték. Ez még annak ellenére is egyértelműen kitűnik a fennmaradt dokumentumokból, hogy a téma kutatói más és más módon csoportosítják az egyesületeket, azok elnevezése vagy akár alapszabályuk sem teljes körűen fedti valós tevékenységüket. Annak bizonygatása nélkül is nyilvánvaló, hogy már a 19. század első felében megjelenő – akkor még főleg izraelita nőegyletek²⁹² – tagjainak egészen más motívumaik lehettek az egyesület életében való részvételben, mint az arisztokrácia hölgytagjainak vagy miniszterek feleségeinek.

Az adománygyűjtések *széleskörű társadalom-* sőt *művelődésszervező* munkával jártak, a megszólítottak köre nem korlátozódott a legvagyonosabbakra, mind a tagok toborzása, mind az alkalmi adományozók felhívása kiterjedt az értelmiségiekre, a hivatalnokrétegre, és a kétkezi munkásokra is.²⁹³ Hogy mennyire az alapítók, a lelkes szervezők áldozatkész önkéntes munkáján állt az egyletek anyagi bevételeinek biztosítása, azt más egyesületek történetével is

---

²⁸⁸ Géra (2007): i. m.

²⁸⁹ Géra (2007): i. m.

²⁹⁰ Géra (2007): i. m.

²⁹¹ Bösze: i. m. 163.o.

²⁹² Az izraelita segélyező egyletek voltak az elsők Zala megyében is, amelyek közhasznú célokat jelöltek meg. Kiss: i. m. 109.o.

²⁹³ Géra (2006): i. m. 11. 85.o.

illusztrálhatnánk. Általánosságban elmondható, hogy amennyiben nem követte őket újabb ügykövető generáció a választmányok, elnökségek, pénzügyi-bizottságok székeiben, úgy elvesztették az egyesületek korábbi pártolóikat, gyengült társadalmi elfogadottságuk, politikai és gazdasági elismertségük, háttérbe szorult az együletet előrevivő belső és külső társadalmi munka. Vizsgálódásra érdemes lehet a több évtizedet felölelő, „túlélő” egyletek működése, a belső pozíciók, feladatok és szellemiség átadása.

Nem az emberi tényezőn, sokkal inkább a *két világháborún* és azok következményein múltott, hogy az önszerveződésben és magánadományozásban megnyilvánuló humanitáriusság nem gyökerezhetett meg a magyar társadalomban. Már önmagukban a háborús hírek a kamatok csökkenésével, a befektetések visszafogásával, óvatosabb pénzügyi tranzakciókkal jártak, a válság pedig a segélyek iránti igények elszaporodásához vezetett.²⁹⁴ Nem véletlen, hogy a háború előtt Csorna már így fogalmazza meg tapasztalatait a jótékonykodással kapcsolatban: „... hazánkban oly ritka esemény számba megy a jótékony alapítványok rendelése, bőkezű adományok tétele.”²⁹⁵

Már az I. világháború is megsemmisítette az egyesületi vagyont, elértéktelenítette a pénzt, széles társadalmi rétegek elszegényedését hozta, ezért elkerülhetetlen volt az állam térnyerése a szociális szférában, a békeidők önkéntes áldozatkészsége feledésbe merült. A legfontosabb társadalmi intézmények *félhatósági* szervekké váltak, míg mások állami támogatásban részesültek autonómiájuk megőrzése mellett.²⁹⁶ A dualizmus korára jellemző „alulról” építkező egyesületek helyébe a „felülről”, azaz állami, hatósági, egyházi kezdeményezésre létrejött egyesületek lépnek, ezzel is teret biztosítva az állami ellenőrzésnek,²⁹⁷ amely ellenőrzés a dualizmusban tiltó, korlátozó jogszabályok által volt biztosított, most hatósági emberek egyesületi részvételében és állami pénzek felhasználásában jelentkezik. Hogy miért „csak” félállami jellegről beszélünk, azt a magánadományok bevonásának fenntartása indokolta: kezdetben igyekeztek biztosítani az önkéntes adományozók számára, hogy a támogatott intézmények elkülönítve használják fel a konkrét jótékonyossági célra befolyó összegeket.²⁹⁸ Ettől függetlenül az 1940. évi VI. tc. a gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról elrendeli az egyesületi intézmények államosítását, s ezzel a szociális kiadásokat

---

²⁹⁴ Papházi: i. m. 77.o.

²⁹⁵ Csorna: i. m. 226.o.

²⁹⁶ Csorna: i. m. 225.o.

²⁹⁷ Papházi: i. m. 123.o.

²⁹⁸ Papházi: i. m. 125.o.

minden állampolgárra adó formájában terjesztik ki. Az egyesületek állami szabályozásának történetében *1945-1946 jelzi a korszakhatárt*, mivel a II. világháborút követően kivétel nélkül ellenőrzik az addigi egyesületek alapszabályát, és az 529/1945. ME. jogszabály értelmében felosztatják azokat, amelyek nem tesznek eleget az alapszabály beküldési kötelezettségüknek. Ettől függetlenül a háború után újjáépülő országban az egyesületi élet is újrászerveződik, igaz megváltozott körülmények között.

2. A jogszabályi és anyagi feltételek alakulása a II. világháború után (1945-1989)

A civil szervezeteknek nevezett társulások terminológiája jelentősen változott az elmúlt kétszáz évben,²⁹⁹ nem csak az egyesületi élet virágzásának időszakában (1914-ig), hanem a II. világháború után is, amikor is a *társadalmi szervezet* kifejezés kerül előtérbe az egyes jogszabályokban és tanulmányokban, jelezve egyben azt is, hogy 1945 után merőben új irányt vesz a civil szféra fejlődése.

Az 1945 előtti jogszabályok változatlan vagy módosított formában hatályban maradtak, ezért a kommunista politikai rendszernek elég volt a *Horthy-korszakban megalkotott jogszabályokra támaszkodnia*. Annak ellenére ugyanis, hogy a két világháború között és a II. világháború alatt megszületett egyesületi közjog viszonylag szigorú volt,³⁰⁰ nem került sor az egyesületek tömeges és szisztematikus felszámolására.³⁰¹ A civil szervezetekre vonatkozó, többnyire azok felszámolásához vezető jogszabályok végrehajtása egyértelműen az új politikai rendszerre maradt, a következők szerint.

2.1. Jogszabályok és tendenciák a civil szektor felszámolásakor

A II. világháború után az egyesületi jogot zömében *rendeleti úton* szabályozták, és jellemzően a korábbi törvényeket is rendeletekkel egészítették ki, hogy a részletszabályokat könnyen és gyorsan változtathassák. Általános egyesületalapítási tilalom volt érvényben honvédelemi érdekre hivatkozva, és jelentősen megnőtt a rendőrség, valamint a belügyminiszter ellenőrzési jogköre a már működő egyesületek felett. Az új egyesületek alapításának általános tilalma alól

---

²⁹⁹ Domaniczky Endre: A jogállam és a civil szektor Magyarországon, különös tekintettel a helyi önkormányzatokra. Publikon Kiadó, 2009. 25. o.

³⁰⁰ Halmai: i. m. 126.o.

³⁰¹ Papházi: i. m. 98. o.

azonban folyamatosan kivételt tett a belügyminiszter közérdekre hivatkozva, így bizonyos egyesületek privilegizált helyzetet élveztek. Ugyanakkor a létező szervezetek között a zsidó szervezeteket kezdték el elsőként felszámolni, míg az ifjúsági szervezeteket a Hungarista Ifjúság Országos Szervezetébe olvasztották be a 366/1945. ME. rendelettel.³⁰²

Az ideiglenes kormány első intézkedései közé tartozott a fasiszta politikai és katonai jellegű szervezetek feloszlataásáról szóló 529/1945. ME. rendelet megalkotása, amely a Hitler-barát és Egyesült Nemzetek ellenes szervezeteket célozza meg. Módosítása³⁰³ már rávilágít arra is, hogy a belügyminiszter jogköre újra egyedüli és teljes lett mind a feloszlataások, mind a feloszlataott szervezetek vagyonának lefoglalása ügyében.

A sort olyan szervezetek folytatták, mint az önkéntes tűzoltó szervezetek,³⁰⁴ vadásztársaságok,³⁰⁵ amelyek alapszabályainak elkészítéséről és láttatmozásáról külön rendeletek szóltak, de ez nem jelentette azt, hogy más szervezetek feloszlataásáról ne rendelkezett volna jogszabály. Ilyenek voltak az egyesületek működésének felülvizsgálata tárgyában kiadott 20.165/1945. BM. rendelet és a 289.000/1946. BM. kiegészítő rendelet az alapszabályok általános kellékeiről. Mindkettő nehezen teljesíthető rendelet volt, mivel előbbi alapján 1939-re visszamenőleg kellett részletes jelentést készítenie az egyesület vezetőségének a korábbi tisztségviselőkről, politikai színezetükről és a háborút követően a demokratikus szellemnek megfelelő változtatásokról, utóbbi pedig mellékletek és egyéb adatok benyújtása mellett kötelezte a helyi csoportokat arra, hogy önálló egyesületté alakuljanak. Az eddig vizsgált jogszabályok mindemellett nem adnak teljes magyarázatot a civil szektor felszámolásaának pontos mikéntjére, azt a jogtörténészek „*fehér foltnak*” nevezik.³⁰⁶

A belügyminiszteri határozatokat közlő Magyar Közlöny adatsorai szerint 1945 augusztusa és 1950 között 10.443 szervezetet számoltak fel,³⁰⁷ a társas egyletektől kezdve a tudományos egyesületeken keresztül a témánk szempontjából nagy jelentőségű jótékony egyletekig, illetve a szintén sokat jótékonykodó vallási szervezetekig.³⁰⁸ Így az 1932. évi statisztikai adatokhoz viszonyítva, amikor is hazánkban 16.747 szervezet működött, a felszámolásokat mindössze 6.304 szervezet élte túl.³⁰⁹ A meglehetősen ritkán elvégzett

---

³⁰² Balogh Margit: A KALOT és a demokratikus átalakulás - avagy egy katolikus mozgalom végnapjai. Levéltári Szemle, 41. 2. 19-29. 19. o.

³⁰³ 3830/1946. ME rend.

³⁰⁴ 10.280/1946. ME rend.

³⁰⁵ 291.684/1946. ME rend. és a kiegészítése 450.000/1947. ME rend.

³⁰⁶ Domaniczky Endre: Adalékok a civil szervezet felszámolásaához. Jogtörténeti Szemle 2009. 2. 2.o.

³⁰⁷ U.o. 2.o.

³⁰⁸ U.o. 3.o.

³⁰⁹ U.o. 2.o.

statisztikai felmérés az egyesületekről – egyértelműen jelezve „jelentőségüket” – legközelebb 1970-ben közöl adatot,³¹⁰ ami még akkor is beszédes, ha figyelembe vesszük a szektorban végbement jelentős változásokat. Ekkorra ugyanis 8.886 szervezetről szól a fáma, ami 1932-höz képest *felére zsugorodott* civil szektort jelent, s egyben azt a tényt, hogy a világháborút követő felszámolások után nem tudta visszanyerni a szektor korábbi rekreációs képességét, dinamizmusát.

A rendszerváltozásig publikált tanulmányok ennek okaként azt emelik ki, hogy nincs is igény a korábbi egyesületek nagy részére, hiszen a társadalmi és gazdasági fejlődés, valamint a megváltozott termelési viszonyok miatt „nincs szükség hazánkban ma már jótékonykodó egyesületekre”,³¹¹ azok elvesztették létalapjukat. Az 1932. évi adatokból kiindulva a „létfogosultságukat vesztett”, és így 1945 után sem újjászerveződő egyesületek száma összesen 4.581, köztük – a már említett jótékony egyesületeken túl – közegészségügyi, betegsegélyező, nyugdíj és érdekképviselői egyesületek említendők.³¹² Hogy miért ezek az egyesületek tűntek el, annak oka a politikai preferenciákon túl az egészségügyi és szociális intézmények és *szolgáltatások államosításában* keresendő, addig azonban a fenti korszak lezárásaként vessünk egy pillantást a felosztatott szervezetek vagyonának sorsára.

Első pillantásra nincs jelentősége annak, hogy mi történt az 1950-ig felosztatott, több mint 10.000 szervezet ingatlan- és készpénzvagyonával. Mégis, mivel témám egyik sarokpontja a civil társadalom mint potenciális finanszírozó megnyerése, valamint az ezt erősítő vagy lelohasztó jogszabályok és politikai miliő hatásai, érdemes közelebbről megnézni mekkora vagyonösszességről volt szó, és ennek elvonása miként hatott a korabeli társadalom egyesületeket támogató kedvére.

Az 1938. évi XVII. tc. az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról mondta ki a tilos egyesületfogalomhoz kapcsolódóan az ilyen egyesületek azonnali felosztatását és vagyonuk közjóléti célra fordítását a belügyminiszter vagy annak egyetértésével más szakminiszter illetékességében – *nyilvánvaló szankcióként*. A felosztató határozat tulajdonjog bejegyzésére alkalmas közokiratnak minősült a törvény erejénél fogva.³¹³ Az egyesületi magánjognak már a római korban is alaptétele volt ugyan, hogy az egyesület vagyona annak megszűnésekor nem osztható fel a tagok között, viszont két garancia is érvényesülhetett a vagyonrendezésben. Az egyik eset, amikor az alapszabályban meghatározott személyekre

³¹⁰ Jobb Sándor: Egyesületek Magyarországon. Statisztikai Szemle 1972. 12. 1219-1234. 1226.o.

³¹¹ Jobb: i. m. 1225.o.

³¹² Jobb Sándor: Egyesületi élet Magyarországon. Statisztikai Szemle 1984. 825. o.

³¹³ 1938: XVII. tc. az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról 3.§

szállt át az egyesületi vagyon, így juttatva érvényre a tagok akaratát, a másik, amikor az alapszabályban kitűzött cél elérése érdekében az állam gondoskodott ennek megvalósulásáról.³¹⁴ A vizsgált vagyonekbevételek előbbi lehetőséget teljes mértékben kizárják, az eredeti egyesületi célhoz kötöttségre pedig nem adnak biztosítékot.

Az egyesületek vagyonára vonatkozó statisztikát szintén csak 1932-ben találunk, amikor is a budapesti egyesületek 60M Pengő bevétellel és kiadással rendelkeztek, köztük 235 háztulajdonos szervezet volt, összesen 82M Pengő ingatlanvagyon értékben.³¹⁵ Függetlenül attól, hogy soknak vagy kevésnek mondható ez a vagyontömeg, két szempontot figyelembe véve mindenképpen kiterjedt hatással bírt: az egyik a 10.000 szervezethez rendelhető jelentős taglétszám, amely hozzávetőlegesen kétmillió embert, korábbi tagdíjbefizetőt jelenthetett,³¹⁶ akik eddigi munkájuk, összefogásuk eredményét látták kárba veszni, a másik az a politikai felfogás, amely a szektorban hagyományosan nemkívánatos ellenfelet látott,³¹⁷ és ennek megfelelően oszlatott fel diktatórikus módon szervezeteket. További levéltári kutatás tárgyát képezi annak vizsgálata, hogy voltak-e helyileg vagy országosan olyan elkülönített pénzalapok, amelyekbe befolyt az egyesületi vagyon, illetve ennél is könnyebben megismerhető lenne az általuk tulajdonolt ingatlanok sorsa a földhivatali nyilvántartásból. Az minden bizonnyal megállapítható, hogy az egyesületi vagyon 1945 utáni *államosítása* is – hasonlóan a feloszlató határozatok alapjául szolgáló eljárásokhoz – a *Horthy-korszakban* született jogszabályokon alapult.

2.2. Félállami, állami szervezetek létrejötte

Mielőtt beszédes statisztikai adatokkal jelenítenénk meg az 1970-es évek elejére jellemző, immáron új módon, új érdekek mentén szerveződő egyesületek képét, vegyük sorba azokat a jogszabályokat, amelyek az 1945 utáni jogalkotás szülöttjei, kezdve a tűzoltóság újjá- vagy még inkább átszervezésének példáján.

A régi feloszlásának és az új megteremtésének mementója a nagy múltra visszatekintő önkéntes tűzoltó szervezetek és a „csúcsszervükként” működő Magyar Országos Tűzoltó Szövetség azonnali megszüntetése, amellyel párhuzamosan zajlott le a tűzoltóság

---

³¹⁴ Meszlényi: i. m. 165. o.

³¹⁵ Dobrovits: 95. 97. 108. 111.o.

³¹⁶ Az egyesületek átlagos taglétszáma 200 fő volt. Lásd Jobb (1984): i. m. 826. o.

³¹⁷ Benke: i. m. 10. o.

újjászervezése.³¹⁸ Vitan felül áll ennek állami közfeladatként való ellátása, mégis a példa kiválóan mutatja be azt a mechanizmust, amellyel a regnáló rendszer jogi eszközök segítségével *avatkozik be* az addig kielégítően működő szférába, s a rendelet hatálybalépése egyszerre állítja fel az „egységes magyar tűzoltóságot” és szünteti meg az önkéntes tűzoltó szervezeteket – természetesen azok teljes vagyonát a város, illetve a község tulajdonába utalva.

Már a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény az állampolgárok természetes és elidegeníthetetlen jogai közt említi az egyesülési jogot, de ennek bővebb kifejtésére nem hagynak időt a kommunista hatalomátvétel történései. Az 1949. évi XX. törvény, a Magyar Köztársaság Alkotmánya, az egyesülési jog garanciájaként a dolgozó nép érdekeit és a szocializmus építését emeli ki, valamint feltehetően nem „az embert in genere” ismeri el az egyesülési jog jogalanyának, kiindulva abból, hogy az ember közjogi képességét differenciáltan szabályozza.³¹⁹ Ekként *az ember mint általános jogalany helyébe* a dolgozó nép tagjai lépnek, hasonlóan az 1919. évi tanácsköztársasági alkotmány szóhasználatához, amelyben „munkásokat és földműveseket” megillető szabadságra szűkült az egyesülési jog.³²⁰

Mivel az 1949. évi alkotmány egészen 1989. évi módosításáig volt hatályban, érdemes jobban szemügyre venni az idevágó 56. §-t. Az 1. bekezdés értelmében a „dolgozók társadalmi, gazdasági és kulturális tevékenységének fejlesztése érdekében” volt biztosított az egyesülési jog. A 2. bekezdés kétséget kizáróan cizellálja, hogy a „népköztársaság feladatainak ellátásában az öntudatos dolgozók szervezeteire támaszkodik.” A feladatok felsorolása – úgymint a népi demokrácia rendjének védelme, a szocialista építésben való fokozott részvétel, a kulturális nevelőmunka kiszélesítése, a nép jogainak megvalósítása és a nemzetközi szolidaritás ápolása – egyértelműsítik, hogy mely érdekek és célok mentén ajánlott az egyesülési joggal való élés. A jogalkotó nevesíti azokat a szervezeteket is, amelyeket „szívesen lát”: szakszervezetek, női- és ifjúsági szervezetek, tömegszervezetek élveztek támogatottságot, amelyeket a törvényi „ajánlás” alapján a Népfront fogott egységbe, élén annak vezetésére felhívott munkásosztállyal. Az alkotmányozó hatalom kinyilvánította ezzel, hogy az alulról szerveződő társulások helyébe a *felülről* életre hívott szervezetek lépnek, hogy céljaik megválasztásának korlátozásmentes szabadsága helyett a politika által *meghatározott* célok javalltak, hogy az egyesülések közti önkéntes szövetségek, együttműködések helyén a *Népfront* fog mindent „demokratikus” egységbe.

---

³¹⁸ 10280/1945. ME rend.

³¹⁹ Benke: i. m. 13. o.

³²⁰ Benke: i. m. 13. o.

Továbbra is rendeletek sora lát napvilágot az egyesületi közjog terén. A 73/1954. MT. rendeletet az egyesületek főfelügyeleti jogának gyakorlásáról követi az egyesületekről szóló 1955. évi 18. tvr.,³²¹ újólág mondja ki az alapításhoz szükséges tíz fős minimum taglétszámot, és a helyi egyesület jogi személyiségének elismerését. A jogszabály tovább nehezíti az egyesületek működését, mivel eltérően határozza meg az egyesületek nyilvántartására, ellenőrzésére vonatkozó szabályokat, attól függően, hogy országos, helyi vagy helyi egyesületek szövetségeként jöttek azok létre.³²² A helyi egyesületek felett a megyei végrehajtó bizottság gyakorolt felügyeletet, de ez mellett a minisztert és a minisztériumot is megillette a felügyelet joga, amely 1970-ben átmenetileg központi szintre került, egészen 1981-ig, amikor is visszakapták azt a helyi hatóságok.

Az egyesületek felett a tényleges és végleges hatalmat továbbra is gyakorló belügyminiszter³²³ mellett 1956-ig az ágazati szakminiszterek ellenőrzik az alapszabályszerű működést, vizsgálják a népi demokrácia érdekeinek érvényesülését, és felosztatják az állami-társadalmi-gazdasági rendre veszélyes egyesületeket.³²⁴ 1956 után azonban „állambiztonsági” szempontból való ellenőrzésük a fegyveres és közbiztonsági ügyek miniszter feladata lesz.³²⁵

Az 1959. évi IV. Polgári törvénykönyv 73. §-a az értekezésben később részletezésre kerülő önkéntes munkához kapcsolódik azzal, hogy kifejti: „az egyesület tagjai részt vesznek az egyesület munkájában, és hozzájárulnak az egyesület feladatainak teljesítéséhez”. Ez az első mementója az egyesületi *önkéntes munka jogszabályi rögzítésének*.

Ugyanitt kell felhívni arra is a figyelmet, hogy az alkotmányra hivatkozással a törvény társadalmi szervezetnek ismeri el az alkotmányban felsorolt szervezeteket (dolgozók politikai szervezetei, szakszervezetek, női- és ifjúsági szervezetek, egyéb társadalmi szervezetek) és azoknak vállalat alapítását is lehetővé teszi – ezzel potenciális gazdasági szereplőkként is definiálja azokat –, míg sorrendben a következő alcím alatt tárgyalja az egyesületeket, *leszűkítve* azok tevékenységét a társadalmi és kulturális jelzőkkel. A társadalmi szervezetek és egyesületek közti elhatárolás tanulmányok sorát indukálta, de egységes álláspont nem alakult ki később sem.³²⁶

---

³²¹ Domaniczky (2009): i. m. 58. o.

³²² A két világháború között elterjedt az egyesületek szövetsége forma, amelyben közös csúcsszerv koordinált a munkát. Lásd Papházi: i. m. 99. o.

³²³ Domaniczky (2009): i. m. 56. o.

³²⁴ Horváth (2014): i. m. 291-292. o.

³²⁵ 3/1957. (I. 20.) Korm. rendelet

³²⁶ Papházi: i. m. 128. o.

1970. évi 35. tvr. az egyesületekről újfent a felügyeleti jogkör változásaival foglalkozik. Jelentősége, hogy itt jelenik meg először a *jogorvoslat lehetősége* jogszabályi szinten. Az 1981. évi 29. tvr. módosítva tartalmazza az egyesület szervezésére irányuló mozgolódás bejelentési kötelezettségét, amely újabb hatáskörrel ruházta fel a felügyelő szervet, amennyiben előre vizsgálhatta, hogy veszélyt jelent-e a szervezkedés a fennálló rendre, és egyáltalán megfelelne-e az alapszabály a nyilvántartásba vétel követelményeinek.³²⁷ Szintén 1981-ben határozatban kötelezik az egyesületi tevékenységet folytató, de nem egyesületi formában működő szervezeteket a nyilvántartásba vételi eljárás megindítására.³²⁸

Valamely okból ugyanebben az évben készül először átfogó adatfelvétel az egyesületek körében a II. világháború óta. Hogy a fenti „regresszív és koncessziós” jellegű³²⁹ jogszabályok mivé alakították a korábbi civil szférát, azt az alábbi táblázatban kívánom szemléltetni.

szervezet típusa	szervezetek száma			taglétszám / ezer fő		
	1932	1970	1982	1932	1970	1982
adatfelvétel éve						
tudományos	102	99	119	39,1	131,9	276,5
művészeti, kulturális	1827	14	90	276	6,4	41,5
sport	1331	4575	3013	195,4	1149	720,1
vadászati	---	734	740	---	21,9	30,7
halászati	---	371	694	---	92,8	239,2
biztosítási	1389	9	12	790,8	322,7	329,1
tűzoltó	---	2705	1481	---	93,8	57,1
állatvédő	---	328	295	---	27,5	27,6
jótekonysági	836	---	---	160,4	---	---
szociális körök	3807	---	---	476,5	---	---
gazdasági	2350	---	---	604,3	---	---
összesen	14365	8886	6570	2998,2	2171,2	2304,5

1. ábra, forrás: Jobb Sándor: Egyesületi élet Magyarországon. Statisztikai Szemle 1984. 8-9. 2. tábla

A már említett jótekonysági egyleteken kívül, teljes mértékben megszűntek a társaskörök, valamint az egyes szakmák képviselőit tömörítő gazdasági egyletek, amelyek érdekképviseleti szervezatként is funkcionáltak. Ennek egyik okaként jelöli meg a korabeli statisztikus, hogy a társas körök később klubok vagy művelődési otthonok keretében, átalakulva, míg az érdekképviseleti szervek célkitűzései a sztálinista alkotmány által preferált szakszervezeti munkában élhettek tovább. A művészeti és kulturális egyesületek száma is jelentősen

³²⁷ Benke: i. m. 14. o.

³²⁸ Horváth (2014): i. m. 292. o.

³²⁹ Benke: i. m. 13. o.

lecsökkent, 1970-ben kevesebb, mint egy századára változott a számuk – nyilvánvalóan nem a kulturális sokszínűség égisze alatt. Sokat ismételt okként említhetjük a társadalmi változásokat, amelyek jegyében a politikai elitre kevésbé veszélyes dalkörökké, könyvtáregyesületekké szelődött új formákra koncentráltak a művelődni kívánók. A Magyar Dolgozók Pártja központi vezetősége 1955 februárjában hozott határozata a népfrentbizottságokat kéri fel azok alapszabályának megszerkesztésére, biztosítva ezzel a *párt befolyását* az újjáéledő olvasóköri körökben.

Az egymásnak is versenyhelyzetet teremtő biztosító és önszervező egyesületek száma lecsökkenésének okát azonban másban kereshetjük, annak ellenére, hogy számuk századára csökkent, tagságuk létszámában ez a tendencia kevésbé jelentkezett, vagyis a kevés számú szervezet taglétszáma jelentősen megugrott, az addig 560-as átlag taglétszám 27.500 körüli taglétszámmá nőtt. Jelzi ez mindazt, hogy az állam által kívánt módon működhetek a ma főként nyugdíj- és egyéb biztosítással foglalkozó szervezetek.

Érdekes megfigyelni, hogy nem változott a tudományos egyesületek száma, viszont taglétszámuk megduplázódott. Szomorú adalék, hogy vidéken egy-egy kivételt leszámítva nem működtek tudományos egyesületek.³³⁰ A tudományos élet önszerveződő műhelyeit e szerint nem korlátozták, azok intenzív tevékenységét mutatja az az adat is, miszerint rendezvényeikből származó bevételeik 3-4-szeres mértékben haladta meg más egyesületek ilyen jellegű bevételeit.³³¹ A legnagyobb növekedést a sportegyesületek érték el, azok az egyesületek 46%-át tették ki, és a korábban alig ismert vadászegyesületek és horgászegyesületek is nagy népszerűségnek örvendtek.

A *mesterségesen* kreált új „civil” szektorban nem dominálhatott a régi polgári akarat, a kommunista hatalomátvétel szinte minden folytonosságot felszámolt a társadalomban.³³² Részben a háború alatti emberveszteség miatt lett oda a „know-how”, a felhalmozott tudás, kapcsolati tőke és működési tapasztalat, részben a hivatkozott jogszabályok gondoskodtak sulykolni a helyes gondolkodást és irányokat, az ügyeiket szervezni, megoldani akaró ember helyett. Az a kép, amit a század utolsó harmada fest az egyesületi életről, már nem az autonómiával élő és jogait (gyülekezési jog, egyesülési jog, gondolat szabadság joga) gyakorló polgárok problémamegoldásáról szól, benne állami és félállami jelenlét érhető tetten. Még a

³³⁰ Az 1982. évi statisztikai adatfelvétel szerint a fővárosban 116, 3 vidéki nagyvárosban további 1 tudományos egyesület működött. Lásd Jobb (1984): i. m. 828. o.

³³¹ 1982-ben a rendezvényekből származó bevétel 57%-át tette ki összbevételeiknek, míg más egyesületnél ez az arány 8-21% körül mozgott. Lásd Jobb (1984): 829. o.

³³² Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest 2000. 96.o.

rendszerváltozást követő kutatások is azt állapították meg, hogy a civil szervezetek működésének elégtelenségei, rendezetlensége arra vezethető vissza, hogy a kommunizmus alatt nem volt lehetőségük valódi kibontakozásra.³³³

2.3. Szociálpolitika és lakossági támogatás

Az alcímben jelzett párosítás meglehetősen furcsa, az állam által vállalt szociális gondoskodást kapcsolja össze a korábbi civil szféra egyik fundamentális jellemzőjével. Az együtt tárgyalás azonban nem véletlen: a szociálpolitikai rendelkezések – különösen helyi szinten – többször is felhívják a helyi lakosságot az „adományok” beszolgáltatására. Az eddigi társadalmi feladatok ugyanis a 20. század elejétől fokozatosan az állam által is elismert, felkarolt feladatok lettek, pontosabban az állam átvette ezeket a civil szférától, és ezért nem elégséges csak az egyesületekre vonatkozó eljárási joganyagot, valamint a statisztikát kutatni, hanem ezzel párhuzamosan a szociálpolitikai törekvéseket is ismerni kell. A következő források azt mutatják, hogy hogyan avatkozott bele a hatalom felülről a magánadományozás korábbi gyakorlatába.

Hogy miért pont a szociális-egészségügyi terület volt az, amelyet elsőként vállalt magára az állam, és ennek következményeként számos jogszabályt produkált, annak okairól dióhéjban szólok. Már a szociálpolitikai normák között elsőként megalkotott koldusrendelet is annak okán született meg, hogy a szegénység és az azzal járó egészségügyi, társadalmi veszélyek (járványok, romló közbiztonság) kikényszerítették a helyi hatóságok felelősségvállalását. Szaktudós orvosok szorgalmazták a nép helyzetének javítását, látva azok higiénés és táplálkozási szokásait.³³⁴ Tették ezt azért, mert a magánjótékonyság „fehér foltokkal” működött, esetlegességet és szervezetlenséget is mutatva, és a szaporodó koldusok, majd a vidéki tömegek nagyvárosokba áramlásával nyilvánvalóvá lett a mindenkit integrálni tudó állami beavatkozás szüksége.

A Magyar Normát 1936-ban vezették be, de egészen 1950-ig fennmaradt, ezért szükséges itt tárgyalni. Előzménye az 1927-ben bevezetett Egri Norma,³³⁵ amelynek országos szintű intézményi működése az egyesületek felszámolásának utolsó évével esett egybe, nem

---

³³³ A nők, mint a változás előmozdítói. In: Nők a rendszerváltásban. UNICEF ICDC Regionális monitoring jelentés (szerk.: Szociális és Családügyi Minisztérium) 1999/6. 102.o.

³³⁴ Ferge Zsuzsa: Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből. Magvető, Budapest 1986. 69. o.

³³⁵ Molnár Margit: Esztergár Lajos szociálpolitikája főbb műveinek tükrében. Pécsi Szemle 2002. 4. 71-82. 72.o.

véletlenül. Lényegét tekintve az állam-társadalom-egyház hármasságára építve szervezték meg a lakossági adománygyűjtést, a koldulások visszaszorítását és a koldusok ellátását. Az akkor „három millió koldus országának” hívták Magyarországon ez égető probléma volt, ezért egyházi kezdeményezésre létrejött a Szegénygondozó Hivatal, a Szegényügyi Bizottság és a Szegénygondozó Nővérek szervezeteinek felállítása. A Hivatal adminisztrálta a rászorulókat, személyes kartont vezetett róluk, a Bizottság szervezte a programokat, az együttműködést az állam-társadalom-egyház között, a Nővérek pedig a szegénygondozói munkát látták el. Világi nők segítettek azzal a munkájukat, hogy koldulni mentek helyettük, szervezett formában. Az összegyűjtött pénzt a szeretetházak fenntartására fordították. Ez volt tehát az első, országosan szervezett formája annak, hogy a jótékonykodást és a szegénygondozást összefogják, szakszerűvé tegyék. A Norma mérlege már 1943-ra az volt, hogy sokan fizikai *kényszernek érezték* az adakozást,³³⁶ bár ezzel vitatkoztak a kor szakemberei, mondván: „a szervezetlen társadalmi jótékonyosság nagyobb teher a társadalomra nézve, mint az Egri Normában megszervezett adakozás.”³³⁷ Az minden bizonnyal megállapítható, hogy a társadalom ez irányú szervezése a jogalkotó részéről nem zárta ki, hogy még mindig számítanak a lakossági adományozásra, komplementer jelleggel.³³⁸

Láthatólag már a Horthy-korszakban megkezdtek a társadalmi szervezeteket bevonni az *egységes közigazgatásba*, azok irányítása céljából. Ekkor születik meg az intézményes nép- és családvédelmi törvény, de még mindig nem tud csak állami finanszírozásban működni a szektor, ugyanis újabb és újabb karitatív akciókra kell felhívni a lakosságot.³³⁹ A szociális jogok ilyen elismerése – egyes kutatók szerint – valóságos áttörést jelentett a dualizmuskori merev liberalizmushoz képest.³⁴⁰

Az új, szociális közigazgatás szintjei ezek lettek a 6.300/1945. ME. r. alapján: népjóléti miniszter, alatta a szociális főfelügyelők és a helyben dolgozó szociális titkárok. A népjóléti miniszter kimondta, „a dolgozó néposztályok szociális helyzetének javítása közfeladat”, ezért külön költségvetési előirányzatot rendeltek ehhez, amit a népjóléti miniszter kezelte.³⁴¹ Helyileg pedig létrejöttek az elkülönített szociális alapok, valamint a polgármesterek mellett a szociális

³³⁶ Kamocsay Jenő: Társadalom és szegényügy. Nép és családvédelem, 1943. nov. 403-404. o.

³³⁷ Pálos Károly: Szegénység, szegénygondozás. Martineum Könyvnyomda, Szombathely, 1934. 46.o.

³³⁸ Bartal: i. m. 96. o.

³³⁹ Gaál Ibolya: A szegényügy és felnőttvédelmi szociálpolitika története Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1867-1989. II. kötet. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának kiadványai. Nyíregyháza 1997. 610.o.

³⁴⁰ Gyáni Gábor: Szociálpolitika és jótékonyosság a két világháború közötti Magyarországon. In: Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919-1945). (szerk.: Szilágyi Csaba) Gondolat, Budapest 2008. 15.o.

³⁴¹ Gaál: 421. o.

bizottságok. A szociális titkárok feladatköre hasonlított a Magyar Normában megismert Szegényügyi Hivatal feladataihoz, össze kellett dolgozniuk azzal a csekély számú társadalmi szervezettel, amelyek éledezni kezdtek a II. világháború után.³⁴² A tűzoltóság újjászervezéséről már idézett rendelet, valamint a 3.830/1946. ME. rendelet és a 4.287/1949. MT. rendelet szabályozta a felosztott egyesületek vagyonának sorsát, azt közérdekű célok megvalósítására rendelte, azzal a céllal, hogy a helyi hatóságok gondoskodjanak azokról a feladatokról, amikről korábban az egyesületek. A tanácsokról szóló 1950. évi I. néptörvény 27. §-a kimondja, hogy a helyi tanács felel a társadalmi, kulturális és gazdasági feladatokért. A vagyontalan társadalmi szervezeteknek³⁴³ azonban nem lesz elégséges a kiépülőben levő támogatási alapok ereje, ráadásul az egyesületekről szóló 1955. évi 18. tvr. a helyi hatóságokat hatalmazza fel az egyesületi vagyonkezelés ellenőrzésére, ami a megmaradt egyesületek pénzügyi önállóságát tovább korlátozza. 1945. január 8-án pl. Nyíregyháza város határozatot hozott arról, hogy a szegény- és betegmenház anyagkészletét át kell adni a szociálpolitikai ügyosztálynak, és rajtuk keresztül kell azt igénybe venni. Ez a helyi rendelkezés is a *központosítás* irányába mutat.

Irányelv volt, hogy a szegényházak berendezési tárgyait lakossági adományból kell összegyűjteni, és a helyi költségvetés finanszírozza a fenntartást.³⁴⁴ Az 1950-es évek elején pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében csak úgy tudnak létrehozni szociális otthonokat, hogy társadalmi munkát hirdetnek, és a berendezési, használati tárgyakat a helyi lakosságtól szolgáltatják be.

A járási szociális titkárok feladata a gyűjtőakciók szervezése, ezt néha összekötik műsoros estekkel is, ami halovány másolata a 19. századi egyesületi kampányoknak. Jellemzően ezt is nők látják el, a lényegi különbség az, hogy mindez felülről, állami eszközökkel megszervezett és előírt. A szociális titkároknak nem volt könnyű kikkel együtt dolgozni, hiszen a háború után a megmaradt civil szervezetek is meggyengültek, kevés új szervezet jöhetett létre, lehetőségeik a támogatói kör elérésére, pénzgyűjtésre nyilvánvalóan kevesebb volt, mint a század elején, hiszen a két világháború hatalmas elszegényedést is okozott.³⁴⁵ „Egy marék toll” elnevezésű tollgyűjtési akció, a szociális otthonok lakóinak paplannal, párnával való ellátásához, azt jelzi, hogy a legkisebb lakossági adományt is megcélolták hatékony munkájukhoz.³⁴⁶

---

³⁴² Gaál: 618. o.

³⁴³ Domaniczky (2009): i. m. 78. o.

³⁴⁴ Gaál: 423. o.

³⁴⁵ Gaál: 410.o.

³⁴⁶ Gaál: 443.o.

A vármegyei felügyelők sem voltak egyszerűbb helyzetben, 1949 nyarán írásban keresik meg a helyi pártszervezeteket, hogy szervezzenek gyűjtést, ehhez a gyűjtőívek kibocsátását használják.³⁴⁷ Nyíregyházán a szociális ügyosztály feladatait a polgármester felkérésére a helyi református lelkész gyakorolja, aki a társadalmi szervezetekre támaszkodva megszervezi a gyűjtési akciókat.

A kisajátítások adják meg a szociális intézményhálózat alapját, azaz korábbi kastélyokat alakítanak át szociális otthonokká – ennek esik áldozatul pl. a győrteleki szociális otthon. A kisajátítások nem csak a magánszemélyek ingatlanait célozzák, hanem olyan egyházi tulajdonban levőket, mint a kisvárdai ferencesrendi szegényház. Ezzel párhuzamosan a földreform következménye, hogy az egyházak által fenntartott szeretetházak is nagy anyagi nehézségekkel küzdenek.³⁴⁸

Az egyházi háttérű szociális intézmények életképességét mutatja, hogy a Magyar Izraeliták Országos Irodájának (MIOI) nyíregyházi otthona a budapesti hitközség által megelőlegezett forrásokból jött létre, és országos intézményhálózatuk államosításakor is hatással tudott lenni arra, hogy munkaképtelen, idős izraelitákat elsősorban itt helyezzenek el 1953-ban.³⁴⁹ De a MIOI segélyezési rendszerének kipróbáltságát mutatta az is, hogy a helyi tanács javaslatot tett annak átvételére.³⁵⁰ A keresztény egyházak, gyülekezetek támogatása is még mindig a legbiztosabb adományozási bevételnek számított a szeretet- és betegházak fenntartásában.

Elsőként a két világháborút átvészelt több, mint 10.000 szervezetet szüntették meg, hol ilyen, hol amolyan rendeletekre hivatkozással, majd új alapokra helyezték az egyesülési jog gyakorlását. Azt nem emberi jogként, hanem a dolgozó nép jogaként definiálták, tudatosítva azt is, hogy mely célok egyeztethetőek össze a dolgozó nép érdekeivel. A kívánt egyesületi típusok jogszabályi felsorolása mellett bevezették a társadalmi szervezet fogalmát, amely relativizálta az egyesületi formát. Az ennek ellenére létező egyesületeket igyekeztek a párt befolyása és ellenőrzése alá vonni, sőt azt is szabályozták, hogy már az egyesület szervezésére irányuló kapcsolatfelvétel, munka is a felügyeletük alatt folyjon. Mindezzel együtt járt a megszüntetett egyesületek vagyonának közcélú államosítása, elkobzása.

---

³⁴⁷ Gaál: 457.o.

³⁴⁸ Gaál: 413.o.

³⁴⁹ Gaál: i. m. 487. 489. o.

³⁵⁰ 155/1958. V.B. határozat Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tanács

Ugyanakkor az olyan kiemelten közcélú feladatkörökben, mint a szociálpolitika, az állam lépett az addigi jótékony egyesületek helyére, s utóbbiak teljes mértékben eltűntek a 1970-es évekre – a társadalmi „fejlődés” eredményeként. Hogy ez a fejlődés mennyire volt egyértelmű, arra a társadalomszervezésre felülről tett kísérletek is választ adnak: a jogszabályok által előírt, politikai oldalról, pártkatonák által megszervezett adományozási felhívások, együttműködések csak rövid ideig működtek. Az újonnan vállalt szociális és egészségügyi feladatkörök ellátására, intézményhálózat felállítására a legkézenfekvőbb megoldás a már létező intézmények (felekezeti, magántulajdonban levő) kisajátítása volt.

Nem véletlen, hogy ezek folyamányaként a civil szektor teljes mértékben átalakult, elveszítve a civil jelzőt és annak lényegét: az államtól való független gondolkozást és tevőleges magatartást, valamint az egyén individualizációját, amely egyszerre jelenti az egyén érdekében és részéről vállalt gondoskodást, áldozatkészséget. A rendszerváltozás így köszöntött rá az akkor forrásaiban szegény és kevésbé szabályozott szektorra,³⁵¹ amely nem volt felkészülve szociális feladatok átvételére és professzionális ellátására.

3.A magyar vallási egyesületek múltjáról

Az általam vizsgált időszak szerteágazó dokumentumtömegéből az alábbiakban a „vallási egyesületek” címszót emelem ki, mivel korábbi kutatásaim rámutattak arra, hogy a vallási egyesületek oroszlánrészt vállaltak a szociális gondoskodásban. Mellettük a „jótékony egyesület” és a „nőegyesületek” kategóriába sorolt egyesületek jártak elől a szegénygondozás, gyermekvédelem, szociális és egészségügyi intézmények felállítása és fenntartása terén.

Az alábbiakban arra teszek kísérletet, hogy a szociális gondoskodásban tevékenykedő vallási egyesületek kategóriáját vizsgáljam Magyarországon a 19. század második felétől, annak tisztázására, hogy mennyiben volt előnyük a vallási egyesületeknek a szociális gondoskodásban más egyesületekhez képest, mit és hogyan végeztek másképpen, egyáltalán mit takar ez a besorolás. A vallási egyesület mibenlétét, a kategória jellemzőinek változásait is szükséges definiálni. Forrásként három megye (Somogy, Baranya, Nógrád) összegyűjtött levéltári adatközléseit, valamint azokat a rendeleteket használom, amelyek címzettjei a vallási kategóriába tartozó egyesületek voltak. Ennek előfeltétele természetesen a vallási egyesületek csoportjának jellemzése, összevetése, amely nem egyezik az egyesületi tipológiában.

---

³⁵¹ Bartal: i. m. 24. o.

3.1. Módszertani nehézségek

Az önszerveződés-történet előttem haladó szakírói sorra megállapították már az egyesületkutatás nehézségeit,³⁵² számba véve a csekély számú és bizonytalan statisztikai adatfelvételt,³⁵³ a nagy sokára megszülető átfogó jogi szabályozást, a hiányzó egyesületfogalmat, tipológiát és egyesületi katasztereket, a kutatás idő- és munkaigényes voltát, a politikai ellenállást, valamint azt a tényt, hogy az állam a civil szféra első számú bomlasztójaként ellenérdekelt volt a kutatások ösztönzésében. Hosszan lehetne sorolni az ismert okokat, amelyek közül kifejezetten vizsgálódásunkhoz kapcsolódva csak néhányat emelek ki:

- a) a vallási egyletek egy része nem az államigazgatás, hanem az egyházi hatóság keblében jött létre, kikerülve ezzel a belügyi és megyei nyilvántartást,³⁵⁴
- b) a nagyszámú izraelita egylet anyagát, amelyeket a vidéki zsidó hitközségek őriztek a német megszállás alatt, lefoglalta és elkobozta a Gestapo,
- c) az 1970-es évekre teljes mértékben eltűntek a vallási egyletek,³⁵⁵
- d) a vallási szerveződések, csoportok több évszázados hagyománnyal rendelkeznek, az egyesületalakítás számukra csak egy a lehetséges formációk közül.

Mindezek mellett is érdemesnek tartom közelebbről szemügyre venni a vallási egyletek célkitűzéseikre is utaló fajtáit, létrejöttük, működésük részleteit, mivel a szociális öngondoskodás területén ezek kiemelkedő szerepet tölthettek be.

3.2. Vallási egyletek címkéi és jellegzetességei a tipológiában

Minden bizonnyal nem csak a múlt, de a jelen korra is helytálló az a megállapítás, hogy az egyletek tipológiájával csak kevés kutató foglalkozik, s ennek okai visszavezethetők a bevezető sorokban jelzett forráskutatási nehézségekre. Ezzel együtt is megkíséreltem összegyűjteni az idevágó csekély számú kimutatást.

---

³⁵² Bősze: i.m. 5-8. o.

³⁵³ Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914. Baranyai Levéltári Füzetek, Pécs 1986. 193. o.

³⁵⁴ Bősze: i. m. 85. o.

³⁵⁵ Jobb (1972): i. m. 1226. o.

3.2.1. Statisztikusok és történészek osztályozása

A tipizálással foglalkozó szakemberek – jogászok, történészek és statisztikusok – közül előbbiek nem jeleskednek, az egyesületi életre vonatkozó jogszabályok³⁵⁶ ugyanis nem koncentrálnak a vallásos egyesületekre, a kategóriát mellőzik kezdetben. Maradnak a kor statisztikusai, Hunfalvy János (1862), Vargha Gyula (1878), majd Dobrovits Sándor (1932) által szerkesztett közlemények, amelyek jelentős eltérésekkel adnak támpontot az egyesületek besorolásáról. Ők hárman nem régmúlt idők adatait elemezve, hanem mintegy „szemtanúként” osztályoznak. Hunfalvy úttörőként³⁵⁷ megyénkénti bontást közöl, és még teljes mértékben mellőzi a csoportosítást. Vargha már az 1878. évi országos adatgyűjtés folyamánként rögzíti a „vallásos” egyesületek kategóriát, 43 egylettel.³⁵⁸ Több évtizedes „hallgatás” után, 1932-ben adnak jelentést újra magukról az egyesületek, az országos összeírás keretében.³⁵⁹ Megnevezésük változik, a „vallásos” és egyéb egyesületek két külön csoportot alkotnak,³⁶⁰ majd ismét feledésbe merül a vallásos egyesületek kategóriája a II. világháborút követően – nem csak papíron. Manapság az újra felfedezett egyesület-történet a rendszerváltozást megelőzően még nem, csak azt követően veszi észre a „felekezeti körök”-et,³⁶¹ amely ezek után a kutatások sziklaszilárd kategóriája marad, eltérő neveken.

A reformkori pesti egyesületeket feldolgozó kiváló munka Tóth Árpádtól az 1820-1840 között működő egyesületek csoportosításánál vallási egyesületként csak az „izraelita egyesület” kategóriát hozza, amelynek egyszerű oka abban áll, hogy ekkor még nem volt egyéb felekezeti jelző az egyesületek elnevezéseiben.³⁶² A „vallási-karitatív” párosítás egyesületi kategóriája³⁶³ Brunda Gusztávnál először hívja fel a figyelmet arra a tényre, hogy szervesen összefonódott a vallási egyesületek célja, munkája a karitatív tevékenységgel, ahogy azt korábban Dobrovits besorolása is sejteni enged, amikor a következő egyesületeket e két kategória-címke alatt is

³⁵⁶ MOL C 53-1845-F 70-P 44 ún. „Felírási” Javaslat Melléklete, 1852. (nov.26.) császári pátens és 1508/1875. BM.rendelet

³⁵⁷ Hunfalvy János: Magyarország különböző egyletei. Statisztikai közlemények IV. (szerk.: Hunfalvy János) Budapest 1862. 246-249.

³⁵⁸ Vargha Gyula: Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest 1881. 548. o.

³⁵⁹ Ennek valószínű okát Domokos Attila a „rendelkezésre álló erők korlátozott voltában” adja meg. Lásd Domokos Attila: A társadalmi egyesületek statisztikája. In: A magyar hivatalos statisztika történetéből. Az V. Statisztikatörténeti Vándorülés előadásai és korreferátumai. Budapest 1968. 222. o.

³⁶⁰ Dobrovits Sándor: Magyarország Statisztikai Évkönyve X. Budapest 1934. 38. o.

³⁶¹ Márfi Attila: Pécs szabad királyi város dualizmuskori egyesületeinek vizsgálata 1867-1918. 1. rész. BML Évkönyve, Pécs 1989. 136. o.

³⁶² Tóth Árpád: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. L'Harmattan, Budapest 2005. 2. melléklet

³⁶³ Brunda Gusztáv: Egyesületek Nógrád Megyében. Nógrádi Közművelődési Füzetek 4. Nógrád Megyei Közművelődési Központ, Salgótarján 1993

felsorolja: Collegium Marianum, Izraelita Nőegylet Országos Szövetsége, Haskora Egylet, Lórántffy Zsuzsanna Egylet.³⁶⁴ A Dávid Ferenc Egylet már a vallási és kulturális csoportok párhuzamos besorolásába tartozik, de amint az évkönyveikből kiderül, a „kölcsonös szeretet és testvéri érzés” ápolására fordítja vagyona 90%-át, amelyben az ismeretterjesztés mellett a jótékonykodás is aláhúzott cél.³⁶⁵ Utóbbi példa egyértelművé teszi, hogy a csoportosításoknak biztos forrása nem lehet,³⁶⁶ még annak bizonyos tudtával sem, hogy a kutatók nem az egyesületek elnevezéseit, hanem azok alapszabályban kitűzött céljait és tényleges tevékenységét vették alapul a tipizálásnál.

Az 1980-as évek végén több levéltári kutatás³⁶⁷ nyújt betekintést helytörténeti szinten az egyesületek lehetséges osztályozásába. Kiemelkedő Márfi Attila „Baranya vármegye egyesületei (1867-1914)”,³⁶⁸ Bősze Sándor „Az egyesületi élet a polgári szabadság...”. „Somogy megye egyesületei a dualizmus korában” című munkája, valamint Brunda „Egyesületek Nógrád Megyében” címen megjelent tanulmánya. Témánk szempontjából azonban az eltérő besorolások mellett is jelentős a vallási, felekezeti típus *megkülönböztetése*, amely kezdetben hol felbukkan, hol eltűnik a tipológiában, mígnem állandósult kategóriaként végig megmarad a vallási egyesületek megszüntetését is jelentő évekig (1945-1950). Az alábbiakban e szerzők tipológiai törekvéseinek sajátosságait tekintem át a kategória megnevezése és a besorolási szempontok hangsúlyozása mellett.

3.2.2. Tapasztalatok Somogy, Nógrád és Baranya megyékben

Kézenfekvő, hogy a hasonló módszerrel vizsgált, ugyanabból a korból származó egyesületi források fényében utána járjunk annak, hova tűntek a – korban minden bizonnyal létező – vallási egyesületek. Ehhez a fent említett, Somogy, Baranya és Nógrád megye dualizmuskori egyesületi anyagát vettem alapul.³⁶⁹ Az egyik legkiterjedtebb kutatást folytató Bősze, a Somogy megyei egyesületeket összefoglaló művében nem szán külön alfejezetet a vallási csoportoknak az egyesületek tipizálásánál, de újabb megnevezéssel gazdagítja a visszatekintést: „*hitbuzgalmi*

³⁶⁴ Dobrovits Sándor: Statisztikai Közlemények. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1936. 3. 119-122.

³⁶⁵ Gaál: i. m. 155-156. o.

³⁶⁶ Papházi: i. m. 70. o.

³⁶⁷ Márfi Attila a Baranya Megyei Levéltár főlevéltárosa, Bősze Sándor a Somogy Megyei Levéltár igazgatója, valamint Brunda Gusztáv által összegyűjtött adatközlésekre épülő tanulmányok.

³⁶⁸ A szerző folytatólagosan megjelent műve ugyanebben a témában: Márfi Attila: Baranya Megye egyesületeinek vizsgálata, 1915-1950. Pécs 1988

³⁶⁹ Hasonlóan Sebestény Istvánhoz, aki e három szerző kutatásaiból kiindulva tett kísérletet a dualizmuskori egyesületek számának pontos(abb) meghatározására. Sebestény István: Az egyesületek számbavételének módszertani problémái a történeti statisztikában. Statisztikai Szemle 2003. 4. 373-387.

célú” egyesületeknek nevezve azokat.³⁷⁰ Az általa készített kataszter (1867-1918) ettől függetlenül nem nélkülözi a felekezethez tartozást kifejező jelzőket sem, ahogy arra utalok.

- Bősze a gazdasági, politikai, szakmai, kulturális-népnevelési, társasági, közhasznú, sport és végül a segélyező egyesületek csoport-megnevezéseket használja a besorolásban. A besorolásból kitetszik, tipizálásában kiemelt szempont a tényleges tevékenység volt, nem a felekezeti jelleg. Így a segélyező egyletek között kapnak helyet a *temetkezést végző*, a *nőegyletek* és a *jótékony* egyletek. Ezek közül a temetkezési egyletek elsősorban és tipikusan vallási egyletek voltak, míg a nő- és jótékony egyleteknél időközben megjelentek a felekezethez nem köthető, független társulások is.
- A felekezeti alapon létrejött nőegyletek körében az izraelita egyletek³⁷¹ az egész országban *megelőzték* a később szerveződő katolikus, evangélikus egyleteket. A történelmükben átélt kényszerhelyzetek tették őket erre fogékonnyá,³⁷² avagy a korábbi fellelhetőségnek oka lehetett az is, hogy más felekezeti egyletek nem tartották fontosnak a hatósági nyilvántartást.³⁷³ A megye legkorábbi példája a Marcali Izraelita Nőegylet 1869-ből, de más városok zsidó lakossága is iparkodott létrehozni nőegyletét,³⁷⁴ míg a Szigetvári Keresztény Jótékony Nőegylet 1898-ra, a Kaposvári Evangélikus Nőegylet és a Tabi Ágostai Evangélikus Nőegyletek csak 1917-re datálják magukat. 1896-1914 között dinamikusan növekszik a katolikus egyletek száma: 448 egyletből 61 (13,62%) katolikus.
- *A felekezetközi* nőegyletek sorában a Barcsi Jótékony Nőegyletet (1880) és a Kaposvári Jótékony Nőegyletet (1891) találtam.
- Érdekességgént figyeltem meg a katolikus jelzőt használó egyletek jellegét: ezek nem nőegyletek, hanem *olvasóköri* és *tanítóegyletek* voltak túlnyomórészt, magyarázatul a katolikus egyház oktatásügyben elszenvedett dominanciájának elvesztése szolgál, míg a zsidó és evangélikus vallásúak a segélyező egyleteket preferálták.³⁷⁵

Brunda Gusztáv Nógrád Megyei egyesületeket felvonultató munkája a következő érdekességeket tárja az olvasó elé.

---

³⁷⁰ Bősze: i. m. 85. o.

³⁷¹ Vargha Gyula ugyanerre hívja fel a figyelmet: „Nem érdektelen, hogy az önsegély és jótékonyság terén a Mózes vallásúak minden más vallású honpolgároknak előtte járnak.” Vargha: i. m. XV.

³⁷² Bősze: i. m. 164-165. o.

³⁷³ Bősze Sándor: Az egyházak és egyesületek Somogyban (1867-1918) 491-493. In: Egyházak a változó világban. (Esztergom-Komárom Megye Önkormányzata, Esztergom 1991)

³⁷⁴ 1881-ben Lengyeltótiiban és Szigetváron, 1884-ben Balatonbogláron, 1888-ban Csurgón, 1890-ben Kaposváron, majd 1896-ban Nagyatádon kezdte meg működését hasonló nevű szervezet.

³⁷⁵ Bősze (1991): i. m. 492. o.

- Minden korabeli egyesületet „művelődési tartalmú”-nak nevez annak alapján, hogy mindezekben érvényesült valamilyen népművelő ideológia, illetve tevékenységeik nem zárták ki a gyakorlatban a társas életet, együttgondolkodást.
- Ezen belül típuscsoportjai között felleljük a „*vallási- és karitatív*” egyesületet is, kataszterében közművelődési egyesületek, társas körök, gazdasági- és rétegegyesületek, ifjúsági-, legény- és leányegyesületek, politikai tartalmú és hazafias egyesületek szerepelnek még.³⁷⁶
- A „vallási-karitatív” mezőnybe sorolt egyesületek száma folyamatosan *nő*, korszakolva a következők szerint: 1867-1874 között 2, 1875-1889 között 7, 1890-1918 között 16 egyesület jött létre, amely alátámasztja a szerző megállapítását arra nézve, hogy az egyesületalapítási rohamban a felülről vezéreltség, az irányító politikai réteg akarata és ideológiája is szerepet játszhatott.³⁷⁷
- Ilyen politikai akarat szorgalmazta pl. a somoskőújfalui Római Katolikus Olvasókör 1912. évi megalakulását is, amelyet a földművelési miniszter a községnek adományozott 100 kötetes népkönyvtári gyűjteménye és a 20 koronával támogatott könyvszekrény materializált.³⁷⁸
- Az egyesületek nevének olvasásakor szembeötlő észrevétel, hogy a „katholikus”, „keresztény”, „izraelita” jelzők használata *nem* a szervezet elsődleges vallási céljára, tevékenységére mutat rá, hanem az egylethez tartozók vallási hovatartozására. Kiválóan érződik ez a besorolásukban is, a „katholikus” jelzőt az egyesületek minden típusánál megtaláljuk (pl. Salgótarjáni Római Katolikus Olvasókör a társas körök között szerepel, míg a Katolikus Legényegylet értelemszerűen a legényegyletek kategóriát gyarapítja).
- Nyilván ebből következően értelmezhető az alapszabályokban, közleményekben a „*valláskülönbség nélkül*” kifejezett hangsúlyozása olyan karitatív akcióknál, mint a szegény gyerekek téli felruházása vagy más adományozás.
- A nevében vallására és karitatív voltára *egyszerre* utaló egyesületeket csak elvétve találunk: Balassa-Gyarmati Izraelita Ifjúsági Jótékony Célú Egylet, Balassagyarmati Jótékony Célú Izraelita Leányegylet, Balassagyarmati Keresztény Szociális Egyesület, Szent Erzsébet Katolikus Nőegylet, Losonczi Izraelita Nőegylet. Érdekes adat, hogy

---

³⁷⁶ Brunda: i. m. 78. o.

³⁷⁷ Brunda: i. m. 24. 45. o.

³⁷⁸ Brunda: i. m. 42. o.

Balassagyarmaton a zsidóság a jótékonykodást hangsúlyozottan ifjúsági feladatnak is tekintette, ahogy ez egyleteik nevéből kitűnik.

Márfi Attila két kötetben is megrajzolta a kor egyesületi térképét, Baranya vármegyére, majd Pécs királyi városra fókuszálva. Az eddig sorra vett jellegzetességeket nem, csak az újdonságokat, eltéréseket közlöm.

- Két új szempontot is számba vesz az egyesületek tipizálásánál, a jogi szabályozás szerinti³⁷⁹ (kereskedelmi törvény által szabályozott társaságok, speciális külön törvény által szabályozott egyesületek, mint pl. az ipartestületek, közönséges egyesületek), valamint a hatósági felügyelet és egyesületi élet (munkásegységek, politikai-nemzetiségi, jótékony-betegsegélyező-temetkezési,) szerinti megközelítést.³⁸⁰ A felekezeti egyesületek a legutóbbi alkategóriában bújnak meg, ahogy azt Somogy megyében is láttuk. Újdonságot a felekezeti – főként katolikus – olvasóköroökkel „egybekelt” gazdakörök jelentenek.
- Az I. világháború alatt vegetált az egyesületi élet, a jótékonyági és segélyező szervezetek kivételével.³⁸¹
- A felekezeti jellegű egyleteket (a katolikus oktatási egyletek mellett) a pécsi megyéspüspök engedélyezte, a felügyeleti jogot a városra hagyva.³⁸²
- Pécs város egyesületi adattára már külön pontban tünteti fel a „felekezeti társulások”-at, azzal az indokkal, hogy a városban működő nagyszámú egyesület között már könnyebb tipizálni, mivel szerepük már nem volt annyira összetett, mint az aprófalvakban.³⁸³

3.2.3. Változások 1918 után

Az I. világháborút követően nagyban változik az egyesületi élet, részben a háború okozta anyagi és emberveszteségek, az ennek nyomán megfogalmazott állami szociális szerepvállalás kiépítése, részben az újabb háborús készülődések és a letűnőben levő polgári gondolat nyomán. Brunda folytatólagos kutatása 1919-1945 között ad képet a Nógrád megyei egyesületekről, köztük a vallásiakról is. Megállapítja, hogy míg a dualizmus korában elterjedt a spontaneitás, kezdeményezés, addig a Horthy-korszakban mind az állam, mind az *egyház*

³⁷⁹ Pontosan követi Vita egyesületi besorolását, lásd Vita Emil: Egyesületi jog. A gyakorlati közigazgatási könyvtár és döntvénytár kiadása. Budapest 1906. 23. o.

³⁸⁰ Márfi (1986): i. m. 195. o.

³⁸¹ Márfi (1989): i. m. 134. o.

³⁸² Márfi (1989): i. m. 135. o.

³⁸³ Márfi (1989): i. m. 133. o.

offenzívát indított az egyesületi élet központi befolyásolására.³⁸⁴ Utóbbi eszközei még direktebbek voltak; a megye egyesületeinek negyede volt vallási egyesület, amit ezen túlmenően az *Actio Catholica* alatt *hierarchikus szövetségbe* is szerveztek. Ezzel bebetonozták a vallási társulásokat: az egyház központi irányítottságát és ellenőrzöttségét vitték át az egyesületi életbe. A felülről létrehozott vallási egyesületek (legényegyletek, kongregációk, oltáregyesületek) gondolata már az I. világháborút megelőzően felmerült a „világi” hívek bekapcsolására az egyházi munkába.³⁸⁵ A világi apostolság megszervezése a tömeges szekularizációra adott egyházi válasz volt, amelynek a kor kihívásainak leginkább megfelelő formája az egyesületi forma létrehozása volt.³⁸⁶ A zsidó (nem feltétlen vallási) egyesületek szintén tudatosan választották a kedvelt társulási formát, hiszen az társadalmi beilleszkedésüket, asszimilációjukat erősítette.³⁸⁷

A vallási egyesületek „húzóágazattá” válását Brunda azzal is nyugtázza, hogy 1918 előtt együtt szerepelteti ezeket a karitatív egyesületekkel, míg most önálló címszó alatt.³⁸⁸ A levante egyesületek tagjai, jóllehet a „nem vallási célú ifjúsági” egyesület kategóriába soroltattak, kötelesek a vasárnapi istentiszteleten részt venni, ahogy azt 1928-tól rendelet írta elő.

Az 1945. év a vallási egyesületek felszámolása okán is nagy jelentőségű, mivel a kommunista politikai vezetés egyesületeket feloszlató programja ekkor veszi kezdetét. A zsidó vallási egyesületek 1945 után még rövid időre újrászervezték magukat,³⁸⁹ de a politikai és gazdasági körülmények hatására gyorsan feloszlottak. Az olyan katolikus szervezetek pedig, mint az országos karitatív ellátásban részt vállaló *Actio Catholica* is, „kiszorultak” a közéletből.³⁹⁰ Tény, hogy 1970-re, amikor is megrendelt statisztikai felmérések képében újra jelentkezik a politikai érdeklődés az egyesületek iránt, már nincs kimutatható vallási egyesületi élet.³⁹¹

Az egyesületekre irányuló szakmai figyelem nem csak Magyarországon gyenge, a Nemzetközi Statisztikai Intézet 1885-1945 között szervezett 24 kongresszusán megtartott több

---

³⁸⁴ Brunda: i. m. 133-135. o.

³⁸⁵ Doromby Károly: A hívek felelőssége az evangélizációért. *Vigilia* 1980. 8. 507. o.

³⁸⁶ A II. Vatikáni Zsinat Apostolicam Actuositatem kezdetű dekrétuma a világi hívek apostolkodásáról http://www.katolikus.hu/zsinat/zs_12.html (2014.05.27.)

³⁸⁷ Tóth Árpád: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. L'Harmattan, Budapest 2005. 210.o.

³⁸⁸ U.o. 112., 131.

³⁸⁹ Barabás Györgyi: Magyarországi zsidó hitközségek, egyletek, társulatok éves beszámolóí 1629-2008 (Zsidó Tudományok Szabadegyeteme, Budapest 2009. 17.

³⁹⁰ Gianone András: Az *Actio Catholica* karitatív tevékenysége 1945-1948-ban, In: Válogatott tanulmányok (szerk.: Karczub Gyula) Faludi Ferenc Akadémia, Budapest 2002. 41-60. 58.o.

³⁹¹ Jobb (1984): i.m. 825. o.

mint száz előadás is mellőzi a témát.³⁹² A hatvanas, hetvenes évek tanulmányai kifejezetten elválasztják a lelkiismeret- és vallásszabadság alapján funkcionáló felekezeteket a társadalmi szervezet definíciójától, amelyen belül az egyesületek is helyet kapnak.³⁹³

3.3. Vallásos egyesületekre vonatkozó hazai jogszabályok 1867 után

Vessünk egy pillantást a vallási egyleteknek címzett rendeletekre is, amelyek között az izraelita egyleteknek címzettek jellemzőek. Ennek oka, hogy az izraeliták politikai és polgári jogegyenlősítéséről szóló 1867. évi XVII. törvénycikk még nem tartalmazta a vallási és felekezeti jogegyenlőségük elismerését,³⁹⁴ ezért a kiegészítést követően teljes jogú állampolgároknak elismert zsidóság vallási célú szervezetei kizárólag egyletként működhettek. Más, az eddig tárgyalt 'vallási egylet' típusba sorolt egyletek – ahogy azt részleteztem –, valójában nem vallási célú szerveződések voltak, a tagok hitéletüket egyházi keretek között gyakorolták.

Az emancipációs törvény elfogadását követően, *Eötvös József* az általa összehívott 1868. évi izraelita kongresszuson mondja ki a zsidóság vallási és oktatási célú egyesülési jogát: „mint önálló és szabad vallásos társulat, egyházi és iskolai ügyeiket önmaguk szervezzék és rendezzék.”³⁹⁵ Ennek szellemében a kongresszus kidolgozta és elfogadta a magyar és erdélyhoni hitközségi szervezetet és iskolákat, valamint ezek szabályzatát.

Az vallási egyletek egymástól függetlenül működtek, valamennyi hitközségnek saját szabályzata volt. A korábbi zsidó községek egyszerre voltak közigazgatási és vallási egységek is, ezek helyére lépett a már csak felekezeti alapon álló hitközség, amelyhez az egy helységben élő zsidók tartoztak. A speciális célra létrehozott (pl. rituális temetkezés) egyletekre is autonómia volt jellemző. Ezt rögzítette a 26.915/1871 VKM. rendelet a chevra kadisa és más kizárólag zsidó célokra fennálló és alakulandó izraelita egyletek különös szabályozásáról. A rendelet kimondta azt is, hogy a hitközségek szabályzatai feleljenek meg a *Schulchan Aruch*³⁹⁶ hittörvényeinek. 1888-ban követi újabb szabályozás (1191/1888. VKM. r.), amikor a

---

³⁹² Domokos: i.m. 220. o.

³⁹³ Ádám Antal: A társadalmi szervezetek Baranya megyében. In: Államigazgatás, terület- és településpolitika. Pécs 1985. 11. o.

Ádám Antal: Egyesületek a magyar társadalmi szervezetek rendszerében. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 32. Tankönyvkiadó, Budapest 1964. 50. o.

³⁹⁴ Herger: i. m. 202. o.

³⁹⁵ Herger: i. m. 204. o.

³⁹⁶ Magyar Zsidó Lexikon „Schulchan Aruch” szócikke: 16. századi törvénytár a zsidó hitélet végleges szabályozására, amelyet Josef ben Efraim Karo a modern kritika és a szelektálás módszerével dolgozott ki. (szerk.: Újvári Péter) Budapest 1929

jogalkotó időszerűnek tartja a „tarthatatlan és tűrhetetlen viszonyok” fennálltát, miszerint az izraelita kongresszus óta³⁹⁷ folyton osztódnak és különböző neveken jelennek meg a hitközségek, veszélyeztetve ezzel az általuk vállalt oktatásügyet és egyéb közcélú intézmények fejlesztését. A rendelet kimondja, hogy egy helyen csak akkor szerveződhet több hitközség, ha az ott élő izraeliták létszáma ezt indokolja, és vagyoni ereje biztosítani képes annak személyzetét, intézményei fenntartását. A jelenség és annak hátulütői nemcsak és kizárólag az izraelita egyleteknél álltak fenn, ahogy arra a statisztikus rávilágít: „fel-felhallatszanak a panaszok, hogy nem bírják el a magas adóteher mellett a társadalmi kötelezettségek súlyos adóját is”.³⁹⁸

Éppen ezért a rendelet célja, hogy „ritkítsa” a hitközségeket, azok között tisztázza a hierarchiát. A rendelet megkülönbözteti az anyakönyvvezetés jogával felruházott fő- vagy anyahitközségeket a mellék- vagy fiókhitközségektől, illetve az imaház egyesületektől, amely utóbbi három formáció nem rendelkezett az anyakönyvvezetés jogával. A rendelet erejénél fogva minden olyan hitközség, amely nem rendelkezett anyakönyvezési joggal, imaház egyesületté vált, nem csorbíthatta az anyahitközség adminisztrációját, jövedelmét, de intézményei továbbra is az anyahitközség pénztárából voltak fenntartandók. A rendelet jelentősége témánk szempontjából a következő: a) az államhatalom elsődlegesen azért avatkozott be a zsidó szervezetek (hitközség, chevra kadisa, imaház egyesület stb.) működésébe, mert a közösségi feladatok ellátását látta veszélyeztetettnek, b) illetve maguk a hitközségek jogi státuszuk alapján egyesületnek minősültek. A rendelet értelmében az izraelita hitközségek alapítása ugyanolyan feltételek mellett volt megengedett, mint az egyesületeké – alapszabályuk miniszteri jóváhagyása után.³⁹⁹ Csak az 1895. évi XLII. tc. az izraelita vallásról nyilvánítja bevett felekezetnek a mózeshitűek közösségét, és emeli ki őket az egyesületi státuszról.

A rendelet kiegészítő jelleggel határozza meg az imaház egyesületek (vagy fiókhitközségek) intézményeinek működtetésére vonatkozó szabályokat, amennyiben maguk nem rendelkeznek róla. Rendelkezik az éves gyűlés egybehívásának módjáról, előzetes kihirdetéséről, a szavazati joggal bíró tagokról, a megválasztandó tisztségviselőkről, a jövőbeni kiadások fedezetéről, a korábbi éves elszámolás elfogadásáról, a szavazatképességről.

A rendeletek sorában ismét az izraelita *chevra kadisa egyesületek* szabályozása következik, amikor 1905-ben a (58.763/1905 BM. körrendelet) a törvényhatóságok első tisztviselőinek címezve a chevra kadisák ellenőrzéséről rendelkeztek. A rendelet kivételként született az

---

³⁹⁷ Herger: i. m. 203. o.

³⁹⁸ Máday Lajos: Társadalmi egyesületek statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle 1930. 5. 467. o.

³⁹⁹ 1191/1888. VKM. rend.

egyletek évenkénti ellenőrzését előíró szigor idején, hiszen a 18.705/1901 és 120.499/1903 BM. rendeletek alapján kivétel nélkül minden egyesület ügyvitele, könyvelése évenkénti hatósági ellenőrzésnek volt alávetve. A magyarországi izraeliták országos irodája a vallásügyi miniszternél kéri a vallási egyesületnek számító chevra kadisák esetében ennek eltörlését, garanciaként hivatkozva arra, hogy ezek a helyi hitközségek ellenőrzése alatt állnak ügyviteli és pénzkezelési ügyekben. A rendelet hatályát veszti, amennyiben „beigazolást nyer, mikép valamely hitközség a chevra kadisha feletti felügyeletet nem megfelelően, vagy egyáltalán nem gyakorolná”. 1922-ben kerül csak visszavonásra az ominózus rendelet azzal az indoklással, hogy az egyesületek államrendészeti szempontú egyöntetű ellenőrzése alól nem kapnak kivételes elbánást a szent egyletek sem.⁴⁰⁰

Egy évvel később újabb rendelet lát napvilágot az izraelita imaház egyesületek alapszabályainak átvizsgálásáról,⁴⁰¹ mivel azok nem minden esetben feleltek meg a törvényeknek a tanügyi vonatkozású pontjaikban. A jogszabály újabb mementója az egyesületek keblében végzett oktatásnak.

Minden bizonnyal az egyházi keretek között nagyobb szabadságot élvező, félig illegális egyesületek elszaporodását kívánta megakadályozni a 118.186/1927. VII. BM. rendelet az egyházi dalkörök ellenőrzéséről. Ezután mindazokat az egyesületeket állami nyilvántartásba kellett venni, amelyek nem a vallási élet emelését szolgálták.

A tanulmányozott vallási egyesületekről a fentiekben megállapítottam, hogy azok elsősorban nem vallási céllal jöttek létre, alapszabályuk nem hitéleti célokat tartalmazott, csupán nevükben utaltak valamely felekezetre, illetve tevékenységüket motiválhatta vallásos érzület. A vallási egyletek külön csoportját képezték az izraelita hitközségek, amelyek felekezeti és oktatási funkciót töltöttek be, megfeleltek a mai értelemben vett vallási egyesületnek. A vallási egyesület fogalma hatályos jogunkban is jelen van, ezért szükséges tisztázni meghatározását, a mögöttes jogelveket és a vallási szerveződések szakirodalomban fellelhető jellemzését.

3.4. Vallási tanítás és a vallási társulások, felekezetek alapításának összefüggése

Amiképpen kiemelkedik a lelkiismereti és vallásszabadság (anyajog) az emberi jogok között, akképpen kiemelkedik, elkülönül a vallási egyesületek csoportja az egyesületek, társulások körében. Ennek oka, hogy mindkettő a zsidó-keresztény kinyilatkoztatáson áll. A lelkiismereti

---

⁴⁰⁰ 33.640/1922. BM. rend.

⁴⁰¹ 57.121/VKM. rend.

és vallásszabadság kialakulását és fejlődését nagyban meghatározta a vallás, a bibliai hit „privatizálása”, az uralkodó egyházi tanítástól eltérő egyéni értelmezése, amelynek egyértelmű feltétele volt a zsidó-keresztény tanítás közvetlen ismerete. Ehhez hasonlóan a vallási egyesületek egyedisége is visszavezethető a zsidó-keresztény kinyilatkoztatásra, amennyiben vallási, hitéleti célra szerveződnek.

Az egyesülési joggal foglalkozó szakirodalom jeles képviselői is a személyegyesülések megkerülhetetlen tényezőjének tartják a *vallási tanítást*, és az egyházzal is rendre szót ejtenek e vonatkozásban. Weber szerint „az egyesület őstípusa a szekta, és a szekta lényegi vonását tekintve tulajdonképpen egyesület.”⁴⁰² Jellinek szintén a vallási szekták (értsd protestantizmus) önállósulási törekvéseire vezeti vissza részben az egyesülési szabadságot,⁴⁰³ az egyén szabad akarata és vallási meggyőződése manifesztációjaként. Való igaz; a krisztusi tanítás az egyházat (Krisztus testét) magát is bizonyos értelemben személyegyesülésnek nevezi, amelynek minden hívő tagja.⁴⁰⁴

Erekly külön fejezetet szentel a vallásos formációknak, amelyben a társulási (alapítványi) szellemet a Római Katolikus egyházszervezet egyik mozgatójának mondja. A Krisztus utáni első századok kereszténysége „míg kicsiny volt és elnyomott, az egyesületi szellem s az egyesülésben rejlő *erkölcsi erő* tette oly hatalmassá, hogy meghódoltak előtte Róma császárai is” – mutat rá a Római Birodalomban gomba módra szaporodó gyülekezetek jelentőségére.⁴⁰⁵ Nyilvánvalóan nem egyesülési jog alapján létrejött szervezetekről, hanem minden szabályozást nélkülöző, csupán bibliai alapú önszerveződésekről volt szó, erős vallási indítatással. A congregatiók – mint egyházi bázisú egyesülések – helyzeti előnye *erkölcsi erejük, a birtokukban levő vagyon, valamint tömegekre gyakorolt hatásuk*,⁴⁰⁶ amely tényezőknél fogva kiválnak az egyesületek köréből, jóllehet céljaik azokhoz hasonlóak. Erekly öt célt gyűjt össze kitekintő tanulmányában, amely szerint a vallási egyesületek körében hitéleti, tanügyi, jótékony, vagyonszerzési és politikai célok találhatók.

A múlt század gyermekvédelmi szabályozásával foglalkozó Csorna is leszögezi, hogy a keresztény népek jótékonyága mennyiben eltér az antik népekétől, mivel a túlvilági élet tanítása, a felebaráti szeretet, az egyenlőség és a közszellemben nyugvó szervezet merőben új

---

⁴⁰² Weber, Max: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Cserépfalvi, Budapest 1995. 234-235. o.

⁴⁰³ Halmai: i. m. 32. o.

⁴⁰⁴ I. Korinthusiakhoz írt levél 12:12

⁴⁰⁵ Erekly: i. m. 70. 71. o.

⁴⁰⁶ Erekly: i. m. 92. 94. o.

felfogást hordoz, amely egyházi szociális intézmények fenntartásában és karitatív munkában nyilvánul meg.⁴⁰⁷

Az egyház mint speciális személyegyesülés alapításának joga két, egymástól jól elkülöníthető szabadságjogra vezethető vissza. A *lelkiismereti és vallásszabadság* részben egyéni alapjog, részben kollektív jog, mivel a vallás intézményesített gyakorlását is magában foglalja; a meggyőződés közös kinyilvánítását, gyakorlását.⁴⁰⁸ Erre az anyajogra hivatkozott a már tárgyalt egyesülési liberális jogfelfogás, amikor kifejezetten a vallási mozgalmak egyházzá szerveződésének jogából indult ki.⁴⁰⁹ Ezen a fundamentumon áll a hazai jogfejlődés is, ahogy arról a későbbiekben szólok.

Az amerikai és francia jogfejlődésben viszont az egyház egy a megannyi egyesület között, az egyházalapítás joga az *egyesülés szabadságán* nyugszik.⁴¹⁰ Az egyházalapítás jogának ilyen eltérő magyarázata nem csak elméleti síkon, hanem az egyházak közjogi státuszát tekintve is markáns különbséget hozott létre. Rousseau egyesülésellenessége,⁴¹¹ de Locke toleranciája is kihatással volt az amerikai jognyilatkozatokra, amelyek mellel nem rendelkeztek az egyesülési jogról. Ennek ellenére a vallási egyesülési szabadság a 18. század második felétől megvalósult Észak-Amerikában, amikor az általános vallásszabadság a korábbi államegyházak és más vallási egyesülések között eltörölte a megkülönböztetést⁴¹² azzal, hogy vallásos célra gyülekezni és egyesülni az általános gyülekezési és egyesülési szabadság alapján lehetett.⁴¹³ A vallásszabadság alkotmányos szintű szabályozását az 1791. évi Bill of Rights tartalmazza,⁴¹⁴ amely kimondja, hogy „a Kongresszus nem alkothat törvényt vallás alapítása vagy a vallás szabad gyakorlásának eltiltása tárgyában.”⁴¹⁵ Így módon „maradt” az általános gyülekezési és egyesülési szabadságra visszavezethető jog az egyházalapításhoz.⁴¹⁶

Mivel az egyházakat a maguk sajátos jogi szervezettségében nem ismerték el, a jogrendben elfogadott külső formákkal éltek polgári jogviszonyaikkban.⁴¹⁷ Az angol nyelvben

---

⁴⁰⁷ Csorna Kálmán: A szociális gyermekvédelem rendszere. Budapest 1929. 19. o.

⁴⁰⁸ Paczolay Péter: A lelkiismereti és vallásszabadság. In: Emberi jogok. (szerk.: Halmai Gábor) Osiris, Budapest 2003. 531. o.

⁴⁰⁹ Kajtár – Herger: i. m. 85. o.

⁴¹⁰ Sidney E. Mead: Das Christentum in Nordamerika. Glaube und Religionsfreiheit in vier Jahrhunderten. Göttingen 1987. 21. o.

⁴¹¹ Narfon, Julien de: La séparation des églises et de l' état. Origines – etapes – bilan. Paris 1912

⁴¹² Wald, Kenneth: Religion and Politics in the United States. St. Martin's. New York 1987

⁴¹³ Herger Csabáné: Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2010. 27. 31. o.

⁴¹⁴ Lásd még: Boles, E. Donald: The Bible, Religion and the Public Schools. Iowa State University Press, Ames 1961, valamint McGrath, John J. (szerk.): Church and State in American Law. Milwaukee 1962

⁴¹⁵ Paczolay: i. m. 532. o.

⁴¹⁶ Herger: i. m. 31. o.

⁴¹⁷ Thompson, Joseph P.: Kirche und Staat in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika, Berlin 1873

számos kifejezés honos az egyház megnevezésére, így az egyes egyházat jelentő *church* nem azonos a hívek összességére használt *denomination* szóval, sem a szervezetként megjelenő *religious corporation* kifejezéssel. Utóbbi variánsa a *religious society*, amely szintén a külső jogviszonyokban értelmezhető, és három formája ismert. Az *incorporation* megalapítása egyben ipso jure jogi személyiséggel ruházta fel a vallási társulást. A *trust* az egyházi célra lekötött vagyon kezelését végzi, míg a *corporation sole* az egyházi hivatalviselők testületét takarja.⁴¹⁸ Megjegyzendő, hogy az egyes tagállamokban az általános egyesülési jogtól eltérően a felekezeteket szabályozhatták a vallási egyesületi jog és az egyes denominációkra vonatkozó külön egyesületi jog formájában is.⁴¹⁹

Az állam és az egyház kapcsolatát meghatározó francia jogfejlődés kiemelkedő eseménye volt az 1789. évi francia forradalom, a vagyoni szekularizáció,⁴²⁰ az egyházi privilégiumok eltörlése, a lelkiismereti és vallásszabadság deklarálása, az egyház szervezetének átalakítása és az izraeliták emancipációja.⁴²¹ Bő száz év elteltével az 1905. évi ún. szeparációs törvényben rögzítették, hogy az állam nem ismer el és nem támogat pénzügyileg egy felekezetet sem, valamint az állam egyházak feletti ellenőrző hatásköre is megszűnik.⁴²² Az egyházi vagyon államtól származó része – az ingatlanvagyonnal együtt – visszaszállt az államra, míg a jótékonyági célt szolgáló javak hasonló célú közhasznú intézmények tulajdonába kerültek. Az egyházak jogképességét önfenntartó vallási egyesületek biztosították,⁴²³ amelyeket kifejezetten a nyilvános vallásgyakorlás, a hitélet fenntartása és a járulékos költségek miatt alakítottak. Az eddigi plébániák helyett bárki létrehozhatott vallási egyesületet, amelynek kiadásait tagjából fedezték, azokból a tagok kiléphettek, mint bármely más egyesület esetében.⁴²⁴ Ez az egyesületi forma biztosította minden felekezetnek a jogegyenlőséget is, amennyiben élt vele. A római Szentszék elutasító volt az *association cultuelle*-vel szemben,⁴²⁵ ezért a 1907-ben a nagyobb szabadságot jelentő általános egyesülési jog alapján is lehetséges volt a nyilvános vallásgyakorlat.⁴²⁶

A német és osztrák jogfejlődés magára az anyajogra, a lelkiismeret és vallásszabadságra vezeti vissza az egyesülés szabadságát.⁴²⁷ Ennek megfogalmazásában kiemelkedő szerepe van

---

⁴¹⁸ U.o.

⁴¹⁹ Paczolay: i. m. 531. o.

⁴²⁰ Grunebaum-Ballin, Paul: La séparation des églises et de l'état. Paris 1905

⁴²¹ Herger: i. m. 33. o.

⁴²² Herger: i. m. 42. o.

⁴²³ Herger: i. m. 43. o.

⁴²⁴ Herger: i. m. 144. lb.

⁴²⁵ Oltramare, H.: La séparation de l'église et de l'état. Réponse a Monsieur le Comte de Gasparin. Genève 1869

⁴²⁶ U.o.

⁴²⁷ Halmai: i. m. 32. o.

Georg Jellinek német jogtudósnak, aki a 19. század végén fogalmazta meg tételét, miszerint az emberi jogként elismert részjogosultságok a vallásszabadságból fejlődtek ki.⁴²⁸ Felfogása szerint az egyéni vallásszabadságból indultak ki azok a protestáns hívek, akik újraértelmezték hitelveiket, elhagyták a katolikus egyházat, és szabad akaratukból, valamint új vallási meggyőződésükből alapítottak felekezeteket.⁴²⁹ Egyesülésük oka, mikéntje világosan mutatja, hogy mindenek előtt a vallásszabadságra hivatkoztak.

A lelkiismereti és vallásszabadság befolyása az egyéni és kollektív jogok fejlődésére német földön sem volt elégséges a felekezeti jogegyenlőség megteremtéséhez. A 17. századtól *Althusius* természet- és észjogi, a 18. századtól *Kant* egyenlőség tana járult hozzá az állam szekularizációjához és az emberi jogok elismeréséhez.⁴³⁰ A jogdokumentumok sorában az 1848-49-es évek alkotmányozása emelkedik ki, amely az emberi személyiség méltóságát, a törvény előtti egyenlőséget, teljes vallásszabadságot és a felekezeti jogegyenlőséggel együtt egyházi autonómiát ismert el.⁴³¹ Az 1850. évi porosz alkotmány „az egyéni hitvallás megválasztásának szabadságát és a polgári jogok élvezetének hitvallástól független voltát biztosította”,⁴³² azzal a korláttal, hogy csak a római katolikus és az evangélikus felekezetek autonómiáját ismerte el.⁴³³ Újabb előrelépést jelentett 1869-ben a felekezetek jogegyenlőségének deklarálása, igaz, csak a közhivatalviseléssel összefüggésben. 1872-ben valósult meg az állami iskolák függetlensége az állami szuverenitás jegyében, míg egy évvel később a klerikusokra is kiterjesztették az állami felügyeletet.⁴³⁴

Az össznémet egyházi reformokhoz képest visszafogott egyházpolitikai liberalizációt követhetünk nyomon az osztrák jogtörténetben.⁴³⁵ A francia forradalom és az amerikai alkotmányfejlődés elvei itt is kifejtették hatásukat, de a katolikus egyházzal szemben megfontoltak maradtak.⁴³⁶ A pillersdorfi alkotmány és az olmützi alkotmányhoz csatolt alapjogi pátens, valamint a kremsieri alkotmánytervezet tartalmazták⁴³⁷ a vallási viszonyok alkotmányos rendezését. Liberális szellemiségük folytatását jelentette az 1867. évi öt

---

⁴²⁸ Paczolay: i. m. 529. o.

⁴²⁹ Jellinek, Georg: *Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte*. 3. Auflega. München . Leipzig 1919

⁴³⁰ Herger: i. m. 53. o.

⁴³¹ Herger: i. m. 55. o.

⁴³² Herger: i. m. 59. o.

⁴³³ Hartung, Fritz: *Die Entwicklung der Menschen- und Bürgerrechte von 1776 bis zur Gegenwart*. Neubearb.: Schraepfer E. Göttingen 1964

⁴³⁴ Herger: i. m. 62. o.

⁴³⁵ Ogris, Werner: „Aufklärung, Naturrecht und Rechtsreform in der Habsburgermonarchie”. In: *Aufklärung. Interdisziplinäre Halbjahresschrift zur Erforschung des 18. Jahrhunderts und seiner Wirkungsgeschichte*. 3. 2. Hamburg 1988

⁴³⁶ U. o.

⁴³⁷ Brauner, Wilhelm: *Österreichische Verfassungsgeschichte*. 4. bearbeitete Auflage. Wien 1987

alkotmánylevelél, amelyekben garantálták az egyház és állam elválasztását, az állampolgárok lelkiismereti és vallásszabadságát,⁴³⁸ melynek részjogosítványait ezt követően több lépésben rögzítették. 1868-ban rendezték az egyházak oktatásban betöltött szerepét, 14 éven felett biztosították a vallás megváltoztatásának jogát. 1874-ben elfogadták a vallási alapról szóló törvényt és az addig el nem ismert felekezetek számára törvényi elismerést mondtak ki.

3.5. Újra létező vallási egyesület kategória

A rendszerváltozás hajnalán kutatók egy csoportja kérdőíves felméréssel gyűjtötte be a magyarországi egyesületek adatait, és sorolta azokat csoportokba. A Nonprofit Kutatócsoport adatfelvétele – ahogy azt az előzőekben nyomon követhettük más statisztikusoknál – az egyesületek nevei alapján tipizál, így különül el a vallási egyesület címszó újra.⁴³⁹ Sajnálatos módon a kiadvány nem ad választ arra, hogy kik tartoztak pontosan a 23 egyesületet számláló kategóriába, mivel a publikált címtár már nem követi ezt a csoportosítást.

Értelemszerűen *nem lehet* összehasonlítani a korabeli vallási együletet a manapság definiált vallási egyesülettel. Legfontosabb különbség köztük, hogy a magyar jogalkotás a 2011. évi CCVI. törvénnyel a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról (Ehtv.) bevezette ezt a kategóriát, ezzel utóbbi jogi meghatározást nyert a korábbi szociológiai meghatározáshoz képest. Másik jelentős különbség köztük, hogy a korabeli vallási egyletek sorában a legtöbb egylet nem közösségi hitgyakorlás céljával jött létre, hanem rendkívül heterogén célok szolgálatában.

Az Ehtv. 9/A. 6. §⁴⁴⁰ nem marad tehát adós a vallási egyesület fogalmával. „A vallási tevékenységet végző szervezet olyan egyesület, amelynek tagjai azonos hitelveket valló természetes személyek, és amelynek alapszabályában meghatározott célja vallási tevékenység végzése. A vallási tevékenységet végző szervezetre az egyesületre vonatkozó szabályokat az e törvényben meghatározott eltérésekkel kell alkalmazni.” A definíció teljes értelmezéséhez hozzátartozik a vallási tevékenység meghatározása is. E szerint vallási tevékenység „olyan világnézethez kapcsolódó tevékenység, amely természetfelettire irányul, rendszerbe foglalt hitelvekkel rendelkezik, tanai a valóság egészére irányulnak, valamint sajátos magatartáskövetelményekkel az emberi személyiség egészét átfogja.” Az Ehtv. egyházak

---

⁴³⁸ U.o.

⁴³⁹ Egyesületi címtár. (szerk. Harsányi László – Kirschner Péter) Nonprofit-Kutatócsoport, Budapest 1992. 11.

⁴⁴⁰ Ádám Antal: Vallás, vallásszabadság és egyház Magyarország Alaptörvényének továbbá „A lelkiismereti- és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról” szóló 2011. évi C. törvény figyelembe vételével. Jura 2011. 2. 7-23.

sorát fosztotta meg korábbi egyházi jogállásától, és szorította a megszüntetett egyházakat egyesületi szintre.

A jogalkotó felsorolja azoknak a tevékenységeknek a körét is, amelyek nem tekinthetők önmagukban vallási tevékenységnek. Érdekes, bár támadható felvetés ennek fényében, hogy a fent vizsgált időszak egyesületei megfeleltek volna-e ennek a fogalomnak, hiszen önmagában a szociális tevékenység nem elégséges a vallási egyesületek bírósági nyilvántartásba vételére. Az minden bizonnyal nyilvánvaló, hogy sem a temetkezési egyletek, sem a segélyezéssel vagy jótékonyssággal foglalkozó egyletek nem merítik ki a vallási tevékenység leírását, ezért „csak” *kiegészítő* tevékenységek lehetnek a vallási egyesület életében.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy a vallási egyesület kategória *létező*, de nem tipikus kategória volt Magyarországon a 19. század végéig, lévén a vallási társulásoknak más, hagyományos formái elégségesek voltak korábban a vallási célok (jótékonyosság, temetkezés, segélyezés, karitatív munka, hitélet) elérésére. Az egyleti kataszterek mégis foglalkoztak a vallási egyesületekkel, a besorolásnál azok neve és tevékenysége egyszerre segítette a kutatókat. Megjegyzendő, hogy ezek az egyesületek tagjaik felekezeti *hovatartozására* használt jelzőket következetesen használták, céljaik nem feltétlen voltak vallási célok, ha el lehet egyáltalán választani ebben a korban a vallást a hétköznapi cselekedetektől.

A kor kihívásai változtattak a vallási egyesületek szerepén, mivel az egyházak *felismerték* az ezekben rejlő lehetőséget a társadalom elérésére, megszervezésére. Az állam támogatása mellett kezdték el az egyházak központosítani az egyesületeket, elsősorban új szervezetek alapításával, majd szövetségekbe szervezésével. Így az I. világháborút követően már nem a dualizmus korára jellemző, önként, alulról létrejövő társulások növekedtek dinamikusán, hanem a fél-egyházi egyesületek, előre vetítve az 1945 utáni fél-állami egyesületek és társadalmi szervezetek működési mechanizmusait. Ezek a körök sem éltek túl azonban a kommunista politikai rendszer egyesületellenes gyakorlatát, vallási egyesületeket nem mérnek a statisztikusok – egészen a rendszerváltozásig.

Az 1990. évi IV. egyházi törvény *szélesre* tárta a vallási közösségek előtt is az egyházi jogi státusz eléréséhez vezető kaput, minek következtében a több száz egyházat vettek nyilvántartásba az illetékes bíróságok. A többször módosított, jelenleg hatályos Ehtv. az országgyűlés hatáskörébe utalta annak eldöntését, hogy mely vallási közösségek nyerhetnek bevett egyházi jogállást, s egyben a többi vallási tevékenységet végző közösséget vallási tevékenységet végző egyesületnek ismerték el. Számuk egyértelműen jelzi, hogy a vallási egyesület kategória jelenleg is létezik, igaz eltérő tartalommal. Egyházi jogállásuk

visszanyeréséért folytatott küzdelmeikben⁴⁴¹ *tanulságul* szolgálhat számukra az izraelita egyesületek hatékony és kiemelkedő működése az őket vallási felekezetként elismerő törvény (1895. évi XLII. tc. az izraelita vallásról) hatályba lépését megelőző évtizedekben.

---

⁴⁴¹ Ítélet után: „Magyarország Alaptörvénye emberi jogokat sért” <http://www.168ora.hu/itthon/magyarorszag-alaptorvenye-emberi-jogokat-sert-125583.html> (2014.05.26.)

IV. AZ ÁLLAM SZEREPE A TÁRSADALMI ÖNGONDOSKODÁS ELŐMOZDÍTÁSÁBAN

1.1. A társadalmi öngondoskodás és a szolidaritás általános értelmezése

„Egy polgári társadalom olyan férfiakat és nőket kíván, akik képesek respektálni egymást, s ami fontosabb, képesek és készek arra, hogy saját maguk végezzenek el olyan feladatokat, amelyek másokat is követésre csábítanak, s így ezáltal megteremtik fokozatosan a polgári cselekvés eszközeit. Olyan öntudatos férfiak és asszonyok ezek, akik nem félnek, és nincs is okuk félni, tehát polgárok.”⁴⁴²

A társadalmi öngondoskodás témaköre minden bizonnyal szoros kapcsolatot mutat a szolidaritással, annak ellenére, hogy a hazai szakirodalom e két fogalmat nem használja szinonimaként, nem párosítja. Mégis, a szolidaritás jelentéstartalmának megfogalmazásakor – legyen az a szó általános értelme vagy jogtudományi megközelítése – olyan definíciókkal, leírással találkozunk, amely a társadalmi öngondoskodással korellál. Ennek bizonyítására tesztek kísérletet, e két kifejezés általános értelme szerint.

Általános értelemben a szolidaritás valamely közösség tagjainak összetartozás-tudatán nyugvó kölcsönös felelősségvállalása, és ennek megfelelő segítségnyújtás a közösséghez tartozó egyéneknek, csoportoknak.⁴⁴³ Más megfogalmazásban közösségvállalás embertársainkkal, a hátrányt szenvedők helyzetének javítása, segítése,⁴⁴⁴ az együttérzésen alapuló támogató cselekvés,⁴⁴⁵ akár a felebaráti szeretet szekularizált megfelelője.⁴⁴⁶

A szolidaritás két „alkotóelemét” tekintve leírható a szolidáris érzület és az ezt követő szolidáris *aktivitás* megnyilvánulásaként is,⁴⁴⁷ mely témánk szempontjából különös jelentőséggel bír. A társadalmi öngondoskodás ugyanis – amennyiben hiszünk a szavak szemantikai jelentésében – a szolidaritásnál kimutatott aktivitást, segítségnyújtást, azaz *gondoskodást hangsúlyozza*. Ennél fogva a társadalmi öngondoskodás a rászorulókat iránti karitász, az önkéntes munkavállalás természetszerűleg a szolidáris érzületet is feltételező magatartása. E kifejezés mint állandósult szókapcsolat másik összetevője a gondoskodás mellett azt a társadalmat jelzi, amely mindenek előtt megvalósítója, életre hívója az egyes szükségletek kielégítésére adott válaszoknak, megoldásoknak. Olyan férfiak, asszonyok,

⁴⁴² Ralf Dahrendorf: Betrachtungen über die Revolution in Europa. DVA: Stuttgart. 1990. In: Szabó Máté: Autonómia és etatizmus a magyar civil társadalomban. Politikatudományi Közöny 2009. 3. 157-163.

⁴⁴³ Chronowski (2010): i. m. 16. o.

⁴⁴⁴ Sonnevend Pál: Szolidaritás és jog. Vigilia 1999. 9. 669-675. 670. o.

⁴⁴⁵ Kardos Gábor: A szolidaritás határai. Liget 2008. 3. 90-95.

⁴⁴⁶ Farkas Beáta: A szolidaritás a társadalmi-gazdasági szerveződésben. Vigilia 1999. 9. 663-668. 663. o.

⁴⁴⁷ Chronowski (2010): i. m. 16. o.

fiatalok vagy ezek önszerveződő csoportjai ezek, akik hajlandóak áldozatot vállalni a „mások javát szolgáló – és az egyén szempontjából várhatóan ’veszteséges’ – intézmények” létrehozására, támogatására.⁴⁴⁸ Ekként a szolidaritás szférájában a „kölcsonös megértések hálózata” alakul ki, amelyben partikuláris értékek és cselekvések élnek együtt egymással.⁴⁴⁹

Az itt kifejtetteknél maradva hadd emlékeztessenek arra, hogy az egyes szerzők e két „alkotóelem” (érület+aktivitás) mentén mutatnak rá arra a *törésvonalra*, amely szerint az érület hiánya vagy gyengesége az aktivitás kikényszerítéséhez kell vezessen, hogy valamiféle szolidaritásról beszélhessünk. Az egyes tanulmányok ekképpen szólnak „kikényszerített”,⁴⁵⁰ „kötelező”,⁴⁵¹ „államosított”⁴⁵² szolidaritásról. Kézenfekvő lenne ennél a megállapításnál annak vizsgálata is, hogy ennek a törésvonalnak⁴⁵³ a létrejötte milyen okokkal magyarázható, milyen tényezők mélyítik ezt a törésvonalat, és hogyan illeszthető újra egy egységbe, foglalatba – egyrészt – az embertársaink iránti hajlandóság, odafigyelés, segítőkészség, – másrészt – az adományozás, cselekvés, aktivitás.

A szolidaritás és a társadalmi öngondoskodás elhatárolásakor minden bizonnyal megállapíthatjuk, hogy a társadalmi öngondoskodás (közvetlenül) nem kikényszerített, nem kötelező és nem államosított magatartás, ellenben minden esetben önszerveződésen, önkéntességen, saját elhatározáson alapuló cselekvés. Más megközelítésben a társadalmi öngondoskodás mindig *kétszereplős*, a szolidaritás (inkább) *háromszereplős* modell. Utóbbiról már kimondtuk, hogy az a „támogató cselekvés” készsége, amely készséget a mindenkori kormányok az adórendszer és a szociálpolitika révén kénytelenek államosítani,⁴⁵⁴ azaz az állam mint harmadik szereplő beszáll a társadalom egyes tagjaitól, csoportjaitól kiinduló szolidáris aktivitás irányításába, végrehajtásába. Ezzel szemben a társadalmi öngondoskodás nem vár az állam beavatkozására, hanem gyorsabban, hatékonyabban és életközelibb módon veszi észre az egyes szükségeket, és kínál azokra megoldásokat. *Smith* és *Friedman* elmélete szerint is elsősorban nem az államnak, hanem a civil szférának van szerepe a szociális

---

⁴⁴⁸ Chronowski (2010): i. m. 16. o.

⁴⁴⁹ Alexander, J. C.: *The Social Requisites of Altruism and Voluntarism. Some Notes on What Makes a Sector Independent. Sociological and Interest-Group Barriers to Reform.* University of Chicago Press, Chicago 1987

⁴⁵⁰ Bokros: i. m. 41.o.

⁴⁵¹ Chronowski (2010): i. m. 18. o.

⁴⁵² Kardos: i. m.

⁴⁵³ A felvetett részkérdések megválaszolása megannyi tudományterületre vezet, amelyek közül a közgazdaságtan és a szociológia foglalkozik legélénkebben ezekkel. Sokféle megfogalmazásban ugyan, de mindig ugyanaz a kérdés vetődik fel: Hol van a határ a javak újraelosztásában?

⁴⁵⁴ Kardos: i. m.

különbségek kiküszöbölésében, s az ezzel vetekedő Keynes-i teória láttatja az államot mint redisztribútort a szolidaritás garantálójának.⁴⁵⁵

Nem utolsó sorban kell kitérnünk arra, hogy a szolidaritás fogalmánál bizonyos tekintetben szűkebb fogalom a társadalmi öngondoskodás fogalma (mivel a gondoskodásra koncentrál), de *hatóköre*, megvalósulási területei szerint tágabb is lehet annál. Gondoljunk csak az olyan társadalmi szükségletekre, mint az azonos érdekű, világnézetű, vallású, nemzetiségű csoportokhoz tartozó gyermekek oktatásának megszervezése, az ún. szociális bolthálózat létrehozása vagy akár egy helyi közösség (kistélepülés, kerület) tagjainak munkalehetőséghez juttatása. Bár ezen összefogások mögött is az azonos érdekek felismeréséből fakadó kölcsönös segítségnyújtás, a szolidaritás elve húzódik meg, mégis az itt felsoroltakra jellemzően nem használjuk a szolidaritás kifejezést.

Az eddigiek összefoglalásaként elmondható, hogy a szolidaritás elve alapján működik a társadalmi öngondoskodás is, de az etatista, paternalista szemlélettel szakítva nem az államon és annak intézményein keresztül, hanem *direkt* módon kínál megoldásokat a legkülönbözőbb társadalmi szükségletekre.

1.2. A társadalmi öngondoskodás elhatárolása a szociális szolidaritástól és az egyéni öngondoskodástól

A társadalmi öngondoskodás vizsgálata nem maradhat el a szűk értelemben vett „társadalmi (szociális) szolidaritás”,⁴⁵⁶ „civil szolidaritás”⁴⁵⁷ vagy „társadalmi léptékű szolidaritás”⁴⁵⁸ viszonylatában sem, amelyek már az állam alkotmányban és más jogszabályokban kimondott szociális felelősségére mutatnak. E szerint a társadalmi szolidaritás jogi relevanciával is bír, míg ugyanezt a társadalmi öngondoskodásról nem állíthatjuk. Mivel utóbbiról megállapítottuk, hogy nem az államon keresztül érvényesül, így az „inkább *erkölcs*, és nem jog dolga”.⁴⁵⁹

A két fogalom *jogi szabályozottsága* szempontjából különbséget jelent, hogy míg a társadalmi szolidaritást szolgáló rendelkezések mind a) az Alaptörvényben (pl. közösségi feladatok ellátásának kötelezettsége O.cikk, az emberi méltóság védelme III.cikk stb.), mind b) alacsonyabb szintű jogszabályokban kifejezetten megjelennek, addig a társadalmi öngondoskodásra főleg c) ösztönző, annak jogi háttérrel, keretet nyújtó jogszabályokat találunk

⁴⁵⁵ Chronowski Nóra: Szolidaritási jogok az Európai Unióban és Magyarországon. Jura 2011. 2. 24-35.

⁴⁵⁶ Chronowski (2010): i. m.

⁴⁵⁷ Friedman, Milton – Friedman, Rose: Free to choose. Penguin books, 1980

⁴⁵⁸ Sonnevend: i. m.

⁴⁵⁹ Sonnevend: i. m.

(adókedvezmények, juttatások, támogatások formájában), illetve d) nem jogi eszköznek minősülő programokat, stratégiákat.

Nem utolsó sorban indokolt lehet a társadalmi öngondoskodás egyéni gondoskodástól való elhatárolása is. Az egyéni öngondoskodás a szolidaritás közgazdaságtani értelmezésekor lesz hangsúlyos, mint a szociális jogokat, kiadásokat fedező adóelvonások alternatívája, kiegészítője. Az egyéni öngondoskodás csak annyiban lehet érdekes a társadalmi öngondoskodás értékeinek, mibenlétének kutatásakor, ha az aktivitásra, a gondoskodásra kívánjuk felhívni a figyelmet, ha meg akarjuk tanítani saját felelősségünk szerepét. Korábbi hasonlatunkkal élve, az egyéni öngondoskodás egyszereplős modell, amelyben az egyén önmagáért és nem más(ok)ért korlátozza aktuális érdekeit. Joggal vetődik fel a kérdés, hogy az egyéni öngondoskodás hangsúlyozása hathat-e a társadalmi öngondoskodás irányába, s ha igen, milyen sikerrel.

1.3.A társadalmi öngondoskodásra és a szolidaritásra adott magyarázatok

A továbbiakban a társadalmi öngondoskodás eddig vázolt modelljének főszereplőjét, a civilt, a polgárt vizsgáljuk. Milyen attitűdök, gondolkodás és cselekvés jellemzi azt a civil társadalmat, amely az etatizmussal ellentétben kész a közösség szolgálatára? Ahogy az imént rámutattam, a társadalmi öngondoskodás inkább az erkölcs, és nem a jog dolga, mivel jogi normákban aligha kötelezhetnek rá. Ennél fogva vallási normák, nem vallási bázisú erkölcsi szabályok, társadalmi szervezeti előírások, illemnormák táplálják elsősorban megnyilvánulásait, amelyek összegzése a pszichológia, a szociológia, szociálpszichológia, az antropológia, a közgazdaságtan, a politológia és a vallástudomány területére vezet. A másokkal jót tenni akaró magatartás eltérő módokon nyilvánulhat meg: az adományozás, a szervezett önkéntes tevékenység és az altruizmus formáiban.⁴⁶⁰

Az önérdekekkel ellentétesen működő viselkedésformák mechanizmusát számos elmélet, kutatás kívánta megfogalmazni. Az önzetlen magatartásról megállapították, hogy az az *egyéni értékekkel* van összefüggésben,⁴⁶¹ motivációi lehetnek az empátiás törődés, az érzelmi kötelékek, barátságok, a harmónia kialakítása, a másokért való felelősségvállalás, az emberek

---

⁴⁶⁰ Tekintettel a legfrissebb szociológiai kutatások eredményeire, az azokban vizsgált felosztást használok a társadalmi öngondoskodás, felelősség formáira. Mészáros Zoltán – Kostyál Árpád – Mester Dániel: Kutatás a társadalmi felelősségről és az önkéntes munkát nem végzők attitűdjeiről. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. ncsszi.hu/kutatasi-archivum (2015.12.10.)

⁴⁶¹ Vályi Réka: az altruizmus jelensége a társadalomtudományban. 2008. <http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-833/kotojelek2007/TPUBL-A-833.pdf>

közi egyenlőségbe és az igazságosabb világba vetett hit, az adakozás és az önfeláldozás vágya, embertársaink iránti bizalom kifejezése, az a pszichés haszon, amelyet mások helyzetének javulása feletti öröm jelent, a közösség tagjai közti hasonlóság felismerése és hasonló jó szándékú viselkedés várása vagy az önmagunkkal szembeni önelvárás.

Az egyén másokért végzett önzetlen segítségnyújtásának, adakozásának, ajándékozási kedvének, karitatív tevékenységének megértésére közölt elméletek sorából a következőket emelem ki.

- A *humanizmusra* visszavezetett és az emberiség iránti önzetlen odaadás a célja *Comte* elméletének.⁴⁶²
- *Durkheim* a *társadalmi integrációval* magyarázza a közösség tagjaival való törődést.⁴⁶³
- *Mauss* a „*régi erkölcs*” társadalmi érvényesítését látja a társadalombiztosítási és szociális jogalkotásban.⁴⁶⁴
- A *kölcsönösség* elve miatt az egyén a kiközösítését kockáztatja, ha önmaga nem tartja be a közösség normáit - *Polányi* szerint.⁴⁶⁵
- *Godelier* elmélete az állam korlátaival számol, amely nem képes korrigálni a gazdasági eredetű kirekesztettséget, ezért *kényszerű* ajándékot (adót) szed.⁴⁶⁶
- *Kant* az emberi természet *alapvető jellemvonásának* tekintette a társadalmi érzékenységet.⁴⁶⁷

Az itt felsorolt elméletek bármelyikével is azonosuljunk, megállapíthatjuk, hogy a társadalmi öngondoskodás *belső indíttatású felelősségen nyugszik*, s ekként „igényességre, odaadásra, áldozatvállalásra és eredményességre serkent”⁴⁶⁸ a társas kapcsolatokban. Olyan egyéni érték ez, olyan polgári erény, amely önálló gondolkodásban és cselekvésben artikulálódik. A polgári és civil kultúra társadalmi aktivitásban, a polgárok különféle kezdeményezéseiben nyilvánul meg. Ezekben a kezdeményezésekben az állampolgár saját tőkéjét és kreativitását mozgósítja a társadalom érdekében.⁴⁶⁹

---

⁴⁶² Comte, Auguste: A general iview of positivism. George Routledge & Sons Limited, London 1865

⁴⁶³ Durkheim, Émile: Sociology and philosophy. Routledge Revivals, Taylor & Francis. New York 1953

⁴⁶⁴ Mauss, Marcel: The Gift: forms and functions of exchange in archaic societies. Routledge, London 1922

⁴⁶⁵ Polányi Károly: A „gazdasági” két jelentése Carl Mengernél. In Polányi: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Tanulmányok. Budapest: Gondolat.

⁴⁶⁶ Godelier, Maurice: Rationality and Irrationality in Economics. London 1972

⁴⁶⁷ Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája. Gondolat, Budapest 1991

⁴⁶⁸ Ádám Antal: Fenntartható fejlődés-fenntartható jogállam. Acta Humana, Budapest 2005. 50.o.

⁴⁶⁹ Weisbrod, Burton A.:The Voluntary Nonprofit Sector: An Economic Analysis. Lexington, 1977

A társadalmi felelősségnek ez a formája, legyen az erkölcsi, vallási, hazafias, szülői, hivatásbeli indíttatású, nem zárja ki, hogy ez a „belső indíttatás a jogi felelősség változataihoz is kapcsolódjon”,⁴⁷⁰ és az eredetileg külső indíttatású, késztetett felelősség is belsővé alakuljon a jogi normák regulatív hatására. Ennél a megjegyzésnél pedig kiemelendő az állam mint mellékszereplő és a jog szerepe, amely a társadalmi öngondoskodás *elismerésével, ösztönzésével, védelmével* tovább erősítheti annak társadalmi erejét, gyakorlatát.

2. Az állam viszonyulása a társadalmi öngondoskodáshoz

A szolidaritás – mint a társadalmi szükségletekre adott egyik lehetséges válasz – *az állam redistributív szerepvállalása* mellett kínál megoldást az egyes szociális szükségletekre, nevezetesen a társadalombiztosítás és nyugdíjbiztosítás alkotmányba épített garanciájával. Ebben a megközelítésben a szociális szükségletek alapjogokként jelennek meg a jogszabályokban,⁴⁷¹ legyenek azok nemzetközi jogforrások, nemzeti alkotmányok vagy alacsonyabb szintű jogszabályok. A témával foglalkozó tanulmányok ezért a társadalmi szükségleteket a szociális jog oldaláról közelítik meg, az egyes jogszabályokban azok garanciáit, kikényszeríthetőségét, alkotmányos védelmét kutatják, újra és újra felvetve a szociális jogok és ellátások mértékének kérdését.

A társadalmi öngondoskodás modelljében azonban az állam *másfajta funkciói* kerülnek előtérbe, ezért az állam szerepét e két megközelítésben vizsgálom: a jogszabályok rendszerében mely jogforrások és pozitív tartalmak mozdíthatják elő a társadalmi öngondoskodás létrejöttét (jogalkotó szerep), illetve a közfeladatok átadásában hogyan találkozunk az állami szempontrendszer a társadalmi öngondoskodással (partneri szerep). Először azonban tekintsük át röviden a jogállam főbb fejlődési szakaszai alapján, hogy mely változat milyen tartalmi követelményeknek való megfelelést jelent a szociális kérdésekről felelősen gondolkodó civil társadalom szempontjából. *Ádám Antal* szerint „nincs két egyforma liberális, szociális vagy alkotmányos jogállam, a jelzett alakzatok értékorientáltsága” mégis félreismerhetetlen.⁴⁷²

---

⁴⁷⁰ Ádám: i. m. 50.o

⁴⁷¹ Ebbe az irányba mutat az Európai Unió Alapjogi Chartájában a szociális jogok szélesre húzott hatóköre, a szociális jogok „kartásítása”. Lásd Chronowski Nóra: Az Alaptörvény európai mérlegen. Fundamentum 2011. 2. 68-80. 73. o.

⁴⁷² Ádám: i. m. 20. o.

2.1. A jogállam főbb fejlődési szakaszaiban adott válaszok a társadalmi öngondoskodásra

A liberális jogállam sokat változott szerepe a polgárok szabad önszerveződéseire épül, a szabadversenyes piacgazdaságot hirdeti. Ezen belül az *éjjeliőr* állam csak minimális mértékben és meghatározott területeken avatkozik be a társadalom viszonyainak szabályozásába akkor, amikor a piaci mechanizmusok nem kielégítően működnek. Így a honvédelem, az oktatás, a köz- és vagyonbiztonság eseteiben lép fel. A Keynes hívja fel arra a figyelmet,⁴⁷³ hogy az államnak szükségszerűen részt vennie a termelés és szolgáltatás piacán, annak aktív szerepvállalása teremti csak egyensúlyt. Nem vitatott, hogy ez a jóléti állam-modell – amelyet nem véletlenül *szociális* államnak is nevezünk – egyértelműen a szociális feszültségek enyhítésére jött létre. A különböző társadalmi csoportok növekvő ellátási és szolgáltatási igényeket támasztanak a szociális állammal szemben,⁴⁷⁴ ezért az korlátozza a szabadversenyes piacgazdaság önszabályozó működését. Az *alkotmányos* jogállam folytatója a liberális és szociális állam számos megoldásának, így a szociális kérdések szabályozásának is. Újdonságot jelent azonban, hogy az alkotmányos jogállam alkotmánya folyamatosan gyarapodó értékeken áll. Az alkotmányos jogállam természetesnek tartja a civil társadalommal folytatott vitát, alkufolyamatokat – a kutatásunk szempontjából fontos szociális szükségletek megoldásaiban is. E vázlatos ismertetés után elmondható, hogy az éjjeliőr állam (lásd: amerikai demokrácia) nem a szociális biztonság, a szociális jogok állami garantálása felől közelít, hanem tág teret enged a polgári társadalom gondoskodó magatartásának.⁴⁷⁵ Az alkotmányos jogállam – természetesen attól függően, hogy milyen értékeket rendel védeni az alkotmányban, – szintén magában hordozza annak lehetőségét, hogy a civil társadalom ne csak állami megoldásokra várjon az egyes társadalmi feladatok megoldásában.⁴⁷⁶

2.2. Jogalkotással a társadalmi öngondoskodásért

2.2.1. A jog szerepe a társadalmi öngondoskodás mögöttes értékeinek védelmében

Nem kérdéses, hogy a vallási és szekularizált erkölcsi követelmények, kódexek, illemlnormák és felelősségek jogi előírása nélkülözhetetlen az egyén, az állam(ok), a közösségek együttműködése és együttélése szempontjából. A jogalkotás nyilvánvalóan nem pótolhatja azokat az integrációs és együttélési mechanizmusokat, amelyek a társadalmi öngondoskodás

⁴⁷³ Keynes, John Maynard: The End of Lassiez-Faire. The Economical Journal Vol. 36. No. 143. 434-441.

⁴⁷⁴ Ádám: i.m.

⁴⁷⁵ Horváth Attila: A magyar magánjog története. In: Magyar állam- és jogtörténet (szerk.: Horváth Attila) Nemzeti Közszoigálati Egyetem, Budapest 2014. 399-504. 415. o.

⁴⁷⁶ Cohen, Jean L. – Arato, Andrew: Civil Society and Social Theory. Cambridge, MIT Press 1995

irányába hatnak, de a jog mint az együttélési viszonyok végső szabályozója, *támogathatja* ezeket. Nem pótolhat olyan belső értékeket sem, amelyek a szolidaritáshoz vezetnek: az empátiás készséget, egymás el- és befogadását, az emberek egyenlőségébe vetett hitet, az önérdekkel szembeni magatartást, az önfeláldozást vagy az alkalmazkodás készségét. Ezek ugyanis olyan belső értékek, amelyek egyéni indíttatásúak, s létrejöttükben elsődlegesen nem a jog, hanem az erkölcs jut főszerephez.⁴⁷⁷ Ennél a megállapításnál az erkölcsi értékek és a jog összekapcsolásáról szóló heves vitához érkezünk, amelyben Hart indokoltan különbözteti meg a jogi és erkölcsi kötelezést, amikor a társadalom erkölcsének jogi kikényszeríthetőségéről vitázik,⁴⁷⁸ ugyanakkor elismeri, hogy az erkölcs megőrzése önmagában értékes cél, ezért képes igazolni a jogi szabályozást.⁴⁷⁹ Szükséges tehát, hogy a jogalkotás se legyen közömbös az emberi kapcsolatok és értékek művelésében, de ehhez csak *korlátozott* eszköztárral rendelkezik. Ezért fontos részletkérdés, hogy a jogi előírások ajánló vagy argumentáló jellegűek-e, szabályoznak vagy szankcionálnak is, és elérik-e a kívánt társadalmi hatásokat.

A történeti előzményekre hivatkozva megállapíthatjuk, hogy az erkölcs, jelen esetben a megnevezett egyetemes értékek hatottak és hatnak a jog *fejlődésére*.⁴⁸⁰ Ez tehát az elsődleges ok a témánk szempontjából kiemelt értékek jogszabályba foglalásakor. A szolidaritás jogszabályba foglalásának másik okaként magát az *értékvédelmet* nevezhetjük meg. Az értékek megőrzése, védelmezése nem automatikus, általánosságban mondván is azok tudatos kimondását, aláhúzását, újrafogalmazását és -értelmezését kívánja.

Ezen értékek önmagukban is érvényesek, ahogy ezt szilárdságuk, egyetemességük mutatja, s az a tény, hogy jogszabályok nélkül is nagy tömegek követik ezeket az értékeket. Mégis jogszabályi hivatkozásuk a társadalom egészének figyelmét is *felhívja* jelentőségükre. A szolidaritás értéke ugyanis, legyen az erkölcsi, vallási, hazafias, szülői, hivatásbeli indíttatású, nem zárja ki, hogy ez a „belső indíttatás a jogi felelősség változataihoz is kapcsolódjon”,⁴⁸¹ és az eredetileg külső indíttatású, késztetett felelősség, érték is belsővé alakuljon a jogi normák regulatív hatására. A jogalkotó a jogi eszközök *mellett* számos módon védelmezheti a primer értékeket, ekként a társadalmi öngondoskodás „népszerűsítésére”, felismertetésére is tucatnyi módja van. Ilyenek a közszolgálati kommunikáció, költségvetési támogatás és nemzetközi együttműködés.

---

⁴⁷⁷ Sonnevend: i.m.

⁴⁷⁸ H.L.A. Hart: Jog, szabadság, erkölcs. Osiris Kiadó, Budapest 1999. 30. o.

⁴⁷⁹ Hart: i. m. 63. o.

⁴⁸⁰ Hart: i.m. 15. o.

⁴⁸¹ Ádám (2005): i.m. 50. o.

2.2.2. A társadalmi öngondoskodással együtt ható értékek

Mind a nemzetközi, mind az Európai Unió által kibocsátott, mind a nemzeti jogforrások megneveznek olyan értékeket, amelyek erősítik a társadalmi öngondoskodás és a vele rokon szolidaritás értékét, hovatovább támpontot nyújtanak azok értelmezéséhez. A vizsgált értékek nem szeparáltak – ahogy ezt a jogszabályokban *együttes* előfordulásuk is bizonyítja –, hanem mind az erkölcs, mind a jog nyelvén artikulálva egymásból fakadnak, egymást erősítve működnek; ilyenek a szolidaritás és karitás mellett az emberi méltóság, az egyenlőség, a jogállamiság, az emberi jogok zászlóshajójának tekintett élethez való jog, valamint a diszkrimináció tilalma és a tolerancia.

Az Unió alapszerződésének első sorai is uniós értéként ismerik el a fentieket.⁴⁸² Hasonlóan az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata – amelyre az Unió intézményei által kibocsátott számos⁴⁸³ jogszabály is utalást tesz – mint az embert középpontba állító referenciaszerződés is a szolidaritást a vele párhuzamos értékekkel együtt nevezi meg: „Minden emberi lény szabadnak, egyenlő méltósággal és jogokkal születik. Értelemmel és lelkiismerettel bírván, testvéri szellemben kell egymás iránt viseltetnünk.”⁴⁸⁴

Mindkét jogdokumentum széleskörű nemzetközi egyetértéssel került elfogadásra,⁴⁸⁵ annak is bizonyítékaul, hogy a bennük felsorolt összefüggő értékek kinyilatkoztatása nem az aktuális nemzeti jogalkotásnak köszönhető, sokkal inkább egyetemes voltuknak. A természetjogi felfogás szerint ugyanis a „társadalmi szokások fölött létezik egy örök rend, olyan egyetemes elvek, amelyek ... elsődlegesek, és az isteni törvényekből, kinyilatkoztatásokból

⁴⁸² Az Európai Unió „az emberi méltóság tiszteletben tartása, a szabadság, a demokrácia, az egyenlőség, a jogállamiság, valamint az emberi jogok – ideértve a kisebbségekhez tartozó személyek jogait – tiszteletben tartásának értékein alapul. Ezek az értékek közösek a tagállamokban, a pluralizmus, a megkülönböztetés tilalma, a tolerancia, az igazságosság, a szolidaritás, valamint a nők és a férfiak közötti egyenlőség társadalmában.” <http://eur-lex.europa.eu/hu/editorial/abc.pdf> (2012.11.01.)

⁴⁸³ Példálózó jelleggel: 1. Az emberi jogok helyzete a világban 2009-ben és az EU emberi jogi politikája, Az Európai Parlament 2010. december 16-i állásfoglalása „Az emberi jogok helyzete a világban” című, 2009. évi éves jelentésről és az Európai Unió ezzel kapcsolatos politikájáról (2010/2202(INI)), 2. Irak – különösen a halálbüntetés (beleértve Tarik Aziz ügyét) és a keresztény közösségek elleni támadások, Az Európai Parlament 2010. november 25-i állásfoglalása Irakról: a halálbüntetésről (beleértve Tárik Aziz ügyét) és a keresztény közösségek elleni támadásokról, 3. Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A hajléktalanság problémája (saját kezdeményezésű vélemény)

⁴⁸⁴ Emberi jogok egyetemes nyilatkozata, elfogadva és kihirdetve az ENSZ Közgyűlésének 217 A (III) határozata alapján, 1948. december 10. <http://www.amnesty.hu/ejeny.pdf>

⁴⁸⁵ A II. világháborút követő évek legfontosabb iránya Európa újjáépítése és a békére törekvés, amelyek csak nemzetközi összefogással érhetők el. Ennek szellemében születik meg az EJENY, és számos formáció Európa egyesítése céljából. Szintén nemzetközi konszenzuson alapul az ENSZ 181.sz. határozata (1947.11.29.), amelyben 33 tagállam igen szavazata mellett fogadják el Izrael állam kikiáltását.

vagy a természeti törvényekből, de még a józan észből is felismerhetők”.⁴⁸⁶ A szolidaritás (testvériség) tehát együtt említetik az emberi méltóság, a szabadság, az emberi jogok, az egyenlőség és az igazságosság egyetemes értékeivel. A szolidaritás definíciójának értelmében az *emberiség családjához* mint közösséghez tartozás – azaz ember mivoltunk – *kölcsönös* felelősségvállalással is jár, amely segítségnyújtásban mutatkozik meg. Ezen az egyetemes közösségen belül a „tagok” egyenlők méltóságukat és az abból fakadó elidegeníthetetlen szabadságjogaikat tekintve. Ezt az egyenlőséget a szolidaritás azzal ismeri el, hogy nemre, fajra, bőrszínre, vallási hovatartozásra irányuló megkülönböztetés nélküli *támogató cselekvésben* nyilvánul meg. Az Unió alapszerződése ebben az értelemben szól a szolidaritásról, amikor azt más értékekkel együtt hangsúlyozza.

2.2.3. A hazai jogszabályok

A *hazai* jogalkotás témánk szempontjából releváns jellemzésével folytatom: a jogszabályok mennyire köteleznek szolidaritásra, illetve a szolidaritásnak mely formáira hivatkoznak. Kivételes azon jogszabályok léte, amelyek kötelezően írják elő az önérdékkel ellentétes cselekvést. A 19. századot megelőzően az egyes alkotmányokban még az állam szociális felelőssége sem fogalmazódik meg a hátrányos helyzetben lévők iránt, nem beszélve az állampolgárok ilyen tartalmú kötelezettségeiről. Ez jellemzi a hatályos magyar alkotmányt is.

Magyarország Alaptörvénye a szolidaritás tágabb értelmezéseit nevesíti, amikor a Nemzeti Hitvallásban rögzíti a világ népeivel való együttműködést, együttélésünk alapjaként a családi és nemzeti összetartást, az elesettek és szegények megsegítésének köteleességét. Ezen felül Alapvetésében védi a családot, támogatja a gyermekvállalást, kimondja az állami és közösségi feladatok ellátásához az egyéni lehetőségeknek megfelelő hozzájárulási kötelezettséget, külön intézkedésekkel védi a nőket, gyermekeket, az időseket és fogyatékossgal élőket, valamint küzd az esélyegyenlőségért. Kifejezetten deklarálja a nagykorúak rászoruló szüleikről való gondoskodásának felelősségét, valamint a szociális biztonságot.⁴⁸⁷ Utóbbi paragrafusokra tekintettel az alacsonyabb szintű jogszabályok között kivételt jelent a segítségnyújtási kötelezettség és a családjogi tartási köteletség,⁴⁸⁸ melyek

---

⁴⁸⁶ Mészáros István: Az emberi méltóság. Új Exodus 2001. 1. 23. o.

⁴⁸⁷ Magyarország Alaptörvénye L, O, XV., XVI., XIX. cikkek

⁴⁸⁸ Chronowksi: i. m. 17. o.

jellegükénél fogva nem általánosak: közvetlen életveszélyt vagy családi kötelék meglétét tételezik fel.

A társadalombiztosítási és szociális jog nevesítve van a 2012. nemzedékek közti szolidaritási év uniós joganyagában, s míg utóbbiak csak utalnak, rámutatnak ezek jelentőségére, előbbiek már egyáltalán nem keretszabályok, hanem a nemzeti jogalkotás csúcán – természetesen a nemzeti Alaptörvény után – elhelyezkedő törvények, amelyek tartalma a keretszabályoktól eltérően gyakran változik. A szabályozás tárgyára tekintettel mind a társadalombiztosítási, mind a szociális jogalkotásban a túlszabályozás uralkodik, mivel az aktuális társadalmi céloknak feleltetik meg ezeket. A szolidaritás törvényi hivatkozását fentebb már idéztem a társadalombiztosítási törvény és a szociális törvény alapján. A szolidaritás elvét nem kérdőjelezi meg e jogszabályok címettjei, de annak mértékét igen, ahogy erre közgazdászok, szociológusok is rendszeresen utalnak. Bokros szerint a „kikényszerített” vagy államosított szolidaritás még inkább csökkenti az (ön)gondoskodásra irányuló kedvet,⁴⁸⁹ míg Ferge arra a csapdára hívja fel a figyelmet, hogy a szűkös forrásokon feletti osztozás kényszere egymással fordítja szembe a különböző csoportokat, s a generációk közti íratlan szerződést gyengíti.⁴⁹⁰ A szolidaritás ennél fogva alkotmányos elv ugyan, kötelező érvényű jogi normák hivatkoznak rá, de hatásait tekintve igencsak kontraproduktív lehet, jóllehet utóbbi jogszabályokkal is a szolidaritás követése, gyakorlatba ültetése lenne a jogalkotó célja.

A kívánt célt, azaz a nyugdíjasok és gyermekvállaló fiatalok – tágabbra húzva a szolidaritás működési körét –, a segélyezettek és adófizetők, segélyből kiszoruló és ahhoz hozzá jutók közti szolidaritást *nem képes a jogalkotó elérni redisztribúciós szerepében*. Ezért más módot kell találnia, olyan módot, amelyben ösztönzőként van jelen, s a civil szférára bízva, hogy a megfelelő modellek adaptációjával értékeket közvetítsen a társadalomnak.⁴⁹¹ Itt vetődik fel az a kérdés, hogy milyen jogi eszközökkel élhet az állam a társadalmi öngondoskodás olyan komponenseit védeni mint az önkéntes tevékenység vagy az adakozás?⁴⁹²

---

⁴⁸⁹ Bokros: i. m. 41. o.

⁴⁹⁰ Ferge Zsuzsa: A generációk közti és a társadalmi szolidaritásról. Esély 1996. 4. 54. o.

⁴⁹¹ Touraine, A.: The Self-production of Society. Chicago. University of Chicago Press, 1977

⁴⁹² Ahogy fentebb utaltam rá, a hazai kutatások az egyéni és szervezett adományozást, a szervezett önkéntes tevékenységet és a szívességi munkát különböztetik meg. A keresett fogalmak számának csökkentésére a továbbiakban az adományozást és az önkéntességet használom.

- A jogalkotó elsősorban az *egyesülési jog* alkotmányban rögzített elismerésével védi a társadalom alulról jövő kezdeményezéseit, és ismeri el az egyesülés, az önszerveződés szabadságát.⁴⁹³
- A törvényalkotás szintjén az önkéntes tevékenységet szabályozó legfontosabb jogszabály a 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről (Köt.), amely „elismeri a társadalom tagjainak szolidaritásán alapuló, az állampolgárok öntevékenységet kifejező, a személyeknek és közösségeiknek más vagy mások javára ellenszolgáltatás nélkül végzett *önkéntes tevékenységét*”, majd a törvényalkotás céljaként annak hatékonyabb végzését jelöli meg. Ennek szellemében újdonságot jelent, hogy 2011 óta jogszabályi szinten mind a felsőoktatásban, mind a közszolgálatban „ajánlott” az önkéntes tevékenység végzése.
- A 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről (Nkt.) az érettségi bizonyítvány kiadását 50 óra „*közösségi szolgálat*hoz” köti 2016. január 1-i hatállyal.
- 2011. évi CCIV. a nemzeti felsőoktatásról szóló tv. (49. §) értelmében a felsőoktatásban a hallgatók tanulmányainak teljesítése áll összefüggésben az önkéntes tevékenységgel, amellyel a szabadon választható tárgyak teljesítése helyett szerezhettek kreditet.⁴⁹⁴
- A 2011. évi CXCV. törvény a köztisztviselőkről újdonságként rendelkezik a köztisztviselők által választható közérdekű önkéntes tevékenység egyes szabályairól.

A fenti jogszabályokkal a jogalkotó egyértelműen fejezte ki azt a szándékát, hogy a társadalmi szolidaritást, a közösség szolgálatára végzett munkát *felértékelje*, arra regulatív hatást gyakoroljon. A hatályos hazai jog ekként nemcsak támogatja az önkéntes tevékenységet, hanem arra az álláspontra helyezkedik, hogy a jog kötelező erővel felhasználható az értékteremtésben is. A jogi paternalizmus azonban kiskorúságban tartja a társadalmat, még ha a társadalom alapját jelentő közös erkölcs „láthatatlan kötelékének” megszilárdítására is törekszik. Mill ezért vallja a szabadságról szólva: „Nem lehet jogosan kényszeríteni

⁴⁹³ „Mindenkinek joga van szervezeteket létrehozni, és szervezetekhez csatlakozni.” Magyarország Alaptörvénye VIII. cikk

⁴⁹⁴ Az egyetemista és fiatalabb korosztályok összekapcsolására kiváló példa a „Diákok a gyermekekért” önkéntes program 2009-2010, amelybe a Pécsi Tudományegyetem Jogtudományi Karán szeminárium keretében kapcsolódhattak be a hallgatók. Lásd Somfai: i. m. 96. o.

valamire..., mert mások szerint ez lenne a bölcs, netalán a helyes dolog”.⁴⁹⁵ Ezért a köznevelési törvény esetleges kontraproduktív hatása csak évekkel később mutatkozhat meg.

A Köt.-ben *megalkotta azt az intézményrendszert* is amelyben megnevezi az egyes intézményeket, szervezeteket, ahova az önkéntes munkát, közösségi szolgálatot végezni vágyó civilek fordulhatnak. Az intézményrendszer az egyházakat, a közfeladatok ellátásában az önkormányzatokat, szociális, oktatási, egészségügyi intézményeket és az állammal ilyen szerződést kötött alapítványokat nevesíti. A magánadományok felajánlására is megjelölte a jogalkotó azokat a társadalmi szervezeteket, amelyek jogosultak ezek gyűjtésére és felhasználására, amellet, hogy ehhez szorosan kapcsolódva új jogszabályban rendelkezett a közhasznú jogállásról is (2011. CLXXV. évi törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról, továbbiakban: Ectv.). Az Ehtv. az egyházakat, valamint a 350/2011. Kormányrendelet a civil szervezeteket nevezi meg mint adománygyűjtésre jogosultakat.

- A 2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról a társadalmi szervezetek és alapítványok működési feltételeit garantálja, azok pénzügyi forrásainak biztosítása érdekében.
- Az adakozó filantróp hozzáállás felélesztésének legjobb példája az 1996. évi CXXVI. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti felhasználásáról (1%-os tv.), amely arra hivatott, hogy rizikó- és költségmentesen tanítsa az adófizetőket a közösségi célok finanszírozására.

Hogyan lehet azonban a jogi szabályozás hatékony akkor, ha csak a támogató szerepével él? Attól függően, hogy mi a szabályozás tárgya a jogalkotónak meg kell találnia a leghatékonyabb eszközöket, amelyek példának okáért a generációk együttműködése érdekében sikerre vezetnek. Ezek megtalálásához szakmai egyeztetések, kutatások, statisztikák elemzésének hosszú folyamata vezet.⁴⁹⁶

A jogalkotónak e *népszerűsítés* körében a rendelkezésére álló eszközei azok a médiakampányok is, amelyek felhívják a figyelmet a szolidaritásra, legyen az a különböző

---

⁴⁹⁵ Mill, John S.: A szabadságról – Haszonelvűség. Magyar Helikon, Budapest 1980. 27. o.

⁴⁹⁶ A nonprofit szektor humán szolgáltatásokban betöltött szerepét kifejezetten az idősgondozásban vizsgálják: Kendall, Jeremy – Knapp, Martin: The third sector and welfare state modernisation: Inputs, activities and comparative performance. Civil Society Working Paper, 2000, valamint Evers, A.: Balancing pluralism. New welfare mixes in care for the elderly. 1993

generációk, magyarok és romák, szegények és jómódúak, munkáltatók és munkavállalók közti együttműködés. A magyar társadalom ugyanis a társadalmi aktivizmust, szolidaritást mérő nemzetközi összehasonlító kutatások eredményeiben rendszeresen rossz besorolást kap.⁴⁹⁷ Ezért a közszolgálati médiumokban folyó, szolidaritást népszerűsítő kampányok a pluralizmus jegyében alkalmasak lehetnek arra, hogy ezt az értéket is felmutassák, és hatást gyakoroljanak a közgondolkodásra. A jogalkotó kezében ezért a szolidaritással összefüggő pályázatok, közös programok, promóciók médián keresztül ismertetése megfelelő eszköz lehet a felelősség felismeréséhez vezető folyamatokban, ugyanis kötelezés nélkül hangsúlyoz értékeket.

2.2.4. Társadalmi szervezetek szerepe, lehetőségei

Másik ilyen eszköze lehet a társadalmi szervezetek ebbéli szerepvállalásának hangsúlyozása, megfelelő adókedvezményekkel kiegészítve ezt.

Elsőként ezért azt kívánom áttekinteni, hogy milyen jogi keretet ad a hatályos magyar jog ahhoz, hogy a társadalmi szervezetek és egyházak⁴⁹⁸ tevékenységét elősegítse a társadalmi öngondoskodásban. Mivel sem a civil szervezetekről, sem az egyházakról szóló törvény nem tartalmaz effajta tevékenységre felsorolást, és nem is definiálja ezt, a tanulmányomban használt definíció megállapításainál maradok, amely nyilvánvalóan sokféle megoldásban, cselekvésben mutatkozhat meg. E helyütt részleteket idézek e két törvény preambulumból.

- „A magyarországi egyházak és vallási közösségek a társadalom kiemelkedő fontosságú értékhordozó és közösségteremtő tényezői, amelyek hitéleti tevékenységük mellett, nevelési, oktatási, felsőoktatási, egészségügyi, *karitatív, szociális, család-,* gyermek- és ifjúságvédelmi, valamint kulturális, környezetvédelmi, sport- és más tevékenységükkel, valamint a nemzeti tudat ápolásával is jelentős szerepet töltenek be az ország és a nemzet életében.”⁴⁹⁹
- „Az Országgyűlés elismerve, hogy az emberek *önkéntes összefogása* nélkülözhetetlen Magyarország fejlődéséhez, a civil szervezetek a társadalom alapvető egységei, amelyek folyamatosan hozzájárulnak közös értékeink mindennapi megvalósulásához; az egyesülési szabadság érvényesülése, valamint a civil szervezetek működési

---

⁴⁹⁷ Szabó Máté: Autonómia és etatizmus a magyar civil társadalomban. Politikatudományi Szemle 2009. 3. 157-163. o.

⁴⁹⁸ A társadalmi szervezetek közül az idei európai év célkitűzéseiről egyházi személyek és politikusok uniós csúcstalálkozóján a zsidó-keresztény hagyományokon álló egyházak szerepét hangoztatták, lásd <http://mno.hu/eu/a-nemzedek-kozotti-szolidaritass-penzugyi-hatasai-1091497> (2012.11.20.)

⁴⁹⁹ 2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

alapjainak megteremtése társadalmilag hasznos és közösségteremtő tevékenységük elismerése, közérdekű, illetve közhasznú tevékenységük támogatása érdekében”⁵⁰⁰ alkotja a törvényt.

Az állam mindkét törvényben *partnernek* ismeri el a szóban forgó szervezeteket, kifejezetten megnevezve azokat a tevékenységeket, amelyek kötelező állami feladatok megoldásában játszhatnak szerepet. Ilyen feladatok a szociális és egészségügy, amelyekhez mind történelmileg, mind emberileg könnyen társíthatóak az önkéntes (ruha-, ételosztás, idősgondozás) tevékenységek. A fenti jogszabályokkal a jogalkotó egyértelműen fejezte ki azt a szándékát, hogy a társadalmi szolidaritást, a közösség szolgálatára végzett munkát *felértékeltse*, arra regulatív hatást gyakoroljon.

Az állam ezzel lehetőséget is ad a civil szférának arra, hogy étellel töltsen meg a szolidaritás fogalmát, és követhető példákat mutasson be. Itt érdemes megvizsgálni, hogy az így átadott, letelepített feladatok valóban alternatív megoldást jelentenek-e a legsarkalatosabb kérdésben: a *finanszírozásban*. A „közszolgáltatások magánvállalkozásokra bízásakor”⁵⁰¹ nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy az állami és civil szektor együttműködését az államhatalom a magán- és polgári kezdeményezések ösztönzésével vagy a költségvetési forrásokból kívánja elérni.⁵⁰² Utóbbi megoldás szükségszerűen visszavezet az „állami szolidaritás” problémaköréhez, mivel adóforintokból fedezi a szociális ellátásokat, azaz nem minősül új modellnek a szolidaritás kifejezésében. Amennyiben az egyházak és egyéb civil szervezetek az állami költségvetésből finanszírozzák ezeket a feladatokat, akkor nem ért célt a magánszektor bevonása, hacsak nem elégszünk meg azzal, hogy az állami rendszert stimulálja, innovációkra, reformokra kényszeríti.

Az előbbi gondolatmenetet azonban illik befejeznünk: amennyiben a fenti szervezetek főleg állami pénzt osztanak, és nem képesek saját korábbi megoldásaikkal bevonni a társadalom jelentős részét a szolidaritásba, akkor mégis mi lehet társadalmi szerepvállalásuk értelme? Vajon megújíthatók-e azok a polgári és zsidó-keresztény hagyományok, amelyekre hivatkozva az Unió politikusai szociális kérdésekben is egyeztetnek a civil szervezetekkel, egyházakkal?

---

⁵⁰⁰ 2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról

⁵⁰¹ Krémer Balázs: Az NGO kultuszáról. Esély 1996. 2. 53. o.

⁵⁰² Rose-Ackerman, Susan: Nonprofit Firms: Are Government Grants Desirable? Mimeo 1985, Rose-Ackerman, Susan: The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy. New York. Oxford University Press. 1986

2.3. Az önkéntes tevékenység

A különböző szakterületek által a non-profit szektorra vonatkoztatott eltérő elnevezések meghatározásaiban közös elem az önkéntesség, az önkéntes munkára építő működés. Az angolszász *non-profit szektor* kifejezés elemei között szerepel az „elsődlegesen magánadományokból és önkéntes munkából történő működés”,⁵⁰³ a szinonimaként használt *civil szektor*⁵⁰⁴ definíciója szintén magában foglalja az önkéntesség valamilyen formáját,⁵⁰⁵ ahogy az Európai Bizottság is „voluntary organizations and associations” kifejezést használ a civil szervezetek és egyesületek megjelölésére 1997. évi vitaanyagában,⁵⁰⁶ és nem utolsósorban az *önkéntes szektor* megjelölés már magát az önkéntes részvételt hangsúlyozza.⁵⁰⁷

Magyarországon az önkéntes tevékenység *jogi elismerése*, széleskörű szabályozása és törvényi szintű meghatározása váratott magára, egészen a közérdekű önkéntes tevékenység jogszabályi megjelenéséig.⁵⁰⁸ A témánkba vágó tanulmányok nem kizárólagosan használják az önkéntes tevékenység (vagy közérdekű önkéntes tevékenység) kifejezést, párhuzamosan előfordulnak az önkéntes munka, a karitatív munka, illetve a társadalmi munka kifejezések is, az ezekkel rokonított, de nem azonos szívességi munka, kaláka és ingyenes munka létező alternatívái mellett. Mielőtt az önkéntes tevékenység jogi terminológiájának meghatározását vizsgálnánk a hatályos joganyagban, elsőként az önkéntes munka szociológiai fogalmának meghatározására törekszem, mivel a szociológia tudomány már korábban megalkotott önkéntesség-fogalmát nem írta felül a jogalkotó sem.

A KSH nonprofit szektorra vonatkozó éves adatgyűjtései, más reprezentatív kutatások, nemzetközi konferencia kérdőívek⁵⁰⁹ is rámutattak arra, hogy az önkéntes tevékenység

---

⁵⁰³ Kuti Éva – Marshall Miklós: A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita és ami mögötte van. Esély 1991. 1. 65-66. o.

⁵⁰⁴ Annak ellenére, hogy a két definíció nem feleltethető meg teljes mértékben egymásnak, az önkéntesség mindkettőt jellemzi. Lásd O’Connell, Brian: Civil Society: Definitions and Descriptions. Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 2000. Vol. 29. No. 3. 471-478.

⁵⁰⁵ Civil Jövőkép. Átfogó nonprofit jogi reform koncepció. Kérdések és alternatívák. (Foltányi Zsuzsa előszavával) Trust Programiroda 2004. 4. o.

⁵⁰⁶ Geszti Judit: Civil társadalom, civil szervezetek és az európai unió. EU Working Papers, 2003. 3. 83-104. 85.o.

⁵⁰⁷ Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K.: In Search of the Nonprofit Sector I: The Question of Definitions. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project Working Papers No. 2. Johns Hopkins University Institute for Policy Studies. Baltimore 1992

⁵⁰⁸ 2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről, amely törvény megalkotását az Önkéntes Központ Alapítvány sürgette az akkori Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium javaslata alapján.

⁵⁰⁹ „Az önkéntesség és az állam” c. utrechti konferencia kérdőíve 2005-ben, amelyet feldolgoz a Czike Klára – Kuti Éva: Önkéntesség, jótékonyág, társadalmi integráció. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest 2006

tartalma, mibenléte nem feltétlenül egyezik a válaszadók nagy tömegeiben,⁵¹⁰ ezért is indokolt annak meghatározása. Az önkéntes tevékenység három fontos jellemzője:

- nem anyagi ellenszolgáltatásért végzik, de a kiadások megtérítése vagy „jelképes” fizetség megengedhető,
- a tevékenység önkéntes,
- a társadalom egésze vagy más csoportok, rétegek hasznára irányul.

A felsorolás jelentősége, hogy ez alapján határozható el az önkéntes munka/tevékenység minden olyan *munkavégzéstől*, amelyért ellenszolgáltatás jár, vagy akár a *gyakornoki tevékenységtől* is, még ha az ellenszolgáltatás nélküli is.⁵¹¹ A *kaláka*, amely a szívességi munka egy fajtája, mára már kiveszett a joganyagból, szociológiai definíciója szerint a cserének az a típusa, amelyben a háztartások munkát végeznek egymás javára, és megközelítőleges egyensúlyra törekednek,⁵¹² azaz ellenszolgáltatást várnak cserébe. A *társadalmi munka* kifejezést az újabb keltezésű tanulmányok azzal az indoklással határolják el az önkéntes munkától, hogy az a kommunizmusban elfogadott és elvárt tevékenység volt, s mint ilyen, egyben kötelező is, azaz nem önkéntesen végzett.

Az önkéntes tevékenység jogszabályi definíciója ma sem egységes⁵¹³ az Európai Unióban, szinte minden tagország saját meghatározást alkalmaz, ezek mindegyikében azonban szerepel a fenti három közös elem. A Köt. bevezetője így fogalmaz: „a társadalom tagjainak szolidaritásán alapuló, az állampolgárok öntevékenységet kifejező, a személyeknek és közösségeiknek más vagy mások javára ellenszolgáltatás nélkül végzett önkéntes tevékenység”. A meghatározás szerint az önkéntes tevékenység kiindulópontja a szolidaritás, az állampolgárok – úgy egyének, mint közösségek –, kifejezetten ellenszolgáltatás nélküli öntevékenységet kifejező, önkéntesen (és nem kötelezően) végzett tevékenység, amely más vagy mások javát szolgálja. A definíció a szolidaritás megnyilvánulásaiban a társadalom tagjaira általánosságban épít, de a törvény alapján létrehozott önkéntes *jogviszonyba* a társadalom tagjai csak bizonyos korlátozásokkal léphetnek be. A törvény 2011. július 1-vel hatályos módosítása két, témánk szempontjából fontos változtatást tett; a „munka” szót „tevékenység” szóra cserélte, hogy az önkéntességet ne a munkával kapcsolja össze, illetve az

---

⁵¹⁰ Sebestény István: A makrostatistikai adatok problémái, In: Cziike – Kuti: i. m. 201. o.

⁵¹¹ Cziike – Kuti: i. m. 24. o.

⁵¹² Sík Endre: Az „örök” kaláka. Gondolat, Budapest 1988. 10. o.

⁵¹³ Somfai: i.m. 35. o.

Nkt. alapján az Iskolai Közösségi Szolgálatot elhatárolta az önkéntes tevékenységtől, részben annak kötelező jellege miatt.

A közérdekű önkéntes tevékenységen kívül más joganyagok is tartalmaznak definíciót az önkéntes tevékenységre, ilyen a 1068/2012. kormányhatározat mellékletét képező Nemzeti Stratégia 2011-2020 c. dokumentum. Ennek megfogalmazásában az önkéntesség „olyan tevékenység, amelyet a személy szabad akaratából, egyéni választása és motivációja alapján, a pénzügyi haszonszerzés szándéka nélkül végez más személy, személyek vagy a közösség javát szolgálva.” Bár a fent részletezett szociológiai és törvényi definíció három kötelező elemét hasonlóan rögzíti, az „ellenszolgáltatás nélkülséget” a „pénzügyi haszonszerzés” szándékától mentes magatartásra enyhíti, és elhagyva a szolidaritást mint lehetséges motivációt, az önkéntességet a szabad akarat és az egyéni választás kimondásával teszi érthetőbbé. Az ENSZ által kezdeményezett Önkéntesek Nemzetközi Éve 2001 alkalmából kibocsátott dekrétum az eddig tárgyalt három jellemző mellett az önkéntes tevékenység irányára vonatkozóan nem tartja elégségesnek a „más vagy mások javára” kifejezést, hanem ehhez szűkítő értelmezésként csatolja a „szűk családi és baráti körön kívül végzett” feltételt.⁵¹⁴

2.3.1. A fogadó szervezetek és tevékenységeik

A törvény hatálya *nem terjed ki* a már említett közösségi szolgálatra, az önkéntes véradásra, az önkéntes tűzoltóként és polgári természetőrként végzett tevékenységre, valamint a fent felsorolt fogadószervezeteken kívüli szervezetnél végzett önkéntes tevékenységre. Ezzel a jogalkotó *elhatárolja* a törvény bevezető szakaszában elismert önkéntes tevékenységet a közérdekű önkéntes tevékenységtől, amelyet csak a törvényben nevesített szervezeteknél, az ott felsorolt feladatok körében lehet végezni.

A Köt. 2011. évi módosítása⁵¹⁵ lehetővé tette, hogy a nem közhasznú civil szervezetek is önkéntest fogadó szervezetekké válhatnak, és érvényesíthetik a törvényben meghatározott kedvezményeket, amelyeket korábban csak a közhasznú, kiemelten közhasznú szervezetek élveztek. A törvény módosítása ezzel a fogadószervezetek körének *kiszélesítése* irányába mutat,

---

⁵¹⁴ Nemzeti Önkéntes Stratégia 2011-2020 program 5. o.
<http://www.kormany.hu/download/4/98/d0000/%C3%A9nk%C3%A9ntes%20strat%C3%A9gia.pdf>
(2013.10.10.)

⁵¹⁵ Köt. 3.§ (1) bek d) pontja

kifejezve ezzel a jogalkotó azon szándékát, hogy minél nagyobb körben ismerje el és támogassa a civil szervezetek működését.

Bár a Köt. nem nevesíti a közérdekű önkéntes tevékenységeket oly módon, ahogy azt az IKSz esetében látni fogjuk, a fogadó szervezetek köréből egyértelműsíthető a jogalkotó szándéka: mely területeken látja szükségesnek és kívánatosnak az önkéntesség elismerését. Figyelemmel a fogadó szervezetek listájára, ezek a területek a következők: *egészségügyi, oktatási/nevelési, katasztrófavédelmi, közszolgálati, vallási/hitéleti, szociális, kulturális*, valamint *a civil szervezetek működésével összhangban mindennemű tevékenységi terület*. E tanulmány keretein túlmutatna annak vizsgálata, hogy Magyarországon az elmúlt 150 évben mely területek voltak hagyományosan az ingyenes vagy önkéntes munka első számú szervezői és befogadói.

A törvény tárgyi hatályáról szólva, *kivételként* sorolja fel azokat az eseteket a 2. §-ban, amelyek nem tartoznak a törvény hatálya alá; mivel azokban nem valósul meg az önkéntes tevékenység valamely eleme, így nem számít közérdekű önkéntes tevékenységnek a) ha a személy azt a maga vagy a Ptk-ban meghatározott *hozzátartozója javára* végzi, mivel nem teljesül a „más vagy mások javára” elvárás, b) ha a tevékenység jogszabályi, jogerős bírósági vagy hatósági *kötelezésen alapul*, mivel ez nélkülözné az önkéntességet, c) ha a felek úgy állapodnak meg, hogy a tevékenységet *más jogviszonyban* (pl. polgári jogi) végzik.⁵¹⁶ A törvény az „ellenszolgáltatás nélkül” fogalmi elemet pontosítja, amikor az önkéntes vagy közeli hozzátartozója számára juttatott minden vagyoni előnyt is ellenszolgáltatásnak nevez.⁵¹⁷ (Tudni érdemes, hogy a törvény részletes parlamenti vitájában⁵¹⁸ felmerült az önkéntes nyugdíjjarulékának megfizetése, vagy más módon adókedvezményben részesítése, mint az önkéntességre ösztönzés egyik eszköze.)

Az életszerűség megköveteli azoknak a kivételeknek a felsorolását is, amelyek nem minősülnek ellenszolgáltatásnak, ilyenek a feladat ellátásához szükséges munka- és védőruházat, a közérdekű önkéntes tevékenység ellátásához szükséges utazás, szállás és étkezés költségének megtérítése, védőoltás, szűrővizsgálat, iskolarendszerű képzés költsége, az

---

⁵¹⁶ Ennek egyik esetét a törvény külön bekezdésben tárgyalja (4.§ (3.)), amikor kimondja, hogy a fogadószervezetnél, amely egyben munkaadó is, nem végezhet a munkavállaló a munkakörébe tartozó feladatokat önkéntesként, azaz túlóráit nem teljesítheti közérdekű önkéntes jogviszonyban. Ehhez hasonlóan kizárt az önkéntes tevékenység pl. a közmunkaprogramban, mert ezek bírósági határozaton, illetve jogszabályi kötelezésen alapulnak.

⁵¹⁷ Köt. 2.§ (2) bekezdés

⁵¹⁸ <http://www.adomazidom.hu/cikkek/toerverny-reszletes-vitaja-2> (2013.10.10.)

önkéntes tevékenység során az önkéntes tulajdonát képező állat élelmezési, képzési költsége, a különböző biztosítások díja, a minimálbér 20%-át nem meghaladó napidíj vagy jutalom. A jogalkotó más jogszabályban is kifejezetten kimondja, hogy „nem minősül jövedelemnek” az önkéntesnek biztosított juttatás.⁵¹⁹

2.3.2. Ki végezhet közérdekű önkéntes tevékenységet?

A törvény az önkéntes jogviszony létrehozására a legalacsonyabb életkorként a 10. betöltött életévet határozza meg,⁵²⁰ majd több bekezdésben cizellálja a kiskorú önkéntesekre vonatkozó szabályokat. Az életkor figyelembe vételén túl a fiataalkorú, illetve korlátozottan cselekvőképes önkéntes adott tevékenységhez mért *alkalmassága* jelenthet még korlátot, habár ez nem lehet objektív tényező, a fogadó szervezet mérlegelésre van bízva. A törvényi szöveghely szerint olyan tevékenységet folytathat az önkéntes, amely „megfelel életkorának, testi, értelmi és erkölcsi fejlettségének, illetve képességeinek, valamint amely nem veszélyezteti egészségét, fejlődését és tankötelezettségének teljesítését.”⁵²¹

A harmadik országbeli önkéntes a Köt. hatálya alá tartozó tevékenységet csak akkor folytathat, ha a következő feltételek együttesen fennállnak: a fogadó szervezet az önkéntes által okozott kár megtérítésére felelősségbiztosítást köt, szállás, ellátás és visszautazása biztosítva van, és az önkéntes egészségügyi szolgáltatásra jogosult.⁵²² Ezzel a paragrafussal megfelel a törvény a 2004/114/EK tanácsi irányelv 11. cikk az önkéntesekre vonatkozó különös feltételek c) bekezdésének.

2.3.3. Kötelességek, jogok és előnyök

Mind a fogadó szervezetek, mind az önkéntesek jogait és kötelességeit is tárgyalni kell, amennyiben szeretnénk megérteni a jogalkotó ösztönzését, a felek oldalán jelentkező érdekeltséget, illetve azokat a kötelességeket, amelyeket mindkét félnek be kell tartani a jogviszonyban. A fordított sorrendben, a kötelezettségek oldaláról megközelített felsorolást az indokolja, hogy ezek teljesítése nyitja meg a törvényben nevesített kedvezményeket a jogviszonyban szereplők előtt.

⁵¹⁹ 5. melléklet a 95/2013. (III.29.) kormányrendeletéhez

⁵²⁰ Az oktatási miniszter aggodalmát fejezte ki a 10 éves életkor miatt. In: Pálmai i. m.

⁵²¹ Köt. 5.§ (1) bek.

⁵²² Köt. 4.§ (6) bek.

A fogadószervezetet terheli a *bejelentési kötelezettség*, amelyet előzetesen rendel a törvény megtenni elektronikus módon.⁵²³ Az előzetes bejelentés alól kivételt képez az önkéntes foglalkoztatása szükséghelyzetben, amely esetben a bejelentés végső határideje a tevékenység megkezdésétől számított 15 nap. A bejelentésben – amelynek a társadalmi esélyegyenlőségért felelős miniszter a címzettje –, a fogadószervezet neve és legális működését igazoló dokumentum mellett a tevékenységi kört is be kell jelenteni, amelyre az önkénteseket szerződtetik. A miniszter ezekből az adatokból a Civil Információs Portálon közzétett hatósági nyilvántartást vezet, részben a nyilvánosság, részben az önkéntesek védelme okán. A nyilvántartást a munkaügyi és munkavédelmi hatóság is használja a fogadószervezetek *ellenőrzésekor*. A bejelentési kötelezettség elmulasztását észlelhetik az előbbi szervezetek, valamint az adóhatóság és a fogadószervezet szakmai, törvényességi felügyeletét ellátó szervek, és erről értesíthetik a minisztert. Ebben az esetben a miniszter 30 napos határidővel felhívja a fogadó szervezetet a bejelentés teljesítésére, amelynek elmaradása maximum 1 évre az önkéntesek foglalkoztatásától való eltiltással járhat. Figyelembe véve a munkaügyi szabályokat, nem mondhatjuk szigorúnak a fenti megoldást.

További kötelessége a fogadó szervezeteknek *felelősségbiztosítást* kötni olyan károkozás esetére, amelyre őket jogszabály kötelezi amúgy is a szolgáltatás során. Ennek a felelősségbiztosításnak ki kell terjednie az önkéntes által esetlegesen okozott kár megtérítésére is. A fogadó szervezet köteles a munkavégzés feltételeit és a szükséges pihenőidőt *biztosítani*, a közérdekű önkéntes tevékenység ellátásához szükséges tájékoztatást, irányítást, ismeretszerzést (és fiatalok esetében a tevékenység felügyeletét) megadni. Továbbá gondoskodni köteles külföldön végzett tevékenység esetében az olyan minimum feltételekről, mint az utazás, szállás, étkezés, vagy harmadik országbeli állampolgár Magyarországon végzett tevékenységekor annak egészségügyi biztosítása. A foglalkoztatott önkéntesről a fogadó szervezet köteles *nyilvántartást vezetni*, amely az önkéntes személyazonosságát tartalmazó adatokat rögzíti, s amelyet öt évig *őrizni* köteles ezen felül a fogadó szervezet. A Köt. mögöttes jogszabályként utal a Ptk-ra, így joggal említhetjük az *együttműködési* kötelezettséget is e sorban. A felek kötelesek a közérdekű önkéntes tevékenység írásba foglalására azokban az esetekben, amikor erre a Köt. felhív.

Az *önkéntes* kötelességei közt szerepel az *értesítési* kötelezettség, amennyiben egyszerre több fogadó szervezet is foglalkoztatja, és ezek egyikétől napi díjat kap. Az önkéntes köteles *személyesen* végezni a vonatkozó szakmai, etikai előírások alapján az általa vállalt

---

⁵²³ Köt. 11.§ (1) bek.

tevékenységet, és *titoktartási* kötelezettsége is van. Köteles *felhívni* a figyelmet arra, ha olyan utasítást kap, amelynek teljesítése kárt idézhet elő.

A fogadó szervezet oldalán jelentkezik az az előny, hogy az önkéntes tevékenységgel kapcsolatban felmerült kiadásokat *adómentesen számolhatja el*, és az elvégzett tevékenység után *nem fizet* járulékokat. A Köt. hatályba lépése előtt az önkéntes munka után munkáltatói járulék megfizetésére volt kötelezett a fogadó szervezet, illetve az önkéntes munka (szolgáltatás) adománynak minősült, amely adófizetési kötelezettséget vont maga után. Nem véletlen, hogy a szervezetek nem adminisztrálták önkénteseiket, és ahogy azt az empirikus kutatásban részletezem, egyáltalán nem alakult ki az önkéntes munka könyvelése, értékelése. A Köt. az önkéntes szektor kifehérítését is szolgálja, érdekeltté teszi mindkét felet a közérdekű tevékenységben.

A fogadó szervezet oldalán további előny a megfelelő társadalmi támogatottság kimutathatósága, amely a *közhasznú minősítés megszerzésében* is kulcsfontosságú. A civil törvény szerint ugyanis közhasznú szervezetté minősíthető az a közhasznú tevékenységet végző szervezet, amely közhasznú tevékenységének ellátását tartósan legalább tíz közérdekű önkéntes tevékenységet végző személy segíti a Köt. alapján, mivel ez a megfelelő társadalmi támogatottság kimutatására is alkalmas.⁵²⁴

Az önkéntes részesülhet olyan iskolarendszeren kívüli *képzésben*, amely szükséges a tevékenység ellátásához, joga van a *pihenőidőhöz*, fiatalok önkéntesnek a törvényes időkeretet nem meghaladó időbeosztáshoz a tevékenység ellátásakor, joga van a róla vezetett nyilvántartásbeli adatok, tények, vélemények átadását *megtagadni* harmadik személy részére. Főszabály szerint mindkét fél jogában áll az *azonnali hatályú felmondás*, amelyet csak jogszabály vagy az önkéntes szerződés eltérő rendelkezése korlátozhat.

Továbbá előnyt jelent, hogy az aktív korúak ellátásra való jogosultságát nem kell megszüntetni abban az esetben, ha a foglalkoztatást helyettesítő támogatás éves felülvizsgálatakor, annak fennállása alatt a jogosult legalább 30 nap időtartamban részt vett közfoglalkoztatásban, munkaerőpiaci programban, kereső tevékenységet folytatott, és ennek számításakor a közérdekű önkéntes tevékenységben töltött napokat is figyelembe lehet venni.⁵²⁵ A jogalkotó ennek értelmében az önkéntességre *ösztönzi a munkanélkülieket*, és figyelembe veszi a munkához, így az önkéntes munkához való hozzáállásukat is a támogatás folyósításakor.

---

⁵²⁴ Ectv. 32. § 5) c. pontja

⁵²⁵ 1993. évi III. A szociális igazgatásról és szociális ellátásokról (Szoc. tv.) 36. § (3) bek.

2.3.4. Az Iskolai Közösségi Szolgálat

A közösségi szolgálat intézményét az Nkt. állította fel, ahogy erre a korábbiakban utaltam. A jogszabály nem titkolt célja, hogy minél korábbi életkorban „bevigye” a közösségért végzett munka felelősségét, a NAT. megfogalmazásában az *állampolgári felelősséget*.⁵²⁶

A közösségi szolgálat számos ponton hasonlóságot mutat a Köt.-tel, ilyenek a

- nyilvántartás vezetése, amellyel a későbbiekben igazolható az 50 óra közösségi szolgálat teljesítése,⁵²⁷
- folytatható tevékenységek köre (egészségügyi, szociális és jótékonyági, oktatási, kulturális és közösségi, környezet- és természetvédelmi, katasztrófavédelmi, az óvodás korú, sajátos nevelési igényű gyermekekkel, idős emberekkel közös sport- és szabadidős),
- mentor biztosítása bizonyos esetekben
- időkeret biztosítása
- kötelező dokumentálás a diák részéről
- kötelező nyilvántartás vezetése a pedagógus részéről.

Az egybeesések oka nem véletlen: a közösségi szolgálat a (közérdekű) önkéntes tevékenység irányába mutat, annak „előszobája”, amely a Köt.-ben nevesített fogadó szervezetekhez irányítja az adott tevékenységet választó diákokat.

2.3.5. Európai Unió jogszabályok az önkéntességről

Nem hagyható figyelmen kívül a hazai jogi környezeten túl az *EU szerepe*, amely szintén ösztönzőleg hat a hazai jogalkotásra.

- Az Európai Bizottság 1997-ben adta ki "Az önkéntes szervezetek és alapítványok szerepének erősítéséről" szóló közleményét, amelyet az Amszterdami Szerződés záróokmányához csatolt. E közleményben a szociálpolitika, a civil részvétel és a társadalmi haladás aspektusa került említésre.
- A Nemzetközi Önkéntesség Évének tizedik évfordulóján az Európai Bizottság javaslatára 2011 az Európai Önkéntesség⁵²⁸ Éve lett.⁵²⁹ A program az önkéntes tevékenységgel

⁵²⁶ A Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI.04.) kormányrendelet

⁵²⁷ 20/2012. (VIII.31.) EMMI rendelet 133.§ (1)

⁵²⁸ A Tanács 2010/37/EK számú határozata az aktív polgárságot előmozdító önkéntes tevékenységek európai évéről.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:017:0043:0049:HU:PDF>

⁵²⁹ 1270/2010. (XII. 8.) kormányhatározat az aktív polgárságot előmozdító önkéntes tevékenységek európai éve 2011 Magyarország Nemzeti Programjáról

kapcsolatban az alábbi célokat tűzte ki mint uniós érdekeket: megkönnyítsék az önkéntesség válást, megjutalmazzák az önkéntességet a megszerzett készségek hivatalos elismerése révén, javítsák az önkéntes munka színvonalát és népszerűsítsék azt. A jogszabály az önkéntességet a demokrácia és az aktív polgárság kulcsfontosságú tényezőjének tartja, és azt a „személy szabad akaratából, egyéni választása és motivációja alapján, a pénzügyi haszonszerzés szándéka nélkül” végzett tevékenységnek definiálja. A határozat olyan programokra is felhívja a figyelmet, amelyek szintén az önkéntesség támogatására irányultak létre: az egész életen át tartó tanulás programja,⁵³⁰ az „Európa a polgárokért” program,⁵³¹ a „Cselekvő ifjúság” program⁵³² Európai Önkéntes Szolgálat. A határozat rendelkezik a finanszírozási támogatásról az önkéntességgel kapcsolatos információk terjesztésére, azaz felhívja a médiát az önkéntességgel kapcsolatos célok szolgálatára, a teljes programhoz 8M eurót rendelve.

- A Tanács és a tagállamok állásfoglalásaiban és ajánlásában⁵³³ az ifjúságpolitika területén is kiemelt szerepet juttat az önkéntes tevékenységeknek, amelynek szellemében a 2011-ben elfogadott hazai felsőoktatási, köznevelési és köztisztviselői törvény is megfogalmazódott. Ilyen példának okáért a 2006. december 18-án kiadott ajánlás⁵³⁴ az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges kulcskompetenciákról, amely a 6. helyen említi a szociális és állampolgári kompetenciát, s ezzel a jogalkotó a közösségi szolgálat bevezetését is összekapcsolja.⁵³⁵

- Az Európai Parlament 2008 márciusában jelentést fogadott el „a gazdasági és társadalmi kohézió előmozdítása érdekében vállalt önkéntesség szerepéről”.⁵³⁶

Az áttekintett dokumentumok tükrében egyértelmű a jogalkotó azon igyekezete, hogy az önkéntes tevékenység elismerésén túl, annak népszerűsítése és elfogadtatása még nagyobb hangsúlyt kapjon. A fent megnevezett dokumentumok tartalmából lesz nyilvánvaló, hogy az önkéntesség hangsúlyozásának okai csak másodszorban morális előnyök (aktív idősödés, életen át tartó tanulás, készségfejlesztés, felelősség, szociális érzékenység, szakmai tapasztalat...),

---

⁵³⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 1720/2006/EK határozata (2006. november 15.) az egész életen át tartó tanulás terén egy cselekvési program létrehozásáról

⁵³¹ Az Európai Parlament és a Tanács 1904/2006/EK határozata (2006. december 12.) a 2007–2013-as időszakra az aktív európai polgárságot támogató Európa a polgárokért című program létrehozásáról

⁵³² Az Európai Parlament és a Tanács 1719/2006/EK határozata (2006. november 15.) a 2007 és 2013 közötti időszakra a Cselekvő ifjúság program létrehozásáról

⁵³³ 2002. jún.2-ei és 2007. nov.16-ai állásfoglalások, 2008. nov.20-ai ajánlás

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:017:0043:0049:HU:PDF>

⁵³⁴ 2006/962/EK „kulcskompetenciák” alcíme

⁵³⁵ Segédlet a közösségi iskolai szolgálat megszervezéséhez. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest 2012

⁵³⁶ Jelentés a gazdasági és társadalmi kohézió előmozdítása érdekében vállalt önkéntesség szerepéről. 2008. 03. 10. (2007/2149(INI))

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0070+0+DOC+XML+V0/HU> (2016. 04. 24.)

elsősorban azonban olyan *gazdasági előnnyel* járnak, mint az így járulégmentesen elvégzett munkák főként az egészségügy, a szociális ügyek és az oktatás területén. Nyilvánvalóan ezek a területek állami közfeladatok, ezért ellátásuk is állami intézmények fenntartásával megoldott, a központi költségvetés terhére. „Az önkéntesség az egyik *eszköze* az esélyegyenlőség fejlesztésének, hozzájárul a szegénység, a kirekesztődés csökkentéséhez és a foglalkoztatottság növeléséhez”, „hozzájárul ... a gazdaság nemzeti jövedelemben mérhető erősödéséhez”.⁵³⁷

Azonban az, hogy mennyiben sikerül a jog eszközeivel az önkéntesség mögötti felelősséget, a közjószág szolgálatát bevinni a köztudatba, és az egyének szabad akaratába, az csak a következő években lesz nyilvánvaló.

Az unió jogalkotási folyamatán kívül is érdemes más nemzeti példákat keresni az önkéntességet ösztönző jogszabályokra, illetve azok megalkotásának lehetőségeire.

- Az amerikai „Give act” (Generations Invigorating Volunteerism and Education Act) arra kötelezi a kormányt, hogy minden iskolára kiterjedően dolgozza ki a kötelező iskolai szolgálat bevezetését.

- Ontario államban 40 óra szolgálatot kell igazolni a diákoknak ahhoz, hogy érettségizhessenek.

- Angliában a „National Service Plan” tartalmazza a nemzetet szolgáló önkéntesség részleteit, de egyelőre nem kötelezően. A tervezet a magyar megoldáshoz hasonlóan 50 órában látná elégségesnek a 19 évesnél fiatalabb állampolgárok hazaszeretetének kifejeződéseként Anglia szolgálatát.

- Észtországban 2011-ben fogadtak el három éves Civil Társadalom Fejlesztési tervet, amely a középiskolások és az önkormányzatok együttműködését támogatja.⁵³⁸

2.3.6. A nem közérdekű önkéntes tevékenységek

A Köt. 2005. évi hatályba lépése előtt az önkéntes munka nem volt jogilag elismert, de mindenképpen megengedett volt, bizonyos jogszabályok lehetővé tették ugyanis annak gyakorlatát, elválasztva azt a „fekete” munkától.⁵³⁹ Az egyházak, egyesületek, civil szervezetek tagjai korábban is végeztek önkéntes munkát, azok működésével összefüggő

---

⁵³⁷ Nemzeti Önkéntes Stratégia 2011-2020. 4. o.

⁵³⁸ Az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetésének tapasztalatai. Amit az IKSZ-ről tudni érdemes (szerk.: Bodó Márton) Oktatókutatató és –fejlesztő Intézet, Budapest 2015. 15. o.

⁵³⁹ A Civil jövőkép. Átfogó nonprofit jogi reform koncepció. Kérdések és alternatívák 2004. c. tanulmány is olyan mindennapi helyzetek tisztázása végett sürgette a Köt. megalkotását, mint az önkénteseket ellenőrző adóellenőrökkel szembeni védekezés.

tevékenységek körében. Ezek a tevékenységek nem tartoztak a Köt. hatálya alá, azaz „csak” egyszerű, nem minősített esetei az önkéntességnek.

Milyen tevékenységekre kell gondoljunk? Egyházak esetében ez a tevékenység lehet kegytárgyak árusítása, egyházi rendezvényeken takarítás ellátása, vendéglátói tevékenység, egyházi intézmény felújítása stb., amelyekben számos, munkaviszonyt jellemző tartalmi elem megtalálható ugyan, de nem állapítható meg munkaviszony létrehozására irányuló szándék, nem rendszeres, hanem alkalmi a munkavégzés, és ellenérték nélkül végzett. Ilyen esetekben az egyház tagjai a lelkiismereti és vallásszabadságra, valamint a személyes adatok védelmére tekintettel az önkéntes tevékenység megkezdése előtt *nyilatkoznak* arról, hogy az adott munkát önkéntesként, az egyház tagjaiként végzik el, hiszen tagnyilvántartás nincs az egyházi személynél. Érdekes megközelítést mutat, amikor az illetékes munkaügyi hatóság az egyház érdekében végzett munkavégzést adománynak aposztrofálta,⁵⁴⁰ s ezzel elismerte, értékelte az önkéntességet, azt elválasztotta a „fekete” foglalkoztatástól. Izgalmas kérdés, hogy az egyház tagjaként végzett önkéntes tevékenységet a Köt. hatálya alatt vagy azon kívül végezzék-e? Amennyiben ugyanis a tevékenység a Köt. hatálya alá tartozik, akkor az egyházat bejelentési kötelezettség terheli, és a korábban felsorolt köteleességeket is teljesítenie kell a fogadó szervezet oldalán. Mivel a törvény megengedi ugyanannak a tevékenységnek a végzését a Köt.-ön kívül (1. § (3) a törvény nem érinti az önkéntesség egyéb formáit), az adminisztrációs és adatvédelmi szempontból is megkönnyíti az egyházi fogadó szervezet dolgát.

Az Ectv. szintén kimondja, hogy az adomány a „civil szervezetnek – ellenszolgáltatás nélkül – nyújtott eszköz, illetve szolgáltatás”,⁵⁴¹ amely a törvény preambuluma szerint a civil szervezetek közhasznú és közérdekű tevékenységét hivatott biztosítani. A törvény a gazdálkodási szabályok között sorolja fel a szervezettől vagy magánszemélytől kapott adományt, mint lehetséges bevételt,⁵⁴² amely *szolgáltatás is* lehet. A bevételek könyvelésében az adományt,⁵⁴³ pl. az önkéntes tevékenységet annak szokásos munkaerőpiaci értéke (piaci ára) szerint kell feltüntetni. Az itt citált paragrafusok *a közérdekű önkéntes tevékenységtől függetlenül* rögzítik az egyesületek, alapítványok és más civil szervezetek önkéntes tevékenységgel való támogatását. A kapcsolódó rendelet szerint⁵⁴⁴ is a közérdekű önkéntes tevékenység keretében végzett munka és a közösségi szolgálat *nem minősül* adománynak, azaz

---

⁵⁴⁰ OMMF 8-2/2006-1218 ikt. sz. határozata

⁵⁴¹ 2011. évi CLXXV. 2. §

⁵⁴² 2011. évi CLXXV. 19. § (1) bek. e) pontja

⁵⁴³ 2011. évi CLXXV. 26. §

⁵⁴⁴ 350/2011. (XII.30.) Korm. rendelet a civil szervezetek gazdálkodása, az adománygyűjtés és a közhasznúság egyes kérdéseiről 5.§ (4) bek.

élesen elhatárolt a civil törvényben meghatározott adománytól vagy az annak minősülő önkéntes munkától.

A civil törvény szerinti önkéntes támogatás megszerzésében azért is érdekelt a civil szervezetek, mert a Nemzeti Együttműködési Alap öt százalékos normatív kiegészítést nyújt a civil szervezet által gyűjtött adományok után.⁵⁴⁵ A civil szervezetek a korábban taglalt Köt. hatálya alatt fogadó szervezetek is lehetnek a közérdekű önkéntes tevékenységekben, de csak a civil törvény szerint is jogosultak adomány és önkéntes tevékenység elfogadására is. Mivel mindkét jogszabályi lehetőség más-más kötelezettségekkel és előnyökkel jár, a civil szervezetek a számukra adott helyzetben előnyösebb formát is választhatják.⁵⁴⁶

3. Az állam szempontrendszere és a társadalmi öngondoskodás találkozásai

Az alábbiakban azokat a szempontokat vizsgálom, amelyeket az állam szem előtt tart a *partneri viszony kialakításakor* a közfeladatok átadásában. A civil szervezeteknél ez elsősorban a közhasznúsági kritériumrendszert jelenti, az egyházaknál ettől jelentősen eltérő szűrőket, amelyeket a következő fejezetben ismertetek.

A közösségi célok mentén szerveződő civil szervezetek majd húsz éve tehetnek szert közhasznú minősítésre, amely további kedvezmények és támogatások sorát teszi elérhetővé számukra. A minősítés megszerzése nem feltétlenül létkérdés a szervezetek működéséhez, a civil szerveződések mindössze 40%-a közhasznú státuszú.⁵⁴⁷ A közhasznúság az első számú feltétel a közfeladatok átvállalásában, az állammal vagy az önkormányzatokkal köthető *hosszú távú* együttműködési megállapodásokban.

2011, azaz a közhasznú jogállás újraszabályozása óta már fellelhető annyi statisztikai adat és kisebb regionális kutatás is, amely alkalmasnak bizonyul a kérdés megválaszolására: irracionálisan nehezítette-e meg a törvény a közhasznú minősítés elérését, avagy a jogalkotó továbbra is biztosítja azt azoknak a szervezeteknek, amelyek ténylegesen a társadalomba ágyazva végzik munkájukat.

---

⁵⁴⁵ Ectv. 56. § 1) a)

⁵⁴⁶ A korábban részletezettek szerint a közhasznú minősítés megszerzésére a Köt. alapján van lehetőség.

⁵⁴⁷ A közhasznú szervezetek a kétféle közhasznú besorolás időszakában a szektor legfeljebb 57%-át tették ki, arányuk 2013-ban még megegyezik szektorátlaggal. Lásd Statisztikai Tükör 2013. KSH, 2014. 142. 3.o.

A jogalkotó a civil szerveződések elismerésére és ösztönzésére mindig is kétféle módon lépett fel, részben a társadalmi és gazdasági életben való részvételhez elengedhetetlen jogi formák biztosításával, részben pénzügyi oldalról a támogató gazdasági környezet kialakításával.⁵⁴⁸ A civil szervezetek alapítását, működését és pénzügyi támogatásuk mikéntjét szabályozó Ectv. a civil szakmával folyó, 2010. évi egyeztetések után került elfogadásra. A törvényjavaslat vitájában⁵⁴⁹ elhangzott bírálatokat és a mellette szóló érveket is négy nagy csoportba lehet sorolni, amelyek mindegyike megfeleltethető a bevezető sorokban felvetett jogi és pénzügyi szabályozás szükségének. Elsőként említhetjük a) az *átfogó* szabályozást, amely „akadálymentesíti” a civil szervezetek életét azzal, hogy egy jogszabályban rögzíti az egyesülési jogot, a közhasznú jogállás megszerzésének követelményeit és a civil szervezetek működési szabályait,⁵⁵⁰ valamint eltörli a kétféle közhasznú jogállást, azt egyszerűsíti, egy lépcsőssé teszi. Az b) *átláthatóság és ellenőrizhetőség* jegyében új, közhiteles bírósági nyilvántartást állíttat fel, amely amellelt, hogy monitorozhatóvá teszi a civil szervezetek folyamatos tevékenységét, adminisztratív kötelezettségeikben is tehermentesíti a szervezeteket. A működés megismerését szolgálják az éves beszámolók tartalmi kellékei is. A *pénzügyi támogatások* c) is a párhuzamos finanszírozás elkerülése miatt változnak, az Ectv. megkülönbözteti és értelmezi az adomány, a feladatfinanszírozás és a költségvetési támogatás formáit. Az alaptevékenységre és működésre a Nemzeti Civil Alapprogram helyett az újonnan felállított Nemzeti Együttműködési Alapnál (NEA) lehet pályázni, amelyben azonban nem kizárólag civil szakmai képviselőt érvényesül, hanem erős kormányzati képviselő is. A NEA forrása azonban nem zárolható és maradványtartási kötelezettség sem írható elő rá, így a civilek számíthatnak a költségvetési törvényben megszavazott és a NEA rendelkezésére bocsátott összegekre.⁵⁵¹ Végül d) a civil szektor *erősítésének* célja több paragrafusban is megfogalmazódott; ilyenek az egyesülési jog kiterjesztése, ami a civil társaság mint új civil szervezeti forma létrehozását jelenti, a közhasznúság megszerzésének kritériumrendszere, amely a szervezetek stabilitását, hosszú távú működését célozza meg, a társadalom aktivizálásával karöltve, valamint a NEA támogatási gyakorlatának több pontja is.⁵⁵²

⁵⁴⁸ Vино J.M. Veen: A közhasznúság fogalma és tartalma nemzetközi összehasonlításban. Civil Szemle 2012. IX/2. 69-81. 69.o.

⁵⁴⁹ Bizottsági előadók felszólalása a T/4866. sz. törvényjavaslatról, valamint a javaslat bizottsági vitája <http://uj.jogtar.hu/#doc/db/33/id/A1100175.TVA/ts/10000101/> (2016. 01. 19.)

⁵⁵⁰ Hatályát veszítette az 1989. évi törvény az egyesülés jogáról, az 1996. évi CLVI. törvény a közhasznú jogállásról, valamint a 2003. évi L. törvény a Nemzeti Civil Alapprogramról.

⁵⁵¹ Kákai László: Nemzeti Civil Alapprogram és Nemzeti Civil Alap. Hasonlóságok és különbségek a régi és az új támogatási alapok között. Civil Szemle 2013/3., 45-72., 55. o.

⁵⁵² A NEA a szervezeteket „több lábon állásra” készíteti azzal, hogy két évnél elnyert támogatás után a harmadik évben kizárja a szervezetet a támogatható körből, vagy működési támogatásra pályázni csak olyan szervezet tud,

A jogalkotó korszerű jogi keretszabályokkal kívánta biztosítani a szervezetek működésének és támogatásának jogi hátterét, az egyszerűsítés, az átláthatóság, az ellenőrizhetőség és a stabilitás jegyében. Ugyanakkor nélkülözhetetlen és az Ectv-ben egyértelműen kiolvasható az állam *további szempontjainak* feltárása a közfeladat-ellátásban, azok átadásában, az együttműködések hosszú távú kialakításában és azok finanszírozásában. (Nem mintha kizárólag az állami, önkormányzati feladatok végzése lehetne csak hasznos a köz számára, tekintettel pl. a jogsegélyre, de tény, hogy az ilyen feladatellátást végző, és állami normatívára jogosult civil szervezetek „túlélése” biztosítva van, nem véletlen a közhasznúságra törekvés.)

3.1. Közcél, közfeladat, közhaszon, közérdek

A téma részletezéséhez hozzátartozik az Ectv. által használt fogalmak jogszabályi definíciójának elemzése. A *közcélú tevékenység* minden olyan tevékenységet felölel, amit személyek csoportja valamely, az adott csoportnál tágabb közösség érdekében végez, e közösségbe nem tartozó személyek érdekséremlé nélkül. Annak ellenére, hogy a fogalom meghatározását az Ectv. vezette be, a közcélú tevékenységre nem utal ezen felül a törvény szövegében.⁵⁵³ Ennél fogva más jogszabályi rendelkezések és hasonló kifejezések pontosítják tartalmát.

A közcélú tevékenységre korábban már hivatkozott az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről szóló 1997. évi CCXXIV. törvény.⁵⁵⁴ Szövegéből megállapíthatóan a közcélú tevékenység a bevett egyház nem hitéleti (azaz közösségi célú) tevékenységét jelentette, amelynek támogatására a hitélettel együttesen több módon is garanciát vállalt a jogalkotó. A tevékenységek nevesítése nélkül használja a jogszabály az alap- és egyéb közcélú tevékenységek kifejezést. Feltételezve az egyes jogszabályokban előforduló kifejezések konzekvens használatát, az egyházak közcélú tevékenysége tartalmát tekintve *nem hitéleti*, célcsoportját tekintve pedig az egyházközösség csoportjánál nagyobb, tágabb

---

amelynél a cél szerinti tevékenységek feltételeinek biztosítása érdekében felmerült kiadások elérik a 250 ezer forintot.

⁵⁵³ A nonprofit szektorra vonatkozó kifejezések az egyes szakági jogszabályokban nem egységesen fordulnak elő, és többnyire nincsenek definiálva, pl. a Ptk. a közcélú, de a Khtv. a közhasznú kifejezést használta. Lásd Csehi Zoltán: Vázlat a nonprofit szféra státusz-szabályozásáról és a kutatás irányairól. Iustum Aequum Salutare, III. 2007/4., 5-53.o., 8.o.

⁵⁵⁴ A civil szervezetekre vonatkozó korábbi szabályozás nem nyilvánult elégségesnek a fogalmak tisztázására, ezért a közzféra feladatainak ellátásában jelentős szerepet vállaló, egyházakat érintő szabályozást hozom példaként az 1997. évi CCXXIV. törvény alapján, annál is inkább, mert a tanulmány következő fejezetét az egyházak közfeladat-ellátása fogja képezni.

közösséget feltételező, főként társadalmi tevékenységekben ölt testet. Ehhez kapcsolódóan a törvény rendelkezik a *közcélú adomány* (pl. költségvetésből származó 1%-os adóforintok) nyilvántartásáról és felhasználásáról is, amelyet közcélú tevékenységre kell felhasználni. Az egyházaknál a közcélú adományok hitéletet biztosító támogatásoktól elkülönített kezelése, és ezzel összefüggésben elszámoltathatóságuk mutatja, hogy a „köz” érdekei, javai előmozdításának nem a belső hitéletre, az egyháztagok közösségére, hanem *kifelé, a társadalmi szükségekre* kell irányulnia.

A közcélú tevékenység mibenlétének pontosításához visz közelebb az 1%-os törvény, amely szerint a civil 1%-ok felhasználását a jogalkotó akkor minősíti megfelelőnek, ha azt a kedvezményezettek az alapcél szerinti közhasznú tevékenységük megvalósítására használják fel (egyesületek, alapítványok, közalapítványok). E tekintetben a törvény kettéválasztotta a kedvezményezettek törvényben felsorolt csoportját azzal, hogy az intézmények (OSZK, MTA, stb.) a közhasznú tevékenységen túl nagyobb körben, közcélú alaptevékenységre is felhasználhatták a támogatást.⁵⁵⁵

A közcélúság törvényi előfordulására idézhető a Köt. is, amely az egyházakat hitéleti tevékenységük mellett a közcélú tevékenységeikre tekintettel sorolja fel a fogadószervezetek között,⁵⁵⁶ míg a *közcélú munka* köréből a Tb. törvény az életmentés, veradás, baleset- és katasztrófaelhárítás eseteit emeli ki, mint a közösség valamely tagja vagy csoportja érdekében végzett közcélú tevékenységet.⁵⁵⁷

A közcélú tevékenységnél szűkebb fogalom a *közfeladat*, amely jogszabályban (törvényben vagy rendeletben) meghatározott önkormányzati vagy állami feladatot nevesít, amit az arra kötelezett közérdekből, haszonszerzési cél nélkül, jogszabályban meghatározott követelmények és feltételek alapján végez, ideértve a lakosság közszolgáltatásokkal való ellátását, valamint e feladatok ellátásához szükséges infrastruktúra biztosítását is. A közfeladattá minősítést az egyes ágazati jogszabályok tartalmazzák.

A fentiekből kifolyólag e helyütt tisztázni kell a közhasznú jogállás fogalmát is. A közhasznú tevékenység és a közhasznú jogállás szoros kapcsolatuk ellenére nem ugyanazt jelentik. A *közhasznúság* megállapítását a bíróságnál kell kérelmezni bizonyos feltételek

---

⁵⁵⁵ 1996. évi CXXXVI. törvény 7. §. (8) a-b)

⁵⁵⁶ 2005. évi LXXXVIII. törvény az önkéntes közérdekű tevékenységről, 3. § (1) e)

⁵⁵⁷ 1997. évi LXXX. törvény 15. § (2) d)

fennállása esetén, ilyen mindenek előtt a kérelmező szervezet alapszabályában vállalt közfeladat megvalósításáért kifejtett tevékenysége. A *közhasznú tevékenység* ezzel szemben olyan tevékenység, amely a létesítő okiratban megjelölt közfeladat teljesítését közvetlenül vagy közvetve szolgálja,⁵⁵⁸ ezzel hozzájárulva a társadalom és az egyén közös szükségleteinek kielégítéséhez.

A képet tovább színesíti a *közérdekű kötelezettségvállalás* törvényi definiálása is, továbbmutatva a Ptk. szakaszaira (6:589-6:592. §), amely szerint a közérdekű kötelezettséget vállaló személy az általa meghatározott közérdekű célra ingyenesen vagyoni szolgáltatást teljesít, amely cél elsősorban akkor minősül közérdekűnek, ha a vagyon felhasználása a társadalom vagy annak szélesebb része érdekét szolgálja. Ehhez hasonlóan a *közérdekű önkéntes tevékenység* végzésével nem anyagi szolgáltatást, hanem időt és humán tőkét bocsáthatunk a közérdek szolgálatába.

A Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása szerint a cél akkor minősül közérdekűnek, ha a társadalom vagy egy szélesebb közösség érdekét szolgálja, elsődlegesen nem jövedelemszerzési céllal, hanem az általános társadalmi értékítéletnek megfelelően.⁵⁵⁹

Utolsóként maga a *közszolgáltatási szerződés* kapcsolódik a közhasznúsághoz, amely valamely közfeladat – vagy annak egy része – ellátására a szerv nevében kötött írásbeli szerződés, és a civil szervezetek körében csak a közhasznú jogállású szervezetekkel köthető.

Összefoglalóan elmondható, hogy a közcélú tevékenység kifejezést a jogalkotó konzekvensen használta az Ectv. hatályba lépése előtt is, azonban annak definiálása egyértelművé tette, hogy a közcélú tevékenység a legtágabb – korábban jellemzően az egyházak tevékenysége mellett használt – jelző, amely nem tévesztendő össze a közhasznú tevékenységgel, a közhasznúsággal, és az ennek feltételeként meghatározott közfeladat-ellátással sem. Míg a közcélú tevékenység a nem állami szektor minden résztvevőjére igaz, addig a közszolgáltatás a legszűkebb mutató, kizárólag közhasznú státuszú szervezetek látják el.

---

⁵⁵⁸ Megjegyzendő, hogy a törvényjavaslat szövegében csak a létesítő okiratban megjelölt közfeladat közvetlen teljesítéséhez kapcsolt a jogalkotó közhasznú jogállást, de ezt a szakmai vita során kiterjesztette a közvetett feladat-teljesítésre is, lásd T/4866. sz. törvényjavaslat az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról

⁵⁵⁹ LB. KK. 2. sz. állásfoglalása

3.2. Közhasznúságtól a közszolgáltatás felé

Visszatekintve megfigyelhetjük, milyen irányban változott a közhasznúság szabályozása, és miként értelmezhető ez a tendencia.⁵⁶⁰ A közhasznúság bevezetése üdvözölt paradigma volt a civilszervezetekkel foglalkozó kutatók körében, amelytől a szervezet valós tevékenysége szerinti jogi, adójogi differenciálást vártak, illetve a közvetlen és közvetett támogatások ehhez igazított rendszerét.⁵⁶¹ Korábban a szervezetek jogi formája szerinti adójogi megkülönböztetés ugyanis nem vizsgálta sem a valós tevékenységet, sem annak társadalmi hatásait. Az 1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről (Khtv.) nem rögzítette ugyan a közhasznúság fogalmát, de közhasznúvá minősítette az alapító okiratban megjelölt cél szerinti tevékenységet, ha az a társadalom és az egyén közös érdekeinek kielégítésére irányult.⁵⁶² Eszerint a közhaszn fogalmi körülírása nélkül⁵⁶³ született meg az első közhasznúsági törvény, részletes szabályozása kizárólag a közpénzek felhasználásának átláthatóságát célozta. A hatályos törvényhez hasonlóan az akkori kritériumrendszer sem a konkrét tevékenységet, hanem a szervezetet helyezte középpontba. A jogalkotó célja volt a közhasznú szervezetek társadalmi szerepének növelése, a közszolgáltatások terén végzett tevékenységük elősegítése, amelyhez a közhasznú szervezetek típusait, a közhasznú minősítés megszerzésének és megszűnésének feltételeit, működésük és gazdálkodásuk rendjét, a nyilvántartás és beszámolás szabályait kívánta megállapítani. A törvényességi felügyelet is kizárólag működésükre és vagyonfelhasználásukra terjedt ki. Ezzel a jogalkotó liberális szemléletét fejezte ki, lehetőséget adva minden civil szervezetnek a közhasznú jogállás és az azzal elsődlegesen együttjáró pénzügyi támogatások megszerzésére.

A szabályozás a következő normatív feltételek fennálltát kívánta a szervezetektől a *közhasznú minősítés* nyilvántartásba vételéhez: az erre irányuló kérelem benyújtása mellett a létesítő okiratnak tartalmaznia kellett az e törvényben meghatározott közhasznú tevékenység megnevezését és ezzel összefüggésben a gazdálkodásukra vonatkozó kötelezettségvállalásokat (profitelosztás tilalma, vállalkozási tevékenység közhasznú tevékenységhez kötöttsége stb.).

---

⁵⁶⁰ Az eddig tárgyalt fogalmak közül a közhasznúság szabályozását elemzem, mivel a közcélú tevékenység tartalma nem egzaktul leírt, azt jogszabályi változások nem érintették. A közfeladatok normatív felsorolása pedig megszűnt, helyette a civilszervezetek „paragrafusvadászata” múlik, hogy mely törvényben megnevezett tevékenységre hivatkoznak létesítő okiratukban.

⁵⁶¹ Kuti Éva: Hívjuk talán nonprofitnak..., Nonprofit Kutatócsoport, Budapest 1998., 75.o.

⁵⁶² 1997. évi CLVI. törvény 26. § c)

⁵⁶³ A civil társadalom jogának szabályozási folyamatában felvetődött a közhasznúság és a kölcsönös haszon definálásának indokoltsága is, valamint a szervezetek ilyen alapú megkülönböztetése. Lásd Csehi Zoltán: A civil társadalom szervezeteinek joga Magyarországon. Gondolat, Budapest 2007

A *kiemelten közhasznú* jogállás, mint a közhasznúság második fokozata, megszerzése volt szigorúbb feltételekhez kötve. Ennek a feltételnek a megfogalmazása nagyban egybeesett a jelenleg hatályos kritériummal, amely szerint olyan közfeladatot kellett ellátnia az adott szervezetnek, amelyről állami szervnek vagy helyi önkormányzatnak kell gondoskodnia.⁵⁶⁴ A második többletfeltétel az volt a kiemelten közhasznú minősítéshez, hogy a szervezet vállalta létesítő okirata szerinti tevékenysége és gazdálkodása lényeges adatainak nyilvánosságra hozatalát is.

Az Ectv. azonban *újrafogalmazta* a közhasznúsági jogállás megszerzését, amely feltételezi a közfeladat-ellátást, gyakorlatban a létesítő okiratban vállalt (állami/önkormányzati) feladatok megnevezését, a tevékenység megkezdését. Ez ugyanis feltétele nem csak a közhasznú minősítésnek, hanem a további közfeladat-ellátásnak is. E minősítés nélkül a civil szervezetek nem köthetnek az állammal vagy az önkormányzatokkal együttműködési megállapodást a közfeladatok végzésére, illetve nem részesülhetnek az ezek után járó állami kifizetésekben. A közhasznú tevékenység fogalmával adós maradt ugyan a törvény, de a közhasznú jogállás megszerzésének újraszabott feltételei a *közszolgálatosság* irányába mutatnak.⁵⁶⁵

A jogalkotó ezzel szoros összefüggésben olyan feltételeket rögzített a törvényben, amelyek a szervezetek kapacitását és potenciálját vizsgálják, azaz kifejezetten finansziális szempontok szerinti szűrést vezettek be a megfelelő erőforrások és a társadalmi támogatottság követelménye révén. A feltételek fennálltának vizsgálata a közhasznú státusz megszerzése után is folyamatos működésre ösztönzi a szervezeteket, kibillentve azokat a „passzív közhasznúságból”.⁵⁶⁶

A *megfelelő erőforrások* mozgósításának képessége három feltétel közül már egy megvalósulása esetén is bizonyított: a) átlagos éves bevétele meghaladja az egymillió forintot, b) a két év egybeszámított üzleti eredménye nem negatív, c) személyi jellegű ráfordításai eléri az összes ráfordítás egy negyedét. A *társadalmi támogatottságát* azzal igazolhatja valamely szervezet, a) ha legalább tíz önkéntes kötelezte el magát a szervezet mellett két év átlagában, igaz, az óraszám minimumának kikötése nélkül. Szintén a társadalom hatékony megszólítását

---

⁵⁶⁴ 1997. évi CLVI. törvény 5. §

⁵⁶⁵ Sebestyén István: Ki a „köz” és mi a „haszon” – és ki szerint? A közhasznúság fogalmi és tartalmi dilemmái, Civil Szemle 2013/3., 5-30., 10.o.

⁵⁶⁶ U.o.

fejezi ki b) az 1%-os bevételek növelése (az összes bevétel 2%-a erejéig).⁵⁶⁷ Az e körbe tartozó harmadik feltétel értelmezése a jogalkalmazókra vár, mivel c) az összes ráfordítás felét kell elérnie a közhasznú tevékenység érdekében felmerült költségek, ráfordítások tágan értelmezhető körének.⁵⁶⁸ A három feltétel közül utóbbi esetben is elég egynek teljesülnie.

A statisztikai adatokból kimutathatóan a szervezetek többsége alkalmazkodott az új rendszerhez, ami civil szakma véleménye szerint előrebocsátja azt a következtetést, miszerint minden szervezet képes megszerezni a közhasznú minősítést, ha akarja, ezért a szűrőrendszer nem a tényleges tevékenységet vizsgálja, hanem viszonylag könnyen teljesíthető, formális követelményeket tartalmaz. Az Ectv. nem ér célzt a szervezetek közötti szelekcióban, amelyre csak a valós közfeladat-ellátási képesség, igény és szándék vizsgálata vezetne a gyakorlatban.⁵⁶⁹ Az objektívnek szánt normatív kritériumrendszer kiüresedése – magyarul a teljes korábbi civil szektor „átemelése” – után a döntéshozók szubjektív akaratától függ, hogy mely szervezetekkel kötnek szerződést a közfeladat-ellátásban, figyelmeztetnek civil képviselőket.⁵⁷⁰ Mindezzel együtt az Ectv-nek és a 2011. évi CLXXXI. törvénynek a civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról (továbbiakban nyilvántartási tv.) és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról vitathatatlan érdeme, hogy az átláthatóságra és elszámoltathatóságra ösztönzi a szervezeteket a kötelező bírósági nyilvántartás rendszerén keresztül, illetve a honlapokon kötelezően közzétett beszámolók okán.

A *nem tevékenységalapú* szabályozás ellenzői arra hivatkoznak, hogy a jogalkotónak kötelessége a társadalmi bizalom erősítése azon szervezetek iránt, amelyek tevékenységükkel kiérdemelték már a megkülönböztetést. Ezek a szervezetek érdemesek arra, hogy az adományozók figyelme és bizalma feléjük forduljon. Amennyiben a jogalkotó a tevékenységalapú szabályozás, illetve a közhaszn pontos definiálása és fokmérőinek megállapítása mellett dönt, úgy további feltételrendszer kidolgozására lett volna szükség, majd annak folyamatos ellenőrzésére is.⁵⁷¹ A nonprofit szervezetekre és társadalmi kapcsolatrendszerükre vonatkozó kutatások sorából ismert tény azonban, hogy a civil

---

⁵⁶⁷ Kivételt jelent a számításban az államháztartás alrendszereiből folyósított pénzeszközök esete, lásd Ectv. 54. §. a-c), amelynek fényében nem teljesíthetetlen a feltétel.

⁵⁶⁸ Ectv. 32. §. (5) a-c)

⁵⁶⁹ Sebestyén: i. m. 18.o.

⁵⁷⁰ Számos korábbi tanulmány látott napvilágot arról, hogy egyes civil szervezetek számára kedvezés politikai kapcsolatoknak volt köszönhető, sőt, hogy előszeretettel hoztak létre „pártközeli” civil szervezeteket. Ezért véleményem szerint az újraszabályozás ebben nem hozott változást.

⁵⁷¹ Bullain Nilda – Gazsi Adrienn-Csanádi Dániel: Ki érdemes a köz bizalmára? Civil-Társ Program. Ökotárs Alapítvány, Budapest 2011. 7.o.

szervezeteket támogatni kívánó magánszemélyek nem a szervezetek minősítésére figyelnek, önkéntes felajánlásaik, támogatási szándékuk egyértelműen *személyes kapcsolataik* okán alakul ki.⁵⁷² Ezért véleményem szerint nem indokolt a civil szervezetek közötti verseny ilyen korlátozása a jogalkotói oldalról. Az Ectv. 2014. május 31-ig adott határidőt a civil szervezeteknek arra, hogy létesítő okirataikat a törvényi módosításoknak megfeleltessék,⁵⁷³ és az új kritériumrendszer szerint közhasznú jogállást kérelmezzenek.⁵⁷⁴ Ennek eredményeként 2014. évben 15%-kal, mintegy 40%-ra esett vissza a közhasznú szervezetek aránya.⁵⁷⁵ Ez az adat összhangban áll azzal a jogalkotói akarattal, hogy a civil szervezetek közérdekű és közhasznú tevékenységeiket megkülönböztetett, világos, rendezett viszonyok között végezhesék,⁵⁷⁶ különösen annak fényében, amit a tevékenység-alapú szabályozás hívei akként állapítottak meg, hogy a közhasznú jogállás megszerzése formalitás csupán, annak viszonylag egyszerű feltételrendszere miatt.

Összevetve a Khtv. eredeti szövegét a hatályos civil törvénnyel, megfogalmazhatjuk, hogy a jogalkotó a kiemelten közhasznú szervezetek vállalásait – úgymint közfeladat-ellátás és nagyobb fokú nyilvánosság – *terjesztette ki* minden olyan szervezetre, amely szeretné megszerezni az egyfokozatú közhasznú minősítést. Ezzel a közfeladat-ellátásokra terelte a jogalkotó valamennyi civil szervezetet, mintegy felhívva őket a közfeladat-ellátásban való együttműködésre az állammal, más megfogalmazásban kiterjesztette a közszolgálati szervezeti határait, felelősségét. Ennek alátámasztása, hogy a jogalkotó elhagyta a korábbi normaszöveg közfeladatra vonatkozó felsorolását, azzal indokolva, hogy az állam nem kíván rangsorolni közfeladatok között, azokat egyformán hasznosnak látja.⁵⁷⁷ Ezt erősítette az is,

---

⁵⁷² A társadalmi tőke és a személyes kapcsolatok intenzitásának összefüggéseiről lásd Putnam R. D. *The Prosperous Community: Social Capital and Public Life*. The American Prospect. 1993. 4. 13., Kornai János: *Tisztesség és bizalom a posztzocialista átmenet fényében*. Gondolatok a Collegium Budapest „Honesty and Trust” kutatásának alapján. Kézirat a Beszélő és Rubicon számára. 2003. 5. o.
www.colbud.hu/fellows/kornai_publ/kornaiho.doc (2016.01.10.)

⁵⁷³ 2011. évi CLXXV. törvény 75.§

⁵⁷⁴ A Fővárosi Törvényszéknél 2016.03.30-31. között végzett kutatásomban a közhasznúságot elutasító végzések vezető oka az, hogy az alapító okirat és más dokumentumok nem feleltek meg a jogszabályi követelményeknek, amelyek módosítására az Ectv. 2014. május 31-ig adott határidőt. Ennek nevesített okai témánkhoz kapcsolódóan a közhasznúsági melléklet letétbe helyezésének elmulasztása volt, és az, hogy a közhasznúsági kritériumok fennálltát nem lehetett megállapítani (100 véletlenszerűen kiválasztott akta alapján).

⁵⁷⁵ A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2014. Statisztikai tükör 2015. 98. KSH, 2. o.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit14.pdf> (2016.01.12.)

⁵⁷⁶ 2011/CLXXV. általános indoklás

⁵⁷⁷ Összefoglaló: Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló törvényjavaslatról kapcsolatos társadalmi egyeztetés eredményéről, az észrevételekről. 2011. július 11.
http://2010-2014.kormany.hu/download/1/51/60000/Civiltv_T%C3%A1rs_egy_eredm%C3%A9ny.pdf (2016.01.10.)

hogy a közfeladat-ellátást már nem csak közvetlenül, hanem *közvetett* támogató tevékenységgel is meg lehet valósítani. Megállapíthatjuk, hogy jelenleg a közhasznú jogállás megszerzése részben szigorúbb feltételekhez van kötve, másrészt a közfeladat-ellátás annak közvetett végzése, segítése megjelölésével könnyebben teljesíthetővé is vált – megfelelően a korábbi bírói gyakorlat tág értelmezésének a közhaszn megvalósítására.⁵⁷⁸

3.3. A megfelelő erőforrásokra vonatkozó többletszabályok

A vagylagosan előírt többletfeltételek valamelyikének két lezárt üzleti év vonatkozásában kell fennállnia. Ezzel a jogalkotó feltételezi a civil szervezet stabilitását, ami biztosítja, hogy nem kizárólag az igénybe vehető kedvezmények miatt látja el a szervezet az adott tevékenységet. Ehhez hasonló *stabilitási feltétel* a civil szervezeteknek járó pénzügyi kedvezmények között is jelen volt korábban az 1%-os törvényben,⁵⁷⁹ ahol a jogalkotó azt rögzítette, hogy az 1%-os adófelajánlás kedvezményezettjeként csak a rendelkező nyilatkozat évének első napja előtt legalább három évvel korábban nyilvántartásba vett szervezetek (és egyházak) lehetnek feltüntetve. A civil szervezetek esetében további feltétel volt a legalább egy éves tényleges tevékenységvégzés is.⁵⁸⁰ A közalapítványokra nem vonatkozó stabilitási feltétel korábban felvetette a civil szervezetek közötti hátrányos megkülönböztetést.⁵⁸¹ Szintén az alkotmánybíróság jogértelmezésére szorult annak megállapítása, hogy az 1%-os törvényt módosító 2001. évi CXIV. törvény kettéválasztotta a közhasznú és kiemelten közhasznú szervezetek kedvezményezetti körbe kerülésének feltételeit. A közhasznú szervezetek esetében három évről kettőre csökkent a „várakozási idő” nyilvántartásba vételük óta, míg a kiemelten közhasznú szervezeteknél mindössze egy év elteltét írta elő a törvény. Az egy éves minimális időtartam akkor volt elégséges, ha a kiemelten közhasznú szervezet tevékenységét legalább ilyen hosszú ideje állami szervvel vagy önkormányzattal kötött szerződés alapján végezte.⁵⁸²

Az AB több határozatában egyértelműsítette, hogy az állam *különös körülményekkel* köteles eljárni az 1%-os adóforintok kedvezményezettjeire vonatkozó szabályozásnál, mivel ez egyben az adózó magánszemély közhasznú célzatú közreműködését is jelenti az állami feladatok teljesítésében.⁵⁸³ Ezért a jogalkotó a szervezetek bizonyos vonásaihoz kötheti a

---

⁵⁷⁸ Csehi: Vázlat, 11.o.

⁵⁷⁹ 1996. évi CXXVI. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról (1996.XII.26-i állapot) 4. § (1)

⁵⁸⁰ Ugyanezt az elvet követte az NCA pályázatok kiírása is. Lásd Pánovics Attila: A Nemzeti Civil Alapprogram működésének tapasztalatai. Jura 2006. 1. 99-100. o.

⁵⁸¹ 240/B/2001. ABH

⁵⁸² 291/B/2002. ABH

⁵⁸³ 10/1998 (IV.8.) ABH

kedvezményezett körbe tartozást. A civil törvényben meghatározott két lezárt üzleti év is ilyen feltétel, a tényleges működés mutatója.

Az első vagylagos feltétel ezen belül az egymillió forintot meghaladó átlagos éves *bevétel*. A közhasznúságra aspiráló szervezeti körben elsőként a civil szervezetek lehetséges bevételeit veszem sorra,⁵⁸⁴ párhuzamba állítva az egyes bevételekre fellelhető statisztikai adatokat. Céлом ezzel, hogy megfelelő következtetéseket vonhassak le az egymillió forintos bevétel teljesíthetőségéről.

A klasszikusnak mondott civil szervezetek közül az *egyesületek* esetében számolhatunk (nem kötelező) tagdíjjal, amelynek esetleges megállapítása az egyesület alapszabályára van bízva, a Ptk. is csak rendelkezés nélkül tesz említést arról a tag jogállásával kapcsolatban.⁵⁸⁵ A tagdíjak éves összege eltérő képet mutathat, az egyesület tevékenységi körétől, hatókörétől függően. Egy városi kórus mögött álló egyesület pár száz forintos tagdíjat szed,⁵⁸⁶ míg az egyesületek 20%-át kitevő sportegyesületek már 800-1000 Ft-os tagdíjjal számolva (átlagban 130 fős taglétszámmal rendelkeznek⁵⁸⁷) könnyedén teljesítik az egymillió forintos bevétel kritériumát kizárólag ezzel a típusú bevétellel, s egyben életerejüket, jelentős és aktív taglétszámukat is bizonyítják. A másik klasszikus civil szervezet, az alapítvány esetében az alapítótól kapott *befizetés, vagyon* jelenthetne alapcél szerinti bevételt, de tekintettel arra, hogy az alapítványok nagy része 500.000 Ft alatti éves bevétellel rendelkezik, valamint ismerve ezek kényszerű létrejöttét,⁵⁸⁸ az alapító évenkénti újabb vagyoni hozzájárulása nem jellemzi ezeket, így az alapítványok esetében erre a bevételtípusra hagyatkozva nehezen teljesíthető ez a kritérium.

A magánszemélyek vagy más szervezetek által ellenszolgáltatás nélkül juttatott *adomány* fontos további tétele a bevételeknek.⁵⁸⁹ Ennek oka nem csak abban áll, hogy a kb. 20%-os részaránya elengedhetetlen a szervezetek működéséhez, hanem abban is, hogy a civil jelleget, a magánszemélyek, vállalatok megszólításának képességét is ez a bevételtípus

⁵⁸⁴ 2011. évi CLXXV. törvény 2. § Értelmező rendelkezések, 350/2011. (XII.30.) Korm.r.

⁵⁸⁵ 2013. évi V. törvény 3:65 § (4)

⁵⁸⁶ Horváthné Kókény Annamária – Lengyel Borbála: Civil szervezetek támogatása. *Economica* VII. 3. 13-18. 17. o.

⁵⁸⁷ Bukta Zsuzsanna: Új kihívások a sport civil szférájában: megfelelnek-e a sportegyesületek a közösségi igényeknek? *Andragógia és művelődéstudomány* 2013. 1. 72-88. 78.o.

⁵⁸⁸ A szakirodalom néhol „koldusalapítvány”-nak titulálja őket, vagy céltámogató, forrásszervező alapítványnak. Lásd Cseh Zoltán: Prospero szellemei – az alapítvány a jogi személy és a jogtudomány szempontjai között. *Themis* 2005. június 17-29. 19. o. <http://www.ajk.elte.hu/file/Themis-2005Juni.pdf> (2016.02.10.)

⁵⁸⁹ A „nonprofit Amerikában” jellemzően a szolgáltatások díja, az állami dotáció, és 10%-ban a klasszikus magánadományok jelentik a szektor bevételeit. Lásd *The State of Nonprofit America*. (szerk.: Salamon, L.) 2nd edition. Brookings Institution Press, Washington 2012. 11.o.

reprezentálja. Az adomány lehet a civil szervezetnek létesítő okiratban ellenszolgáltatás nélkül nyújtott eszköz vagy szolgáltatás. A társasági törvény fogalmai szerint az adomány annyiban szűkebb tartalmú, hogy kizárólag közhasznú szervezetnek adható,⁵⁹⁰ törvényben meghatározott közcélú tevékenysége támogatására, amennyiben azt vagyoni előny nélkül nyújtották. Megegyezik a közcélú adomány fogalmával, amelyet az 1995. évi CXVII. törvény (Sza tv.) definiált⁵⁹¹ a befizető által igénybe vehető, de 2008-ban megszűnt adókedvezmények okán.

A magántámogatások összege a KSH legfrissebb adatai szerint⁵⁹² növekvő tendenciát mutat ugyan, megjegyzendő, hogy a 2013-tól először a külön tételként szereplő TAO-támogatásból származó bevételeket is (2013-ban 34 mrd, 2014-ben 44 mrd) a statisztikai besorolás értelmében a magántámogatások között számolják el, míg feltételezhető, hogy a korábbi években az adatszolgáltatók egy része ezt az állami támogatások közé sorolta be. A képet tovább árnyalja, hogy a hagyományos statisztikai besorolás értelmében minden külföldi támogatás a magánadományok részarányát növeli⁵⁹³ még akkor is, ha más állami, uniós szervtől és nem a magánszférából származik.⁵⁹⁴ Amennyiben a TAO-támogatást kivonjuk a magántámogatások összegéből,⁵⁹⁵ úgy megkérdőjeleződik a növekvő tendencia. Mindenesre az állam dominanciája és a magánadományok renyhése a szocialista örökségre vezethető vissza.⁵⁹⁶

Annyi bizonyos, hogy mivel a lakossági adományokat monitorozó és részletező kutatási eredmények nemigen állnak rendelkezésre, a KSH adataiból nem állapítható meg, hogy a szervezetek a magánszemélyek megszólításával, klasszikus adománygyűjtéssel mennyiben képesek megfelelő erőforrások szervezésére. A kisebb mintavétellel, mélyinterjúkkal készült tanulmányokból az rajzolódik ki, hogy a 2008. évi gazdasági válság óta a magánadományok

---

⁵⁹⁰ 1996. évi LXXXI. törvény a társasági adóról és az osztalékadóról 4. § 1/a „adomány” fogalma

⁵⁹¹ 1995. évi CXVII. 4. § (1) (1995. XII. 22-i állapot)

⁵⁹² Statisztikai Tükör 2014. 7. ábra adatai

⁵⁹³ Statisztikai Tükör 2012. VII. évf. 119. KSH, 2. lábjegyzet

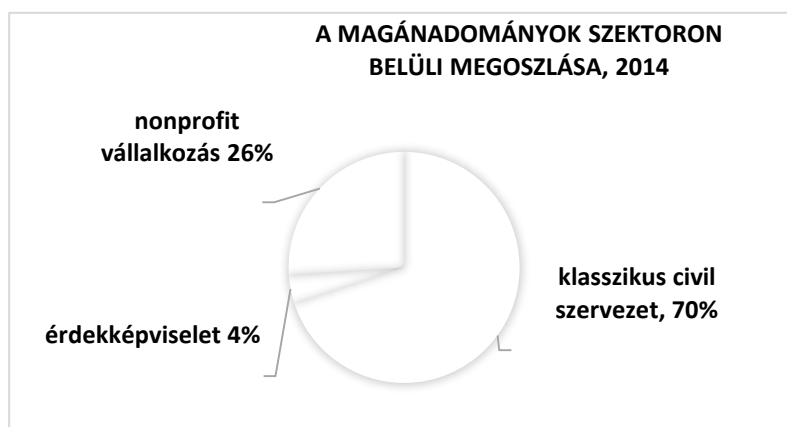
<https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit12.pdf>

⁵⁹⁴ Statisztikai Tükör, 2012. VII. évf. 119. KSH, 2. lábjegyzet megjegyzése. A jelentős eltéréseket mutató bevételtípusok magántámogatások név alatti összevonásának oka könyveléstechnikai ok, mivel a jelenlegi könyvelési rendszer nem tartalmaz erre külön rubrikákat. A témánk szempontjából nagy hangsúllyal kutatott lakossági adományok mértéke, tendenciái és a jogszabályi, gazdasági környezettel való összefüggéseinek vizsgálatára csak néhány kutatás kínálkozik.

⁵⁹⁵ A KSH közlései szerint a 2012-2013-as adatok adnak alapot az összevetésre, amelyek alapján mindössze 1%-ot növekedett ez a bevételtípus a TAO-val együtt.

⁵⁹⁶ Csehi: Vázlat, 12.o.

jelentősen csökkentek, különösen a lakosság részéről.⁵⁹⁷ Így az egy főre jutó lakossági adomány kisvárosi mértéke (Zirc) 266,5 Ft volt,⁵⁹⁸ de az országos éves átlag is csak 1500 Ft.

2. ábra, forrás: KSH, Statisztikai Tükör

A *gazdasági-vállalkozási tevékenység* bevétele (befektetés, alapcél szerinti szolgáltatás kivételével) is tipikus, a szervezet tényleges működését, a közfeladat-ellátást közvetlenül vagy közvetve segítő tevékenység, szolgáltatás igénybe vételét is jelzi. A jogszabály az alaptevékenységtől szigorúan elkülönítve tárgyalja, az alaptevékenységgel összhangban, annak veszélyeztetése nélkül, azt támogatólag folytatott üzletszerű tevékenységet érti alatta. Meghatározza azt is, hogy amennyiben az elkülönített nyilvántartás szerint a gazdasági-vállalkozási bevétel eléri vagy meghaladja a szervezet összbevételének 60%-át, úgy az már nem minősül civil szervezetnek. A jogalkotó ezzel arra készíti a civil szervezetet, hogy bevételeinek 40%-át kifejezetten a társadalmi támogatásokból, illetve a közfeladat-ellátásból szervezze. A gazdálkodási tevékenység és bevétel ennél tágabb mozgásteret ad, a civil szervezet vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetére kiható gazdasági eseményt értjük alatta.⁵⁹⁹

A rendelkezésre álló KSH adatok ezzel nem teljesen kompetensek, mivel adatbázisuk elkülönülten tartalmazza azt gazdálkodási bevétel és alaptevékenység bevétele néven. Ez a két bevételtípus a szektor egészében növekvő tendenciát mutat, 2014-ben 51%, 2013-ban 43%, 2012-ben 39% százalékot jelentett az összes bevételre vetítve. Ezen belül érdekes adatnak ígérkezik a klasszikus civil szervezetek szektoron belüli súlya mutatói között a gazdálkodási bevétel, ami ezeknél a szervezeteknél a szektor egészére vetítve 2012-ben még 33% , 2013-ban 26%, 2014-ben már csak 15% százalékos volt, ami mára meredek zuhanást jelent.

⁵⁹⁷ Lásd a megyei vagy kistérségi kutatásokat, Horváthné: i. m. 15.o.,

⁵⁹⁸ Nárai Márta: Civil szervezetek egy kisváros életében. *Tér és társadalom* 2003. 1. 81-115. 103.o. <http://tet.rkk.hu/index.php/TeT/article/view/875/1747> (2016.01.14.)

⁵⁹⁹ 2011. évi CLXXV. törvény 10-11. §

A törvény a KSH adatbázisban összefoglaló néven feltüntetett *állami támogatások* bevételtípust több forrás gyűjtőneveként tünteti fel. Ide tartozik az államháztartás alrendszeraitől közszolgáltatási szerződés ellenértékeként szerzett bevétel, a pályázat útján vagy egyedi döntéssel a költségvetésből nyújtott támogatás.⁶⁰⁰ Ezért az állami támogatás címszó kizárólag a magyar költségvetés terhére kifizetett támogatást jelenti.

Ezen belül az *1%-os adófelajánlások* is a költségvetés terhére adott támogatásnak minősülnek, mivel a már befizetett adó meghatározott részének átutalásáról szólnak, de érdemesek a külön elemzésre. Először 1997-ben nyílt lehetőség arra, hogy az adózó magánszemély civil szervezet vagy egyház részére rendelkezzen adója 1%-áról.⁶⁰¹ A jogalkotó ezzel az adózók jogává tette, hogy a közcélok megvalósításához ily módon járuljanak hozzá. A törvény szövege kikötötte, hogy az adóösszeg 1%-a minimum 100 Ft legyen,⁶⁰² így a jövedelemmel nem rendelkező magánszemélyek nem élhettek ezzel a joggal. A jelenlegi szabályozás azonban kiterjesztette a rendelkezői kört, mivel eltörölte a legalacsonyabb összeghatárt.⁶⁰³ Ezzel a támogatók köre nőhet az olyan inaktív magánszemélyekkel, mint a kismamák, nyugdíjasok, munkanélküliek. Megjegyzendő, hogy a rendelkezői kör ilyen potenciális növekedése bevételben a civil kedvezményezett körben nem, de az egyházak között érvényesül, mivel az állam kiegészíti a felajánlott összeget, minden 1 Ft-hoz 0,9 Ft-ot toldva. A kezdetben egymás mellett versengő civil és egyházi kedvezményezettek körét a jogalkotó az egyházi felháborodások és érvek okán⁶⁰⁴ már 1998-tól szétválasztotta, és újabb 1% adófelajánlásról rendelkezett, növelve ezzel mindkét kedvezményezetti kör lehetséges bevételeit.

A civil szervezet – az eredeti törvénysszöveg szellemében – *közhasznú jogállás nélkül* is regisztrálhat kedvezményezettként, amennyiben közhasznú tevékenységet folytat. Egyéb feltétel, hogy legalább két éve szerepeljen a bírósági nyilvántartásban, belföldi székhellyel rendelkezzen, és létesítő okirata szerint közhasznú tevékenységet folytasson, továbbá

---

⁶⁰⁰ Ahogy már arra kitértem, az Európai Unió strukturális alapjaiból, illetve a Kohéziós Alapból származó bevételek, az EU költségvetéséből vagy más államtól származó támogatások a magántámogatások között vannak elszámolva a KSH statisztikájában.

⁶⁰¹ Az 1%-os adófelajánlások lehetőségének törvényi szabályozása összefüggésben volt az egyházfinanszírozás rendezésével, a civilek csak pótlólagosan részesültek az új forrásból. Az 1%-os törvény az egyházak valós társadalmi támogatottságát mutató intézményként lett bevezetve az SZDSZ kezdeményezésére. Lásd Vajda Ágnes-Kuti Éva: Állampolgári „szavazás” közpénzekről és civil szervezetekről In: 1% „forintsavazatok” (szerk.: Harsányi László) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest 2000

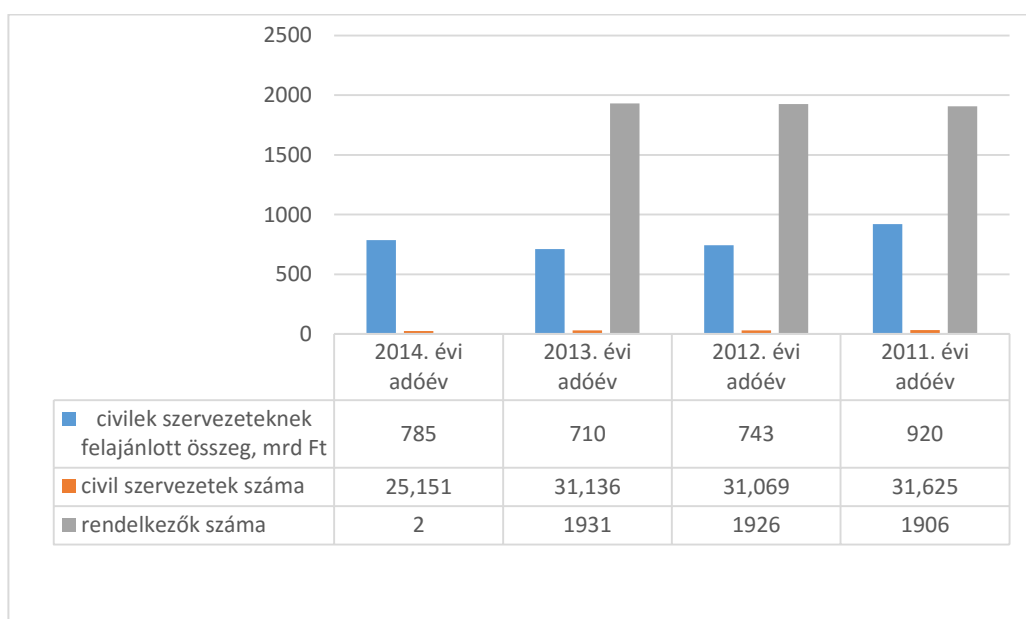
⁶⁰² 1996. évi CXXVI. törvény (1996.XII.26.-ai állapot) 1. § (1)

⁶⁰³ A 100 Ft alatti átutalandó összegről úgy rendelkezett, hogy ennek átutalása nem teljesíthető a kedvezményezett javára. 1996. évi CXXVI. törvény 3. § (3)

⁶⁰⁴ Bossányi Katalin: Egy százalék. Mozgó Világ 1997. 1. 99-111. 107. o.

szervezetében, működésében pártoktól független legyen. A köztartozás fennállta kizárja ugyan a civil szervezetet a kedvezményezettek köréből, de az előzetes regisztráción „átesett” civil szervezetek időközben felhalmozódó köztartozása ellenére is kiutalja részükre az adóhatóság a felajánlott adóforintokat, a köztartozásuk kiegyenlítése után.⁶⁰⁵ A korszerűsítés irányába mutat, hogy a kedvezményezetti jogosultságigazolás helyett a rendszer az előzetes regisztrációt helyezi előtérbe, amelyben a rendelkező évet megelőző év szeptember 30. napjáig kell kérelmezni a nyilvántartásba vételt, amiről az adóhatóság dönt, illetve teszi közzé honlapján január 1.-éig a kedvezményezettek névsorát. Szintén az egyszerűsítés momentuma, hogy a korábban megkövetelt, legalább egy éve folyamatosan végzett, létesítő okirat szerinti tevékenység sem feltétel a kedvezményezetté váláshoz.

A NAV éves adataiból jól nyomon követhető a szektor ilyen típusú bevételeinek hullámvázása. Fontos kiemelni azt a tény is, hogy a felajánlások kevesebb számú szervezet között oszlanak meg a szektor „fehérítése” miatt,⁶⁰⁶ így 2015-ben az egy szervezetre jutó 1%-os összeg 312.127 Ft. A „kimeríthető” 1+1%-os keretösszeg valamivel több, mint feléről rendelkeztek az adózók. Mivel ez az arány sosem emelkedett 60% fölé, megállapítható, hogy van még kiaknázatlan civil kurázs.

3. ábra, forrás: NAV, saját szerkesztés

⁶⁰⁵ 1996. évi CXXVI. törvény 4. § (9)

⁶⁰⁶ A kedvezményezetti körből kizárás okai lehetnek a korábban átutalt 1% felhasználásáról való elszámolás hiánya, valótlan, hibás adatok közlése, az elszámolásra nyitva álló határidő elmulasztása. Ez lehet az oka a 2014 és 2015 közötti jelentős visszaesésnek, amikor is 6000 szervezettel kevesebb volt jelölhető.

A bevételminimum után a második vagylagos feltétel a megfelelő erőforrások között a két év egybeszámított, nem negatív *adózott eredménye* (tárgyévi eredménye). A jogalkotó könnyítésként egybeszámított adóéveket vesz figyelembe, azaz a bevételek szempontjából egy adóév sikertelenségének negatív eredménye „javítható” a következő adóévben. Ezen túlmenően azonban azt feltételezi a törvény, hogy az adott civil szervezet a létesítő okiratában megjelölt célkitűzését gazdálkodási okokból nem tudja megvalósítani, ezért a közhasznúsággal együttjáró támogatásoknak sem felel meg. A valóságban könnyedén kiküszöbölhető ennek igazolása, hiszen választható feltételről van szó!

A megfelelő erőforrások körében megjelölt harmadik vagylagos „mérési” szempont a szervezet *személyi jellegű ráfordításait* nevezi meg, amelyeknek el kell érnie az összes ráfordítás egynegyedét, a vezető tisztségviselők juttatásainak figyelembevétele nélkül. A foglalkoztatási potenciálról szóló kritérium a nonprofit szektor súlyának megítélésében az egyik legjelentősebb mutató a működő szervezetek száma és a bevételeik reálértéke mellett.⁶⁰⁷ A statisztikai megfigyelés kezdete óta (1993) ez a mutató növekedett a három közül a legnagyobb ütemben, 2011-re mintegy háromszorosára ugrott a szektor munkaerő-piaci részesedése. A szektoron belül a nonprofit gazdasági társaságoknál mintegy kétszerese volt a munkaerőviszonnyal rendelkezők aránya az egyesületeknél, alapítványoknál foglalkoztatottakhoz képest.⁶⁰⁸ A szektor a teljes foglalkoztatás 5%-át adja, s ahogy az az eddigi adatokból megállapítható, a szektor és reálbevételei növekedése egyértelműen a foglalkoztatás növekedését is hozza, a szektor a munkahelyteremtés fontos szereplője. Foglalkoztatáspolitikai jelentőségük abban is áll, hogy megváltozott munkaképességűek foglalkoztatásával a szociális rendszerre nehezedő terheket is csökkentik.⁶⁰⁹

A Fővárosi Törvényszéken végzett kutatásaim alapján a bevételi kritériumot jelölték meg a legtöbben, 43%-ban a szervezetek. Ezt követte a nem negatív adózott eredmény megjelölése, ami 39% volt, míg a személyi jellegű ráfordítások igazolását csak 18%-ban választották a mellékletekben. Magas volt azoknak a szervezeteknek a száma is, akiknek a

---

⁶⁰⁷ A korábban a harmadik szektor részének tartott szociális vállalkozás ezen a ponton mutat leginkább hasonlóságot a civil szférával, a foglalkoztatás központú szerveződés okán. Lásd bővebben: Nagy Janka Teodóra: Trendkutatás és szociális gazdaság. In: A szociális gazdaságról jövő időben... Trendek és kutatási eredmények. Társadalmi innováció és hálózatépítés a Pécsi Tudományegyetem tudásbázisán a Dél-dunántúli régióban. (szerk.: Nagy Janka Teodóra) Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2015

⁶⁰⁸ Regionális kutatás szerint a klasszikus civil szervezetek nem alkalmaznak teljes állású munkaerőt, esetleg 1-1 mellékállású munkatársuk van. Lásd Fekete Sándor: Civil közösségi hálózatok erőforrás vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Dieip, 2010/3-4. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2010-3-02.pdf> (2016.02.08.)

⁶⁰⁹ Jenei György – Kuti Éva: Versenyképesség és civil szerepvállalás a közigazgatás és a közszolgáltatások fejlesztésében. Vezetéstudomány 2011. különszám 19. o.

bíróság több kritérium együttes fennállta alapján ítélte meg a közhasznú minősítést, alátámasztva ezzel azt is, hogy a megfelelő erőforrás kritériuma könnyen teljesíthető volt.

3.4.A társadalmi támogatottság indikátorai

A megfelelő erőforrások egyikének igazolása mellett a közhasznúsági jelentésben még egy kritérium teljesítésének szerepelnie kell, amelyet a jogszabály a *társadalmi támogatottság* „mérésére” vezetett be. Míg a fent tárgyalt erőforrás oldal kifejezetten a forrásteremtés képességére mutatott, addig a társadalmi támogatottság azokra a partnerkapcsolatokra, együttműködésekre, támogatói körre fókuszál, amely a szervezet helyi társadalomba való beágyazottságát jelenti.

E mutatók közül az első ismét az 1%-os adófelajánlásokhoz kapcsolódik. Az 1%-os bevétel összbevételen belüli minimum arányát 2%-ban határozza meg a törvény. Tekintettel az elmúlt évek átlagos felajánlott összegére (5000-6000 Ft), egyszerűen kiszámolható, hogy pl. az egymillió forintos éves árbevétel kritériumhoz mérten a 2%-os arány teljesítéséhez mindössze négy felajánló adóforintjai elégségesek. Talán a társadalmi támogatottság mellett beszédesebb lett volna a felajánlások minimum számához kötni ennek a kritériumnak a megvalósulását, de a bevételi mutatók alapján tény, hogy a klasszikus civil szervezetek esetében, ahol jellemzően 500.000 Ft alatti az éves bevétel, egyszerűbben megvalósulhat ez a feltétel – akár két adózó felajánlásával.

A társadalmi támogatottság körében választható második lehetséges kritérium a *közhasznú tevékenység érdekében tett kiadásokkal* áll összefüggésben, miszerint a szervezet két éves átlagkiadásainak legalább felét el kell érjék az ilyen ráfordítások. A kritérium a közpénzek átlátható felhasználásának elvéhez kötődik, ezért a cél szerinti és a vállalkozási tevékenység bevételi és kiadási oldala, valamint annak nyilvántartása elkülönítetten szerepel. A közhasznú tevékenység érdekében olyan direkt kiadások számolhatók el, mint a támogatások, ösztöndíjak, segélyek, a természetbeni szolgáltatásokkal kapcsolatos kiadások: gyógyszerek, élelmiszerek, hajléktalan szállások működtetése,⁶¹⁰ továbbá pl. egészségügyi vagy szociális nonprofit szervezet cél szerinti tevékenységéhez használt autó üzemanyag költsége, vagy egy

---

⁶¹⁰ Bódi György: A nonprofit és közhasznú szervezetek gazdálkodása
<http://www.nosza.hu/kutat/REVkutas/3gazdalkodas/index.html> (2016.02.10.)

mentálhigiénés tréning terembérlési díja. A már tárgyalt bérköltségek a szervezet működéséhez tartoznak, ezért ennél a kritériumnál nem vehetők figyelembe.

Az utolsó választható kritérium a közérdekű önkéntes tevékenységhez kötődik, és *minimum tíz önkéntes* munkáját feltételezi a Köt. alapján. Mivel egyéb feltételt nem szab a jogalkotó, pl. az önkéntes tevékenység munkaórában kifejezett mértékére, ez a követelmény akár pár órás, évi egyszeri, úgymond alkalmi önkéntes tevékenységgel is abszolválható. Egyedüli „nehézsége” az adminisztrációban rejlik, ugyanis a Köt. alapján a civil szervezetnek regisztrációs és szerződéskötési kötelessége is van,⁶¹¹ a Köt. hatályán kívül eső önkéntesség nem „elszámolható” a közhasznúsági mellékletben. Ezért a bírói gyakorlat elutasítja a közhasznúság bejegyzését, ha a szervezet nem szerepel az EMMI nyilvántartásában mint fogadószervezet.

A társadalmi támogatottság e három szempontot megközelítő bemutatására még annyi elvégzett kutatás sem enged következtetni, mint ahogy azt láttuk a megfelelő erőforrások érzékeltetésére bizonyos kitételekkel használható⁶¹² KSH adatokban.⁶¹³ A – főleg – megyei adatfelvételen alapuló kérdőíves felmérések azonban arra engednek következtetni, hogy a klasszikus civil szervezetek és a magánszemélyek partneri viszonya nem szerepel kiemelt helyen a szervezetek kommunikációjában,⁶¹⁴ mind a „markáns partnerkapcsolatok”, mind az „együttműködési szerződések” terén a magánszemélyek mint partnerek jelentősen hátrасoroltak. Szintén a támogatók megszólításának és a létrejött kapcsolatok fenntartásának gyenge voltát emeli ki a civil társadalom hiányosságai között egy országos beszámoló a zsidó életéről,⁶¹⁵ holott hagyományaikban mindig is jelentős szerep jutott a közösségi életnek és az ahhoz kötődő finanszírozásnak. A tapasztalataik azonban azt mutatják, hogy hazánkban nem alakult ki a megfelelő adományozási struktúra a civil kezdeményezések segítésére, hiányzik az intézmények működését ismertető nyilvános kommunikáció és a professzionális adománygyűjtés.

---

⁶¹¹ 2005. évi LXXXVIII. törvény 6. §, 11. §

⁶¹² A már említetteken túl ilyen: a KSH a közhasznú szervezetek közé sorolja a szakszervezeteket, közalapítványokat, kvázi-politikai szervezeteket, lobbicsoportokat is. Lásd A 2003-ra vonatkozó adatgyűjtés legfontosabb tulajdonságai. KSH, 2004 <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/nonprofagy03.pdf> (2016.02.09.)

⁶¹³ A KSH adatai a civil szervezeteket segítő önkéntes tevékenység kimutatásánál nem határolják el az egyszerű önkéntes tevékenységet a Köt. alapján végzettől.

⁶¹⁴ Fekete: i.m.

⁶¹⁵ Kovács András – Forrás-Biró Aletta: Zsidó élet Magyarországon. Eredmények, kihívások és célok a kommunista rendszer bukása óta. JPR Kutatási beszámoló, 2011. 40. o. <http://docplayer.hu/404037-Jpr-kutatasi-beszamolo.html> (2016.02.09.)

Ebben a kritériumi körben – szintén a Fővárosi Törvényszéken végzett iratbetekintés alkalmával – jellemzően a közhasznúsággal kapcsolatos kiadások volt a legtöbbet megjelölt mutató (53%), míg az 1%-os bevétel 29%-ot és az önkéntesek adott szervezetnél végzett tevékenysége 18%-ot mutatott a közhasznúsági mellékletben.

Tanulásként megállapíthatjuk, hogy a jogalkotó a közhasznú kritériumrendszer meghatározásában több ízben is a könnyebb utat jelentő feltételeket építette be a törvény szövegébe, a minősítés megszerzése véleményem szerint nem bizonyul elérhetetlennek, a civil szakma hangja szerint is formálisak a követelmények. A 2011. évben életre hívott szigorítások nem az ellehetetlenítést, hanem a korszerűsítést és a valós tevékenység végzését célozták, a közszolgáltatóság irányába mozdulva. Az újonnan megjelent kritériumok keresik, pásztázzák a civil szektorban azokat, akik nem csak az állami támogatásokra építve kívánnak tevékenykedni, hanem rendelkeznek a társadalom mozgósításának képességével, s ezzel bizonyítják alkalmasságukat a közhasznú feladatok hatékony ellátására.

4. Az egyházak társadalmi támogatottsága és társadalmi szerepvállalásuk összefüggései

Jóllehet az egyházak nem részei a nonprofit szektornak, hagyományos társadalmi szerepeiknél fogva ma is számos olyan feladatot látnak el, amelyekben a mindenkori kormányzat *partnerei*.⁶¹⁶ Az Alkotmánybíróság ezekre, az egykor egyházi feladatokra utalva fejtette ki az egyházi jogi személy különleges státuszát és az egyházak működőképességének feltételeit.⁶¹⁷

Mivel ebben a funkciójukban hasonlóak a civil szervezetekhez, az alábbiakban azt vizsgálom, hogy a közhasznúsági kritériumrendszerben felhívott társadalmi támogatottság feltétel *milyen formában* jelenik meg az egyházakkal kapcsolatos jogszabályokban. Kérdéseim a következők: mennyiben képesek az egyházak hívőket és szimpatizánsokat megszólítani általában a társadalmi öngondoskodás terén? Vannak-e olyan területei a közfeladatoknak, amelyekben elfogadottabb az egyházak szerepvállalása, más területekhez képest? Képesek-e az egyházak önkénteseket toborozni és bevonni a közösségi feladatok ellátásába, és megelőzik-e ebben a civil szférát? Milyen előnyökkel számolhatunk az egyházi intézményfenntartók esetében, egyáltalán hogyan mérhető ezek hatékonysága? Amennyiben nincsenek specifikumai

---

⁶¹⁶ Smith, B. H.: Religion and Social Change: Classical Theories and New Formulations in the Context of Recent Development. Latin America Research Review 10. 2. Summer. 1975

⁶¹⁷ 4/1993 (II. 12.) AB hat. ABH 1993, 48, 65

az egyházi intézményeknek, úgy mi a mögöttes politikai akarat, érdek ezek helyzetbe hozására? Mely szempontok alapján választja ki az állam egyházi partnereit a közfeladatok és azok finanszírozása átadásában, egyáltalán megnevezhetőek-e ilyen szempontok? A következőkben a fenti kérdéseket kutatom, elsősorban a szociális feladatok ellátása körében.⁶¹⁸

4.1. Az egyházak társadalmi szerepvállalásának politikai és jogi háttere

A rendszerváltást követő egyházi ingatlan-visszaigénylések – a tulajdonviszonyok rendezésén túl – az egyházak oktatási és *szociális szerepének helyreállítását* tették lehetővé.⁶¹⁹ A politikusok megnyilatkozásai és az egyházak helyzetét részletező jogszabályok preambulumai sorra az egyházak jelentős társadalmi szerepét hangsúlyozták ki, valamint elismerték az állammal való együttműködésüket azokban a tevékenységekben, amelyeket a törvény nem tart fenn kizárólagosan az állam vagy annak szerve, intézménye számára (Lvtv. 17.§). Az intézmények működési költségeinek garantálása már az Lvtv.-ben megfogalmazásra került: *normatív* módon meghatározott, a hasonló állami intézményekkel *azonos mértékű* költségvetési támogatásként (19.§)⁶²⁰ Utóbbi paragrafusra épült az egyházi közfeladat-ellátást vagy társadalmi funkciót szabályozó összes jogszabály, ezzel a mindenkori politikától is függetlenül a költségvetést.⁶²¹ Elsőként azt kell ehelyütt áttekinteni, hogy az egyházak *felekezeti jogegyenlőségének* elvéből kiindulva valóban ugyanazok a jogok illetik-e az egyes egyházakat a közfeladatok átvállalásakor.

Elsőként azt vizsgálom, hogy *mely formációkat* tekintett és tekint a jogalkotó egyháznak, mivel az egyházak és a civil szervezetek jogosultságai különböznek a közösségi célok megvalósításában. Az egyházak jogi státuszát két törvény rendezte a rendszerváltás után, az 1990. évi IV. Lvtv. és az annak helyébe lépő 2011. évi CCVI. Ehtv.

Az Lvtv. a régóta üldözött lelkiismereti- és vallásszabadság rögzítésére tette a hangsúlyt, az egyházak alapítására, az állam és az egyházak elválasztására, valamint az egyházak gazdálkodására. A már hivatkozott szakasz a társadalmi tevékenységekről, egyetlen rövid paragrafusban fogalmazódott meg. Az egyházalapítás jogát a vallásszabadság kollektív és

⁶¹⁸ Az egyházak közoktatásban betöltött tényerése közkedvelt téma, az ideológiailag semleges oktatás biztosítása és az iskolaválasztás alkotmányos okán is. Terjedelemi okokból azonban csak a szociális intézményátvétel okait, folyamatát, finanszírozását vizsgálom.

⁶¹⁹ 1991. évi XXXII. törvény a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről

⁶²⁰ Chronowski Nóra: Alkotmányjog és közigazgatási jog I. – Emberi jogok, státuszjogok, jogforrási rendszer. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2013. 93-94. o.

⁶²¹ Kiss Tamás: Beszélgetés Platthy Iván nyugalmazott címzetes államtitkárral.
<http://archiv.evangelikus.hu/interju/platthy-ivan> (2016. 05. 17.)

intézményi oldalára vezette vissza a jogalkotó, s mindössze száz természetes, azonos hitelveket valló személyhez kötötte a vallásfelekezet nyilvántartásba vételének kezdeményezését.⁶²² Emlékeztetőleg, az Alkotmánybíróság már 1993-ban is úgy értelmezte az egyházalapításhoz való jogot, mint amely kifejezetten a vallásgyakorláshoz való jog érvényesítésének biztosítója, mivel az egyházszervezet együttműködése az állammal megkönnyítheti tagjai számára a vallásgyakorlást, például egészségügyi vagy akár büntetés-végrehajtási intézményekben.⁶²³

Az Lvtv. *keretjellegű* törvényként minden egyházra ugyanazokat a szabályokat állapította meg, megkülönböztetésükre csak „egyfajta történelmi és szociológiai determináltság”⁶²⁴ adhatott magyarázatot. Erre visszavezetve, létrejött az egyházi megállapodások rendszere, amely a Vatikáni Szerződés⁶²⁵ mellett, annak koncepciójához igazodva további hat egyházzal jelentett kormány szintű megállapodást 1998-2000 között,⁶²⁶ relativizálva ezzel az absztrakt egyenjogúságot.⁶²⁷ A *különmegállapodások* a gyakorlatban az egyházak látens *kategorizálásához* vezettek.⁶²⁸ Az akár közvetlen egyháztámogatásként⁶²⁹ is értelmezhető funkciófinanszírozás számos vitát generált, a vitapontok egyike az egyházak közötti különbségtétel volt, amelyre az Alkotmánybíróság jogértelmezését több határozat indoklásából kell áttekinteni. Ezek szerint bizonyos egyházakkal való együttműködés nem jelent diszkriminációt (4/1993. ABH), hiszen tényleges társadalmi szerepük figyelembevételével valósul meg, de ezen felül az állam diszkrecionális jogköre eldönteni, hogy mely egyház számára tesz elérhetővé bizonyos feladatokat (970/B/1994. ABH). Túl azon tehát, hogy az állam az egyházak sajátosságaira tekintettel máshogy szabályozza ezeket az entitásokat, mint a társadalmi szervezeteket (8/1993. ABH), az egyházi körben is jogosult *objektív és ésszerű* megkülönböztetést tenni – nem vallásgyakorlatukhoz, hanem – társadalmi szerepükhöz fűződő jogaikban. Ennek szellemében jött létre az egyházi különmegállapodások

---

⁶²² További feltételek voltak az alapszabály elfogadása, ügyintéző és képviseleti szerv megválasztása, az alapítók nyilatkozata arról, hogy alkotmányba és törvénybe nem ütközik tevékenységük.

⁶²³ 8/1993. (II. 27.) AB határozat, ABH 1993, 99, 100

⁶²⁴ Schweitzer Gábor: Szempontok az egyházak egyenjogúsága kérdéséhez. In: Egyházak és tolerancia Magyarországon. Tudományos konferencia az 1947. évi XXXIII. törvény megszületésének 60. évfordulója alkalmából. OKM Egyházi kapcsolatok Titkársága, Budapest 2008. 117-130. 122.o. <http://mek.oszk.hu/06600/06620/06620.pdf> (2016. 05. 19.)

⁶²⁵ 1997. Vatikáni Szerződés, ratifikálta az 1999. évi LXX. törvény

⁶²⁶ 2006-ban a Hit Gyülekezetével az Oktatási Minisztérium kötött ágazati megállapodást

⁶²⁷ Schweitzer (2008): i.m. 122.o.

⁶²⁸ Köbel Szilvia: Az állam és az egyházak közötti megállapodások – a pártállamban és a jogállamban. In: Egyházak és tolerancia Magyarországon. Tudományos konferencia az 1947. évi XXXIII. törvény megszületésének 60. évfordulója alkalmából. OKM Egyházi kapcsolatok Titkársága, Budapest 2008. 131-150. 141.o. <http://mek.oszk.hu/06600/06620/06620.pdf> (2016. 05. 19.)

⁶²⁹ Schweitzer Gábor: A világnézeti semlegesség ára. In: Fundamentum 1997/2. 76-80. 78.o.

rendszere, amely többletjogokat biztosított néhány egyháznak, de nyitva hagyta más egyházak számára is a közfeladat-ellátásban való egyházi részvételt.

Az Ehtv. azonban még ehhez a rendszerhez képest is nagyban megváltoztatta az egyháznak minősülő felekezetek körét, s egyben megváltoztatta a közfeladat-ellátásra jogosultságot azzal, hogy *megvonta* több száz vallási közösség egyházi státuszát. Egészen pontosan, az egyházi státuszt vesztett, egyesületi formában tovább működő vallási közösségek jogosultsága megmaradt a közfeladatok ellátására – mivel ez minden más társadalmi szervezet előtt is nyitva áll –, viszont elestek az egyházaknak járó kiegészítő normatíváktól, amelyekkel az állam a Lvtv. alapján támogatta az egyházi fenntartókat. A rostálás egyik oka volt, hogy korábban az egyházi fenntartók között akadtak olyanok, amelyek nem folytattak valós hitéleti tevékenységet, hanem kihasználva a támogatásnak ezt a formáját, idősotthonokat működtettek egyházként.⁶³⁰ A törvénytervezet parlamenti vitájában a támogatói oldal az ún. „bizniszegyházak” kiszűrésére koncentrált, ami indoklásaikban az egyházaknak járó adó- és illetékkedvezményekkel, valamint a „kegytárgyiparral” való visszaélésekre vonatkozott, nem pedig az intézményfenntartásban szerepet vállaló egyházak kiegészítő normatívájának megvonására.

Anélkül, hogy elemezném az Ehtv. szerint az egyházi jogállás megszerzésének anyagi és eljárási kritériumrendszerét, itt kifejezetten azt a feltételt emelem ki, amely kapcsolatban áll a közfeladatok ellátásával, s ezzel kifejezetten az egyházak nyilvántartásba vételének (alapításának), működésének és megszüntetésének újrászabályozására irányul. Az egyházi jogállás megőrzésének egyik nyíltan kimondott feltétele volt az *intézményfenntartásra való képesség* (kvázi kötelező közfeladat-ellátás), mint a társadalmi feladatokban tett szerepvállalás mutatója. Schanda Balázs értelmezésében az egyházak nem „kisegítő” szereplők a közfeladatok átvállalásában, hanem az állam alkotmányos kötelessége, hogy együttműködjön velük a közös érdekében.⁶³¹ Ugyanakkor arra is felhívja a figyelmet, hogy a közcélú szerepvállalás az egyház *joga, de nem kötelessége*, mivel az egyházi jogállásnak nem fogalmi eleme.⁶³² A két kijelentés egymást kiegészíti, s arra mutat rá, hogy az állam-egyház viszonyoknak vannak olyan esetei, amelyben az államnak kötelessége, az egyháznak viszont joga a közösségi célok megvalósítása. Ezt támasztja alá, hogy azok az egyházak, amelyek különmegállapodást kötöttek az állammal

---

⁶³⁰ Fedor Tibor: Az állam és az egyház kapcsolatának alakulása a rendszerváltozástól. In: A jogalkalmazás vitatott területei – vallásszabadság és egyházjog. 2015. 34-60. 41. o.

⁶³¹ Schanda Balázs: Állami egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban. Szent István Társulat, Budapest 2012. 65. o.

⁶³² Schanda Balázs: Aktuális kérdések a magyar egyházjog köréből. In: A jogalkalmazás vitatott területei – Vallásszabadság és egyházjog. (szerk.: Pribula László) Printart-Press 2015. 103-119. 118. o.

a közfeladatok ellátására, meghatározott esetekben egyoldalú nyilatkozattal is átvállalhatják az adott feladatot.⁶³³

Az Ehtv. tervezete alapján a „legfelsőbb” egyházi kategóriát jelentő „történelmi” egyházakkal szemben egyértelmű elvárásként hangzott el az *országos* közszolgálati intézményhálózat megléte,⁶³⁴ de más egyházaknál is javallt volt az intézményfenntartás. Erre reagálva például a Magyar Pütkösi Egyház elismerte, hogy a közjó érdekében nagyobb felelősséget kell vállalnia a jövőben a társadalmi feladatok terén.⁶³⁵ Mindebből jól látszik, hogy a jogalkotó kifejezett célja nem az intézményfenntartó, így közösségi célokat anyagilag is támogató, hitéleti tevékenységet folytató egyházak kirekesztése volt,⁶³⁶ mégis a fenti törvény hatályba lépésével⁶³⁷ több vallási közösség az egyházi státusszal együtt elveszítette azt a kiegészítő normatívát is, amelyre addig egyházi fenntartóként jogosult volt. A törvényhozás hevében – úgy tűnik – nem konzekvensen alkalmazták az intézményfenntartással kapcsolatos elvárást minden egyházzal szemben, ennek objektív, előre megismerhető feltételei nem voltak.

Az Ehtv. alapján a törvény erejénél fogva elfogadott egyházakon túl más vallási közösségek is egyházzá alakulhatnak a jövőben az országgyűlés határozata alapján. Azonban ennek az eljárásnak is *feltétele*, hogy a „közösségi célok érdekében együttműködési hajlandóságukat fejezik ki az állam irányába”, amely Schweitzer Gábor szerint burkolt együttműködési kötelezettséget is jelent.⁶³⁸ Ezzel van összhangban az Alaptörvény negyedik módosítása, amely kimondja a „közösségi célok érdekében történő együttműködésre való alkalmasság”-ot.⁶³⁹ Megállapíthatjuk, hogy ezzel a jogalkotó a legmagasabb jogforrási szinten rögzítette, hogy Magyarországon az a vallási közösség élvezhet egyházi státuszt, amely alkalmas a közfeladatok ellátására is. Mindezt annak ellenére, hogy az egyházak hitéleti tevékenységekre és nem társadalmi feladatok ellátására szerveződnek. Az Alaptörvény indoklása egyértelműsíti azt is, hogy az országgyűlés szabadon mérlegeli, mely vallási közösséggel kíván együttműködni a közösségi célok elérése érdekében. Stumpf István az egyház és a vallási

---

⁶³³ Bence Márta: Az egyházi közoktatás állami finanszírozása. In: Egyházi fenntartású nevelési-oktatási intézmények kézikönyve. Complex, Budapest 2009. 292. o.

⁶³⁴ Száz éves működés után járna a történelmi egyház megnevezés, MTI/Origo.hu 2011. márc.17. <http://www.origo.hu/itthon/20110317-szaszfalvi-laszlo-legalabb-100-eves-multtal-kell-rendelkezniuk-a-tortenelmi.html> (2016.05.22.)

⁶³⁵ D. Nagy Milán: A 2011-12-es egyházügyi törvények hatásai a Magyar Pütkösi Egyházra. Egyháztörténeti Szemle XVI/4. 28-44., 41.o.

⁶³⁶ Bizonyítja ezt a 2011. évi C. törvény 31. § (2), amely lehetővé tette volna az egyházi jogállásukat elvesztő, de közszolgálatot végző közösségeknek különmegállapodások alapján tevékenységeik további finanszírozását.

⁶³⁷ A 2011. évi C. törvény közjogi érvénytelenség miatt nem lépett hatályba

⁶³⁸ Schweitzer Gábor: Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása, mtatkjt, MTA Law Working Papers, 2014/44. letöltés helye, ideje

⁶³⁹ Alaptörvény VII. cikk (4) bek.

tevékenységet végző szervezetek megkülönböztetését fejt ki, amelynek lényege, hogy az Alaptörvény a közösségi célok érdekében történő együttműködést csak az előbbiekhöz csatolta.⁶⁴⁰

Erre az együttműködésre tekintettel sajátos jogosultságokat és versenyelőnyt biztosít az állam az egyházak számára,⁶⁴¹ a közfeladatok ellátásával összefüggésben.⁶⁴² „Az egyházak tényleges szerepének figyelembevétele” azonban nem jelenti a felekezeti jogegyenlőségi elv megsértését.⁶⁴³

A közfeladatok ellátására való alkalmasság kimondása és az annak alapján való szelektálás azonban nem újkeletű, az Ehtv. hatályba lépése előtt megkötött különmegállapodások a nagy történelmi egyházak képviselőivel is ezt a célt szolgálták. Ennek gyakorlata és *további szigorítása* érhető tetten abban a tervezetben is, amely a néhány éves Ehtv. módosításában újabb egyházi kategória bevezetését javasolta, valamint a közfeladatok ellátása érdekében kötött átfogó stratégiai együttműködési megállapodások törvényi szinten rögzítését.⁶⁴⁴ Az újabb módosítás azért került a parlament elé, mert az oktatási és szociális intézmények egyházi átvételét heves viták kísérték. A kormány ezért felvetette, hogy az intézményátvételi arányt az *egyházak támogatottságához kötné*,⁶⁴⁵ de ennek ellenére a tervezet szövegébe nem a támogatottság mérésére alkalmas mutatók rögzítése került, hanem az elismert egyházak közötti három szintű megkülönböztetés. A törvénymódosítást az országgyűlés elutasította, de a *társadalmi mutatók adekvát rögzítésének hiányát* mi sem érzékelteti jobban, mint azoknak a vallási közösségeknek az esete, amelyek a hatályos egyházi törvény alapján sikertelenül kérelmezték az egyházi jogállást, holott végeztek társadalmi feladatokat. Ilyen volt a Magyarországi Evangéliumi Testvérközösség (MET) kérelmének elutasítása, amelyben az eljárás során az országgyűlés igazságügyi bizottsága nem találta elégséges társadalmi támogatottságnak a MET által oktatott gyermekek 3000 fős létszámát.⁶⁴⁶ Stumpf elismeri, hogy

---

⁶⁴⁰ Stumpf István: Állam és egyház az alkotmánybírói döntések tükrében. In: A jogalkalmazás vitatott területei – vallásszabadság és egyházjog, 2015. 120-138. o.

⁶⁴¹ Köbel Szilvia: A „vallási közösség” jogállása. In: Szabad egyház a szabad államban. 2014. október 3-ai konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai, Eötvös Károly Intézet, 2-8., 4.o. http://www.ekint.org/ekint_files/File/egyh%E1zkonfel%F5ad%E1sok_jav%281%29.pdf (2016. 05. 17.)

⁶⁴² Mink Júlia: Útban az „államegyház pluralista változata” felé. In: Szabad egyház a szabad államban. 2014. október 3-ai konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai, Eötvös Károly Intézet, 19-30., 27.o.

⁶⁴³ 4/1993. AB hat.

⁶⁴⁴ Az egyházügyi törvény módosításának koncepciója, 1.6. pont

http://www.kormany.hu/download/8/07/70000/Egyh%C3%A1z%C3%BCgyi%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20m%C3%B3dos%C3%ADt%C3%A1s_koncepci%C3%B3j_normasz%C3%B6veggel_0918.pdf (2016. 05. 18.)

⁶⁴⁵ Megbotlott az egyházakban a megszorítást tervező kormány

http://hvg.hu/itthon/20120626_egyhaz_kormany_iskolak_vita (2016.05.24.)

⁶⁴⁶ Mink: i.m. 21.o.

az együttműködők jogai és az együttműködés feltételeinek összessége nyitott jogi probléma még, amelynek sarkalatos pontja, hogy az együttműködésben való részvételre alkalmasságról döntés „egységes és általános feltételrendszerben” történjen.⁶⁴⁷ Az elismerési eljárásban az egyházi kapcsolatokért felelős miniszter dönt a jogi feltételek fennálltáról, de elutasító döntés esetén az Alkotmánybíróság csak az eljárás törvényességét vizsgálhatja (Ehtv. 14.§).⁶⁴⁸

Összességében elmondható, hogy az újrarajzolt egyházi szabályozás egyik szempontja volt az egyházak társadalmi szerepvállalása és ennek történelmi hagyományai. Azonban olyan objektív mércét egyetlen jogszabályban sem rögzített a jogalkotó, amely függetleníthetné a mindenkori politikától az egyházak ilyen jellegű szerepvállalását. Az eddigiekből nyilvánvalóvá lett ugyanis, hogy a közösségei feladatok ellátása olyan hivatkozási alap, amely az adott egyház tekintetében megkérdőjelezhetetlenné teszi annak társadalmi beágyazottságát, és *fenntartja egyházi jogállását*. S míg az egyházak kétféle tevékenysége közül a hitéleti tevékenység minősítésére tett kísérletek sorra elbuktak az országgyűlés hatásköre hiányában, addig az egyházak közfeladatokban való részvétele körül még tartják magukat azok a törekvések, amelyek szerint az egyházak között társadalmi feladataik alapján lehet különbséget tenni.

4.2. A társadalmi támogatottság mutatói

Nyilvánvaló, hogy az egyházak támogatottságának mérése még a vallásszociológia jeles képviselőinek sem egyszerű és egyértelmű, ezért nem kínálnak olyan mutatókat, amelyeket a jogalkotó konzekvensen használhatna. Ettől függetlenül mégis megfigyelhető, hogy az egyházi szabályozás során *újra és újra fellelhetőek* a jogszabályok szövegében olyan kitételek, amelyeket a társadalmi támogatottsággal kapcsol össze a jogalkotó. Korábban az egyházak hitéleti támogatásáról szóló országgyűlési döntést előkészítő Emberi jogi és kisebbségi bizottság is hasonló fogódzók mentén kívánta indokolni véleményét, ezért a rendelkezésre álló 1949. évi népszámlálási adatokat, a Tomka Miklós-féle vallásszociológiai felmérés eredményeit és a közfeladat-ellátás adatait vette figyelembe.⁶⁴⁹

A következőkben két forrás – az Ehtv. és az országgyűlés által egyelőre elutasított módosítási koncepció⁶⁵⁰ – alapján az egyházak társadalmi támogatottságának lehetséges

---

⁶⁴⁷ Stumpf: i. m. 136. o.

⁶⁴⁸

⁶⁴⁹ Arczt Ilona: Az Emberi jogi kisebbségi és vallásügyi bizottság közreműködése a nemzeti és etnikai kisebbségi szervezetek és az egyházak költségvetési támogatásának elosztásában. In: A bizottsági munka 2. rész. Parlamenti módszertani iroda, Budapest 1995. 132-164.

⁶⁵⁰ Az egyházügyi törvény módosításának koncepciója

mutatóit tekintem át.⁶⁵¹ A részletezést az is indokolja, hogy hivatkozva az EJEK 8-ai ítéletére, a közfeladat-ellátás állami támogatása kizárólag *objektív és ésszerű* indokok alapján lehet eltérő az egyes vallási közösségek, illetve azok kategóriái között.

Az első kézenfekvő, kifejezetten a hitélettel összefüggő mutató lehet a vallási közösség *taglétszáma*, amely változó számokhoz köti a közösség társadalomban mérhető befolyását, kifejezetten az egyház alapításának céljával. Ez a küszöb létszám egyszerűen 100 fő volt az Ltv.-ben, míg az Ehtv. feltételrendszerében a taglétszám csak egy a taxatív felsorolt feltételek között: a száz éves nemzetközi működést kiváltó, együttesen teljesülő követelmények egyike: Magyarország lakosságának 0,1 százalékát kitevő taglétszám.⁶⁵² Az egyházügyi törvény módosításának 2015. évi koncepciója (továbbiakban koncepció) eltérő nevekkkel ugyan, de visszatér ahhoz a hármas kategorizáláshoz, amely az Ehtv. tervezetének⁶⁵³ és korábban az 1895. évi vallásügyi törvénynek is sajátja volt. A koncepció szövegében a taglétszámok minimuma a vallási közösségek három kategóriájához igazodik. A „vallási egyesület” minimum alapítói taglétszáma 10 fő, a „nyilvántartásba vett egyházé” 1000 fő. Utóbbi teljesítésének alternatívája 400 db 1%-os felajánlás három év átlagában. A „bejegyzett egyház” társadalmi elfogadottságát 10.000 fő vagy öt év átlagában 4000 egyházi 1% felajánlása váltja ki – természetesen az elvárt működési időtartam igazolása mellett. Nyilvánvalóan az egyházak alapításkori társadalmi elfogadottsága változhat, ezért az alapításkori taglétszám, mint mutató nem játszik a későbbiekben kiemelt szerepet a társadalmi támogatottság mérésében, csak az egyház bejegyzésekor. Az egyházak nem feltétlen tüntetnek fel több egyháztagot az aláírási íveken, tekintettel a felekezeti listázásra, a negatív történelmi tapasztalatokra.

A koncepcióban új minőségben szerepel az 1%, amely jogszabályi szinten először van összekapcsolva az egyházalapítás jogával. Az adóhányad átirányítási rendszer a jogalkotó eredeti célja szerint azért született, hogy kimutassa az adott egyház társadalmi támogatottságát és ezzel az állami költségvetéstől független, az adófizetők választása szerinti önfinanszírozással egészítse ki az amúgy történelmileg is rögzült egyházfinanszírozást.⁶⁵⁴ Az intézmény biztosítja a célhoz kötöttség nélküli pénzfelhasználást és arányos költségvetési kiegészítést a rendelkezők arányában. Az 1% törvényi elfogadása szorosan összefügg az egyházfinanszírozás

---

⁶⁵¹ Az olyan gumifeltételek megvalósulásának kimutatására, mint a módosítási tervezetben szereplő történelmi szerep, társadalmi beágyazottság, szervezettség, az általuk hagyományosan végzett közcélú tevékenységek során szerzett tapasztalatok, nem tesz kísérletet.

⁶⁵² A százalékos adat teljesítéséhez a KSH legutóbbi adatközlése szolgál a lakosság létszámáról. Lásd: 2011. évi CCVI. törvény 14. § c) cb) és 14/A (3).

⁶⁵³ Fedor: i. m. 42. o.

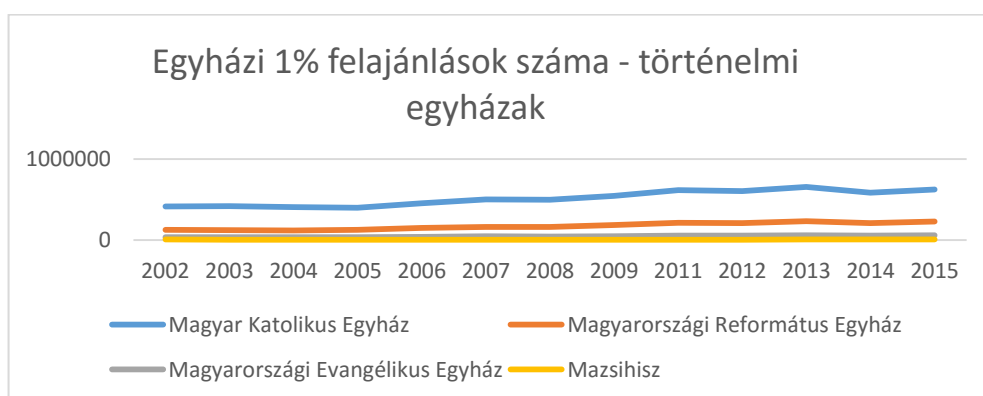
⁶⁵⁴ Schanda (2012): i. m. 138. o.

legfontosabb jogdokumentumaival, a Vatikáni Megállapodással és az 1997. évi CXXIV. törvénnyel.

A fent említett egyházalapításnál elfogadott egyházi 1%-os felajánlások száma nem feltétlenül egyezik az alapító hívek számával, és nem feltétlen kapcsolható személyükhöz sem (nem tiszta hitéleti mutató), de kétségtelenül a szimpatizánsok, támogatók körét jelzi. Ehhez kötődik az az általános jelenség, hogy az egyházak elsősorban társadalmi, azon belül is szociális tevékenységeikre hívják fel a figyelmet az 1%-os kampányokban, a hitélet reklámozása háttérben marad.

Az egyházi 1% kimutatásokban a felajánlók száma és évenkénti alakulása kiváló adat az egyházak támogatottságának mérésére, még annak ellenére is, hogy a szakirodalom ennek korlátaira is felhívja a figyelmet. Ennek egyik eleme az inaktív, jövedelemmel nem rendelkező hívek száma, ami elsősorban a nyugdíjas korosztályt jelenti. Erre hivatkozással az 1%-os törvény elfogadása után azonnal felmerült annak alkotmányellenessége. Az alkotmánybírósági különvélemény ekkor is a participációs elvet emelte ki, ezért elvetette az indítványt.⁶⁵⁵

Mivel az 1%-os statisztikákban kizárólag a felajánlások száma, nem a felajánlott adóösszeg képezheti a támogatók bázisát, részben megoldást jelent az 1%-os törvény azon – korábban már taglalt – rendelkezése, miszerint a rendelkezési jogosultság a jövedelemmel nem rendelkező magánszemélyeket is megilleti. A felajánlások száma annál is alkalmasabb a támogatás kimutatására, mivel nem jelent többletköltséget a rendelkezőknek. Milyen hívő az, aki saját egyházát ennyivel sem képes támogatni? – teszik fel sokan a kérdést.⁶⁵⁶ Elsőként a négy történelmi egyház számára tett felajánlások alakulásáról tanúskodik a következő grafikon.

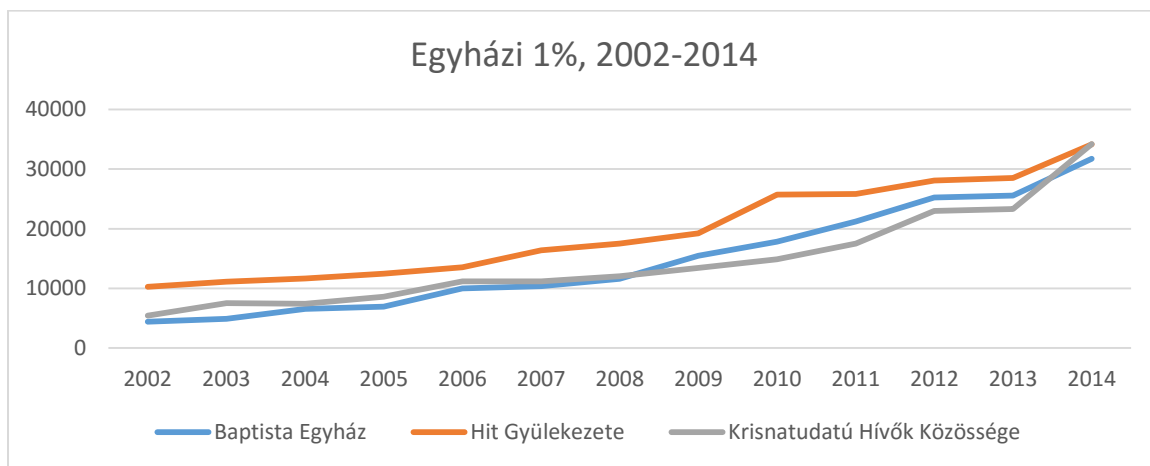
4. ábra, forrás: NAV honlapján közzétett aktuális adatok 2016.05.19-én, saját szerkesztés

⁶⁵⁵ 10/1998. (IV. 08.) AB hat., Lábady Tamás különvéleménye

⁶⁵⁶ Félix Péter: A magyar katolikus egyház gazdálkodása: az isten pénze nem elég. Magyar Narancs, 2002/23. http://magyarnarancs.hu/belpol/a_magyar_katolikus_egyhaz_gazdalkodasa_az_isten_penze_nem_eleg-62569 (2016.05. 19.)

Az elmúlt majd másfél évtizedben egyértelmű elmozdulás látható, a rendelkezők száma 50-55%-os növekedést mutatott a nagy keresztény egyházak körében. Ennek az emelkedésnek az üteme azonban lassult, 2011 és 2014 között átlagban mindössze 9%-os növekedés volt a felajánlások számában. A legfrissebb adat szerint 1.093 ezer fő rendelkezik az egyházi 1%-ról, amely az összes adózó 28%-a. Az 1%-os mutató tehát erősen korlátozott, de alkalmas arra, hogy az egyházak támogatóinak arányát évről-évre jelezze, valamint megmutassa az egyes egyházak képességét a hívek és szimpatizánsok *megszólításában*.

A történelmi egyházak támogató adatait szükséges összehasonlítani más egyházak részére felajánlott 1%-os adóforintok számával. A négy történelmi egyházat a felajánlások száma szerint sorrendben az alábbi három egyház követi. Esetükben többszörösére nőtt a szimpatizánsok száma, az utóbbi négy évben 30-50%-os növekedésre voltak képesek. Sikerük a látványos szociális szerepvállaláson és a támogatók megszólításának képességén áll.

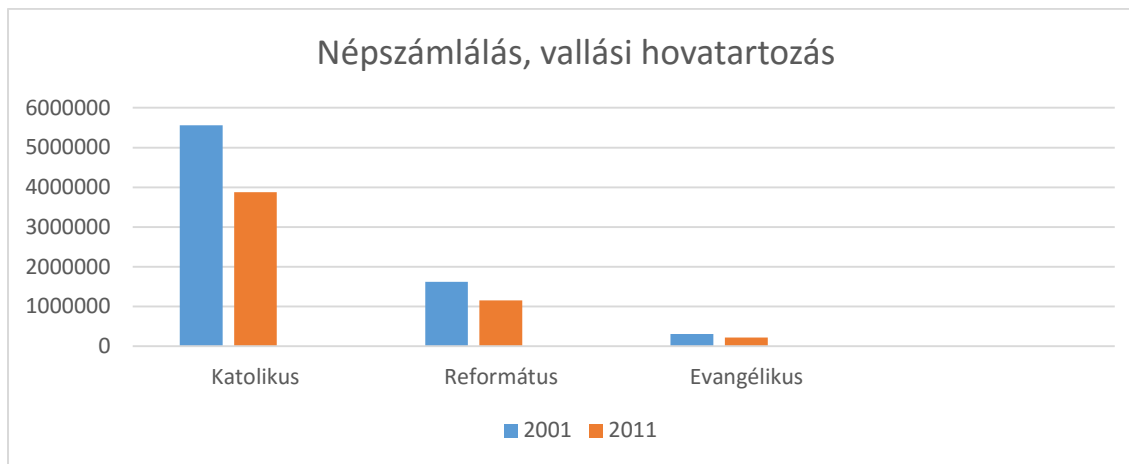
5.ábra, forrás: NAV, saját szerkesztés

Arról, hogy milyen okokból nem rendelkeznek az adófizetők az egyházi 1%-ról, több kérdőíves kutatás született. Vezető ok, hogy az adózók *nem elégedettek* egyházuk közösségi és hitéleti tevékenységével, ezért nem is élnek a rendelkezés lehetőségével. Második helyen szerepel a tájékoztatatlanság, a potenciális rendelkezők egyharmada *nem tud* arról, hogy az egyházi 1% újabb adóforintok felajánlását jelenti és nem ütközik a civil 1%-kal.⁶⁵⁷ Az egyházak *aktivitását csökkentheti* az a tény, hogy az egyházi 1% fennmaradó részét a felajánlók számaránya szerint osztja el az állam az egyházak között.

Az 1%-os rendelkezésnél gyengébb kötődést mutatnak a vallási hovatartozásra, azaz hitéletre vonatkozó *népszámlálási adatok*, s ezt a lehetséges mutatót a társadalmi

⁶⁵⁷ SZJA 1+1% felajánlások, 2015. február EMIH kutatás
http://mandiner.hu/gallery/letoltes/emih_egy_szazalek_egyhazak_kutatas.pdf (2016. 05. 29.)

támogatottságban egyetlen jogszabály sem nevesíti, de kézenfekvő a vizsgálata. Leginkább azért, mert a népszámlálási adatok ilyen irányú felhasználása megfogalmazódott kormányzati körökben.⁶⁵⁸ A 2001-ben és 2011-ben készült statisztika alapján a három nagy történelmi keresztény felekezethez tartozók száma az alábbi táblázatban követhető nyomon.

6.ábra, forrás: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_vallas (2016.05.24.), saját szerk.

A 2001. évi népszámláláshoz képest e három felekezethez tartozók aránya mintegy 30%-os csökkenést mutat, amely különböző okokra vezethető vissza. Ennek egyik oka a vallási megoszlás főbb korcsoportok közötti mutatója alapján az, hogy míg 2001-ben a 15-39 éves korosztályban volt legmagasabb az adott valláshoz tartozók száma, addig 2011-ben a 60 év feletti korosztályban, míg a 0-14 év közötti gyermekek száma hozzávetőlegesen 40%-kal csökkent.⁶⁵⁹ Az előregedés azonban nem oka, csak velejáró mutatója lehet azoknak az összefüggéseknek, amelyeket a legutóbbi népszámlálási adatok magyarázatára megfogalmaztak. Így mögöttes ok lehet, hogy a vallási közösségekkel a fiatalabb korosztályok *nem kívánnak* azonosulni, illetve ily módon a keresztény retorikával politizáló kormánykoalícióval szemben is állást foglaltak.⁶⁶⁰ A nem csak hazánkra jellemző vallásvesztés, a történelmi egyházaktól való távolodás és a kisebb egyházak körében látható létszámnövekedés együttesen vezethetnek oda, hogy ez a mutató végül nem lett hozzárendelve az egyházak társadalmi támogatottságának méréséhez. A népszámlálási adatok, az egyházbejegyzéshez szükséges küszöblétszámmal együtt tehát *nem bizonyulnak alkalmasnak* a

⁶⁵⁸ Balog Zoltán és Semjén Zsolt készült közös javaslattal az egyházak valós társadalmi támogatottsága kimutatására, figyelembe véve mind az 1%-ot, mind a népszámlálás vallási adatait. Lsd: Megbotlott az egyházakban a megszorítást tervező kormány http://hvg.hu/itthon/20120626_egyhaz_kormany_iskolak_vita (2016.05.24.)

⁶⁵⁹ Visszatekintő adatok 1.2. A népesség száma és megoszlása vallás és főbb korcsoport szerint http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_vallas (2016.05. 24.)

⁶⁶⁰ <http://www.egyhazestarsadalom.hu/a-szemhataron-innen/egyeb-irasok/mate-toth-andras-nagy-gabor-daniel-a-2011-es-nepszamlalas-vallasi-adatairol/> (2016.05.24.)

társadalmi támogatottság mérésére, míg az évenkénti aktivitást szorosan követő 1% – ha csak bizonyos korlátokkal is – kézenfekvő mutató lehetne.

4.3. Az egyházi fenntartók növekedése a szociális feladatellátásban

A támogatók számának alakulásán túl, az átvett *intézmények* vagy az azokban *ellátottak száma* is informatív adat lehet a társadalmi beágyazódásról. Ennek a mutatónak a fontossága egybeesik azzal a megállapítással, hogy a magyar társadalom az egyházak integrációs szerepét *nem a hitéleti tevékenységükben látja*, hanem az államtól átvállalt feladatok teljesítésében.⁶⁶¹

Miután az Lvtv. jogi alapot teremtett az egyházaknak a közfeladatvállalásra, annak részleteit az egyes ágazati szabályok fejtették ki. Így a Szoc. tv. rögzítette, hogy a törvényben meghatározott személyes gondoskodást nyújtó szociális ellátást a helyi önkormányzat többek között az egyházi jogi személlyel is biztosíthatja. A feladatellátás pluralizálódása *versenyhelyzetet* teremtett a civil szektor, a magánszektor és az egyházak között, és éles vitákhoz vezetett az intézmények működési feltételrendszeréről.⁶⁶² A Szoc. tv.-t 2002 végén módosították, így az egyházi szociális intézmények támogatása a helyi önkormányzattal kötött ellátási szerződéstől vált függővé. Ez a feladat finanszírozásában jelentett eltérést, mivel gyakorlatban a helyi ellátások költségeihez igazította a normatívát, amely így lehetett alacsonyabb is az Lvtv.-ben garantált országos átlagnál.⁶⁶³

Az erre vonatkozó adatokat azonban *óvatosan* kell kezelni akkor, amikor a jelenlegi intézményfenntartást az egyházi státusz elismerésével kötjük össze, mivel azok egyrészt az egyházak korábbi történelmi szerepvállalásából fakadnak, másrészt különösen a szociális ellátásban nem tükrözik a tényleges választást. Míg az oktatási intézmények egyházi fenntartása, az iskolaátadások kifejezetten a világnézeti iskolaválasztás jogával fonódtak egybe, addig szociális téren az ellátottak szempontjából érdektelen, hogy mely egyház tagjai visznek ételt a hajléktalanoknak vagy tartanak fenn nappali melegedőt.

A KSH adatai 2008-2013 között a szociális ellátás területén jelzik az egyházi fenntartók részarányának növekedését, a szektor egészére vetítve. A számok az állami,

---

⁶⁶¹ A Vatikáni Megállapodás eredményeit és hatásait elemző bizottság elemzése. 6.o. 2006

⁶⁶² Schanda (2012): i. m. 142. o.

⁶⁶³ Schanda (2012): i. m. 143. o.

települési önkormányzati, civil és egyházi szektor közötti átrendeződést jelzik, egyértelműen az egyházi fenntartók javára.⁶⁶⁴

	bölcsőde	családi napközi	szociális étkeztetés	házi segítségnyújtás
2008	--	--	1,5%	2%
2013	2%	10%	21%	46%

	nappali melegedő	népkonyha	nappali ellátást nyújtó intézmény szociális	tartós bentlakásos és átmeneti elhelyezést nyújtó
2008	7,7%	13%	4,5%	19%
2013	12,7%	17%	12%	26%

7.ábra, forrás: KSH, saját szerkesztés

Az egyházi fenntartók a leglátványosabb növekedést az ingatlant nem igénylő házi segítségnyújtásban és a szociális étkeztetésben érték el. Ugyanezt részletezi az az empirikus kutatás is, amelyben az intézményátadások (közoktatási és szociális) és a szociális alap-, illetve szakellátások egyházi működtetéséről vallottak polgármesterek.⁶⁶⁵ Jellemzően az intézményfüggetlen szociális ellátásokban vannak jelen az egyházak leginkább, főleg az idősgondozás terén.⁶⁶⁶

A rendelkezésre álló kutatások alapján az egyházak szociális szerepét alapvetően pozitívan, de korlátokkal érzékeli a magyar társadalom. A korlátok egyikét az jelenti, hogy az egyházi szociális intézmények működéséről, hatékonyságáról a társadalom nagy részének nincs empirikus tapasztalata, jó véleményük sztereotípiákból táplálkozik. A szociális feladatellátás a magyar társadalom szemében *hagyományosan egyházi* feladat, első helyen szerepel az egyházak közösségi tevékenységeiben.⁶⁶⁷ Még a hívők körében is általános az a vélekedés, hogy az egyház karitatív tevékenysége megelőzi az evangélium hirdetését, vagyis a hitéleti tevékenységet.⁶⁶⁸

⁶⁶⁴ Valentényi – Szilágyi Bernadett: Az egyházak közszolgáltatásokban játszott szerepe. In: A jogalkalmazás vitatott területei – vallásszabadság és egyházjog, 2015. 148-166. 155. o.

⁶⁶⁵ MTA-De Közszolgáltatási Kutatócsoport 2014-es kutatásának beszámolója. Idézi Valentényi: 163.o.

⁶⁶⁶ A humánszolgáltatások privatizációjával egyidőben zajlik ezek átadása a harmadik szektor szereplőinek, mutat rá Kramer. Lásd Kramer, Ralf M.: A Third Sector in the Third Millennium? International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. Vol. 11. No. 1. 2000

⁶⁶⁷ A Vatikáni megállapodás eredményeit és hatásait elemző bizottság jelentése, 2006. november, 14-15.o. <http://www.okm.gov.hu/letolt/egyhaz/vatikanijelentes06nov11.pdf> (2016. 05.26.)

⁶⁶⁸ Gömböcz Elvira: A gazdasági globalizáció főbb társadalmi hatásai és a keresztény egyházak felelőssége, Evangélikus Hittudományi Egyetem Doktori Iskola, Gyakorlati Teológia Tanszék, PhD-dolgozat, 270.o.

A megkérdezettek 38%-a támogatja az egyházak szociális szerepvállalását, míg a támogatók aránya az oktatás területén 30%, egyéb feladatellátásokban 25%. Az intézmények finanszírozását a válaszadók egynegyede kizárólag az egyház saját vagyonából képzei el, ami máshogy fogalmazva elutasítást jelent az állami költségvetés ilyen célú felhasználására. A társadalom mindössze 7%-a vélekedik úgy, hogy az egyházi szociális intézmények minden működési költségét az államnak kell fizetnie.⁶⁶⁹

A következő kérdés annak megválaszolása, hogy milyen pontokon képesek az egyházi fenntartók többet nyújtani a szolgáltatásokban, és ezzel hatékonyabban képviselni a társadalmi integrációt. Ennek egyik szegmense lehet az *önkéntesek bevonása* a feladatellátásba, amely jelentősen csökkentheti a működés költségeit, illetve alkalmas az értéktudattal párosult szociális felelősségvállalás átadására is.

Kiindulópontunk, hogy az állami és nem állami intézményekben kevés tapasztalat halmozódott fel ez idáig az önkéntesekkel való együttműködésről.⁶⁷⁰ A formális önkéntesség messze elmarad annak informális formájától, az összes önkéntes tevékenység mindössze 10,5%-a irányul szervezetekhez. Ezen az arányon belül viszont az államot nem a civil, hanem az egyházi szervezetek követik.⁶⁷¹ Az önkéntesek bevonása nagyban függ a szociális feladat típusától, mivel az intézményi szinten már magasabb szintű szabályozottságot, szakmai és adminisztrációs követelményeket is figyelembe kell venni.

Az egyházi intézmények vezetői az önkéntesség alatt a gyülekezeti tagok munkáját és a munkatársak túlóráját is értik.⁶⁷² Ezt támasztja alá az a kutatási eredmény is, miszerint az egyházi intézményekben alacsonyabb bérezéssel is képesek elvégezni ugyanazokat a feladatokat, mint az állami vagy önkormányzati közszolgáltatásokban.⁶⁷³ Az önkéntesek egyházi megszólítása és bevonása azonban *változó képet* mutat. A vallásukat heti rendszerességgel gyakorló és egyházuk közösségi életében rendszeresen szerepet vállaló fiatalok körében („egyháziasan vallásosak”) magasabb az önkéntességre való hajlandóság, mint a „maguk módján vallásosak” között.⁶⁷⁴ Összességében az intézményi szinten az egyházi

---

⁶⁶⁹ A Vatikáni megállapodás eredményeit és hatásait elemző bizottság jelentése

⁶⁷⁰ Kinyik Margit: Az intézményi önkéntesség a szociális és gyermekvédelmi közszolgáltatásokban. Civil Szemle 2011. 4. 59-82. 60.o.

⁶⁷¹ Czike Klára – Kuti Éva: Önkéntesség, jótékonyág, társadalmi integráció. Nonprofit Kutatások, Budapest 2006. 36. o.

⁶⁷² Kinyik: i.m. 63.o.

⁶⁷³ Lannert Judit: A közoktatás finanszírozásának lehetséges megoldásai. Társi-Tudok, Tudásmenedzsment és Oktatókutató Központ Zrt., 2010. 4.o.

⁶⁷⁴ Fényes Hajnalka – Kiss Gabriella: Az önkéntesség szociológiája. Kultúra és Közösség 2011. 1. 35-48. 46.o.

fenntartók nem mutatnak nagyobb együttműködést az önkéntesek fogadására, mint a nem egyházi intézmények.

Azonban az önkéntesség mutatóján túl érdemes figyelembe venni az olyan specifikumokat is, mint maguknak a szociális ellátásoknak a megszervezése és ezzel munkahelyek teremtése. Ezek jellemzésére empirikus kutatások lennének alkalmasak, de csak kevés áll rendelkezésre. Kistérségi kutatásokból ismert, hogy az egyházak aktívak a szociális ellátások megszervezésében, a *bővülő kínálatra* törekednek. Ezzel együtt jelentős foglalkoztatottságot is létrehoznak, amely ki nem mondott célja a „csúszásnak indult családok teljes ellehetetlenülésének megakadályozása”.⁶⁷⁵ A szociális ellátással rokon, gyermekvédelemhez tartozó nevelőszülői hálózatok megszervezése is hasonlóságokat mutat az idősgondozás, házi segítségnyújtás vagy szenvedélybeteg-ellátás területeivel. Az egyházi fenntartók a meglevő állami rendszer átvétele helyett több ízben *önerőből* építettek új nevelőszülői hálózatot,⁶⁷⁶ vagyis nem kész szolgáltatást vettek át, hanem újat hoztak létre. Továbbá van olyan település, ahol csak egyházi fenntartó gondoskodik a családok átmeneti elhelyezéséről vagy fogyatékosok bentlakásos intézményéről, ami azt példázza, hogy az „egyházak szolgáltatásnyújtó attitűdjében megfigyelhető a fogyasztói igények kielégítésére való törekvés”.⁶⁷⁷

Az egyházak kimutathatóan szívesen vállalnak fel olyan szolgáltatásokat, amelyek nyereségesek, valamint a gyakorlatban az olyan személyeket is megtalálják, akiknek nincs még szükségük segítségre, ugyanakkor a súlyosan rászorulókat, alacsony jövedelemmel rendelkezőket visszautasítják.⁶⁷⁸ Az egyházak az ellátások díjait tekintve kifejezetten generálják a versenyt, mivel olyan hozzáadott forrásokat tudnak becsatornázni, amelyre más szolgáltató nem képes (hívek adományai, adókedvezmények, kiegészítő normatíva).⁶⁷⁹ Tény, hogy a vallási közösségek fúziója figyelhető meg az addigi finanszírozási feltételek kedvezőtlen alakulásakor. A hajdúböszörményi Baptista Szeretet Misszió a Baptista Gyülekezetbe olvadt be,⁶⁸⁰ míg a Magyar Evangéliumi Testvérközösség vagy a Magyarországi Késői Eső Gyülekezet a Magyar Pünkösdi Egyházhoz csatlakozásban kerestek megoldást.⁶⁸¹

---

⁶⁷⁵ Virág Tünde: Közfoglalkoztatás és idősgondozás – szegénységre adott válaszok egy alföldi kisvárosban és tanyavilágban, Esély 2014/1. 45-63, 53.o.

⁶⁷⁶ Szurovecz Illés: Óriásléptekkel tarol az egyház a gyermekvédelemben. abcug.hu 2016.02.15. <http://abcug.hu/oriasleptekkel-tarol-az-egyhaz-gyerekvedelemben/> (2016.05.26.)

⁶⁷⁷ Valentényi: i. m. 165.o.

⁶⁷⁸ U.o.

⁶⁷⁹ U.o.

⁶⁸⁰ Valentényi: i. m. 162. o.

⁶⁸¹ D. Nagy: i. m. 33. o.

A lakosság véleménye szerint pusztán pénzügyi okai vannak az egyházi intézmények kezére adás mögött, azaz a város vezetése nem értékek alapján hozza meg ezeket a döntéseket.⁶⁸² Ehhez hasonlóan a lakossági igényeknek való megfelelés is kevésbé érzékelhető az átadások okai között.

A történelmi egyházak közfeladat-ellátásban részesedésének indokai között további ismert tényező a kormányzatra nehezedő politikai nyomás a többségi támogatást élvező felekezetek részéről.⁶⁸³ Visszatérően látjuk ezt artikulálódni a törvénytervezetek parlamenti vitájában⁶⁸⁴ vagy politikusok megnyilatkozásaiban.⁶⁸⁵

Akármelyik mutatót részletezzük is az egyházak társadalmi támogatottságával összefüggésben, ezek *együttese sem* indokolja azt, hogy a közfeladat-ellátásban ilyen mértékben részesedjenek egyházi fenntartók. *Funkcionálisan* ugyanis *nincs különbség* egyházi, állami és civil szolgáltatók között, és úgy tűnik, hogy az egyházak általánosságban nem képesek híveiket vagy szimpatizánsaikat a közösségi feladatok érdekében adományozásra vagy önkéntes tevékenységre bírni. Legalábbis nem jobban, mint a civil szervezetek. Viszont a jogalkotónak mindenképpen állást kell foglalnia arról, hogy mi alapján ad át közfeladatokat, hiszen kötelezi erre a már említett EJEH határozat.

Az egyházakról megállapítható a civil szervezetekkel szemben, hogy „*stabil szereplők a közfeladat-ellátók között*”,⁶⁸⁶ köszönhetően a Vatikáni Megállapodás és az egyházfinanszírozási törvény garanciáinak, a kiszámítható erőforrásoknak. Ez azonban arra enged következtetni, hogy az állam a közösségi feladatok felelőseként nem tesz mást, csak továbbítja, kiosztja azokat – elsősorban a történelmi egyházaknak. Így az állami újraelosztást konzerválódását látjuk, amely nem a társadalmi öngondoskodás irányába hat.⁶⁸⁷ Ezen túlmenően sértheti a szektorsemlegesség elvét, amely a szolgáltatóválasztás szabadságát és az egyenlő hozzáférhetőséget jelenti.

---

⁶⁸² Lévai Antal: Alternatív szolgáltatószervezési módok alkalmazása. (Hajdúböszörmény példáján) In: Városi kormányzás közepes városokban és várostérségekben (2012-15). OTKA K 101147. sz. kutatás. Dialóg Campus Kiadó 2013

⁶⁸³ Paczolay: i. m. 565. o.

⁶⁸⁴ Egyházi iskolákkal legalizálnák a szegregációt.

http://index.hu/belfold/2016/01/14/oktatas_egyhaz_roma_szegregacio_rendelettervezet_balog_zoltan/

⁶⁸⁵ Lázár János támogatja újabb iskolák egyházi fenntartásba adását.

<http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/lazar-janos-miniszter-tamogatja-ujabb-iskolak-egyhazi-fenntartasba-adasat> (2016. 05. 30.)

⁶⁸⁶ Valentényi: i. m. 165. o.

⁶⁸⁷

V. KARITATÍV SZERVEZETEK GYAKORLATA A LAKOSSÁGI ADOMÁNYGYŰJTÉSBEN ÉS AZ ÖNKÉNTESOK SZERVEZÉSÉBEN

1. Az empirikus kutatás témája és célja

A jogtörténet példái és a hatályos jogszabályok adta keretek részletezése után olyan hazai szervezetek működésének ismertetését tűztem ki célul, amelyek elsősorban karitatív tevékenységgel foglalkoznak. A szervezetek menedzsmentjével készített interjúk többet mondanak, mint a statisztika, alkalmasak annak kiegészítésére, ok-okozati összefüggések megértésére hétköznapi munkájuk megismerésében. Céлом olyan javaslatok megfogalmazása, amelyek a jogi környezet fejlesztését, az önkéntesek gördülékeny fogadását fogalmazzák meg, illetve ösztönzőleg hatnak a lakosság adományozó kedvére.

Az NGO-szervezetek tevékenységének megismerésére, mérésére, esetleg összehasonlítására sokféle megközelítés kínálkozik,⁶⁸⁸ közülük főleg az önkéntesség és a magánadományozás szempontjából vizsgáltam éves programjaikat, mivel meggyőződésem, hogy e két, a szimpatizánsok oldaláról érkező támogatási forma erősíti azok civil jellegét, társadalmi bázisát, és az állami forrásokon túlmutatóan jelenthet rejtett tartalékokat. Ezen felül a téma ily módon való leszűkítésére, mélyebb megismerésére ösztönzött az a feltételezés is, hogy a közérdekű önkéntes tevékenység 2011. évi szabályozása és az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetése óta az NGO-szervezetek ez irányú tapasztalatai rendszerezhetőek és értékelhetőek lesznek. Az önkéntesség tárgykörének középpontba helyezését nem utolsó sorban azért tartottam fontosnak, mert viszonylag kevés számú tudományos dolgozat jelenik meg itthon ebben a témában. Céлом volt megismerni az önkéntes tevékenység jelenlegi jellemzőit, szerepét, adminisztrációját, képzési lehetőségeit, nehézségeit. Ezzel párhuzamosan törekedtem feltárni a magánadományozás mutatóit, fejlődése tendenciáit, a magánadományozás lehetséges csatornáit.

---

⁶⁸⁸ A „Szervezetek fenntarthatósági mutatója” éves és országokénti felmérése monitoroz olyan szempontokat, amelyek tanulmányom kérdései között is megjelennek (jogi környezet, pénzügyi életképesség). A jelentés kifejezetten a politikai és gazdasági folyamatok civil szektorra gyakorolt hatását hivatott pontosítani, nemzetközi összehasonlításban. A szervezetek saját eredményességének kimutatására lásd még a módszertanról: Péntek Eszter – Dr. Sándor János – Tigyi Zoltánné dr. Máté Orsolya: A civil szervezetek részvételi lehetőségei az egészségügyi ellátásban. Egészségügyi Gazdasági Szemle 2009. 2.

2.A kutatás módszertana

A kézenfekvő módszer a kvalitatív interjúk készítése volt,⁶⁸⁹ amelyet kiegészített az önkéntességre, magánadományokra vonatkozó nyilvános statisztikai adatok elemzése, egymással való összehasonlítása. Ezek primer forrásai a megkérdezett szervezetek saját beszámolóí, a közhasznúsági mellékletei voltak.

Az interjúk felvételét 2014. május 22. és 2015. március 31. között végeztem. A vizsgált szervezetek kiválasztását azok társadalmi ismertségének mentén kezdtem meg, abból a hipotézisből kiindulva, hogy a legnagyobb, országos ismertségnek örvendő szervezetek egyben a legismertebb „célpontjai” is az önkéntes tevékenységre ajánlkozásnak és a magánadományozásnak, vagy más megfogalmazásban maguk is professzionalizálódtak a rendszeres médiamegjelenéseik által. A szelekció még így is szubjektívnek tűnhet, azonban kiindulópontként szolgált, hogy a 178/2013. (IV.4.) kormányrendelet rögzítette, mely segélyszervezetek jogosultak nemzeti katasztrófák idején közösségi adományok fogadására, elosztására, illetve a kormánnyal a veszélyhelyzet ideje alatti szoros együttműködésre⁶⁹⁰ – a Nemzeti Humanitárius Koordinációs Tanács szerződéses tagjaként.

Ily módon öt nagy segélyszervezet (Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület, Magyar Ökumenikus Segélyszervezet Egyesület, Baptista Szeretetszolgálat Alapítvány, Katolikus Karitasz, Magyar Vöröskereszt) kiválasztása indokolt volt, és mivel ezek majdnem mindegyike vallási jelleget is hordoz – vagy kifejezetten valamely egyházhhoz⁶⁹¹ köthető segélyszervezet –, ezért hozzájuk hasonló segélyszervezeteket kerestem meg (Szent Márton Caritas Alapítvány, Hit Gyülekezete Szeretetszolgálat (HISZ), Étel az életért Alapítvány, Haver Informális Zsidó Közhasznú Alapítvány). A fenti segélyszervezetek működésének „ellenpróbájaként” az Igazgyöngy Alapítvány vezetőjével készítettem interjút, amely nem kifejezetten karitatív tevékenységet végez, hanem halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek oktatásával és integrációjával foglalkozik. A szervezetek kiválasztásakor feltétel volt a minimum tíz éves magyarországi múlt is. A kiválasztott szervezetek többféle jogi formában működnek, a klasszikusan civil szervezeti (egyesület, alapítvány) formák mellett az egyházak szervezetei is

---

⁶⁸⁹ Majoros Pál: A kutatómódszertan alapjai. Perfekt Kiadó, Budapest 2004. 122.o.

⁶⁹⁰ Lásd 178/2013. (IV. 4.) Korm. rendeletet, amely nem nevesíti a Tanács „külsős” tagjait, vagyis a szerződő feleket, de a Civil Humanitárius Koordinációs Központ kvázi jogutódjának tekinthető, mivel a vörösiszap-katasztrófa után az Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatósággal megállapodást kötött öt civil szervezet annak tagja. Ezzel összhangban a 2011. évi CXXVIII. a katasztrófavédelemről szóló törvény 18.§ (2) pontja feltételként rögzíti, hogy csak a katasztrófavédelemmel szerződött önkéntes szervezetek működhetnek csak közre a védekezésben.

⁶⁹¹ Leginkább az „egyház” megjelölést használom annak ismertsége miatt, kivételt az egyházak jogi státuszának ismertetésekor teszek, követve a törvényben használt „vallási közösség” fogalmát.

részt vettek a kutatásban. Joggal felvetődő kérdés, hogy mind a szakirodalomban, mind a jogszabályokban külön kezelt civil szervezetek és a szélesebb palettát felvonultató NGO-szektor egyházi szervezetei hogyan kerülnek egyazon kutatásba? A válasz részben a kutatás céljában keresendő, miszerint olyan társadalmi szervezeteket kérdeztem, amelyek tapasztalatokat és működő *modelleket* mutatnak fel, emellett abból a feltételezésből indultam ki, hogy a pályázati források és a költségvetési támogatás feladatokhoz kötöttek, az adományozók pedig nem a szervezetek jogi formáját, hanem társadalomban végzett munkáját kívánják támogatni. A heterogén képet mutató szervezetek kiválasztása végül azzal is indokolható, hogy a szakirodalom bizonyos kérdésekben nem vizsgálja külön a „valódi” civil szervezeteket és az egyháziakat, hanem az őket együttesen felölelő NGO-szektorra koncentrál. Tipikusan olyan elméleti kérdések esetében, mint az állami beavatkozás módja, mértéke, az állam és a különböző társadalmi csoportok együttműködési formái, nem különülnek el élesen a klasszikus civil szervezetek az egyháziaktól.⁶⁹²

Az interjúalanyok felkeresése már egyértelművé tette, hogy a szervezetekre sok, egymástól eltérő szervezeti felépítés jellemző, így néhányuknál a kommunikációs igazgató, sajtóreferens, programigazgató, másutt a régióvezető volt kompetens a kérdések megválaszolásában, míg a kisebb szervezetek esetében ezek a feladatkörök egyetlen személyhez tartoztak. Az interjúkat kivétel nélkül hangfájlban rögzítettem. A gazdasági beszámolókkal kapcsolatos kérdéseimet minden esetben emailben tettem fel, mivel a szervezetek könyvelői nem álltak rendelkezésemre személyesen. A gazdasági beszámolók összevetésénél a legnagyobb nehézséget az jelentette, hogy ezeket eltérő formában tették hozzáférhetővé a szervezetek honlapján (közhasznúsági melléklet, egyszerűsített beszámoló, egyszerűsített beszámoló kivonata), illetve nem ugyanolyan részletességgel mutatták meg a bevételek fajtáit.

3.A kutatás szakaszai

A kutatás *előkészítő szakaszában* állítottam össze a kérdőívet, választottam ki és kértem fel a kutatásban részt vevő szervezeteket, illetve összegyűjtöttem azokat a jogszabályokat, amelyek az egyes szervezetek működésére témánk szempontjából vonatkoznak. A jogszabályi háttér

---

⁶⁹² Vértessy László: Az állami beavatkozás joga és hatékonysága. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest 2014

elemzésében az egyesület,⁶⁹³ az alapítvány, valamint a belső egyházi jogi személy jogállását, esetleges adó- és illetékmentességét, költségvetési támogatásban való részesülését, adománygyűjtésre való jogosultságát vizsgáltam.

A kutatás *elemző szakaszában* a szervezetek gazdasági beszámolóit, az 1%-os adófelajánlások bizonyos adatait, valamint az interjúk elemzését végeztem el. A kutatás *záró szakaszát* a javaslatok megfogalmazása jelenti, amelyben mind jogszabályi módosításokat, mind egyéb cselekvési programokat is rögzítettem.

4.A nonprofit elméletekről

Az elméleti alapok felvetésénél főként az állam–NGO-szervezetek–magánszemélyek hármas együttműködésének modelljeit keresem. A nonprofit modellek igen nagy változatosságot mutatnak mind országonként, mind az egyes történeti szakaszokban. A széles palettán azonban bizonyos elvek mentén szükséges csoportosítani ezeket, legfontosabb jellemzőik figyelembevételével.

A nonprofit elméletek első generációja a II. világháború után megszülető szektor⁶⁹⁴ pár évtizedes múltja alapján, az 1980 években kívánta meghatározni a nonprofit szektor létrejöttének mértékeit, az államhoz és más piaci szereplőkhöz viszonyított helyzetét, az általuk vállalt feladatok jellemzőit. Ezek mindegyike közgazdaságtani szempontból adott magyarázatot, szemben a 1990-es években megjelenő interdiszciplináris elméletekkel. E helyütt az amerikai gyökerű nonprofit elméletek, majd Kuti Éva által publikált redistribúciós elméletek, valamint az európai országok nonprofit szektorának áttekintésére szorítkozom.

Burton Weisbrod heterogenitás elmélete⁶⁹⁵ szerint az állam és a piac kudarcának tekinthető a nonprofit szervezetek felemelkedése, mivel azok nem képesek az egyedi igények kielégítésére, az átlag szavazópolgárból kiindulva hozzák létre a szolgáltatások skáláját. A

---

⁶⁹³ A korábban nemzetközi társadalmi szervezetként működő Magyar Vöröskereszt színesíthette volna a jogi formák palettáját, amely mára egyesületi formában működik.

⁶⁹⁴ Hall, Peter Dobkin: A Historical Overview of Philanthropy, Voluntary Associations, and Nonprofit Organizations in the United States, 1600-2000. In: The Nonprofit Sector: A Research Handbook - Second Edition (szerk.: Richard Steinberg – Walter W. Powell) Yale University Press, New Haven 2006 32-65. 32. o.

⁶⁹⁵ Weisbrod, Burton A.: Collective-Consumption Services of Individual-Consumption, Goods. Quarterly Journal of Economics 78. 1964

nonprofit szektor ezzel szemben alulról építkezve, mintegy a speciális szükségekre reagálva fogalmaz meg feladatokat, talál megoldásokat.⁶⁹⁶

Hansmann bizalomelmélete,⁶⁹⁷ avagy a szerződéses kapcsolatok kudarca, a profitszétosztás tilalmával függ össze, miszerint a lakosság nagyobb bizalommal tekint a civil szolgáltatókra, akik nem törekszenek a profit maximalizálására. Tipikusan ez ad magyarázatot a nonprofit formában működő szociális vagy oktatás-nevelési intézmények térnyerésére.⁶⁹⁸ Elméletében a nonprofitok azokon a területeken jelennek meg, ahol a profitorientált piaci szolgáltatásokról a vásárlók nem jutnak elégséges ellenőrzött információhoz, következésképp nem tudják ellenőrizni annak minőségét.⁶⁹⁹ Ezzel szemben a profitelosztás tilalma miatt a nonprofitok nem érdekeltek a szolgáltatás minőségromlásában és így a profit növelésében.

A fogyasztói kontroll elmélete újabb okot jelöl meg a nonprofit szervezetek létrejöttére. *Ben-Ner* megfigyelése szerint⁷⁰⁰ az öngazgatású szervezetek, klubok tagjai ellenőrzik a termelés, szolgáltatás menetét, minőségét, ellensúlyozva ezzel az esetleges tulajdonosi monopolhelyzetet.

Estelle James kínálati oldal elméletében⁷⁰¹ a nonprofit szereplők az állam versenytársainként értékelhetők, mivel maguk is közjavakat állítanak elő. Kapcsolatukat ennek ellenére munkamegosztás jellemzi, amelyben a nonprofit szolgáltatók olcsóbban és hatékonyabban képesek működni, részben az önkéntes munka bevonása miatt is.⁷⁰² Az állam a költségmegtakarításon túl ideológiai előnyhöz is jut, mivel az átengedett humán szolgáltatásokkal bizonyos társadalmi rétegek, csoportok támogatása nyerhető el (pl. egyházaké).

---

⁶⁹⁶ Weisbrod, Burton A.: Toward a Theory of the Voluntary Non-Profit Sector in a Three-Sector Economy. In: Rose-Ackermann, S. (szerk.). The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy. Oxford University Press, New York 1975, valamint Weisbrod, Burton A.: The Nonprofit Economy. Cambridge. Harvard University Press, 1988

⁶⁹⁷ Hansmann, Henry B.: The Role of the Nonprofit Enterprise. Yale Law Journal 89. 5. 1980. 835-898.

⁶⁹⁸ Nelson, R. R. – Krashinsky, M.: Public Control and Organization of Day Care for Young Children. Public Policy 22/1. 1973

⁶⁹⁹ Hansmann, Henry B.: Economics Theories of Nonprofit Organization. In: The Nonprofit Sector: A Research Handbook. (szerk.: Powell, W. W.) Yale University Press, New Haven 1987

⁷⁰⁰ Ben-Ner, A.: Non-Profit Organizations: Why Do They Exist in Market Economies? In: The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy. (szerk.: Rose-Ackerman, S.) Oxford University Press, Oxford. 1986, valamint Ben-Ner, A. – Hoomissen, von T.: Nonprofit organizations in the mixed economy. Annals of Public and Cooperative Economy. 4. 519-550.

⁷⁰¹ James, Estelle: How Nonprofits Grow: A Model. Journal of Policy Analysis and Management 2 1983

⁷⁰² James, Estelle – Rose-Ackerman, S.: The Nonprofit Enterprise in Market Economies. Harwood Academic Publishers, London 1986

A nonprofit elméletek újabb generációja immár nem a jóléti állam válságaként értelmezte a nonprofit szektor létét és lehetőségeit, hanem mintegy az állam újradefiniálásához kötődően.⁷⁰³ Lester *Salamon* interdependencia elmélete az állam és a nonprofit szektor között létrejött partneri viszony okait és területeit értelmezi, megállapítva, hogy a piac nem kielégítő működésére válaszul jött létre a nonprofit szektor.⁷⁰⁴ Ennek hiányosságaira a harmadik szereplő, az állam adott választ azzal, hogy a kollektív javak előállításában és finanszírozásában eredeti kormányzati feladatain túlmenően vállal szerepet. Az állam egészen pontosan e négy negatív tényező okán avatkozik be: ezek az alacsony hatékonyság, partikularizmus, paternalizmus, amatőrizmus.⁷⁰⁵

Kuti szerint a nonprofit szektor helyzetét hiba lenne csak a szolgáltatások oldaláról vizsgálni, ahogy erre azoknak a szervezeteknek a tevékenysége is felhívja a figyelmet, amelyek egyáltalán nem szolgáltatnak, csak segélyezéssel, azaz redisztribúcióval foglalkoznak.⁷⁰⁶ A nonprofit szektor ugyanis a jövedelemkülönbségekből fakadó esélyegyenlőség megteremtésére törekszik azzal, hogy közjavakat tesz elérhetővé. Megkerülhetetlen a redisztribúció kérdése, és a nonprofit szektor ez irányú vizsgálata. A mindenkori kormányoknak érdeke a végletes szegénység, az alulképzettség, a rossz egészségügyi ellátás veszélyeinek csökkentése – a kérdés a redisztribúció mértéke és módja.

Az Európai Unió modelljeit a *John Hopkins Egyetem* nemzetközi összehasonlító kutatásából ismerhetjük meg.⁷⁰⁷ A liberális/angolszász modell (Anglia, Írország) a jóléti állam kivonulásával jutott szerephez a szolgáltatások vákuumában. Az állam tulajdonképpen kiszerezte a szolgáltatásokat, s egyben támogatni kezdte a nonprofit szektort. A kezdeti támogatások csökkentésével és a törvényi szabályozással a nonprofit szektor „felnőtt a feladathoz”, nagyfokú önállóságra, professzionalizmusra, hatékony menedzselésre és a társadalom bizalmának megszerzésére vált képessé.

---

⁷⁰³ Bartal Anna Mária: Nonprofit elméletek, modellek, trendek. Századvég, Budapest 2005

⁷⁰⁴ Salamon, Lester: Partners in Public Service: The Scope and Theory of Government-Nonprofit Relations. In: Nonprofit Sector: A Research Handbook, New Haven: Yale University Press 1987. 102.o.

⁷⁰⁵ A történelmi fejlődés ismertetésével tesz kísérletet az USA és az európai kontinens két meghatározó állama, Anglia és Németország civil hagyományainak megértésére az alábbi esszékötet: Philanthropy, Patronage and Civil Society: Experiences from Germany, Great Britain and North America. (szerk.: Adam, Thomas) Indiana University Press, Bloomington 2004. Lásd még Salamon, Lester: The nonprofit sector and government. The American experience in theory and practice. In: The third sector. Comparative studies in nonprofit organizations. (szerk.: Anheier, H. K. – Seibel, W.) New York 1990. 219-240.

⁷⁰⁶ Kuti Éva: A nonprofit elméletek. Közgazdasági Szemle 1991. 1. 20. o.

⁷⁰⁷ L. Salamon-Anheier: The international classifications of nonprofit organizations: ICNPO-Revision 1, The John Hopkins University, Maryland 1996

A *szociáldemokrata/skandináv* jóléti modellben az állam a szolgáltatásoknak olyan széles skáláját nyújtja, hogy nem hagy helyet a nonprofit szektornak.⁷⁰⁸ Ennek ellenére jellemzi a társadalmat a nagyfokú önkéntesség és a magánadományozás, mint a szektor legjelentősebb bevételi forrása. A civilek csupán kiegészítő feladatokat látnak el.

A *korporatista/kontinentális* modellben (Hollandia, Franciaország, Németország, Ausztria) egyfajta szimbiózisban él az állam és a nonprofit szféra, az eltérő történeti fejlődés országoként is sajátos jelleget mutat. Bonyolult kapcsolatrendszerükben nehezen elválasztható egymástól a magán- és állami szektor, utóbbi közvetlen támogatásokkal és adókedvezményekkel segíti a nonprofitok működését, melynek legjelentősebb oka az erőteljes vallási és etnikai heterogenitás, valamint az ebből fakadó differenciált kereslet.⁷⁰⁹

A *közép-kelet-európai*, volt szocialista országok nonprofit szektorának leírását talán korai modellnek nevezni, jellemzőjük a kialakulóban levő jogszabályi háttér, az önkéntesség ad-hoc jellege, a tapasztalatlanság, valamint az állami szerepvállalás csekély mértéke és a múlt hagyományaival való kényszerű együttélés.

5.A magyarországi önkéntességre vonatkozó adatok

Kutatásom megértéséhez az önkéntesség hazai *statisztikai adatai*, a legfontosabb *indítékok* és az önkéntesek fogadó szervezetekre irányuló *választásának okai* jelentik a minimálisan közzétett háttérinformációt. Előbbre a KSH statisztikai adatai, utóbbira a magyar viszonyokat kezdetben egyedül vizsgáló Nonprofit Kutatócsoport korábbi elemzései,⁷¹⁰ illetve Bartal Anna Mária tanulmányai szolgálnak forrásként.

A KSH a nonprofit szektor három legfontosabb mutatójának jelöli meg a szervezetek számát, bevételeik nagyságát, valamint azok foglalkoztatási adatait. Utóbbi vizsgálata egyben rámutat az önkéntes tevékenység néhány jellemzőjére is. Ezeket összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a klasszikus civil szervezeteknél (egyesületek, magánalapítványok)

⁷⁰⁸ James, Estelle: The Private Provision of Public Services: A Comparison of Holland and Sweden. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper No. 60. 1982

⁷⁰⁹ James, Estelle: The Nonprofit Sector in Comparative Perspective. In: The Nonprofit Sector: A Research Handbook. (szerk.: Powell, W. W.) New Haven. Yale University Press. 1987

⁷¹⁰ A Nonprofit Kutatócsoport gondozásában jelent meg a hazai önkéntesség 1993., majd 2004.évi jellemzőit reprezentatív adatgyűjtéssel vizsgáló kutatás és annak elemzése gyorsjelentés, illetve könyv formában. A Bartal Anna Mária – Kmetty Zoltán szerzőpáros szűkebb kutatási szegmensben, a motivációk vizsgálatában közölt azóta frissebb kutatást. Lásd Bartal Anna Mária – Kmetty Zoltán: A magyar önkéntesek motivációinak vizsgálata és a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív (MÖMK) sztenderdizálásának eredményei. Budapest 2010, letöltve: 2015.05.05. <http://onkentes-heves.hu/sites/onkentes-heves.hu/files/M.%20%C3%96NK.%20MOT.%20Izsg%C3%A1lat.pdf>

igazolódik az „önkéntes szektor” elnevezés, mivel a nonprofit szektoron belül az önkéntes tevékenységek 94%-a itt jelenik meg,⁷¹¹ a teljes foglalkoztatáson belül 40%-os aránnyal. Az önkéntesek száma 2012-ben 504.000 főre tehető, ami 54 milliárd forint értéket, és majd 50 millió munkaórát képvisel.⁷¹² Ez a fajta támogatás a legalacsonyabb bevétellel (maximum 50.000 Ft-tal) rendelkező civil szervezetek körében jelentette a legnagyobb segítséget: annak értéke meghaladta ugyanis a szervezetek bevételeinek 21-szeresét. A növekvő bevétel az önkéntes munka csökkenését is jelenti, mivel a bevételeik szempontjából következő kategóriába eső csoportban⁷¹³ már „csak” 2-szerese volt az önkéntes munkával képviselt érték a bevételhez viszonyítva.⁷¹⁴

További érdekes adat, hogy mely működési feladatoknál jelennek meg az önkéntesek. Legnagyobb arányban a szakmai programok lebonyolításában vesznek részt (30%), amit a menedzsment ellátása követ (28,7%). Az önkéntes tevékenységek között a pályázatírás (19,5%), majd a szervezet jogi végzettségű tagjainak ingyenes jogi tanácsadása következik.⁷¹⁵ Utóbbi két feladatkör ilyen betöltése tipikusan a főállású jogi, gazdasági munkatársak hiányáról árulkodik.

Az önkéntesek motiváltságára, toborzására, szervezésére vonatkozó kutatások igen kis számban és ritkán jelennek meg,⁷¹⁶ forrásként a civil szervezeteket segítő – az Önkéntes Központ Alapítvány vagy a Nemzeti Civil Alapprogram támogatásával megjelenő – kiadványok szolgálhatnak,⁷¹⁷ s ezen felül maguk a civil szervezetek elméleti és módszertani segédanyagaiból indulhatunk ki.

A Czike Klára, Kuti Éva által jegyzett felmérés a támogatások négy fajtáját – pénzbeli, természetbeli, önkéntes tevékenység, véradás – különböztette meg, és vizsgálta együttesen.

---

⁷¹¹ A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, 2011, Statisztikai Tükör 2012. 104. 3. o., továbbá: A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői 2012-ben, Statisztikai Tükör 2013. 119. 7. ábra

⁷¹² A Bartal által publikált és a KSH által mért önkéntességi adatok nagy mértékben eltérnek, a jelentős létszámcsökkenés több éves folyamatára már Bartal is felhívta a figyelmet. Bartal szerint ugyanis 2008-ban 900.000 fő végzett formális önkéntes tevékenységet.

⁷¹³ A bevétel nagysága 51.000-500.000 Ft közötti.

⁷¹⁴ Statisztikai Tükör 2013. 119. 5. ábra

⁷¹⁵ A nonprofit szervezetek humán erőforrása, Statisztikai Tükör 2013. 79. 10. ábra

⁷¹⁶ Czike Klára – Kuti Éva: Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek. Gyorsjelentés a 2004-es felmérés eredményeiről. Nonprofit Kutatócsoport Egyesület, Budapest 2005

⁷¹⁷ Lásd az ÖKA gondozásában megjelent Sikeres önkéntes programok a gyakorlatban c. kiadványt. Budapest 2005

<i>támogatási forma</i> ⁷¹⁸	<i>fő</i>	<i>arány</i>
Pénztámogatást nyújtott	5 719 756	65,2%
Természetbeni támogatást nyújtott	4 145 910	47,3%
Önkéntes tevékenységet végzett	3 474 731	39,6%
Vért adott	692 089	7,9%

8. ábra, forrás: Czike – Kuti: i.m.

Az önkéntesek száma egyértelműen nőtt 1993 óta, az a lakosság 40%-ára tehető, a 14 év feletti lakosság jelentős részének bekapcsolódásával. Az önkéntesek jellemzően havi rendszerességgel segítettek a lakóhelyükön, hivatali ügyintézésben, illetve egészségügyi, oktatási, művelődési intézmény számára.⁷¹⁹ Kedvezményezettjeik elsősorban a rokoni és baráti körön túli ismerősök voltak (26%),⁷²⁰ a szervezeteknek (egyház, civil szervezetek, önkormányzati óvoda, iskola) nyújtott segítség 10%-os arányban jelent meg. A szervezetek körében leginkább az egyházi szervezeteknek juttattak időadományt (4%), bár ez az 1993. évi kutatás adataihoz képest már jelentősen csökkent a sporthoz és pihenéshez kötődő önkéntes munkavégzés javára. Előremutató megállapítás lehet, hogy a középiskolás önkéntesek nagyobb számban kapcsolódtak egyházi és környezetvédelmi célokhoz, mint a felnőttek. E tanulmány szempontjából fontos kiemelni azt a korábbi megállapítást is, hogy a gyermekek, fogyatékkal élők, idősek iránti felelősségérzet jóval magasabb, mint a romák, szenvedélybetegek támogatása. A válaszadóknak összesen 8%-a adott vért a kutatás évében, és a véradók 78%-a egyben önkéntes tevékenységet is végzett.

Az önkéntessé válásban a személyes kapcsolatoknak meghatározó szerepét mutatták ki,⁷²¹ kiemelkedett az egyházi kötődés és a civil szervezeti tagság, valamint az 1%-ról rendelkezés, mint a támogatás intenzitását meghatározó tényező.⁷²² Motiváló erőként elsősorban a szolidaritást, a családi hagyományokat jelölték meg,⁷²³ a kapcsolatépítés, közösséghez tartozás kisebb mértékben szerepelt. A vallási, illetve a szociális-egészségügyi

⁷¹⁸ Jóllehet a kutatás 2004-ben zajlott, azóta ilyen körű adatfelvétel nem készült, leszámítva a szintén hivatkozott 2006.évi önkéntességi jelentést. A kutatás felidézését ezen felül indokolja, hogy annak több megállapítása (pl. a támogatási preferenciák, a támogatók társadalmi-demográfiai összetétele) nem változtak számottevően 1993 óta.

⁷¹⁹ Czike – Kuti: i. m. 11. tábla

⁷²⁰ U.o. 12. tábla

⁷²¹ Czike – Kuti: i. m.

⁷²² Czike – Kuti: i. m. 20. tábla

⁷²³ Dorner László: Az önkéntesség pszichológiai vonatkozásainak szakirodalmi áttekintése. Magyar Pszichológiai Szemle 2013. 68. 2. 337. o.

területek önkénteseinek körében a legmagasabb az értékorientáltság, mint vezető motiváció.⁷²⁴ Informálódni a televízión, rádión keresztül szoktak (74%), de más médiumoknak is volt szerepe (napilap, folyóirat 43%), míg a családi kapcsolatokban a válaszadók egyharmadát, a közvetlen adománygyűjtésekben egynegyedét, egyházi rendezvényeken 16%-át sikerült elérni. Egyértelműen kimutatható volt a jótékonykodásra számító szervezetek szaporodása, és az adománygyűjtési technikák kiszélesedése is.

6.A kutatásban szereplő civil szervezetek jogi formái

A kutatásban megkérdezett szervezetek jogi formái változatos képet mutatnak, és ahogy azt már korábban leszögeztem, nem csak a szűk értelemben vett civil szektort képviselik. Az idevágó törvényi meghatározásokat a Ptk., az ún. civil törvény és az egyházi törvény vonatkozó paragrafusai rögzítik, kezdve az Alaptörvényben deklarált egyesülési joggal.

A „mindenkinek joga van szervezeteket létrehozni, és joga van szervezetekhez csatlakozni”⁷²⁵ alkotmányos szakaszra hivatkozik a 2011-ben megalkotott civil törvény: „Az egyesülési jog mindenkit megillető alapvető szabadságjog, amelynek alapján mindenkinek joga van ahhoz, hogy másokkal szervezeteket, illetve közösségeket hozzon létre vagy azokhoz csatlakozzon. (...) Az egyesülési jog gyakorlása nem sértheti az Alaptörvény C) cikk (2) bekezdését, nem valósíthat meg bűncselekményt vagy bűncselekmény elkövetésére való felhívást, valamint nem járhat mások jogainak és szabadságának sérelmével.” (Ectv. 3§ 3. bek.) A törvény hatálya kiterjed a Ptk. szerinti egyesületre, alapítványra és közhasznú szervezetekre. A törvény a civil szervezet megnevezés alatt három formációt sorol fel: a *civil társaságot*, amely nem jogi személy, az *egyesületet*, a párt, a szakszervezet és a kölcsönös biztosító egyesület kivételével, valamint az *alapítványt*, a köz- és pártalapítvány kivételével.

Az alábbi táblázat összesíti a kutatásban résztvevő szervezetek jogi formáját és egyházi kötődését.

---

⁷²⁴ Bartal Anna Mária – Kmetty Zoltán: A magyar önkéntesek motivációi – a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív sztenderdizálásának eredményei alapján. Civil Szemle 2011. 4. 25. o.

⁷²⁵ Magyarország Alaptörvénye VIII. cikk (2)

szervezet neve	alapítás éve	jogi forma	alapító	képviselő, felügyeleti szerv
Magyar Vöröskereszt	1882	egyesület		
Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület	1989	egyesület		Kozma Imre atya
Katolikus Karitás	1991	belső egyházi jogi személy		
Karítást Támogató Alapítvány	1991	alapítvány	Katolikus Karitasz	
Magyar Ökumenikus Segélyszervezet	1991	egyesület	Magyarországi Evangélikus Egyház, Magyarországi Református Egyház, Magyarországi Unitárius Egyház, Üdvhadsereg	
szervezet neve	alapítás éve	jogi forma	alapító	képviselő, felügyeleti szerv
HISZ	1994	belső egyházi jogi személy	Hit Gyülekezete	Hit Gyülekezete
Baptista Szeretetszolgálat Alapítvány	1996	alapítvány	Magyarországi Baptista Egyház	Magyarországi Baptista Egyház
Ételt az életért Alapítvány	1999	alapítvány		Magyarországi Krisna-tudatú Hívók Közössége
Igazgyöngy Alapítvány	1999	alapítvány	L. Ritók Nóra	
Szent Márton Caritas Alapítvány	2000	alapítvány		
Haver Informális Zsidó Közhasznú Alapítvány	2002	alapítvány	Schweitzer József főrabbi	Schweitzer József főrabbi

9. ábra, forrás: a szervezetek honlapjai, saját szerkesztés

Az egyesület fogalmát a jogalkotó a Ptk-ban így határozta meg: „az egyesület a tagok közös, tartós, alapszabályban meghatározott céljának folyamatos megvalósítására létesített, nyilvántartott tagsággal rendelkező jogi személy. Egyesület nem alapítható gazdasági tevékenység céljára. Az egyesület az egyesületi cél megvalósításával közvetlenül összefüggő gazdasági tevékenység végzésére jogosult.”⁷²⁶

A Ptk. szerint az alapítvány az alapító által az alapító okiratban meghatározott tartós cél folyamatos megvalósítására létrehozott jogi személy. Az alapító az alapító okiratban meghatározza az alapítványnak juttatott vagyont és az alapítvány szervezetét. Tevékenységének korlátot szab – ahogy azt az egyesület esetében is láttuk –, hogy nem alapítható gazdasági tevékenység folytatására, valamint csak az alapítványi cél megvalósításával közvetlenül összefüggő gazdasági tevékenység végzésére jogosult.⁷²⁷

A kutatásban a fentiekén túlmenően szerepeltek belső egyházi jogi személyek (HISZ, Katolikus Karitasz) is. A „2013. évi CXXXIII. törvénnyel jelentősen módosított és

⁷²⁶ 2013. évi V. törvény 3:63. § (1-3)

⁷²⁷ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 3:378. §, 3:379. § (1,)(2)

kiegészített Ehtv. egybekapcsolva, tehát együtt határozza meg”⁷²⁸ a vallási közösségekre vonatkozó szabályokat: „A bevett egyház belső szabálya szerint jogi személyiséggel rendelkező egysége, szervezete vagy intézménye jogi személy”, amely a bevett egyházzal azonos szabályozás alá esik. „A belső egyházi jogi személyt a miniszter a bevett egyház egészének vagy legfőbb szervének képviselője kérelmére veszi nyilvántartásba.”⁷²⁹ A vallási közösség a polgári jogviszonyokban korlátozás nélkül részt vehet, ennek keretében jogosult gazdasági társaságot és civil szervezetet létrehozni, azokban részt venni. Nem minősül belső egyházi jogi személynek az általa alapított gazdasági társaság, alapítvány, egyesület,⁷³⁰ amelyek azonban a gyakorlatban szorosan együttműködnek a létesítő egyházzal, pl. a Baptista Szeretetszolgálat esetében.

7.A kutatásban szereplő civil szervezetek gazdálkodásának szabályozása

A jogi formák feltérképezésén túl szükséges áttekinteni a kutatás egyes kérdéseivel összefüggő jogszabályi szakaszokat is, ilyenek a költségvetésből való részesedés módjai, ezek felhasználásával kapcsolatos rendelkezések, mivel ezek a vizsgált szervezetek pénzügyi helyzetével, bevételi forrásaival szorosan összefüggenek.

A törvény tételesen felsorolja a civil szervezetek lehetséges bevételi forrásait. Elsőként nevezi meg egyesület esetében a *tagdíjat*, alapítvány esetében az alapítótól kapott, és az alapító által rendelkezésre bocsátott *vagyont*. Bevételi forrás lehet a *gazdasági-vállalkozási* tevékenységből származó bevétel, amit a költségvetésből való részesedés aletei követnek. A *költségvetési támogatás* definícióját és annak formáit már a törvény értelmező rendelkezései tartalmazzák.⁷³¹ Eszerint költségvetési támogatás az államháztartás alrendszerei terhére nyújtott pénzbeli vagy nem pénzbeli juttatás, amelyet a támogató nem elsősorban ellenszolgáltatás ellenében, de konkrét program megvalósítása vagy meghatározott időszakban a támogatott szervezet működtetése érdekében nyújt. Ezek felsorolásszerűen a következők lehetnek:

- a) pályázat útján, valamint egyedi döntéssel kapott költségvetési támogatás,
- b) az Európai Unió strukturális alapjaiból, illetve a Kohéziós Alapból származó, a költségvetésből juttatott támogatás,

⁷²⁸ Ádám Antal: *Bölcseletek, vallások, jogi alapértékek*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2015. 373., 375.o.

⁷²⁹ 2011. évi CCVI. törvény 12. § (1), (2) 16. § (2)

⁷³⁰ 2011. évi CCVI. törvény 12. § (3)

⁷³¹ 2011. évi CLXXV törvény 2. § 15.

c) az Európai Unió költségvetéséből vagy más államtól, nemzetközi szervezettől származó támogatás,

d) a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerint felajánlott összege, amely az ún. 1%-os adófelajánlást is magában foglalja.

A következő bevételi forrás az államháztartás alrendszeréből *közzolgáltatási szerződés* ellenértékeként szerzett bevétel,⁷³² amely azonos a költségvetési támogatás speciális esetével, szintén az értelmező rendelkezésekben megadott, a *feladatfinanszírozást szolgáló költségvetési támogatással*, amely közfeladat államháztartáson kívüli szervezet által történő ellátását, valamint e feladat ellátásához közvetlenül kapcsolódó, arányos működési költségeket finanszírozó költségvetési támogatást jelenti.⁷³³

A törvény nem utolsó sorban nevezi meg az *adományt* mint lehetséges bevételt, amely a civil szervezetnek – létesítő okiratban rögzített céljaira – ellenszolgáltatás nélkül juttatott vagyon, áru, illetve nyújtott szolgáltatás.⁷³⁴ A jogszabály külön nevesíti a *tartós adományozás* fogalmát,⁷³⁵ amely a civil szervezet és az adományozó által írásban kötött szerződés alapján nyújtott csakis pénzbeli támogatás lehet. Ilyenkor az adományozó gazdálkodó szervezet arra vállal kötelezettséget, hogy az adományt a szerződéskötés évében és az azt követő legalább három évben, évente legalább egy alkalommal ellenszolgáltatás nélkül adja. Az *adománygyűjtés*⁷³⁶ az a forrásteremtési tevékenység, amelyet az adományozott, illetve az általa meghatalmazottak, alapcéljának, illetve közhasznú céljának elérése érdekében folytatnak, lehetséges csatornáit csak példálózva említi a törvény (gyűjtőláda, internetes, telefonomos adománygyűjtő számok).⁷³⁷ További bevételi forrás lehet a *befektetési* tevékenységből származó bevétel, valamint a máshova nem sorolható, ún. *egyéb* bevétel.

A törvény egyes rendelkezései azt a jogalkotói szándékot is tükrözik, hogy a civil szervezetek valóban civil és ne elsősorban gazdasági tevékenység folytatására, profitszerzésre létesüljenek. A rendszerváltást követő civil-boom, a szaporodó civil szervezetek száma és változatos tevékenysége nem csak a hirtelen jött szabadságról szólt, nagy számmal voltak az adókedvezményekkel visszaélő szervezetek is. A korábbi „liberális adókedvezményi szabályozást felváltotta egy fiskális szemléletű adójogi rendszer”⁷³⁸, anélkül, hogy

⁷³² 2011. évi CLXXV törvény 2. § 19. (1)

⁷³³ 2011. évi CLXXV törvény 2. § 8.

⁷³⁴ 2011. évi CLXXV törvény 2. § 1.

⁷³⁵ 2011. évi CLXXV törvény 2. § 27.

⁷³⁶ 305/2011. (XII.30.) Korm. rendelet

⁷³⁷ 350/2011. (XII.30.) Korm. rendelet 10-11. §

⁷³⁸ Bíró Endre: A civil nonprofit szektor jogi környezete, Civil Szemle 2009. 6. 22.o.

különbséget tett volna az adókedvezményekkel élő és visszaélő szervezetek között.⁷³⁹ A KSH civil adataiban egyértelműen nyomon követhető ennek következtében a civil szervezetek számának csökkenése.

A hatályos civil törvény ehhez hasonlóan igyekszik megregulálni és szűrni a nonprofit szervezetek körét: bevezeti az „elsődlegesen gazdasági-vállalkozási tevékenységű szervezet”⁷⁴⁰ fogalmát, amely szerint, ha a szervezet gazdasági-vállalkozási tevékenységéből származó bevétel eléri vagy meghaladja a szervezet éves bevételének 60%-át, akkor az adóhatóság törvényességi eljárást kezdeményez ellene.⁷⁴¹ Ilyen tevékenységre nem alapítható civil szervezet, ez kizárólag kiegészítő tevékenység lehet a létesítő okiratban megfogalmazott célok előmozdításában. A befektetési tevékenységet is be kell számítani ennek megállapításánál, mivel az is gazdasági-vállalkozási tevékenységnek minősül. A jogalkotó a színlelt gazdasági szervezeteket célozza meg ezzel a jogos megszorítással.

A civil szervezet vezető tisztségviselőjére vonatkozó felelősségi és összeférhetetlenségi szabályok szintén azt szolgálják, hogy a közpénzekkel is gazdálkodó szervezetek a gazdasági szervezetekhez hasonló felelősséggel vegyenek részt a gazdasági életben is. A jogszabály tiltja a vezető tisztségviselő és hozzátartozói részére adott cél szerinti juttatást, valamint kötelező vagyonynyilatkozatot ír elő számára, ha a szervezet jelentős költségvetési támogatásban részesül.⁷⁴² A jogalkotó kiterjesztette a Csődtörvény és a Felszámolási törvény hatályát a civil szervezetekre is.⁷⁴³ A civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról egyidejűleg megalkotott törvény⁷⁴⁴ a Civil Információs Portál⁷⁴⁵ mellett a nyilvánosság és közhitelesség elvét szolgálva teszi közzé a civil szervezetek legfőbb adatait.

Szigorodtak a költségvetési támogatásra jogosultság feltételei azzal is, hogy az OBH-nál letétbe kell helyezni a közhasznú szervezetek beszámolóit mellett a közhasznúsági tevékenységeikről részletes ún. közhasznúsági mellékletet, illetve a tevékenységük fenntartását, fejlesztését célzó támogatások felhasználásáról szóló kiegészítő mellékletet is, főbb tevékenységeikkel, programjaikkal. A 2014. évi adományok után járó normatív kiegészítésen alapuló 5%-os támogatás civil szervezetek részére is azt a célt szolgálta az eddig felsorolt jogszabályi változásokhoz hasonlóan, hogy a civil szektor még civilebb legyen,

---

⁷³⁹ Pánovics Attila: A Nemzeti Civil Alapprogram működésének tapasztalata. Jura 2006. 1. 99.o.

⁷⁴⁰ 2. § 7.

⁷⁴¹ 23. §

⁷⁴² 53. § (8)

⁷⁴³ 9-10. §

⁷⁴⁴ 2011. évi CLXXXI. törvény a civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról (Nytv.)

⁷⁴⁵ 14. §

preferálják a potenciális adományozók megszólítását, és elsődlegesen ne gazdasági tevékenységet folytassanak.

8. Az egyházi szervezetekre vonatkozó szabályok

A civilek bevételei után szükséges áttekinteni az egyházi jogi személy lehetséges bevételi forrásait is, amelyeket az egyházi törvény több különböző bekezdésben tartalmaz. Elsőként le kell szögezzük, hogy a jogalkotó megkülönbözteti a vallási közösség gyűjtőfogalmán belül a bevett egyházat és annak belső egyházi jogi személyét a vallási tevékenységet végző szervezetektől, a bevételek fajtái nem vonatkoznak mindkét formációra. E szerint a vallási közösségek bevételei elsősorban természetes *adományok* és *egyéb* hozzájárulások, amelyek gyűjtésének jogát is kimondja a törvény.⁷⁴⁶ A vallási közösségek minden formája jogosult bevételei hasznaira is. A jogszabály azonban megkülönbözteti az egyházi jogi személyt más vallási közösségtől, amikor kimondja, hogy az egyházi jogi személy vagy intézménye útján ellátott tevékenysége finanszírozására az állami, önkormányzati intézményekkel azonos mértékű támogatásra jogosult.⁷⁴⁷ E törvény alkalmazásába csak az egyházi jogi személyt, azaz a bevett egyházat illeti meg, hogy céljai megvalósítása érdekében gazdasági-vállalkozási tevékenységet végezzen.⁷⁴⁸ A vallási közösségek másik formája, a vallási tevékenységet végző szervezet ugyanis tulajdonképpen egyesület, amelyre az egyesületekre vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.

A vallási közösségek *külön ágazati jogszabályok* alapján az államháztartás alrendszeréből, európai uniós forrásokból vagy nemzetközi megállapodás alapján finanszírozott programokból származó, pályázati úton vagy pályázati rendszeren kívül, egyedi döntés alapján támogatásban részesülhetnek.

A törvény hitéleti célú bevételnek minősíti a *személyi jövedelemadó* meghatározott részének felajánlását bevett egyház számára és annak költségvetési kiegészítését, valamint az annak esetleg helyébe lépő juttatást, és az ingatlanjáradékot.⁷⁴⁹

Hasonlítsuk össze végezetül, hogy mennyiben „több” bevételre jogosultak a vallási közösségek, hiszen ez neuralgikus és visszatérő hivatkozási pontja a „civilek kontra állam” vitának. Először is le kell szögezzük, hogy az egyházak a már említettek szerint alapíthatnak egyesületet vagy alapítványt, s az általuk létrehozott civil szervezeteken keresztül is részt

⁷⁴⁶ 2011. évi CCVI. törvény 19/A. § (2)

⁷⁴⁷ 2011. évi CCVI. törvény 20. § (1)

⁷⁴⁸ 2011. évi CCVI. törvény 22. § (1)

⁷⁴⁹ 2011. évi CCVI. törvény 23. § (1)

vesznek a civil szféra társadalmi tevékenységeiben, élve mindazzal a bevételi lehetőséggel, amelyeket a civilek bevételeinél taglaltunk. Az egyházak nem folytathatnak befektetési tevékenységet, éppen így nem szedhetnek tagdíjat sem. A civilekkel megegyezően gyűjthetnek adományt – adózási szabályaik nyilvánvalóan eltérnek –, vagy folytathatnak gazdasági-vállalkozási tevékenységet. Értékhordozó és közösségteremtő szereplőként a közhasznúság vizsgálata nem merül fel esetükben. Bevételeik skálája nem mutat jelentős eltérést a civilszervezések forrásaihoz képest. Ettől függetlenül társadalmi súlyuk és szerepvállalásuk előnyösebb helyzetet teremthet számukra az állami feladatok szerződéses átvállalása terén.

9. Milyen irányú az állami beavatkozás?

A civil törvény megszületését számos vita, egyeztetés és ezeket összefoglaló tanulmány előzte meg, rámutatva az állami szabályozás korlátaira, mikéntjére és azok lehetséges következményeire. Utóbbi, vagyis az újonnan bevezetett jogi mechanizmusok hatása, kevesek által vizsgált, friss kutatási terület.⁷⁵⁰ Nem véletlenül, hiszen az átfogó jogi szabályozás igénye is a rendszerváltozással egyidős, az azt követő évek civil-boomja világított rá az elégtelen és korszerűtlen szabályozásra.⁷⁵¹

Leszögezhetjük, hogy a civil szférát jogszabályi eszközökkel korlátozni, csak a lehető legkisebb mértékben szabad, hiszen természetét és funkcióját tekintve az állam ellensúlyát jelenti.⁷⁵² Véleményem szerint ennek figyelembe vételével született meg a civil szektor hatályos szabályozása, amely nem a korlátozás, hanem a gazdasági, társadalmi változásoknak megfelelő korszerű szabályozás irányába mutat. A fentebb felsorolt szigorítások a valós civil tevékenységet végzők érdekeit szolgálják, ahogyan azt a közhasznúság megszerzése terén is megfigyelhetjük. Két lezárt gazdálkodási év után lehetséges a minősítés megszerzése a közhasznúsági-melléklet csatolásával, amelynek kifejezetten a „megfelelő társadalmi támogatottságról” kell tanúskodnia a törvényben megadott három lehetséges mód egyikén. Ilyenek a minimum tíz önkéntes segítő tevékenysége, az 1%-os adófelajánlások törvényben meghatározott mértéke, és a közhasznú tevékenységre fordított költségek nagysága.⁷⁵³ A

---

⁷⁵⁰ Az USA-ban is csak 1992-ben alakult meg az International Center for Non-profit Law.

⁷⁵¹ Bullain Nilda: Átfogó jogi reformkoncepció: lépések egy értékalapú civil jövőkép felé, Civil Szemle 2005.1. 8. o.

⁷⁵² Sáriné dr. Simkó Ágnes: Az állam beavatkozási lehetőségei és korlátai a civil szervezetek tevékenységi körébe. In: EU-Tanulmányok VI. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest 2006. 907. o.

⁷⁵³ 2011. évi CLXXV törvény 32. § (5)

társadalmi támogatottsághoz hasonlóan a „megfelelő erőforrások” meglétét mutatja az egymillió forint feletti éves átlagos bevétel, a pozitív adózott eredmény és a személyi kiadások aránya.⁷⁵⁴ Ezek a szabályok a szervezeteket az adott társadalom irányába mozdítják el. A KSH adatai szerint a korábban is közhasznú tevékenységet folytató szervezeteknek nem okozott gondot a minősítés újbóli megszerzése, amennyiben nem változott számottevően a közhasznú szervezetek aránya. 2011-ben a nonprofit szektorban 51% volt a közhasznú és 5% a kiemelten közhasznú státusszal rendelkező szervezetek aránya, ugyanez a mutató a 2013. évben már a törvényi változás következtében egy fokozatban minősítette közhasznúvá a szervezetek 55%-át.⁷⁵⁵

A jogszabályi változások értelmezhetőek a nonprofit szektor bővítéseként is, amelynek alátámasztására elég a korábban nem létező civil társasági formációra gondolni, a közalapítványok létrehozásának eltörlésére, vagy a kiemelten közhasznú, állami privilégiumot sejtető minősítés megszüntetésére. Utóbbival nyilvánvalóan bővült a nonprofit szervezetek által ellátható tevékenységek köre.

10.A kutatás kérdéscsoportjai

A mélyinterjú kérdései félig struktúrált kérdések voltak az egyes témakörökhöz kapcsolódóan, azokat a beszélgetés zavartalansága miatt nem mindig azonos sorrendben tettem fel. Három témakört ölelt fel a kutatásnak ez a szakasza.

1. Az önkéntes munka szervezése a gyakorlatban
2. Jogi szabályozások szerepe, hatása az önkéntes munka tervezésekor
3. Menedzsment, pénzügyi menedzsment, magánadományok szerepe

10.1. Az önkéntes munka szervezése a gyakorlatban

Milyen tendenciák jellemzik az önkéntes tevékenység felajánlását? Van-e nyilvántartásuk az önkéntesek számáról, elérhetőségéről, szakmai tudásáról, egyéb demográfiai adatairól? Megjelenik-e a könyvelésükben az önkéntesek által hozzáadott érték? Hogyan szólítják meg a potenciális önkénteseket, és hogyan tartják meg a régieket? Van-e külön önkéntesmenedzsmentjük? A közösségi szolgálat gyakorlata milyen tapasztalatokat mutat?

---

⁷⁵⁴ 2011. évi CLXXV törvény 32. § (4)

⁷⁵⁵ A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői, Statisztikai Tükör 2013. 119., 2014. 142

A megkérdezett szervezetek mindegyike kiemelte ugyan az önkéntesség jelentőségét, de különbségek mutatkoztak az önkéntesek szervezése, oktatása, nyilvántartása terén. Eltérő tapasztalataik hasznosak lehetnek a „tesztüzem”-ben levő közösségi szolgálatban vagy az aktív korú önkéntesek megszólításakor.

10.1.1. Az önkéntes munka könyvelése, adminisztrációja és adatbázisa

A szervezetek általában nem tartják nyilván könyvelésükben az önkéntesek által elvégzett munkát mint hozzáadott értéket, mivel az így elvégzett tevékenységet a tevékenység jellegének megfelelően számszerűsíteni kellene az adott szakmában megkereshető munkabér alapján, ami óriási adminisztratív terhet jelentene. Ennek okán csak „hozzávetőleges” számításokat végeznek, amelyek elégségesek a pályázatírásban feltüntetett adatokban. A Magyar Ökumenikus Segélyszervezet ezen túlmenően feltünteti a törvényben meghatározott hozzáadott értéket, a mindenkori minimálbér százhatvanötöd részét. A precíz elszámolás elmaradásának egyik oka az önkéntesekkel kötelezően megkötendő önkéntes szerződések elmaradásában keresendő.

Az önkéntesek általában nem szívesen adnak meg adatokat olyan tevékenység vállalásakor, amelyet névtelenül, segítő szándékkal végeztek el, mindez „bizalmatlanságot ébreszt bennük.” Mivel az önkéntes szerződések csak 2005 óta kötelezőek, a jogszabályi változást nehezen fogadják el a rutinos, régebbi önkéntesek. Ezért annak elfogadása inkább a napjainkban önkéntes tevékenységbe kezdő fiatal korosztálynál várható, amelyre mellesleg a közösségi szolgálat adminisztrációs velejárói is szocializálnak. A szubjektív okok mellett vannak objektív okai is a pontos önkéntes óraszámok nyilvántartásbeli hiányosságainak. Utóbbi az önkéntes tevékenység jellegéből fakad, ugyanis katasztrófahelyzet esetén az egyes szervezetek munkavállalói is önkéntessé válnak, nem az adminisztratív, hanem az operatív feladatokra koncentrálnak, így sem számukra, sem az önkéntes segítők számára nem életszerű a „homokzsákokat pakoló önkéntessel” kitöltetni eközben egy szerződést. Ilyen megmozdulások mellett, utólagosan tesznek kísérletet arra a szervezetek, hogy bekérjék az adatokat a szerződésekhez, több-kevesebb sikerrel. Hasonló módon nem a legfontosabb momentum aláírást és adatokat kérni az egyszeri fuvart vállaló önkéntestől, aki nem is feltétlenül találkozik a civil szervezet képviselőivel, amíg egy természetbeni bútorfelajánlást elszállít valahova.

Nyilvánvalóan vannak olyan nagy volumenű önkéntes programok, pl. külföldi helyszínekre utazó önkéntes orvosok, újságírók fogadásakor, amikor elmaradhatatlan az

önkéntes szerződés megkötése, így a munkanélküliek önkéntes tevékenységét, vagy a vállalati önkéntesség eseteit is adminisztrálják. A kétféle gyakorlat több szervezet esetében is rámutat arra, hogy az önkéntes tevékenység jellemzői mennyire eltérőek. Amennyiben minden szervezet rendelkezne külön önkéntes adatbázissal, akkor a már regisztrált önkéntesekkel kötendő szerződések feladata megoldódhatna. Minden megkérdezett szervezet a dokumentálnál jóval több önkéntes tevékenységet „használ” a valóságban.

Ahol van, ott a szervezetek önkéntesadatbázisa részben működő, de korszerűsítésre szoruló adatbázis a tekintetben, hogy a jelenleg használt adatbázisok nem szűrnék olyan adatokra, amelyek az önkéntesek egyes programokba való célirányos felkérését szolgálhatnák. A Magyar Ökumenikus Segélyszervezet 2015 tavaszán élesíti ki azt a CRM-rendszert, amely képes a feladatokhoz kötődő adatokat csoportosítani különböző bontásokban. Ennek egyik fontos adata a lakóhely szerinti bontás, a szaktudás szerinti bontás, illetve az önkéntes előképzettség. Az előre tervezhető programokhoz elengedhetetlen az önkéntesek tervezése is.

10.1.2. Önkéntesképzés, -toborzás

Az önkéntesek menedzselésére a nagy segélyszervezetek elkülönült munkakört tartanak fenn. Az önkéntesmenedzsmenthez tartozik a szervezethez főleg emailben érkező jelentkezések regisztrációja, az önkéntesekkel való kapcsolatfelvétel, adataik rögzítése, kezelése, kapcsolattartás, felkérés egy adott programban való részvételre, önkéntesképzés, elégedettségi kérdőívek, önkéntes jelenléti ívek adminisztrálása, a közösségi szolgálat iskolai megbízottjaival való kapcsolattartás, önkéntesek bevonása szakmai irányítás mellett programtervezésbe, programszervezés.

Az önkéntesség nagy jelentőségű a szervezetek életében, függetlenül attól, hogy erre milyen mértékben számíthatnak. „A válságból kifolyólag önkéntesekkel kell kipótolnunk a hiányzó erőforrásokat”, „kihívás ez nekik, értelmesen akarják eltölteni az idejüket”, „megállíthatatlanul ömlenek az önkéntes adatlapok”, „feladatainkat átszövik az önkéntes munkák”, „ügyvezető nélkül tudna működni az alapítványunk, de önkéntesek nélkül nem”, „az önkéntesség a stratégiánk nagyon szerves része”, „sem időnk, sem pénzünk nincs arra, hogy szerteágazó tevékenységeinkben minden lehetséges szaktudást lefedjünk” - vallják a szervezetek képviselői. Az önkéntesek megszólítása és szervezése a saját médiafelületek (honlap, facebook,) használatán túlmenően függ az egyes szervezetek belső felépítésétől, a vállalható feladatok természetétől, a rendelkezésre álló adatázistól és az önkéntesekkel való kapcsolat minőségétől.

A szervezeti felépítés nagyban hozzájárul az önkéntestoborzáshoz, mivel a személyes kapcsolatokon és ismeretségen alapul. A Katolikus Karitasz az egyházmegyék, valamint a plébániai karitaszcsoportok mentén végzi az önkéntesek felkérését és koordinálását is. A kb. 700 plébánia 9-10 önkéntest ér el, ami 7000 fős mobilizálható önkéntesállományt és országos lefedettséget jelent. Katasztrófahelyzet esetén a templomokban is kihirdetik az önkénteseknek szóló felhívást, hasonlóan a HISZ gyakorlatához, ahol az egyház szorosan együttműködik a szeretetszolgálattal az önkéntesek felkérésekor.

A Vöröskereszt esetében többen véradókból válnak önkéntessé, de katasztrófahelyzet esetén „kopognak az ajtón” is a jelentkezők. Az önkéntesek jellemzően hozzák egymást, hosszú távon a maguk helyére szerveznek be önkénteseket.

10.1.3. IKSz, Iskolai Közösségi Szolgálat

A közösségi szolgálat az iskolafenntartó szervezetek (Baptista Szeretetszolgálat) esetében kétszeres érdekeltséget jelent. Intézményfenntartóként gondoskodnak arról, hogy érettségi előtt álló diákjaikat fogadószervezetekhez irányítsák, és mint civil szervezet, fogadják is őket saját programjaikban. A baptista intézmények esetében 2000 diák érintett a közösségi szolgálatban. Fogadásukkor nagy előnyt jelent, hogy évek óta működő programokba tudják bevonni őket (Cipősdoboz Akció), amellyel hozzájárulnak a programok tervezhetőséghez, valamint a 18 év alatti segítők bevonásával együttjáró kezdeti nehézségeknek is elejét veszik.

A közösségi szolgálat első egy-két éves tapasztalatai ugyanis heterogén képet mutatnak. A szervezetek a nehézségek között sorolták fel azt, hogy a fiatalok nem rendelkeznek szakképesítéssel, kiskorúak a felelősség tekintetében, és legtöbbször még nem végeztek önkéntes munkát. Őket „terepen vagy akár irodában is nagy nehézségekkel, vagy egyáltalán nem lehet bevetni”, a velük való foglalkozás „sok kapacitást elvon”. Arra ugyanis odafigyelnek a szervezetek, hogy a fiataloknak sikerélménye is legyen, és az önkéntességgel való első találkozása ne feltétlenül 15000 élelmiszersomag felcímkézéséből álljon. Emellett szem előtt kell tartaniuk a hatékonyság elvét is, amely számos tevékenységet kivon a közösségi szolgálatban végezhetőek közül (pl. szakmunkák esetében). A szervezetek ezért külön a számukra dolgoznak olyan programokon, amelyek a közoktatási törvényben foglaltaknak megfelelően érnek célt ennél a korosztálynál.

A fellelhető gyakorlat változatos képet mutat. A Katolikus Karitasz a meglevő, akkreditált önkéntes alapképzést ajánlja a diákok részére, amely azonban több órát vesz igénybe, mint amit a jogszabály jelenleg enged (2x5 óra) a diákok elméleti felkészítésére. A

Baptista Szeretetszolgálat egész évben osztályfőnöki órák keretében vállalja a felkészítést és hirdeti meg ezzel együtt a választható programokat. Ennek előnye, hogy érvényesül a választás elve is, sem a segélyszervezet, sem a közösségi szolgálat résztvevői nem élik meg teherként a lehetőséget. A Magyar Vöröskereszt a Bázis Iskolaprogram keretében, a Magyar Ifjúsági Vöröskereszt csoportok közreműködésével foglalkozik a fiatalokkal, amelynek egységei a 2000's évek elejére visszamenően jelentős személyi és szervezeti tapasztalattal rendelkeznek. Számukra az intézményfenntartó személyében bekövetkezett változások jelentettek nehézséget a korábbi együttműködések után. Az „iskolán kívüli felelősség kérdésköre” mára rendeződni látszik, azonban nem megoldott a napi három elszámolható önkéntes óra limitje, hiszen a Vöröskereszt programjai átlagosan 6-7 órás, egész napos programok. Ennek áthidalására a résztvevőket ugyanazon a napon fogadják a közösségi szolgálat, majd annak elszámolása után az önkéntesség keretében. Ennek előnye lehet, hogy rámutatnak a közösségi szolgálat folytatására. A Máltai Szeretetszolgálatnál külön munkakört jelent a közösségi szolgálat égisze alatti kapcsolattartás, dokumentálás, annak módszeres fejlesztése. Hasonlóan külön kollega foglalkozik az Ételet az Életért Alapítványnál a diákönkéntesekkel, bekapcsolódásuk zökkenőmentes, mivel az alapítvány fő profilja, az ételélőkészítés, csomagolás, osztás nem jár különösebb felkészítő munkával. Az Ökumenikus Szeretetszolgálat az általuk javasolt programokhoz felkeresi azokat az iskolákat, amelyek a tervezett program helyszínéhez közel vannak. Ugyanezt nem tudta elmondani az Igazgyöngy Alapítvány, mivel a tevékenységi helyszíneikhez közeli középiskolák inkább távolságtartóak, nem azonosulnak a mélyszegénységben élő cigányság problémáival, azok megoldásában nemigen vesznek részt, hiszen „naponta találkoznak ezekkel”.⁷⁵⁶ Távolabbi középiskolák diákjai azonban örömmel vesznek részt az önkénteskedésben (Waldorf-iskolák diákjai), és maradnak több napon keresztül az Igazgyöngy alapítványnál.

10.2.A jogi környezetre vonatkozó kérdések

Mennyiben kiszámítható a jogi környezet? Okoztak-e működési nehézséget a jogszabályi változások, vagy jelentettek-e hátrányt a szervezet tevékenységében?

---

⁷⁵⁶ Érdekes észrevétel, hogy a Szent Márton Caritasnál, ha nem is az IKSZ-esek, de a tanodákat, családi napközit igénybe vevő szülők jelentős számú önkéntes órát töltenek az alapítványnál, azonosulva az őket testközelből érintő problémákkal.

A szervezetek képviselői általánosságban nem tapasztaltak olyan működési nehézségeket, amelyek a jogszabályi változásokkal hozhatóak összefüggésbe. A jogszabályok hatása tekintetében egyedül az önkéntes szerződésekkel együttjáró adminisztrációs kötelezettségek megnövekedését fogalmazták meg. A több évtizedes tevékenység és a közhasznú jogállás megszerzése stabil, kiszámítható környezetet biztosít az alapítványoknak és egyesületeknek, a jogszabálmódosítások követésére időben fel tudnak készülni. A belső egyházi jogi személyek (Katolikus Karitasz, HISZ) nagyfokú jogi biztonságról számoltak be, mivel bevett egyházi státuszuk miatt. Szintén általánosan nyilatkoztak arról a szervezetek, hogy jogi szakmunkákban jogász önkéntesek csak nagyon ritkán ajánlkoznak, és a szervezeteken belül is vita van arról, hogy a hatékonyság érdekében inkább civil szakjogászt bízzanak meg jogi teendőikkel, vagy adjanak teret egy-egy direkt felajánlásnak. Nem csak a speciális civiljogi tudás és tapasztalat hiánya, hanem a jogi képviselet és feladatkör természete (állandó jogszabályfigyelés, szerződések előkészítése, munkaszerződések felülvizsgálata) miatt is a szervezetek inkább fizetnek a felkért jogászoknak. Azonban arra is van példa, hogy a Civil Support felajánlását a saját jogi átvilágításukra használják fel, és pro bono jogász önkénteseket fogadnak (Igazgyöngy Alapítvány).

Az adományozási kedvre korábban kedvezőtlen hatást tett adójogi változásokat már módosították,⁷⁵⁷ kifejezetten az egyházi szervezetek és más közhasznú karitatív szervezetek tevékenységére tekintettel. Jelenleg érdekes tendenciát mutat, hogy egyre több intézmény kerül ki az „ún. normatív finanszírozásból az állami pályázati finanszírozásba”, ami három évente „rizikóhelyzetet” és korlátozottabb finanszírozást jelent.

10.3.1. Menedzsment és pénzügyi forrásteremtés

Tervezhető-e a költségvetésük? Hány évre előre tudnak pénzügyileg tervezni? Milyen szerepe van a magánadományozásnak a bevételeikben? A magánadományok pénzbeli vagy természetbeli jellegűek? Ezeket külön kimutatja-e a gazdasági beszámolójuk, vagy a vállalati adományokkal együtt szerepelnek? Hogyan bővítik a pénzügyi forrásaikat? Milyen módon gyűjtenek adományt, szólítanak meg adományozókat?

A pénzügyi tervezéssel kapcsolatos válaszok erőteljesen eltérő képet mutattak, választóvonalat a szervezetek között nem az intézményfenntartó feladatkör jelentett, hanem az,

---

⁷⁵⁷ Ilyen volt az áfatörvény módosítása, mivel a termékértékesítés és a szolgáltatásnyújtás fogalmi köréből kivonta a „köz célú adomány” fogalmát. Lásd a 2007. évi CXXVIII. Áfa törvény 11. § (3) a), valamint 259. § 9/A pontja a köz célú adomány fogalmáról.

hogy milyen mértékben vállalnak fel egyéb, költségvetési normatívával nem támogatott állami feladatokat, és bevételeik mekkora mozgásteret engednek ezek ellátására. Ezek ismertetésére elsőként az egybehangzó válaszokat részletezem, majd kitérek azokra a különbségekre, amelyeket a szervezetek képviselői megfogalmaztak. A „tudnak-e pénzügyileg előre tervezni” kérdésre adott válaszokat rövidítve közlöm egy táblázatban az átláthatóság kedvéért.

10.3.2. Kiszámíthatóság, pénzügyi tervezés

Az intézményfenntartó feladatkör nem feltétlenül jelent pénzügyi biztonságot, illetve arra is látunk példát, hogy az intézményfenntartói feladatokon kívül eső tevékenységek (étel- és ruhaosztás, adományozás, jogtanácsadás) is végezhetőek kiszámítható költségvetés mellett. Az interjúkból egyértelműen kiderült, hogy elsősorban a pénzügyi menedzselés *hatékonyága*, a forrásbővítés mikéntje, és csak másodsorban a feladat jellege határozza meg a pénzügyi stabilitást. Ennek alátámasztására foglalom össze a feldolgozott válaszokat.

Az intézményeket is fenntartó szervezetek élnek azzal a lehetőséggel, hogy az intézményfenntartásra kapott stabil bevételekből átcsoportosítással finanszírozzák meg forráshiányos egyéb feladataikat (családsegítés), vagy a segélyezési akciókat, mivel azok egy része nem tervezhető előre. Bizonyos fejlesztéseket elhalasztanak, vagy azokban megpróbálnak „valami maradandót hagyni az adott területen”. Haitin az ott létrehozott árvaház udvarán víztisztító és csomagoló berendezést állítottak fel a Baptista Szeretetszolgálat munkatársai, hogy hosszú távon önfenntartóvá tegyék az intézményt. Az Étel az életért Alapítvány főleg adományokból tartalékolja azt a keretet, amelyet váratlan helyzetekben fel tud használni. Ehhez hasonlóan tartalékkeretet használnak fel az Ökumenikus Segélyszervezet vezetői is a katasztrófhelyzetek idején.

A Katolikus Karitasz a fenntartó Magyar Katolikus Püspöki Karral egyeztetve kezeli a 20M Ft feletti kiadásokat. A Hit Gyülekezete Szeretetszolgálata nem tart fenn intézményt, így költségvetési támogatásban sem részesül. Ettől függetlenül kiszámítható a költségvetésük, mivel az egyház biztosítja azt, és több magánszeméllyel is hosszú távú támogatási szerződéseik vannak. A Haver Alapítvány eddig nem állami pályázati forrásokból finanszírozta a tevékenységét, mivel a szó szoros értelmében civil akart maradni. A Magyar Vöröskereszt az állami támogatások csökkenése miatt azokat piaci alapú forrásokkal igyekszik kiegészíteni. Az Igazgyöngy Alapítvány az intézmények fenntartása esetében is adományozókat megszólító örökbefogadó programjával stabilizálja a finanszírozást.

Ahogy fent kitértem rá, a pénzügyi stabilitás ez mellett attól függ, hogy a végzett feladatok mennyiben számítanak közfeladatoknak, azokat a költségvetés mennyiben támogatja. Voltak olyan szervezetek, amelyek állami feladatok ellátása mellett is nagyfokú kiszolgáltatottságról nyilatkoztak, és voltak olyanok, amelyek teljes kiszámíthatóságról beszéltek még a költségvetési normatívák csökkenése ellenére is. Szintén nem mutatott homogén képet az egyházi szervezetek működésének pénzügyi kiszámíthatósága, mivel a nagy egyházi segélyszervezetek költségvetési beágyazottságával szemben a kis apparátussal rendelkező egyházi szervezetek mindennapos anyagi gondokkal küzdenek (pl. Szent Márton Caritas). Ugyanakkor olyan nem egyházi, de szintén gigaszervezet, mint a Magyar Vöröskereszt, stabil pénzügyi forrásokkal rendelkezik. Összességében elmondható, hogy stabil és elégséges anyagi forrásokkal az országos, nagy múltra visszatekintő és megfelelő lobbitevékenységgel rendelkező szervezetek tervezhetnek, míg minden olyan szervezet, amelyre ez a három megállapítás együttesen nem jellemző, a költségvetési támogatások ellenére is instabil pénzügyileg.

Fontos mutató ezen belül a végzett feladatok száma, kiterjedtsége, ellátásuk szaktudáshoz kötöttsége, és az állandó háttérintézmény fenntarthatósága. A legjobb példa ennek szemléltetésére az Ételt az Életért Alapítvány tevékenysége, amely csak és kizárólag ételosztást, illetve ételkiszállítást lát el az ország több pontján – ünnepi ételosztás, gyermekétkeztetés, családsegítés tevékenység megjelölések alatt is. A különösebb szaktudást nem igénylő feladat ellátása nagy teret enged az önkéntes munkának, ugyanakkor konyháik részben vegetáriánus étteremként is nyitva vannak, így a fejadagok állami finanszírozása mellett részt vesznek a piaci versenyben is, konyháik, éttermeik egyszerre alkalmasak közfeladatok ellátására és vállalkozási célra. Ezzel szemben a családi napközi, művészeti alapfokú intézmény, tanoda fenntartása állandó pedagógusgárda munkáját feltételezi, és ezek az intézmények nem tudnak olyan gazdasági tevékenységet folytatni, amit az ételosztás esetében láttunk.

10.3.3. Forrásbővítés

Általánosságban az állami támogatások csökkenéséről számoltak be a szervezetek,⁷⁵⁸ és több szervezet tapasztalta az adományok csökkenését is. A forrásbővítés kényszerét és lehetőségeit csak néhány szervezet állapította meg (Vöröskereszt, Haver, Igazgyöngy).

---

⁷⁵⁸ Tapasztalataik egybeesnek a KSH adataival, lásd <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/nonprofit/nonprofit13.pdf> (2015.05.10.)

A forrásbővítés egyik módja minden bizonnyal a feladatbővítés, ahogy erről több szervezet is beszámolt. Függetlenül attól, hogy az új feladatok ellátása piaci keresletre adott válasz, vagy átvállalt közfeladat, amely költségvetési támogatásra jogosít, a szervezetek részben a forrásaik, részben tevékenységük professzionalizálása és teljeskörűsége miatt foglalkoznak számos tevékenységgel. A Szent Márton Caritas a családi napközi hálózatát csak azt követően szervezte meg, hogy családsegítő és segélyező programjaik forráshiánnyal küzdöttek. Az Igazgyöngy Alapítvány nonprofit kft-be vitte át azokat a tevékenységeit, amelyek a munkahelyteremtéssel kapcsolatosak: webshopjukban az általuk készített kézműves árukat értékesítik, és ugyanezt szolgálja a kertprogram is. A bizonytalan költségvetési támogatás miatt dolgozták ki az örökbefogadó programot is forrásaik bővítésére, amelyben 120 adományozó vállalta fix összegű támogatás befizetését a művészeti iskola diákjai számára.

Forrásaik bővítésére a Magyar Vöröskereszt a felnőttképzés és az elsősegélytanfolyamok piaci értékesítésével törekszik. Egyéb vállalkozási tevékenysége szakkönyvek kiadását is magában foglalja. A Haver Alapítvány kifejezetten civil forrásokat céloz meg, jelenleg stratégiát készítenek a széleskörű és sokféle forrás felkutatására.

10.4.Civil adományok fajtái, a kampány módja

A megkérdezett szervezetek többsége vallotta „*jelentéktelennek*”, „*minimálisnak*” a beérkező magánadományokat. A táblázat azt mutatja, hogy ennek ellenére a szervezetek többségénél magas az adományok aránya. Ennek magyarázata, hogy azok könyvelésében egyedül az Ökumenikus Segélyszervezet különíti el a lakossági adományokat a vállalati, vagy más szervezetektől kapott adományoktól. Indoklásként kivétel nélkül azt fogalmazták meg, hogy elenyésző lakossági magánadományt kapnak. Tapasztalataik szerint az emberek érzelmi alapon adakoznak, pl. karácsony közeledtével, a médiában is nagy nyilvánosságot kapott katasztrófák idején, és arra is van példa, hogy adományozóként kapcsolt élményeket várnak. Ha csak néhány esetben is, de egy-egy interjúalany megfogalmazta a létező versenyhelyzetet, amikor az adományozók megnyeréséért versenyezni kell (cipősdoboz akció - Baptista Szeretetszolgálat), vagy maguk között a szervezetek között teremt feszültséget az adományok egyenlő elosztása (Katolikus Karitasz - Nemzeti Segélyvonalra érkezett adományok elosztása esetében). Utóbbi szervezet tapasztalatai szerint a templomi gyűjtések hatékonyabbak, mint a nemzetközi adományvonal fenntartása.

SZERVEZET NEVE <i>2013. évi adatok</i> ⁷⁵⁹	összes bevétel	adomány	adomány aránya	1%	önkéntesek száma (fő)
Magyar Máltai Szeretetszolgálat Egyesület	5.954.565.000	724.520.000	12%	19.083.000	2035
Katolikus Karitás	508.227.000	240.589.000	47%	8.006.223	
SZERVEZET NEVE, 2013	összes bevétel	adomány	adomány aránya	1%	önkéntesek száma (fő)
Magyar Vöröskereszt	4.799.573.000	263.263.000	5,5%	23.199.000	22.980
Magyar Ökumenikus Segélyszervezet	1.760.207.000	630.066.000	35,8%	5.454.000	991
Baptista Szeretetszolgálat Alapítvány	776.805.000	497.099.000	63%	11.602.000	115
Ételt az életért Alapítvány	119.783.000	7.184.000	6%	2.787.000	200
Szent Márton Caritas Alapítvány	41.533.000	2.797.000	6,7%	152.906	20
Igazgyöngy Alapítvány	122.195.000	10.835.000	8,9%	2.992.000	100
Haver Informális Zsidó Közhasznú Alapítvány	13.875.000	600.000	4,3%	417.000	11
HISZ ⁷⁶⁰	---	---	---	---	600

10. ábra, forrás: NAV, a szervezetek honlapja, saját szerkesztés

A természetbeni adományokat szintén nem pénzbeli érték szerint tüntetik fel, mivel ezeket még nehezebb beárzni. A magyar adományozói kultúrára jellemző még, hogy azokat sokszor lomtalanításnak élik meg az adományozók, így azok átvétele, szortírozása, raktározása, célba juttatása nagy feladatot ró a szervezetekre. A HISZ bevételei között előkelő helyet foglalnak el a természetbeni adományok, gyűjtésükre a HISZ 34 gyűjtőponttal rendelkezik. Pénzbeli adományt és 1%-os adófelajánlást az alapító egyház gyűjt és csoportosít át a HISZ tevékenységeire, ezért nem tudtak összehasonlító adatokat szolgáltatni.

A képet árnyalja, hogy az adományozók megszólítását a forrásbővítés egyik lehetséges útjának tartják. A megszólítás sikere, az adományozó magatartás fenntartása leginkább a nyilvánosságtól és a kapcsolatrendszerrel függött. A nyilvánosság, amelyre a kis szervezetek

⁷⁵⁹ A táblázat adatait a 2013. évi éves beszámoló, közhasznúsági mellékletek szolgáltatták, ennek megfelelően az önkéntesek száma a közérdekű önkéntes tevékenységet végzők számát jelzi.

⁷⁶⁰ A HISZ a kézirat lezárásáig nem közölt adatokat, 1%-os adófelajánlásokat nem gyűjt az alapító egyháztól függetlenül.

jobban rászorulnak, mindennapi munkájukat láttatja és „hangosítja ki”. Így az Igazgyöngy Alapítvány blogja, ennek önkéntes munkában idegen nyelvre is lefordított üzenetei a szemléletváltás irányába hatnak, és a blognak csak „hozádék” a pénzgyűjtés.

A Szent Márton Caritas a mindennapos túlélésért vívott harcban nem fordított kellő figyelmet a médiamegjelenésekre, ezzel indokolják a viszonylag kevés beérkező magánadományt, illetve azt a jelenséget, hogy az általuk meghirdetett és korábban működő anonim adományozás (iskolai étkeztetés átvállalása) mára teljesen megszűnt.

Az egész ország nyilvánossága elé kerülő katasztrófhelyzetek nem a civil szervezeteket helyezik a médiamegjelenések fókuszába, mégis ezekkel minden esetben együttjár a nagy segítségnyújtó szervezetek tevékenységére, a hozzájuk kapcsolódó önkéntességre hívó tájékoztatás. Ezekben az időszakokban a médiamegjelenések hatására megugrik az adományozók száma, és az önkéntes jelentkezések is. A szervezeteknek azonban jól használható médiafelületet saját honlapjuk biztosít.

A kapcsolatok minősége biztosítja a nyilvánosság mellett magánadományok mértékét. A céges adományok is abban az esetben irányulnak egy adott szervezethez, ha a vállalat egy munkavállalója, vezetője, tulajdonosa civilként is megszólítva érzi magát. A céges adományokat is a személyes kapcsolatok „csatornázzák be” a civil szervezethez.

A civil szervezetek kivétel nélkül gondot fordítanak köszönetük kinyilvánítására adományozóik, vagy önkénteseik felé, amely minden bizonnyal a legeredményesebb mód azok megtartására. Az árvízi önkénteseknek a Baptista Szeretetszolgálat színházjegyekkel köszönte meg a munkáját, miután egy lelkes kollega végighívta a színházakat ebből a célból.

10.5. Javaslatok, következtetések

Az önkéntes tevékenységgel kapcsolatos javaslatok könnyebben kivitelezhetőek, nem sértenek érdekszférákat, nem terhelik a költségvetést, ezért ezeket tárgyalom elsőként.

Az iskolai közösségi szolgálat jelenlegi óraszám 50 óra, amelyből 2-szer 5 óra az önkéntesség mibenlétéről szóló felkészítés, tájékoztatás. Ez azonban nem mindig elégséges a fogadószervezetek munkájának megismerésére és a bekapcsolódásra. Ezért javaslom a tevékenységek típusától függően a 20 óra felkészítési idő igénybe vételét, amely minden szervezet esetében elégséges lehet a diákok eligazítására.

Mivel a szervezetek nyilatkozataiból kiderült, hogy a középiskolák nem alkalmaznak egységes módszert a fogadóhelyekről szóló tájékoztatásra, a diákok IKSz-es adminisztrációjára, az együttműködést zavartalanná tenné olyan felületek kidolgozása, amelyeken keresztül a fiatalok ugyanazokat az információkat érik el a fogadószervezetekről. Ezzel nem csak a földrajzi közelség, hanem a fogadószervezet tevékenységének jellege alapján is választhatnak arról, hogy az IKSZ-et hol töltsék el. A pedagógusok adminisztrációs kötelezettségét is megkönnyítené egy IKSz-es napló vezetése, amely egységes nyilvántartásra adna lehetőséget.

A magánadományozással kapcsolatban javaslom a tartós adományozást végző gazdálkodó szervezetek pozitív diszkriminációjának kiterjesztését a magánszemélyek esetében is, amely alapján nagyobb arányban csökkenthetik adóalapjukat, mint az 'ad hoc' adományozók. Az adományok növekedéséhez vezetne annak a tilalomnak az eltörlése is, amely szerint a nemzeti adományvonal működése alatt tilos az ebben kedvezményezett szervezeteknek más módon adományt gyűjteni.

A szervezeteknek bátrabban és tudatosabban kellene kihasználni a közszolgálatiásban rejlő megjelenési lehetőségeket, mivel közhasznú tevékenységeik méltán tarthatnak igényt azok széles körű megismertetésére. A helyi és a közösségi médiamegjelenés kisebb kapcsolati tőkével is elérhető, amely által mind a fiatalság, mind a helyi társadalom megszólítása nagyobb hatékonysággal valósulhat meg. Mindez nagyfokú kreativitást és tudatos menedzsmentet kíván.

Egyértelműen nagy szakemberhiány mutatkozik a nonprofit szervezetek jogi teendőinek ellátásában, a jogszabályváltozások követésében. E jogterülettel maguk az ügyvédek is csak partikulárisan foglalkoznak – nyilván a nonprofit jellegből fakadóan. Néhány önkormányzat már felismerte annak fontosságát, hogy civil szakjogászt foglalkoztasson, kifejezetten a területén működő nonprofit szervezetek jogi feladatainak segítésére.

A közhasznúsági minősítés megtartásában érdemes lenne életszerűbbé tenni a szabályozást azzal, hogy az adóhatóság a gazdasági-vállalkozási bevételek arányát ne egy, hanem két adóév átlagában vizsgálja, hiszen a legjóindulatúbb pénzügyi tervezés mellett is változhat az adott évben ténylegesen elért bevételek aránya, ami a közhasznúság minimum két éves elvesztéséhez vezet.

Összességében a megkérdezett nonprofit szervezetek életképességéről győződhettem meg, függetleneül attól, hogy ez esetükben kényelmes státuszt, kiszámítható finanszírozást, vagy mindennapos küzdelmet jelent. A közöttük levő eltéréseket nem a szervezeti forma,

tevékenységeik számbeli és jellegbeli különbségei hozták létre, hanem a nonprofit szemlélettel együttjáró, a társadalmi kapcsolatokra, a nyilvánosságra támaszkodó menedzsment.

11. Kérdőíves kutatás az Iskolai Közösségi Szolgálatról, 2016

Az Iskolai Közösségi Szolgálat 2011. évi bevezetése óta 2016-ban érettségizett az első olyan diáknemzedék, amely az Nkt. értelmében az érettségi feltételeként köteles igazolni az Iskolai Közösségi Szolgálat teljesítését. Mivel az IKSz implementációja zajlik, viszonylag kevés tapasztalat és kutatási eredmény áll rendelkezésünkre róla. Az érettségi előtt álló diákok megkérdezésével pontos információkat kívántam gyűjteni az IKSz-et teljesítők önkéntes tevékenységekhez való hozzáállásáról, kötődéséről.

Az IKSz előzményeként 2010 végén meghirdetett Társ-program összefoglalására készült beszámoló hasznos leírással és részletekkel szolgál a közösségi szolgálat céljairól, a program bevezetéséről, módszeréről, a fiatalok attitűdjeiről. A program annyiban különbözött az IKSz-től, hogy a tanórán kívüli foglalkozások nem voltak kötelezőek, azokban a diákok önkéntes alapon vettek részt, illetve a Program megvalósítására sikerrel pályázók anyagi hozzájárulást kaptak tevékenységeik megvalósítására (eszköz- és anyagiigényes karbantartó vagy állagmegóvó munkák), valamint a mentorálást végző pedagógus munkájának elismerésére.

Az IKSz szakminiszteri indoklása a 14-18 éves fiatalok szociális érzékenyítésének utolsó esélyét az iskolarendszerben látja, ennek szellemében az Nkt. is a nevelésre tesz hangsúlyt. Az IKSz üzeneteként fogalmazták meg a társadalom nehéz helyzetben levő tagjainak támogatását, társadalmi beilleszkedésük elősegítését, a hátrányos helyzetű emberekkel szembeni előítéletek csökkentését, a környezettudatosság és az állampolgári aktivitás erősítését. Olyan céljai is vannak a fiatalkori szolgálatnak, mint az új élethelyzetekben és környezetben való helytállás, önismeret, „az adás örömeinek és az elfogadás képességének” megismerése, a világról alkotott képük tágítása, társadalmi felelősségvállalásuk tudatosítása, valamint a pályaorientáció.

Az Európa Tanács 2002-ben emelte ki az állampolgársági kompetenciát, amelyen belül a szociális kompetenciák is helyet kapnak. Ezek a szociális kompetenciák (segítőkészség, tolerancia, empátia, türelem, hűség) megegyeznek azokkal a készségekkel, amelyek megértésére az értekezés elméleti fejezetében mutattam rá, az egyetemes elvek megvalósítása mentén. Ehhez hasonlóan egyezést mutat a bibliai intézményekkel az a gyakorlat, amelyben a diákok a közvetlen környezetükben kerestek feladatokat, szükségben levőket, így a helyi közösséghez tartozásuk is új impulzusokkal, személyes értékek felismerésével lett gazdagabb.

Mind a Társ-Program, mind az IKSz bevezetésekor arra hívták fel a szakemberek a figyelmet, hogy a szemléletváltás hosszan tartó és aprólékos munkát igényel, amelyben a tanulási folyamatot valós helyzetekben kívánják fejleszteni. Ezért az IKSz bevezetése lépcsőzetesen történt, az érettségizőknek 2-3 év állt rendelkezésre a szolgálat értékeinek megismerésére és teljesítésére. A tanulást, egymás ösztönzését a kortársak példamutatása jelentheti, mivel a közösségi szolgálatban részt vevő diákok feldolgozzák tapasztalataikat, élményeiket, és beszámolnak azokról az alsóbb éveseknek. Szintén a gyakorlati tanulást erősíti, amikor a fogadó intézményekben párosával teljesítik feladataikat.

Az IKSz megvalósítása, felépítése az amerikai szakirodalomban napjainkra tisztázott kétféle lehetséges gyakorlat közül a service-learning módszerét tartja szem előtt, amely az iskolai kerettantervbe ágyazva a tapasztalati tanulásra teszi a hangsúlyt a felkészítés-tevékenység-reflexió hármásával, valamint tudatosabban használja a közösségépítést mint pedagógiai eszközt. Ezzel szemben a community service kerettanterven kívüli tevékenységeket takar, amelyeket az iskola elismer, fókuszában a segítség áll.

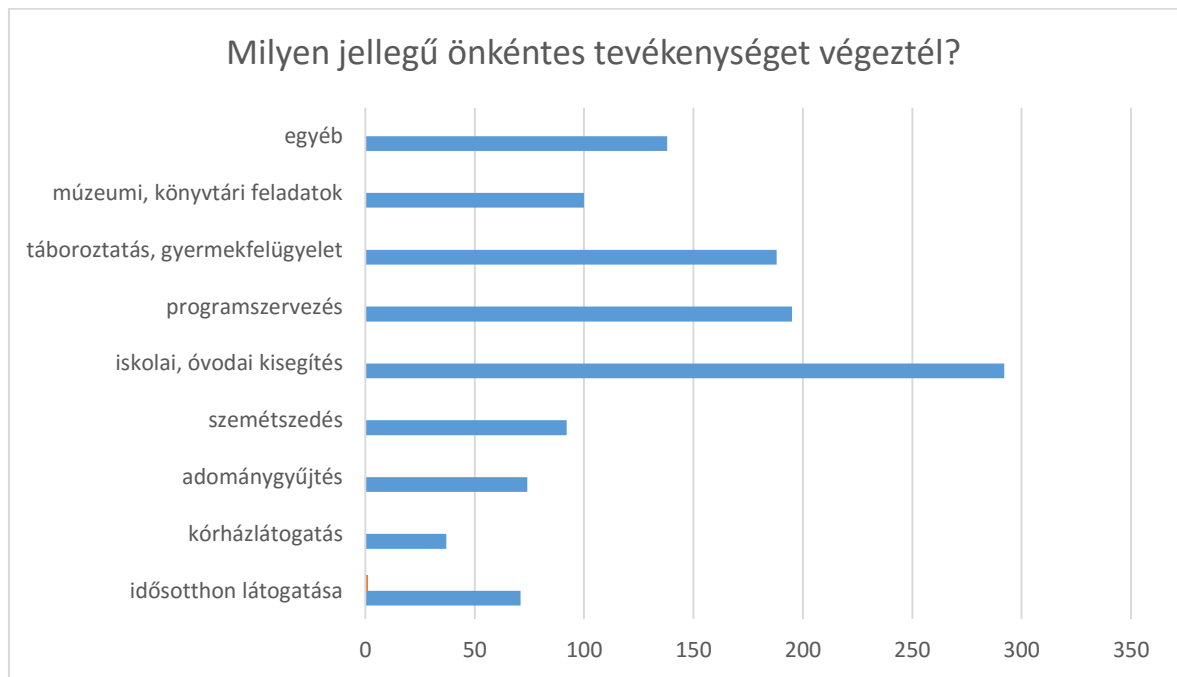
A kérdőíves kutatás célja az volt, hogy képet alkossak az diákok hajlandóságáról, a közösségi szolgálattal kapcsolatos érzéseikről, illetve az önkéntes munkára vonatkozó jövőbeli elképzeléseikről. A kutatást interneten végeztem, feleletválasztós kérdőív kiküldésével, amelyet elsődlegesen közösségi oldalakon, másodsorban emailben osztottam meg a válaszadókkal, valamint a kísérő üzenetben kértem őket arra, hogy baráti körükben terjesszék azt. Ily módon a válaszadók kiválasztása véletlenszerűen történt, a válaszadás önkéntes alapon. A kérdőív kitöltése anonim volt, a válaszadáshoz semmilyen előnyt, nyereményt nem csatoltam. A kérdőív kitöltését az írásbeli és szóbeli érettségi közötti hetekre időzítettem, 2016. május 18. és június 19. között, a válaszadók száma 679 fő volt.

A kérdések első csoportjában (1-4. kérdések) a diákok középiskolájának besorolása, évfolyamuk és szüleik iskolai végzettsége szerepelt. Másodikként következtek azok a kérdések, amelyek az IKSz teljesítésével voltak összefüggésben, a tevékenység szervezéséről, típusáról, a fogadó szervezetről szoltak (5-12. kérdések). A kérdőív utolsó blokkjában kifejezetten a közösségi szolgálattal kapcsolatos érzéseikre kérdeztem rá, illetve a közeli jövőben esetlegesen tervezett önkéntességükre (13-17. kérdések). Hipotézist nem állítottam fel, fő kérdésem arra irányult, hogy külső indíttatásból, jogszabályban meghatározott kötelességként milyen előjelű lesz a közösségi szolgálat a diákok szemében, illetve alkalmas-e annak a folyamatnak az elindítására, amelyet céloz, jelesül a későbbi aktív állampolgári magatartás erősítésére.

A válaszadók 26%-a szakközépiskolába járt, míg a többiek gimnáziumba. Mintegy 40%-uk, 256 fő Budapesten jár középiskolába. A diákok fele (326 fő) 2016-ban érettségizett, a többi válaszadó alsóbb évfolyamokon végzi tanulmányait. Az IKSz tervezettségére utal, hogy a 2017. évben érettségizők 22%-a, valamint a 2018-ban végzők 29%-a teljesített már valamekkora óraszámot az IKSz-ből. Társadalmi státuszukra vonatkozó kérdés volt a szülei legmagasabb iskolai végzettsége – miszerint 51%-uk szülei diplomások, további 30% érettségizett, 19% rendelkezik szakmunkás képesítéssel vagy általános iskolai bizonyítvánnyal.

A diákoknak korábbi kötődése vagy információi alapján voltak preferált fogadó szervezeteik, ahol a közösségi szolgálatot végezték. Eszerint 433 fő (64%) az iskolától függetlenül találta meg ezt a szervezetet, közülük 5% hirdetésben látta, 37%-uk barátai vagy osztálytársai ajánlására választotta, míg 270 fiatal (39,8%) már ismerte az adott partnert. A diákok ezzel együtt nem ismerték mindig pontosan a fogadó szervezet besorolását, 220 fő nem tudott választ adni arra a kérdésre, hogy egyházi vagy civil szervezetnél dolgozott. Választásuktól függetlenül, többségük felkészítése az iskola keretein belül folyt (85%).

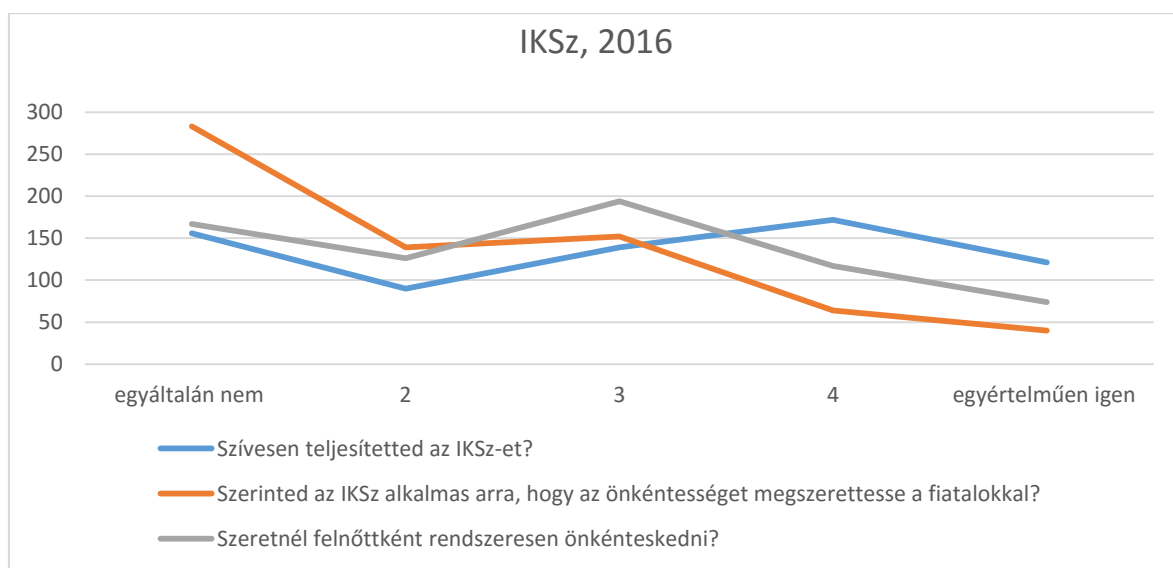
Arra a kérdésre, hogy „Milyen jellegű önkéntes tevékenységet végeztél az IKSz alatt?”, előre megadott tevékenységek közül lehetett választani, egyszerre akár több tevékenység megjelölésével.

Az előre megadott válaszokon túl lehetőségük volt önállóan is megnevezni a tevékenységet, így a fentiekén felül a közbiztonsághoz tartozóan katasztrófavédelem, polgárőrség, tűzoltóság, rendőrség, a környezet megóvása körében temetőgondozás,

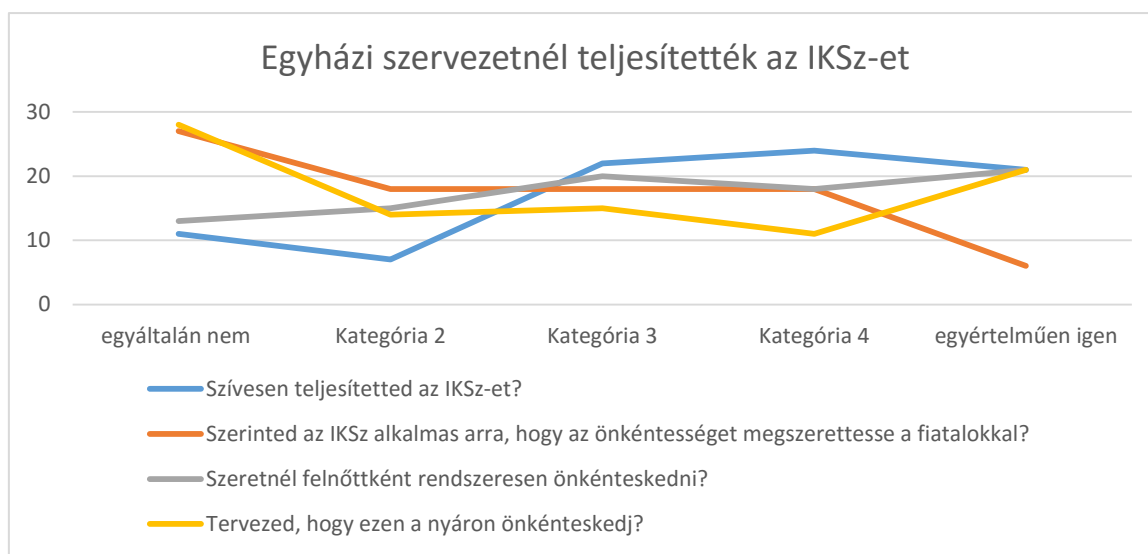
mezőgazdasági/kerti munka és korlátfestés, szabadidős tevékenységek között színházi és sportrendezvényen kíséret, állatmenhelyen állatgondozás, valamint az ifjúságneveléshez tartozó drogprevenció és cserkészlet szerepeltek.

Ötös skálán értékelték, hogy mennyire szívesen ('nagy örömmel') vagy egyáltalán nem szívesen teljesítették feladatukat. 43%-uk jelölte meg a skála felső tartományát (5-ös, 4-es fokozat), míg 36%-uk vallotta, hogy nem szívesen segédkezett. Együtödük a középtartományban maradt és „semleges” érzésekkel végezte a közösségi szolgálatot. Szorosan kötődött ehhez a következő kérdés: „Szerinted az IKSz alkalmas arra, hogy az önkéntességet megszerettesse a fiatalokkal?” A válaszok nem mutattak korellációt az előző kérdéssel, amely érzéseikre világított rá. Az ötös skálán már 62%-uk húzta be az IKSz alkalmatlanságát, csupán 15% találta alkalmasnak az iskolai bevezetését arra, hogy pozitív élményeket gyűjtsön az önkéntességről. Ennek egyik tanulsága az, hogy más kutatásokkal összhangban azok is szívesen végzik a tevékenységet és emlékeznek így vissza rá, akik egyébként negatívan gondolkodnak róla és ellenzik a közösségi szolgálatot ('egyáltalán nem' tartják alkalmasnak), azaz az önkéntesség gyakorlata kiegyensúlyozottabb képet mutat, mint annak elvi elfogadása.

Ugyanezt támasztja alá az az eredmény is, hogy a megkérdezettek több mint fele visszamenne a fogadó szervezethez, és csak 34% utasította el ezt a felvetést teljesen ('ugyanahhoz nem mennék vissza'). A további válaszadások eredménye, hogy a diákok 58%-a egyáltalán nem szeretne nyáron önkénteskedni, 43%-uk pedig ezt felnőttként sem tervezi. Azonban 27%-ukra mind a közeljövőben, mind felnőttként biztosan számíthat a társadalom, ők azok, akik rövid- és hosszútávon is tervezik önkéntes részvételüket.

Érdekes tanulságokkal szolgál az egyházi szervezeteknél teljesített szolgálat, azoknak a diákoknak a válasza, akik csak egyházi vagy civil és egyházi szervezetnél is segédkeztek. Esetükben feltételeztem, hogy valamilyen módon kötődtek az egyházi szervezethez. Ennek a csoportnak a 62%-a már korábban is végzett önkéntes munkát, ami azt mutatja, hogy szociális érzékenyítésük az önkénteskedésre már az IKSz-től függetlenül elkezdődött. Körükben az átlaghoz képest 17%-kal magasabb azoknak az aránya, akik felnőttként 'biztosan' vagy 'szinte biztosan' szeretnék rendszeresen önkénteskedni. Az alábbi grafikon szerint az IKSz teljesítését jóval szívesebben végezték, mint mások. Egyetlen ponton értenek egyet társaikkal: az IKSz alkalmasságát az önkéntesség megszerettetésére ennek a csoportnak is csak 6,8%-a „értékelt ötszre”, hasonlóan az 5,9%-os átlag válaszokhoz. Ez az adat egyértelműsíti, hogy elkötelezettségük független az IKSz-től, felelősségvállalásra nevelésük máshol, máskor kezdődött, valamint az önkéntességet inkább belső indíttatásból gyakorolták. Ez az eredmény viszont felveti azt a körülményt, hogy az iskola nem az egyetlen és lehetséges helyszíne a szociális kompetenciák elsajátításának.

Összességében megállapítható, hogy a középiskolások nem elutasítók az IKSz-szel szemben annak ellenére, hogy vegyes érzelmekkel tettek annak eleget. Pozitív élményekkel gyarapodhatnak és hosszú távon is érzékenyíthetőek az önkéntességre, ha az iskola, a fogadó szervezetek zökkenőmentessé teszik ennek teljesítését, valamint ha szüleik vagy barátaik társaságában tehetik azt. A jogszabályi kötelezés mindezzel együtt nem kontraproduktív, hanem lehetőséget, teret enged az értékek felismertetésének és azok belső értékévé alakításának, amelyben az összes résztvevőnek, a szülőknek, a pedagógusoknak és a fogadó szervezetek munkatársainak is nagy szerepe van.

VI. KONKLÚZIÓK

- A 21. században az állampolgársági kompetenciák közé soroljuk azokat a szociális készségeket, amelyek nélkülözhetetlenek a társadalmi együttélésben, a közjó iránti elkötelezettségben és tevékenységekben, a helyi közösségek építésében. Ezek a készségek nem új keletűek, kiolvashatóak az európai zsidó-keresztény kultúrkör normáiból. Nevesítve ilyenek a tolerancia, az empátia, segítőkészség, áldozatvállalás, türelem, felelősségvállalás.
- Ezek a készségek olyan egyéni értékek, amelyekre egyértelműen rámutat a Tóra, az ó- és újszövetségi kinyilatkoztatás fundamentuma. A Mózes öt könyvében lehelyezett társadalomépítési alapok olyan elvekre épülnek, amelyek általánosak és egyetemesek, minden emberre és minden társadalomra érvényesek.
- A Tórában életre hívott – családot és a társadalom összességét védő – jogintézmények szociális intézkedéseknek is minősíthetők, létrehozták és fenntartották a szociális hálót, integrálták a más nemzetiségűeket és más vallásúakat, gondoskodtak a társadalom munkaképtelen tagjairól vagy a perifériára szorultakról.
- Ezeknek a jogintézményeknek az elismerése, a deklarált normák követése egyben szocializációs folyamatot is jelent, vagyis az egyetemes elvek tanulhatóak, elsajátíthatóak. A tanulási folyamat elsődleges színtere a család volt, amely jelentőségében megelőzött más intézményeket. A felnövekvő generáció a hallott parancsolatokat összekötötte azok gyakorlatával, családon belül látta a szülő- és rokonságot megvalósulni. A kisközösségekben a közvetlen segítségnyújtás, adományozás volt jellemző, a különböző társadalmi rétegek nem zárkózhattak el egymástól, ünnepeik alkalmával évente többször emlékeztek meg a „szeresd felebarátodat, mint magadat” elvről.
- A társadalmi öngondoskodás egyetemes elveinek középpontjában az emberi személy Istentől rendelt méltósága áll, ahogy azt Szent Ágoston, Aquinói Szent Tamás és a 20. századi, bibliaolvasó perszonalista gondolkodók vallották, a szolidaritás és a szeretet evangéliumi elvének hangsúlyozása mellett. Világnézetük szerint az ember csak más személyek között teljesezhet ki, ezért alapvető érdeke és tevékenysége a közjó elérése.
- Ebben a felfogásban az ember, az egyén erkölce, értékrendje jut meghatározó szerephez, ebből indulhat ki a társadalmi célokat közösségi, szervezeti szinten is megvalósító összefogás. Ezek az önszerveződési formák akkor lesznek sikeresek és hatékonyak, ha tagjaik szem előtt tartják a fenti elveket, és azok mentén fogalmazzák, illetve valósítják meg közös céljaikat. Különösen igaz ez a szociális, karitatív célú szervezetekre, amelyek

hosszú távú működése elképzelhetetlen humán és anyagi erőforrások adományozása nélkül. Más megfogalmazásban: a civil szervezetekben, intézményi keretek között megvalósuló társadalmi öngondoskodás alapja is az egyéni értékrendje.

- Az ember társas lény mivoltából fakadóan a történelemben mindig is megtalálta az önszerveződés különböző alakzatait, de csak a polgári államok kiépítése során fogalmazódott meg az önszerveződés biztosítása és szabályozása az emberi jogok alapján. A jogalkotó szándéka egyszerre irányult a gyülekezési és egyesülési jog biztosítására és a polgári szerveződések féken tartására, ezért az egyesülési szabadság szabályozásában mind a liberális, mind a korlátozó, tiltó intézkedések megfigyelhetők. Az állam három szerepben fejezte ki a civil szférához való viszonyát, amelyek közül az első a jogalkotói szerep.
- A dualizmus kori magyar állam nem minősítette a civil szervezetek céljait, bár szabályozásukra alakított ki tipológiát, de értékrendbeli különbséget nem tett közöttük. Az egyetlen, jogszabályi szinten újra és újra nevesített szűrő, felhívott érték a közérdek, a közjó volt, amelyre hivatkozással még a háborús években is differenciáltak az egyesületek között. A közérdek definiálása azonban még sokáig váratott magára, jelenleg hatályos jogunkban sem találunk rá teljesen egyértelmű meghatározást.
- Az osztrák-magyar közjogi kiegyezést (1867) követő ötven év minden kétséget kizáróan az egyesületi élet virágzásának időszaka volt, annak ellenére, hogy rendeleti szintű szabályozottsága, valamint az egyesületek alapítása, működése felett felügyeleti jogkört gyakorló hatóságok sora szigorú kereteket jelentett. A jogtörténészek többsége ennek okán névlegesen látja a kor egyesülési szabadságát. Az egyesületek nagy száma, a kitűzött célok sokfélesége és a jelentős mennyiségű kutatási anyag azonban azt igazolja, hogy a jogalkotó ezzel együtt nem szegte kedvét a jogaira ébredő polgárságnak a társadalmi feladatok vállalásában.
- Aktivitásuk csökkenését a két világháború között több tényezőre vezethetjük vissza, amelyek közül nem elhanyagolható a háború okozta emberi és anyagi veszteség. Az állami beavatkozás és a politika egyértelműen negatív hatást gyakorolt az alulról szerveződő közösségekre. Ennek egyik oka volt az állam szociális szerepvállalása a 19. század végétől kezdődően. A szociális feladatok fokozatos átvétele azonban magasabb adóterheket jelentett és olyan intézményesülést, amelyből a kezdeti együttműködések után kiszorult a sok éves tapasztalattal rendelkező civil szakember.

- A civil kurázsi hanyatlását a Horthy-korszak jogszabályai felerősítették, mivel mind állami, mind egyházi szinten megkezdődött a felülről képzett, ideológiai érdekek mentén létrehozott szervezetek korszaka, amely feleslegessé tette a polgári aktivitást. A Horthy-korszak rendeletei tették lehetővé az egyesületek többségének végleges megszüntetését is, vagyonuk azonnali elkobzása mellett. Ugyanezen rendeletek értelmében 1945-től a kommunista diktatúra vezetése folytatta a megmaradt szervezetek határozati úton történő felszámolását, ingatlanvagyonuk kisajátítását. Emellett az egyesülési közjog története már az 1930-as években példát szolgáltat a kötelező egyesületi részvételre is, valamint a párttagok által irányított belső egyesületi életre.
- Az állam mind az egyesületi gondolat, mind a társadalmi felelősségvállalás szintjén máig nehezen ledolgozható károkat okozott az általa preferált, egyházi vagy a dolgozó nép érdekeit szolgáló társadalmi szervezetek létrehozásával. Fogalmazhatunk úgy is, hogy az állam a polgár helyére állt, helyette fogalmazta meg a követendő értékeket és célkitűzéseket. Ezzel az állam túllépett jogalkotó szerepének klasszikus keretein, és beavatkozott a társadalom egészséges önszerveződésébe (második szerepkör).
- Az állam harmadik megfigyelhető szerepe a (szociális) gondoskodás, amelyben többféle intenzitással van jelen a 20. század elejétől. A jóléti vagy szociális állam egyértelműen a szociális igények kielégítésére, az ebből fakadó társadalmi feszültségek enyhítésére jött létre, és gondoskodási törekvéseivel beavatkozott a magánjogi és közjogi viszonyokba, a szolgáltatások piacába.
- Ennek egyik értelmezése, amikor az állam magához rendel minden feladatot és a szolgáltatások széles skáláját nyújtja, a nonprofit szervezeteknek pedig csak kisegítő jellegű feladatok maradnak – ahogy ezt a skandináv modellben látjuk. Ehhez hasonlóan a jóléti állam szerepéhez kötődik az az elmélet is, miszerint a nonprofit szektor léte és lehetőségei összefüggenek a jóléti állam válságával.
- Azonban az állam szerepe a szociális gondoskodásban megközelíthető más módon is, tulajdonképpen az állam újradefiniálásával összefüggésben. Az állam és a társadalmi egységek egymásrautaltsága előrevetíti ugyanis a közszolgáltatások magánvállalkozásokra bízását. Ennek következményeképpen az állam partneri viszonyt alakíthat ki a nonprofit szektorral, mivel ezekre a szervezetekre számíthat a közfeladatok ellátásában.
- Aktuális kérdésként merül fel, hogy az állami és civil szektor együttműködését az államhatalom a magán- és polgári kezdeményezések ösztönzésével vagy a költségvetési

forrásokból kívánja elérni. Utóbbi megoldás szükségszerűen visszavezet az „állami szolidaritás” problémaköréhez, mivel adóforintokból fedezi a szociális ellátásokat.

- A partneri viszony kialakításában az állam fontos szempontokat határoz meg, ezzel differenciál a civil szervezetek között, ami nem feltétlen jelent diszkriminációt. Az egyik ilyen kritériumrendszer a közhasznúsági kritériumokban állapítja meg a jogalkotó, amelyek két lényegi eleme a megfelelő erőforrások, illetve a társadalmi támogatottság felmutatása. Ezzel az állam azokat a szervezeteket minősíti közhasznúvá, amelyek képesek a társadalom megszólítására, valamint önkéntesek, szimpatizánsok és adományozók szervezésére. Ezzel az állam rámutat a civil szervezetek létrehozásának eredeti céljára, arra, hogy önkéntes társulás alapján, közösen meghatározott céljaik mentén tegyenek erőfeszítéseket, valamint a civil szféra fontos minimumkövetelménye sikeres gazdálkodása és függetlensége a központi és helyi költségvetéstől.
- Nyilvánvaló, hogy a civil szférában a szociális feladatokat ellátó szervezetek hátrányban vannak egy tagdíjából gazdálkodó sportegyesülethez képest, ahol a tagok érdekeltek az egyesület finanszírozásában. Azonban a polgári gondolkodásnak része az államtól független működés, a helyi társadalom megszólítása és integrálása szociális vagy karitatív célok mentén. Mind a KSH adatai, mind saját kutatásaim azt támasztották alá, hogy a civil szervezetekre – és az egyénre – máig jellemző a paternalizmus és az etatizmus.
- Mindkét saját empirikus kutatásom eredménye az, hogy hazánkban a magánadományozás és az önkéntesség is gyerekcipőben jár, a nagy karitatív szervezetek állami költségvetésből végzik tevékenységüket, és kis mértékben támaszkodnak az önkéntes munkára. Az önkéntesség értékének jogszabályi elismerése és felismertetése több törvényben is helyet kapott, melyek közül az Iskolai Közösségi Szolgálat első tapasztalatairól végeztem kérdőíves kutatást. A 2016-ban érettségiző fiatalok vegyes érzelmekkel teljesítették az iskolai szolgálatot, a jogszabályi kötelezést nem feltétlen helyeslik. Azonban azok a diákok, akik korábban is részt vettek önkéntes tevékenységben, arra nem az iskola szocializálta őket, elkötelezettebbek és szociálisan is érzékenyebbek. A kontraproduktív hatással szemben a jogalkotó legjobban akkor cselekszik, ha ösztönzőket épít be, és nem joghátrányt helyez kilátásba.
- A magánadományozás értékének elfogadtatására kevés jó példát találunk, az ennek speciális estét jelentő 1%-os adományozás statisztikája is azt mutatja, hogy évtizedes tanulási folyamatot jelent a filantrópia tudatosítása.

- A partneri együttműködésben van helye és szerepe az egyházaknak is, amelyek azonban nem közfeladat-ellátásra szerveződtek, hiszen akkor nem tennének eleget az egyházalapítás feltételeinek. Az egyházak elsősorban hitélet gyakorlására alakult vallási közösségek, amelyek másodsorban társadalmi feladatokat is elláthatnak. Mind az együttműködés megvalósulásának mikéntjét, mind annak elvi értelmezését a magyarországi egyházak történelme, eddigi szerepvállalásaik is formálták.
- Az egyházi partnerekkel szemben az állam más kritériumokat határozott meg a közfeladat-ellátásban való részvételükhöz. Ennek egyik sarkalatos pontja volt a 2011. évi CCVI. törvény, amely a korábbi egyházak nagy részét megfosztotta egyházi jogállásától, és vallási egyesületté minősítette azokat. Az Ehtv. az országgyűlés hatáskörébe utalta annak eldöntését, hogy mely vallási közösséget tekintenek jogilag egyháznak és melyiket nem. A törvény arra az Alaptörvényben védeni rendelt értékre hivatkozott, amely szerint az egyházak hajlandóak a közösségi célok érdekében együttműködni az állammal. Az országgyűlés a törvény elfogadásakor megszavazta, hogy mely egyházak tevékenységében áll fenn mindkét feltétel: a valós hitéleti tevékenység és a közösségi feladatok ellátására való alkalmasság.
- Az állam ezzel a kategorizálással az 1895. évi XLIII. tc. egyházi besorolásához tért vissza, kiemelve a történelmi egyházak közfeladat-ellátásban betöltött korábbi szerepét. Ezt a koncepciót látszik erősíteni az a tény is, hogy az újabb egyháztörvény-módosítás is a jelenleg hatályosnál konkrétabb elhatárolást tartalmaz az egyházak között. Ennek jelentősége az egyházak finanszírozásában van, amely a hitéleti tevékenységek finanszírozásán kívül a közfeladatok átvállalásában is megvalósul, burkoltan.
- A politikai akarat szerint az állam és az egyházak együttműködése kívánatos, a kormányzat az egyházak integrációs hatását várja ettől. Tény, hogy a közfeladatok ellátásában privilegizált egyházak ezzel növekvő társadalmi szerepre tesznek szert, de megállapítható az is, hogy nem szűnnek meg, mint megannyi civil szervezet. Mindez abban az esetben vet fel alkotmányos aggályokat, ha az állam diszkriminál a partner kiválasztásakor, illetve sérül a választás lehetősége, különösen a kistépüléseken. A közfeladatok „kiszervezése” ily módon ugyanazokat a hatásokat éri el, mint ahogy azt a Horthy-rendszerben vagy az egypártrendszerben láttuk.
- Az állam együttműködése az egyházakkal történelmi hagyományaikra vezethető vissza. Mivel az egyházak értékhordozó entitások, körükben nem merül fel a közhasznúsági kritériumokhoz hasonló szűrőrendszer. Az egyházi szabályozás azonban újra és újra

felszínre hoz olyan szempontokat, amelyek az egyház társadalmi támogatottságát, beágyazottságát képesek mérni. Ezek a mutatók azonban nem általánosan elfogadottak és alkalmasak az egyházak közötti objektív és ésszerű különbségtételre az állam-egyház együttműködésében.

- Ennek ellenére egyértelműen a történelmi egyházak irányába tolódik el például a szociális szektor intézményi fenntartása. Mivel a statisztikai adatok alapján nem előzik meg az egyházak a civil szektort sem az önkéntesek mozgósításában, sem az adománygyűjtésben, az egyházi intézményfenntartás burkolt egyházfinanszírozásnak is mondható, s így csökkenti, kiszorítja az egyéni felelősségvállalást, az állam nem több, mint újraelosztó.
- Az egyházi partnerek erős versenyt alakítanak ki a közfeladatok ellátásában, főleg, ha azok átadása több éves szerződések alapján történik. Ebben a versenyben azonban háttérbe szorul, elveszik az egyén felelősségvállalása és aktivitása. Az állam és – civil vagy egyházi – partnerei automatizált együttműködései ellenére, meggyőződésem, hogy van helye a személyes közreműködésnek, az önkéntesen vállalt szolidaritásnak.
- A zsidó-keresztény etika egyetemes elvei elfogadottak az Alaptörvényben, de más jogszabályokban és az Alkotmánybíróság jogértelmezéseiben is. A társadalmi öngondoskodásra azonban nem kötelez a jogrendszer, szabályozása az értékek megnevezésére, azok védelmére szorítkozik, és ezen keresztül fejt ki jogfejlesztő hatását. A közösségi feladatok ellátására mutató elveket a jogszabályalkotás több szintjén is kifejti, ezek ellátásához keretjogszabályokat alkot, elismeri és ösztönzi az önkéntes tevékenységeket. A társadalmi öngondoskodás jogszabályi feltételei tehát adottak Magyarországon, jóllehet a jog soha nem életre hívja, hanem csak követi a társadalmi szükségre adott megoldásokat.
- Ezeknek az erkölcsi értékeknek a védelme kívánatos alkotmányi szinten, de belső értéké válásukhoz a közvetlen emberi kapcsolatokban felmutatott példák szükségesek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A nonprofit szektor legfontosabb jellemzői. Statisztikai Tükör 2012., 2013., 2014. évi számai
2. Ádám Antal: A jogi alapértékek harmóniája és versengése. Polgári Szemle 2006. 2. évf. 26-41.
3. Ádám Antal: A társadalmi szervezetek Baranya megyében. In: Államigazgatás, terület- és településpolitika. Pécs 1985. 11.
4. Ádám Antal: Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás. Osiris, Budapest 1998
5. Ádám Antal: Alkotmányozás. Önállósult és önfejlesztő civil társadalom. Dunántúli Napló 1989. 3.
6. Ádám Antal: Az alapjogok jellegéről és védelméről. Jura 1994. 2.
7. Ádám Antal: Bölceletek, vallások, jogi alapértékek. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2015
8. Ádám Antal: Egyesületek a magyar társadalmi szervezetek rendszerében. Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 32. Tankönyvkiadó, Budapest 1964
9. Ádám Antal: Fenntartható fejlődés - fenntartható jogállam. Acta Humana, Budapest 2005
10. Ádám Antal: Vallás, vallásszabadság és egyház Magyarország Alaptörvényének, továbbá „A lelkiismereti- és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról” szóló 2011. évi C. törvény figyelembe vételével. Jura 2011. 2. 7-23.
11. Ádám Antal: Vallás, vallásszabadság és egyház. Jura 2011. 2. 7-23.
12. Adam, Thomas (szerk.): Philanthropy, Patronage and Civil Society: Experiences from Germany, Great Britain and North America. Indiana University Press, Bloomington 2004
13. Alexander, Jeffrey C.: The Social Requisites of Altruism and Voluntarism. Some Notes on What Makes a Sector Independent. Sociological and Interest-Group Barriers to Reform. University of Chicago Press, Chicago 1987
14. Andorka Rudolf: XIII. Szociológiai Világkongresszus. Szociológiai Szemle 1994. 3. 125-130.
15. Arczt Ilona: Az Emberi jogi kisebbségi és vallásügyi bizottság közreműködése a nemzeti és etnikai kisebbségi szervezetek és az egyházak költségvetési támogatásának elosztásában. In: A bizottsági munka 2. rész. Parlamenti módszertani iroda, Budapest 1995. 132-164.
16. Balázs Magdolna: Az alapítványi élet indulása Magyarországon. Esély 1991. 1.
17. Barabás Györgyi: Magyarországi zsidó hitközségek, egyletek, társulatok éves beszámolóí 1629-2008. Zsidó Tudományok Szabadegyeteme, Budapest 2009
18. Bartal Anna Mária – Kmetty Zoltán: A magyar önkéntesek motivációi – a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív szttenderdizálásának eredményei alapján, Civil Szemle 2011. 4.

19. Bartal Anna Mária: Nonprofit elméletek, modellek, trendek. Századvég, Budapest 2005
20. Balogh Margit: A KALOT és a demokratikus átalakulás - avagy egy katolikus mozgalom végnapjai. Levéltári Szemle, 41. 2. 19-29.
21. Bartók György: Az őskereszténység és a szociális kérdés – I. Értekezések és tanulmányok. Protestáns Szemle 1908
22. Bence Márta: Az egyházi közoktatás állami finanszírozása. In: Egyházi fenntartású nevelési-oktatási intézmények kézikönyve. Complex, Budapest 2009
23. Ben-Ner, A.: Non-Profit Organizations: Why Do They Exist in Market Economies? In: The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy. (szerk.: Rose-Ackerman, S.) Oxford University Press, Oxford. 1986
24. Ben-Ner, A. – Hoomissen, von T.: Nonprofit organizations in the mixed economy. Annals of Publis and Cooperative Economy. 4. 519-550.
25. Bengtson, Vern L. – Roberts, E. L.: Intergenerational Solidarity in Aging Families: An Example of Formal Theory Construction. Journal of Marriage and Family Nov. 1991. Vol. 53. No. 856-870.
26. Bergsma, John S.: The Jubilee from Leviticus to Qumran. Brill 2007
27. Bíró Endre: A civil nonprofit szektor jogi környezete. Civil Szemle 2009. 6.
28. Bocz János: A nonprofit szektor strukturális átalakulása Magyarországon. BCE, PhD-dolgozat 2009
29. Bodó Márton (szerk.): Az Iskolai Közösségi Szolgálat bevezetésének tapasztalatai 2015. OFI, Budapest 2015
30. Bódy Zsombor: A „társadalom kora”. Munkásbiztosítás és munkaügy Magyarországon a 19. és a 20. század fordulóján. Aetas 2004. 1.
31. Bokros Lajos: Verseny és szolidaritás. Élet és irodalom XLVIII. 39. Budapest 2004
32. Boles, E. Donald: The Bible, Religion and the Public Schools. Iowa State University Press, Ames 1961
33. Borchardt, Klaus-Dieter: The ABC of European Union Law. The European Publications Office, Luxembourg 2011
34. Bossányi Katalin: Egy százalék. Mozgó Világ 1997. 1. 99-111.
35. Bősze Sándor: „Az egyesületi élet a polgári szabadság...” Somogy megye egyesületei a dualizmus korában. Somogyi Almanach 53. Kaposvár 1997
36. Bősze Sándor: Az egyházak és egyesületek Somogyban (1867-1918) In: Egyházak a változó világban. Esztergom-Komárom Megye Önkormányzata, Esztergom 1991. 491-493.
37. Brauner, Wilhelm: Österreichische Verfassungs geschichte. 4. bearbeitete Auflage. Wien 1987
38. Brunda Gusztáv: Egyesületek Nógrád Megyében. Nógrádi Közművelődési Füzetek 4. Nógrád Megyei Közművelődési Központ, Salgótarján 1993
39. Bruni, Luigino – Zamagni, Stefano: Civil Economy. Efficiency, Equity, Public Happiness, Peter Lang AG, Bern 2007

40. Bukta Zsuzsanna: Új kihívások a sport civil szférájában: megfelelnek-e a sportegyesületek a közösségi igényeknek? *Andragógia és művelődéstudomány* 2013. 1. 72-88.
41. Bullain Nilda – Gazsi Adrienn-Csanádi Dániel: Ki érdemes a köz bizalmára? *Civil-Társ Program. Ökotárs Alapítvány*, Budapest 2011
42. Bullain Nilda: Átfogó jogi reformkon koncepció: lépések egy értékalapú civil jövőkép felé. *Civil Szemle* 2005. 1.
43. Burrows, Miller: The Marriage of Boaz and Ruth. *Journal of Biblical Literature* 1940. Vol. 59. No. 4.
44. Chronowski Nóra: Az Alaptörvény európai mérlegen. *Fundamentum* 2011. 2. 68-80.
45. Chronowski Nóra: Alkotmányjog és közigazgatási jog I. – Emberi jogok, státuszjogok, jogforrási rendszer. *Dialóg Campus Kiadó*, Budapest-Pécs 2013
46. Chronowski Nóra: Szolidaritás az Alkotmányban és azon túl? *Közjogi Szemle* 2010. 1.
47. Chronowski Nóra: Szolidaritási jogok az Európai Unióban és Magyarországon. *Jura* 2011. 2. 24-35.
48. Cohen, Jean L. – Arato, Andrew: *Civil Society and Social Theory*. Cambridge, MIT Press 1995
49. *Community Service and Service-Learning in Amercia's School*. Corporation for National and Community Service, Office of Research and Policy Development Washington 2008.
50. Comte, Auguste: *A general iview of positivism*. George Routledge & Sons Limited, London 1865
51. Czike Klára – Kuti Éva: Lakossági adományok és önkéntes tevékenységek. Gyorsjelentés a 2004-es felmérés eredményeiről. *Nonprofit Kutatócsoport Egyesület*, Budapest 2005
52. Czike Klára – Kuti Éva: Önkéntesség, jótékonyság, társadalmi integráció. *Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány*, Budapest 2006
53. Csehi Zoltán: *A civil társadalom szervezeteinek joga Magyarországon*. Gondolat, Budapest 2007
54. Csehi Zoltán: Prospero szellemei – az alapítvány a jogi személy és a jogtudomány szempontjai között. *Themis* 2005. június 17-29.
55. Csehi Zoltán: Vázlat a nonprofit szféra státusz-szabályozásáról és a kutatás irányairól. *Iustum Aequum Salutare* III. 2007. 4. 5-53.
56. Csorna Kálmán: *A szociális gyermekvédelem rendszere*. Eggenberger-Könyvkereskedés, Budapest 1929
57. D. Nagy Milán: A 2011-2012-es egyházügyi törvények hatásai a Magyar Pünkösdi Egyházra. *Egyháztörténeti Szemle* XVI. 4. 28-44.
58. Dobrovits Sándor: *Magyarország Statisztikai Évkönyve X*. Budapest 1934
59. Dobrovits Sándor: *Statisztikai Közlemények*. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1936. 3. 119-122.
60. Domaniczky Endre: *A jogállam és a civil szektor Magyarországon, különös tekintettel a helyi önkormányzatokra*. Publikon Kiadó, 2009

61. Domaniczky Endre: Adalékok a civil szektor felszámolásához Magyarországon (1937-1945). Jogtörténeti Szemle 2010. 3.
62. Domaniczky Endre: Adalékok a magyar egyesülési jog szabályozásához a dualizmus korában. Jogtörténeti Szemle 2012. 1.
63. Domaniczky Endre: Civil kurázsi. Politikatudományi Szemle 2010. 2.
64. Domokos Attila: A társadalmi egyesületek statisztikája. In: A magyar hivatalos statisztika történetéből. Az V. Statisztikatörténeti Vándorülés előadásai és korreferátumai. Budapest 1968
65. Dorner László: Az önkéntesség pszichológiai vonatkozásainak szakirodalmi áttekintése. Magyar Pszichológiai Szemle 2013. 68.
66. Doromby Károly: A hívek felelőssége az evangélizációért. Vigilia 1980. 8.
67. Dömsödi Balázs: A menhelyektől a mintaépítkezésekig. Korall 2001. 5-6.
68. Durkheim, Émile: Sociology and philosophy. Routledge Revivals. Taylor & Francis, New York 1953
69. Egresi László Sándor: Ruth könyve. Kálvin János Kiadó, Budapest 2006
70. Enyedi Zsolt: Érték, értelem, érzelem. Politikai pszichológia Bibó nyomán. Politikatudományi Szemle 2004. 4.
71. Erdő Péter (szerk.): Az ókeresztény kor egyházfegyelme. Ókeresztény írók 5. Szent István Társulat, Budapest 1983
72. Ereky István: Tanulmányok a magyar általános Ptk. tervezete köréből. Franklin Társulat, Budapest 1903
73. Evers, A.: Balancing pluralism. New welfare mixes in care for the elderly. 1993
74. Farkas Beáta: A szolidaritás a társadalmi-gazdasági szerveződésben. Vigilia 1999. 9. 663-668.
75. Fedor Tibor: Az állam és az egyház kapcsolatának alakulása a rendszerváltozástól. In: A jogalkalmazás vitatott területei – Vallásszabadság és egyházjog. (szerk.: Pribula László) Printart-Press, 2015. 34-60
76. Fensham, F. Charles: Widow, Orphan, and the Poor of Ancient Near Eastern Legal and WisdomLiteratur. Journal of Near Eastern Studies Apr. 1962. Vol. 21. No.2.
77. Fényes Hajnalka – Kiss Gabriella: Az önkéntesség szociológiája. Kultúra és Közösség 2011. 1. 35-48.
78. Ferge Zsuzsa: A generációk közti és a társadalmi szolidaritásról. Esély 1996. 4.
79. Ferge Zsuzsa: Elszabaduló egyenlőtlenségek. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest 2000
80. Ferge Zsuzsa: Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből. Magvető, Budapest 1986
81. Flavius, Josephus: Apión ellen, avagy a zsidó nép ősi voltáról. Helikon Kiadó, 1984
82. Friedman, Milton – Friedman, Rose: Free to choose. Penguin books, 1980
83. Gaál György: A Dávid Ferenc Egylet Kiadványai 1.rész. Keresztény Magvető, 1989.6.

84. Gaál Ibolya: A szegényügy és felnőttvédelmi szociálpolitika története Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 1867-1989. II. kötet. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltárának kiadványai. Nyíregyháza 1997
85. Gebhardt Lajos: Kórházak és gyógyintézetek. In: Gerlóczy Gyula – Dulácska Géza: Budapest és környéke II. Budapest 1879
86. Géra Eleonóra: A Jókay család és a hazai gyermekvédelem. Budapesti Negyed 2007.3.
87. Géra Eleonóra: Református karitatív intézmények a magyar fővárosban 1850-1952. ELTE-BTK PhD-dolgozat 2006
88. Gesenius' Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament Scriptures. Baker Book House, Grand Rapids, Michigan 1991
89. Geszti Judit: Civil társadalom, civil szervezetek és az európai unió. EU Working Papers 2003. 3. 83-104.
90. Gianone András: Az Actio Catholica karitatív tevékenysége 1945-1948-ban. In: Válogatott tanulmányok (szerk.: Karczub Gyula) Faludi Ferenc Akadémia, Budapest 2002. 41-60.
91. Godelier, Maurice: Rationality and Irrationality in Economics. London 1972
92. Goetze, Albrecht: The Laws of Eshnunna. Isreal Exploration Journal, Vol. 7. No. 3. 192-198.
93. Gordon, H.C. – Rendsburg, G.A.: The Bible and the Ancient Near East. W. W Norton & Company, 1997
94. Gottwald, Norman K.: The Tribes of Yahweh: A sociology of the Religion of Liberated Israel, 1250-1050 BCE. Sheffield Academic Press, 1999
95. Gömböcz Elvira: A gazdasági globalizáció főbb társadalmi hatásai és a keresztény egyházak felelőssége. Evangélikus Hittudományi Egyetem Doktori Iskola, Gyakorlati Teológia Tanszék, PhD-dolgozat 2011
96. Grunebaum-Ballin, Paul: La séparation des églises et de l' état. Paris 1905
97. Grüll Tibor: „Világosságul adtalak a népeknek.” A judaizmus mint missziós vallás a római korban. In: Grüll Tibor: A gyökér és az ágak. Savaria University Press, Szombathely 2005
98. Gyáni Gábor: Szociálpolitika és jótékonyosság a két világháború közötti Magyarországon. In: Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919-1945). (szerk: Szilágyi Csaba) Gondolat, Budapest 2008
99. Győri Péter: A Hajléktalanok Menhelye Egylet. Esély 1998. 5.
100. Hack Péter: A szektaviták politikai háttere. Új Exodus 2000. december
101. Hall, Peter A.: The Role of Government and the Distribution of Social Capital. In: Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society. (szerk.: Putnam, R.) Oxford University Press, Oxford 2002.
102. Hall, Peter Dobkin: Historical Overview of Philanthropy, Voluntary Associations, and Nonprofit Organization in the United States, 1600-2000. In: Nonprofit Sector. A Research Handbook. Second Edition (szerk.: Steinberg, R. – Powell, W. W.) Yale University Press, New Haven 2006. 32-65.

103. Halmai Gábor: Az egyesülés szabadsága. Az egyesülési jog története. Atlantisz Kiadó, Budapest 1990
104. Hamza Gábor: Robert Suchmann, az európai-integráció „atyja” politikai és szellemi munkássága – Magyarországra való kapcsolatára történő kitekintéssel. Jogelméleti Szemle 2015. 4. 126-132.
105. Hamman Adalbert: Így éltek az első keresztények. Szent István Társulat, Budapest 1987
106. Hansmann, Henry B.: Economics Theories of Nonprofit Organization. In: The Nonprofit Sector: A Research Handbook. (szerk.: Powell, W. W.) Yale University Press, New Haven 1987
107. Hansmann, Henry B.: The Role of the Nonprofit Enterprise. Yale Law Journal 89. 5. 1980. 835-898.
108. Harris, Rivkah: The Archive of The Sin Temple in Khajafah. Journal of Cuneiform Studies Vol. 9. No. 2. 1955. 31-58.
109. Harsányi János: Rational Choice Models of Political Behavior vs. Functionalist and Conformist Theories.
110. Harsányi László – Kirschner Péter (szerk.): Egyesületi címtár. Nonprofit-Kutatócsoport, Budapest 1992
111. Hart, H. L. A.: Jog, szabadság, erkölcs. Osiris Kiadó, Budapest 1999
112. Hartung, Fritz: Die Entwicklung der Menschen- und Bürgerrechte von 1776 bis zur Gegenwart. Neubearb.: Schraepfer E. Göttingen 1964
113. Hegedűs Rita: Beszámoló a Vallás mint társadalom? c. kutatás eredményeiről. Szegedi Tudományegyetem Vallástudományi Tanszék, Szeged 2007. 283-296.
114. Herger Csabáné: Polgári állam és egyházi autonómia a 19. században. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2010
115. Hiers, Richard H.: Biblical Social Welfare Legislation: Protected Classes and Provisions for Persons in Need. Journal of Law and Religion 2002. Vol. 17. No. ½.
116. Horváth Attila: A magyar magánjog története. In: Magyar állam- és jogtörténet (szerk.: Horváth Attila) Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest 2014. 399-504.
117. Horváth Attila: Az emberi jogok története. In: Magyar állam- és jogtörténet (szerk.: Horváth Attila) Nemzeti Közszerológati Egyetem, Budapest 2014. 263-314.
118. Horváth Attila: Egyetemes jogtörténet szöveggyűjtemény. Budapest 2012.
119. Horváthné Kökény Annamária – Lengyel Borbála: Civil szervezetek támogatása. Economica VII. 3. 13-18.
120. Hugenberger, Gordon: Marriage as a Covenant. Biblical Law and Ethics as Developed from Malachi. Baker, 1994
121. Hunfalvy János: Magyarország különböző egyletei. Statisztikai közlemények IV. (szerk: Hunfalvy János) Budapest 1862. 246-249.
122. Iskolai Közösségi Szolgálat. Társadalmi Szolidaritás Program. NEFM – Oktatásért Felelős Államtitkárság 2011
123. James, Estelle: How Nonprofits Grow: A Model. Journal of Policy Analysis and Management 2 1983

124. James, Estelle – Rose-Ackerman, S.: The Nonprofit Enterprise in Market Economies. Harwood Academic Publishers, London 1986
125. James, Estelle: The Nonprofit Sector in Comparative Perspective. In. The Nonprofit Sector: A Research Handbook. (szerk.: Powell, W. W.) New Haven. Yale University Press. 1987
126. James, Estelle: The Private Provision of Public Services: A Comparison of Holland and Sweden. Yale University, Program on Non-Profit Organizations Working Paper No. 60. 1982
127. Janky Béla: Szolidaritás és jóléti preferenciák. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Szociológia P.h.D-program, PhD-dolgozat 2002
128. Jellinek, Georg: Die Erklärung der Menschen- und Bürgerrechte. 3. Aufleg. München . Leipzig 1919
129. Jenei György – Kuti Éva: Versenyképesség és civil szerepvállalás a közigazgatás és a közszolgáltatások fejlesztésében. Vezetéstudomány 2011. különszám
130. Jobb Sándor: Egyesületek Magyarországon. Statisztikai Szemle 1972. 12.
131. Jobb Sándor: Egyesületi élet Magyarországon. Statisztikai Szemle 1984. 8-9.
132. Johnson, Paul: A history of the Jews. Harper Perennial, New York 1988
133. Kajtár István: A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa . haladás . Magyarország. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2003
134. Kajtár István – Herger Csabáné: Egyetemes állam- és jogtörténet. Dialóg Campus Kiadó 2014
135. Kákai László: Nemzeti Civil Alapprogram és Nemzeti Civil Alap. Hasonlóságok és különbségek a régi és az új támogatási alapok között. Civil Szemle 2013. 3. 45-72.
136. Kállay Kálmán – Dr. Friedman Dénes – Dr. Hevesi Illés: Szináj. Népszerű zsidó vallási ismeretek tára. Protestáns Szemle 1929
137. Kamocsay Jenő: Társadalom és szegényügy. Nép és családvédelem, 1943. november
138. Kant, Immanuel: Az erkölcsök metafizikájának alapvetése. A gyakorlati ész kritikája. Az erkölcsök metafizikája. Gondolat, Budapest 1991
139. Kardos Gábor: A szolidaritás határai. Liget 2008. 3. 90-95.
140. Kaszás Marianne: Az egyesületi karitástól az állami gondoskodásig. Esély 1994. 1. 72-80.
141. Kelemen Eszter: A civil szektor Magyarországon. In: A civil szervezetek és a területfejlesztési politika. Műhelytanulmányok (szerk.: Kovách Imre) MTA Politika Tudományi Intézet, 2005. 4.
142. Kelen András: A társadalmi munka szociológiája. Gondolat, 1988
143. Kendall, Jeremy – Knapp, Martin: The third sector and welfare state modernisation: Inputs, activities and comparative performance. Civil Society Working Paper, 2000
144. Kenessey Béla: Az Ó-testamentum társadalmi eszméi és intézményei. Protestáns Szemle 1893
145. Kessler, Rainer: Az ókori Izráel társadalma. Kálvin Kiadó, Budapest 2011

146. Keynes, John Maynard: The End of Lassiez-Faire. The Economical Journal Vol. 36. No. 143. 434-441
147. Kinyik Margit: Az intézményi önkéntesség a szociális és gyermekvédelmi közszolgáltatásokban. Civil Szemle 2011. 4. 59-82.
148. Kiss Zsuzsanna: A Zala Megyei Gazdasági Egyesület megszervezése. Korall 2003.13.
149. Kramer, Ralf M.: A Third Sector in the Third Millennium? International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations. Vol. 11. No. 1. 2000
150. Komter, Aafke E.: Social Solidarity and the Gift. Cambridge University Press, Cambridge 2005
151. Köbel Szilvia: A „vallási közösség” jogállása. In: Szabad egyház a szabad államban. 2014. október 3-ai konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai, Eötvös Károly Intézet, 2-8.
152. Köbel Szilvia: Az állam és az egyházak közötti megállapodások – a pártállamban és a jogállamban. In: Egyházak és tolerancia Magyarországon. Tudományos konferencia az 1947. évi XXXIII. törvény megszületésének 60. évfordulója alkalmából, OKM Egyházi kapcsolatok Titkársága, Budapest 2008, 131-150.
153. Kővágó Sarolta: Az egyesületek működésének állami szabályozásáról 1873 és 1946 között. In: Árkádia peremén. Írások a művelődés és tudománytörténet köréből. Kaposvári Egyetem, Kaposvár 2003
154. Krémer Balázs: Az NGO kultuszáról. Esély 1996. 2.
155. Kuti Éva - Marshall Miklós: A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita és ami mögötte van. Esély 1991. 1.
156. Kuti Éva: A nonprofit elméletek tanulságai és a nonprofit gyakorlat lehetőségei Magyarországon. Közgazdasági Szemle 1991. 1.
157. Kuti Éva: A nonprofit elméletek. Közgazdasági Szemle 1991. 1.
158. Kuti Éva: Hívjuk talán nonprofitnak... Nonprofit Kutatócsoport, Budapest 1998
159. Lannert Judit: A közoktatás finanszírozásának lehetséges megoldásai. Társi-Tudok, Tudásmenedzsment és Oktatókutató Központ Zrt., 2010
160. Leggett, Donald A.: The Levirate and Goel Institutions in the Old Testament. Mack Publishing Company, New Jersey 1974
161. Lehotay Veronika: Közjogi korlátozások Magyarországon a Horthy-korszak második felében. Miskolci Jogi Szemle 6. évf. 2.
162. Lehotay Veronika: Szabadság-megvonó intézkedések a Horthy-korszakban, különös tekintettel a zsidó-törvényekre. Miskolci Egyetem ÁJK, PhD-dolgozat 2012
163. Leipold Árpád: 150 éve alakult a Magyar Erdész Egylet. Erdészeti Lapok 2001. 9.
164. Lemche, Niels Peter: The Hebrew Slave. Comments on the Hebrew Slave law. Exodus 21: 2-11. 1975.
165. Lévai Antal: Alternatív szolgáltatásszervezési módok alkalmazása. (Hajdúböszörmény példáján) In: Városi kormányzás közepes városokban és várostérségekben (2012-15). OTKA K 101147. sz. kutatás. Dialóg Campus Kiadó 2013

166. Lovász László: Tézisek a fogyatékossgal élő emberek helyzetéről. Polgári Szemle 2007
167. Máday Lajos: Társadalmi egyesületek statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle 1930.5.
168. Majoros Pál: A kutatómódszertan alapjai. Perfekt Kiadó, Budapest 2004
169. Márfi Attila: Baranya Megye egyesületeinek vizsgálata, 1915-1950. Pécs 1988
170. Márfi Attila: Baranya vármegye egyesületei 1867-1914. Baranyai Levéltári Füzetek. Pécs 1986
171. Márfi Attila: Pécs szabad királyi város dualizmuskori egyesületeinek vizsgálata 1867-1918. 1. rész. BML Évkönyve, Pécs 1989
172. Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon. III. kötet. Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest 1900
173. Marsman, Hennie J.: Women in Ugarit and Israel: Their Social and Religious Position in the Context of the Ancient Near East. Brill 2003
174. Máthé Gábor: A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867-1875. Akadémiai Kiadó, 1982
175. Mauss, Marcel: The Gift: forms and functions of exchange in archaic societies. Routledge, London 1922
176. McGrath, John J. (szerk.): Church and State in American Law. Milwaukee 1962
177. Mendelsohn, Isaac: Slavery in The Ancient Near East. The Biblical Archeologist Dec., 1946. Vol. 9. No. 4.
178. Meszlényi Artúr: Magyar magánjog. I. kötet. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest 1931
179. Mezey Barna (szerk.): Magyar Alkotmánytörténet Osiris Kiadó, Budapest 2003
180. Mészáros István: Az emberi méltóság. Új Exodus 2001. 1.
181. Mill, John Stuart: A szabadságról – Haszonelvűség. Magyar Helikon, Budapest 1980
182. Mink Júlia: Útban az „államegyház pluralista változata” felé. In: Szabad egyház a szabad államban. 2014. október 3-ai konferencián elhangzott előadások szerkesztett változatai. Eötvös Károly Intézet, 19-30.
183. Mirandola, G. P.: Oration on the dignity of Man. 1486
184. Molnár Margit: Esztergár Lajos szociálpolitikája főbb műveinek tükrében. Pécsi Szemle 2002. 4. 71-82.
185. Molnár Tamás: Keresztény humanizmus. Kairosz, Budapest 2007
186. Mondovics Napsugár: A generációk közötti szolidaritásról. Jura 2013. 1. 158-167
187. Mondovics Napsugár: A társadalmi öngondoskodás teológiája. In: PhD kötet 11, PTE-ÁJK Doktori Iskola, Pécs 2012, 397-420.
188. Mondovics Napsugár: Az önkéntes tevékenység jogi szabályozása. PEME VII. Ph.D. Konferencia Kötet, Bp. 2013. 53-65.
189. Mondovics Napsugár: Az önkéntesség és a magánadományozás tíz magyarországi szervezet működésében. In: PhD kötet 14, PTE-ÁJK Doktori Iskola, Pécs 2015

190. Mondovics Napsugár: A magyar vallási egyesületek múltjáról. PhD Tanulmányok 13. Pécs 2014, 251-268.
191. Mondovics Napsugár: Jogszabályi és anyagi feltételek a társadalmi öngondoskodásban (1867-1945). Jura 2013. 2. sz. 184-193.
192. Mondovics Napsugár: Jogszabályokkal a generációk közti szolidaritásért. In: Jog és Állam, 18. sz. KRE-ÁJK, Bp. 2013, 181-187.
193. Mondovics Napsugár: Lessons to be learnt from the transformation of community life in Hungary (1945-1989) In: Journal on European History of Law, Vol.5. No1. 2014
194. Mondovics Napsugár: The value of social self-reliance of the law, De Iurisprudencia et Iure Publico c. digitális Jog- és Politikatudományi folyóirat VI. évf. 2012. 4. 64-73.
195. Nagy Janka Teodóra: Trendkutatás és szociális gazdaság. In: A szociális gazdaságról jövő időben... Trendek és kutatási eredmények. Társadalmi innováció és hálózatépítés a Pécsi Tudományegyetem tudásbázisán a Dél-dunántúli régióban. (szerk.: Nagy Janka Teodóra) Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2015
196. Nárai Márta: Civil szervezetek egy kisváros életében. Tér és társadalom 2003. 1. 81-115.
197. Narfon, Julien de: La séparation des églises et de l' état. Origines – etapes – bilan. Paris 1912
198. Nelson, R. R. – Krashinsky, M.: Public Control and Organization of Day Care for Young Children. Public Policy 22/1. 1973
199. Ogris, Werner: „Auflklärung, Naturrecht und Rechtsreform in der Habsburgermonarchie”. In: Auflklärung. Interdisziplinäre Halbjahresschrift zur Erforschung des 18. Jahrhunderts und seiner Wirkungsgeschichte. 3. 2. Hamburg 1988
200. Oltramare, H.: La séparation de l'église et de L'état. Réponse a Monsieur le Comte de Gasparin. Genève 1869
201. Oppenheim, Leo: Az ókori Mezopotámia. Gondolat Kiadó, Budapest 1982
202. Óriné Fodor Márta: Az egyesülési szabadság és a félállamiság jelenségének jogi kapcsolata, történeti példák tükrében a polgári kor kezdetén. In: Győri tanulmányok: tudományos szemle. Győr Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatala, 1998. 20. 106-126.
203. Óriné Fodor Márta: Vizsgálódás az egyesületi igazgatás és az 1868-as egyesülési jogról szóló törvénytervezet létrejöttében közreható tényezők körében. Jogtörténeti tanulmányok 1983. V. Budapest
204. Paczolay Péter: A lelkiismereti és vallásszabadság. In: Emberi jogok. (szerk.: Halmai Gábor) Osiris, Budapest 2003
205. Pálmai Erika: Önkéntes munka joghézagban: haszontalankodók. HVG XXVII. 20.
206. Pálos Károly: Szegénység, szegénygondozás. Martineum Könyvnyomda, Szombathely 1934
207. Pánovics Attila: A Nemzeti Civil Alapprogram működésének tapasztalatai. Jura 2006.1.
208. Papházi Tibor: Egyesületek, társadalom, egészségügy. Fejezetek az egyesületek szociológiájának köréből. Nonprofit Kutatás 6. (Sorozatszerkesztő: Harsányi László) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest 1997

209. Páskándy János: Egyesületi (egyesülési) és gyülekezési jogszabályok kézikönyve I. kötet. Az Egyesületi és Gyülekezési Jogszabályok Kézikönyvének Kiadóhivatala, Budapest 1931
210. Páskándy János: Egyesületi (egyesülési) és gyülekezési jogszabályok kézikönyve. Budapest 1932
211. Pecican, Ovidiu: Althusiusi elmélkedések. Provincia, 2002. aug-szept. 8-9.
212. Péntek Eszter – Dr. Sándor János – Tigyi Zoltánné – Máté Orsolya: A civil szervezetek részvételi lehetőségei az egészségügyi ellátásban. Egészségügyi Gazdasági Szemle 2009. 2.
213. Petró József: Az ősegyház élete. Stephaneaeum nyomda és könyvkiadó, Budapest 1929
214. Podmaniczky Frigyes – Neuschloss Ödön: A menhely története. In: Emlékirat a Hajléktalanok Menhelye c. egyesület Alföldi utczai menházának megnyitása alkalmából. Budapest 1888
215. Polányi Károly: A „gazdasági” két jelentése Carl Mengernél. In Polányi: Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet. Gondolat, Budapest 1976
216. Putnam Robert D.: The Prosperous Community: Social Capital and Public Life. The American Prospect, 1993
217. Rottenbiller Fülöp: Az Országos Gyermekvédő Liga harminc évi működése 1906–1936. Fővárosi Nyomda Részvénytársaság, Budapest 1936
218. Rudolf Rezsőházy: Emergence des valeurs communes aux Européens a travers l’histoire. L’harmattan, Paris 2012
219. Rose-Ackerman, Susan: Nonprofit Firms: Are Government Grants Desirable? Mimeo 1985
220. Rose-Ackerman, Susan: The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy. New York. Oxford University Press. 1986
221. Ruff Tibor: Az Újszövetség és a Tóra. József Műhely Kiadó, Budapest 2009
222. Salamon, Lester: Partners in Public Service: The Scope and Theory of Government - Nonprofit Relations. In: Nonprofit Sector: A Research Handbook. New Haven: Yale University Press, 1987
223. Salamon, Lester: The nonprofit sector and government. The American experience in theory and practice. In: The third sector. Comparative studies in nonprofit organizations. (szerk.: Anheier, H. K. – Seibel, W.) New York 1990. 219-240.
224. Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K.: In Search of the Nonprofit Sector I: The Question of Definitions. The Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project Working Papers No. 2. Johns Hopkins University Institute for Policy Studies. Baltimore 1992
225. Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K.: The international classifications of nonprofit organizations: ICNPO-Revision 1. The John Hopkins University, Maryland 1996
226. Salamon, Lester (ed.): The State of Nonprofit America. 2nd editon. Brookings Institution Press, Washington 2012

227. Sáriné dr. Simkó Ágnes: Az állam beavatkozási lehetőségei és korlátai a civil szervezetek tevékenységi körébe. In: EU-Tanulmányok VI. Nemzeti Fejlesztési Hivatal, Budapest 2006
228. Schanda Balázs: Állami egyházjog. Vallásszabadság és vallási közösségek a mai magyar jogban. Szent István Társulat, Budapest 2012
229. Schanda Balázs: Aktuális kérdések a magyar egyházjog köréből. In: A jogalkalmazás vitatott területei - Vallásszabadság és egyházjog. (szerk.: Pribula László) Printart-Press 2015. 103-119.
230. Schweitzer Gábor: A világnézeti semlegesség ára. Fundamentum 1997. 2. 76-80.
231. Schweitzer Gábor: Az egyházakra vonatkozó szabályozás alakulása. mtatktjt, MTA Law Working Papers 2014. 44.
232. Schweitzer Gábor: Szempontok az egyházak egyenjogúsága kérdéséhez. In: Egyházak és tolerancia Magyarországon. Tudományos konferencia az 1947. évi XXXIII. törvény megszületésének 60. évfordulója alkalmából, OKM Egyházi kapcsolatok Titkársága, Budapest 2008, 117-130.
233. Sebestény István: A makrostatisztikai adatok problémái. In: Czike-Kuti: Önkéntesség, jótékonyosság, társadalmi integráció. Nonprofit Kutatócsoport és Önkéntes Központ Alapítvány, Budapest 2006
234. Sebestény István: Az egyesületek számbavételének módszertani problémái a történeti statisztikában. Statisztikai Szemle 2003. 4. 373-387.
235. Sebestyén István: Ki a „köz” és mi a „haszon” – és ki szerint? A közhasznúság fogalmi és tartalmi dilemmái. Civil Szemle 2013. 3. 5-30.
236. Sík Endre: Az „örök” kaláka. Gondolat, Budapest 1988
237. Smith, B. H.: Religion and Social Change: Classical Theories and New Formulations in the Context of Recent Development. Latin America Research Review 10. 2. Summer. 1975
238. Somfai Balázs: Önkéntes munka a jogászképzésben. Családi jog 2011. 4.
239. Sonnevend Pál: Szolidaritás és jog. Vigilia 1999. 9. 669-675.
240. Steele, Francis R.: The Lipit-Ishtar Law Code. American Journal of Archaeology. Vol. 51. No. 2. 158-164.
241. Stumpf István: Állam és egyház az alkotmánybíróági döntések tükrében. In: A jogalkalmazás vitatott területei – Vallásszabadság és egyházjog. (szerk.: Pribula László) Printart-Press 2015. 120-138.
242. Szabó Máté: Autonómia és etatizmus a magyar civil társadalomban. Politikatudományi Szemle 2009. 3. 157-163.
243. Szádeczky-Kardoss Irma: A kapu jogtörténeti és jogszimbolikai szerepe a magyar középkorban. Jogtörténeti Szemle 2009. 4.
244. Szent Biblia (ford. Károli Gáspár) Magyar Bibliatanács, Budapest 1991
245. Szent Ignác levele Szent Policarphoz. IV.1. In: Apostoli atyák. (szerk.. Vanyó László) Szent István Társulat, Budapest 1988

246. Szladits Károly: Az egyesületi jogról tekintettel a polgári törvénykönyv tervezetére. Magyar Jogászegyleti Értekezések XXIV. 2. 12-14.
247. Thayer's Greek-English Lexicon of the New Testament: Coded with Strong's Concordance Numbers, 1995
248. Thompson, Joseph P. : Kirche und Staat in den Vereinigten Staaten von Nord-Amerika, Berlin 1873
249. Tóth Anikó: Társadalmi tőke az élelmiszergazdaságban: bizalom, szervezettség és összefogás. 2007. 6. 37-47.
250. Tóth Árpád: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. L'Harmattan, Budapest 2005
251. Touraine, A.: The Self-production of Society. Chicago. University of Chicago Press, 1977
252. Újvári Péter (szerk.): Magyar Zsidó Lexikon. Budapest 1929
253. Vajda Ágnes – Kuti Éva: Állampolgári „szavazás” közpénzekről és civil szervezetekről In: 1% „forintszavazatok” (szerk.: Harsányi László) Nonprofit Kutatócsoport, Budapest 2000
254. Valentényi-Szilágyi Bernadett: Az egyházak közszolgáltatásokban játszott szerepe. In: A jogalkalmazás vitatott területei – Vallásszabadság és egyházjog. (szerk.: Pribula László) Printart-Press 2015. 148-166.
255. Vargha Gyula: Magyarország egyletei és társulatai 1878-ban. Országos Magyar Királyi Statisztikai Hivatal, Budapest 1881
256. Vaux, De Roland: Ancient Israel: Its Life and Institutions. Wm.B. Eerdmans Publishing Co., Michigan 1997
257. Veen, Vino J.M.: A közhasznúság fogalma és tartalma nemzetközi összehasonlításban. Civil Szemle 2012. 2. 69-81.
258. Vértessy László: Az állami beavatkozás joga és hatékonysága. Nemzeti Közzolgálati Egyetem, Budapest 2014
259. Virág Tünde: Közfoglalkoztatás és idősgondozás – szegénységre adott válaszok egy alföldi kisvárosban és tanyavilágban. Esély 2014. 1. 45-63.
260. Vita Emil: Egyesületi jog. A gyakorlati közigazgatási könyvtár és döntvénytár kiadása. Budapest 1906
261. Wald, Kenneth: Religion and Politics in the United States. St. Martin's. New York 1987
262. Weber, Max: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme. Cserépfalvi, Budapest 1995
263. Weinfeld, M.: The Covenant of Grant in the Old Testament and in the Ancient Near East. Journal of the American Oriental Society. Vol. 90. No. 2. 184-203.
264. Weisberg, Dvora E.: Levirate Marriage and the Family in Ancient Judaism. University Press of New England, 2009.
265. Weisbrod, Burton A.: Collective-Consumption Services of Individual-Consumption, Goods. Quarterly Journal of Economics 78. 1964
266. Weisbrod, Burton A.: The Voluntary Nonprofit Sector: An Economic Analysis. Lexington, 1977

- 267. Weisbrod, Burton A.: The Nonprofit Economy. Cambridge. Harvard University Press, 1988
- 268. Weisbrod, Burton A.: Toward a Theory of the Voluntary Non-Profit Sector in a Three-Sector Economy. In: Rose-Ackermann, S. (szerk.). The Economics of Nonprofit Institutions: Studies in Structure and Policy. Oxford University Press, New York 1975
- 269. Westbrook, Raymond: Jubilee Laws. Israel L. Rev., Jerusalem 1971

Elektronikus irodalom

1. A II. Vatikáni Zsinat Apostolicam Actuositatem kezdetű dekrétuma a világi hívek apostolkodásáról http://www.katolikus.hu/zsinat/zs_12.html (2014.05.27.)
2. A Vatikáni megállapodás eredményeit és hatásait elemző bizottság jelentése, 2006. nov., 14-15.o. <http://www.okm.gov.hu/letolt/egyhaz/vatikanijelentes06nov11.pdf> (2016. 05.26.)
3. Bartal Anna Mária - Kmetty Zoltán: A magyar önkéntesek motivációinak vizsgálata és a Magyar Önkéntes Motivációs Kérdőív (MÖMK) szttenderdizálásának eredményei. Budapest 2010 <http://onkentes-heves.hu/sites/onkentes-heves.hu/files/M.%20%C3%96NK.%20MOT.%20VIzsg%C3%A1lat.pdf> (2015.05.05.)
4. Benke József: Kizárólag személyesen gyakorolhatja-e az egyesület természetes személy tagja az Etv.-ben meghatározott jogait? www.pecsiitelotabla.hu/docs/szakmai/polgari/2006_6.pdf
5. Bódi György: A nonprofit és közhasznú szervezetek gazdálkodása <http://www.nosza.hu/kutat/REVkutatas/3gazdalkodas/index.html> (2016.02.10.)
6. Egyházi iskolákkal legalizálnák a szegregációt. http://index.hu/belfold/2016/01/14/oktatas_egyhaz_roma_szegregacio_rendelettervezet_balog_zoltan/
7. Evers, Adalbert – Laville, Jean-Louis: Defining the Third Sector. 2004. 11-42. <https://www.ssc.wisc.edu/~wright/Social%20Economy%20PDFs/EversLaville-1-Defining%20the%20third%20sector.pdf> (2016.05.25.)
8. Fekete Sándor: Civil közösségi hálózatok erőforrás vizsgálata Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Dieip 2010. 3-4. <http://dieip.hu/wp-content/uploads/2010-3-02.pdf> (2016.02.08.)
9. Félix Péter: A magyar katolikus egyház gazdálkodása: az isten pénze nem elég. Magyar Narancs 2002. 23. (2016.04.20.)
10. Full text of magyar általános polgári törvénykönyv tervezete első szöveg forrás:https://archive.org/stream/amagyarlaltalosp00hungoog/amagyarlaltalosp00hungoog_djvu.txt (2016. 05. 29.)
11. Grüll Tibor: A legősibb héber nyelvemlék. forrás: bibliairegeszet.blog.hu http://bibliairegeszet.blog.hu/2010/01/09/a_legosibb_heber_nyelvelemek (2016.05.29.)
12. <http://www.egyhazestarsadalom.hu/a-szemhataron-innen/egyeb-irasok/mate-toth-andras-nagy-gabor-daniel-a-2011-es-nepszamlalas-vallasi-adatairol/> (2016.05.24.)
13. http://magyarnarancs.hu/belpol/a_magyar_katolikus_egyhaz_gazdalkodasa_az_isten_penze_nem_eleg-62569 (2016.05.24.)
14. <http://mno.hu/eu/a-nemzedek-kozotti-szolidaritass-penzugyi-hatasai-1091497> (2012.11.20.)
15. <http://www.verfassungen.de/at/Oesterreich-Ungarn/index.htm>
16. Ítélet után: „Magyarország Alaptörvénye emberi jogokat sért” <http://www.168ora.hu/itthon/magyarorszag-alaptorvenye-emberi-jogokat-sert-125583.html> (2016.04.20.)
17. Jewish Encyclopedia. <http://www.jewishencyclopedia.com> (2012.03.30.)

18. Jürgen Habermas és Joseph Ratzinger eszmecseréje a müncheni Katolikus Akadémián 2004. január 19-én. (ford: Horváth Károly) Holmi 2005. 11.
<http://www.holmi.org/2005/11> (2016. 04.20.)
19. Kiss Tamás: Beszélgetés Platthy Iván nyugalmazott címzetes államtitkárral.
<http://archiv.evangelikus.hu/interju/platthy-ivan> (2016. 05. 17.)
20. Kornai János: Tisztesség és bizalom a poszt szocialista átmenet fényében. Gondolatok a Collegium Budapest „Honesty and Trust” kutatásának alapján. Kézirat a Beszélő és Rubicon számára. 2003 www.colbud.hu/fellows/kornai_publ/kornaiho.doc
(2016.01.10.)
21. Kovács András – Forrás-Biró Aletta: Zsidó élet Magyarországon. Eredmények, kihívások és célok a kommunista rendszer bukása óta. JPR Kutatási beszámoló, 2011.
<http://docplayer.hu/404037-Jpr-kutatasi-beszamolo.html> (2015.05.06.)
22. Lázár János támogatja újabb iskolák egyházi fenntartásba adását.
<http://www.kormany.hu/hu/miniszterelnokseg/hirek/lazar-janos-miniszter-tamogatja-ujabb-iskolak-egyhazi-fenntartasba-adasat> (2016. 05. 30.)
23. Mariottini, Claude: Who was King Lemuel?
<https://claudemariottini.com/2009/05/18/who-was-king-lemuel/> (2016. 05. 22.)
24. Megbotlott az egyházakban a megszorítást tervező kormány
http://hvg.hu/itthon/20120626_egyhaz_kormany_iskolak_vita (2016.05.24.)
25. Mészáros Zoltán – Kostyál Árpád – Mester Dániel: Kutatás a társadalmi felelősségről és az önkéntes munkát nem végzők attitűdjeiről. Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet. ncsszi.hu/kutatasi-archivum (2015.12.10.)
26. Száz éves működés után járna a történelmi egyház megnevezés, MTI/Origo.hu 2011. 03.17. <http://www.origo.hu/itthon/20110317-szaszfalvi-laszlo-legalabb-100-eves-multtal-kell-rendelkezniuk-a-tortenelmi.html>
27. Szurovecz Illés: Óriásléptekkel tarol az egyház a gyermekvédelemben, abcug.hu 2016.02.15. <http://abcug.hu/oriasleptekkel-tarol-az-egyhaz-gyerekvedelemben/>
(2016.05.26.)
28. The Apostolic Tradition. <http://www.bombaxo.com/hippolytus.html> (2016.05.12.)
29. The Didache. <http://www.paracletepress.com/didache.html> (2016.05.12.)
30. Vályi Réka: Az altruizmus jelensége a társadalomtudományban. 2008
<http://www.tarsadalomkutatas.hu/kkk.php?TPUBL-A-833/kotojelek2007/TPUBL-A-833.pdf>

FORRÁSOK

A Községi Iskolai Szolgálat honlapja

<http://www.kozossegi.ofi.hu/Contents/ShowContentByTitle?title=M%C3%B3dszertani%20anyagok>

A nők, mint a változás előmozdítói. In: Nők a rendszerváltásban. UNICEF ICDC Regionális monitoring jelentés (szerk.: Szociális és Családügyi Minisztérium) 1999. 6.

Az egyházügyi törvény módosításának koncepciója, 1.6. pont

http://www.kormany.hu/download/8/07/70000/Egyh%C3%A1z%C3%BCgyi%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20m%C3%B3dos%C3%ADt%C3%A1s_koncepci%C3%B3j_normasz%C3%B6veggel_0918.pdf (2016. 05. 18.)

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság véleménye – A hajléktalanság problémája (saját kezdeményezésű vélemény)

Bizottsági előadók felszólalása a T/4866 sz. törvényjavaslatról, valamint a javaslat bizottsági vitája <http://uj.jogtar.hu/#doc/db/33/id/A1100175.TVA/ts/10000101/> (2016.01.19.)

Az Európai Parlament jelentése a gazdasági és társadalmi kohézió előmozdítása érdekében vállalt önkéntesség szerepéről. 2008. 03. 10. (2007/2149(INI))
<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008-0070+0+DOC+XML+V0//HU> (2016. 04. 24.)

"Childbearing preferences and family size issues in Europe" by M.R. Testa, results of the 2006 Euro Barometer on fertility and ageing

Civil Jövőkép. Átfogó nonprofit jogi reform koncepció. Kérdések és alternatívák (Foltányi Zsuzsa előszavával) Trust Programiroda 2004

Csíky Sándor határozati javaslatának előterjesztése az 1868. június 30-i országgyűlésen. In: Képviselőházi Napló VIII. kötet (szerk.: Greguss Ágost) Athenaeum Nyomda, 1868

Hammurabi törvénykönyve (ford.: Dr. Kmoskó Mihály) Erdélyi Múzeum-egyesület jog- és társadalomtudományi szakosztálya, Kolozsvár 1911

MOL C 53-1845-F 70-P 44 ún. „Felírási” Javaslat Melléklete, 1852 (november 26.) császári pápens

Összefoglaló: Az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról szóló törvényjavaslatról kapcsolatos társadalmi egyeztetés eredményéről, az észrevételekről. 2011. július 11.

Promoting the Role of Voluntary Organizations and Foundations in Europe. COM/97/0241 final. Európai Bizottság, Brüsszel 1997

Ruffy Pál előadása az I. Gyermekvédelmi Kongresszuson a Társadalmi jótékonyág az államigazgatásban címmel. k. n. Kolozsvár, 1906. június 3-4.

Segédlet a közösségi iskolai szolgálat megszervezéséhez. Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest 2012

Sikeres önkéntes programok a gyakorlatban c. kiadványt. Budapest 2005, ÖKA

Széll Kálmán miniszteri ajánlásának részlete a Gyermekvédelmi Szabályzatból

T/4866. sz. törvényjavaslat

Visszatekintő adatok 1.1. A népesség száma és megoszlása vallás és nemek szerint
http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_vallas (2016.05.24.)

Jogforrások

törvények

1867. évi XVII. tc. izraeliták politikai és polgári jogegyenlősítéséről
- 1869:IV. tc. a bírói hatalom gyakorlásáról
- 1871:XXXIII. tc. a királyi ügyészségről
1872. évi XXXVI. tc. a fővárosi törvényhatóság alakításáról és hatásköréről
1876. évi XIV. tc. a közegészségügy rendezéséről
1886. évi XXII. tc. a községekről
1895. évi XVII. tc. az izraelita vallásról
1898. évi XXI. tc. a nyilvános betegápolás költségeinek fedezéséről.
1901. évi VIII. tc. az állami gyermekmenhelyekről
1919. évi III. néptörvényről
1920. évi XXXIV. tc. a vagyonátruházási illetékekről
1922. évi XI. tc. a Trianoni Békeszerződés katonai rendelkezései között foglalt egyes tilalmak és korlátozások végrehajtásáról
- 1938: XVII. tc. az egyesülési szabadsággal elkövetett visszaélések megtorlásáról
1939. évi II. tc. a honvédelemről
1939. évi IV. tc. a zsidók közeleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról
1940. évi VI. tc. a gümőkór és a nemibetegségek elleni védekezésről, valamint a közegészségügyi törvények egyes rendelkezéseinek módosításáról
1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya
1950. évi I. néptörvény
1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről
1990. évi IV. törvény a lelkiismereti- és vallásszabadságról, valamint az egyházakról
1991. évi XXXII. törvény a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetének rendezéséről
1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról
1995. évi CXVII. törvény a személyi jövedelemadóról
1996. évi CXXVI. törvény a személyi jövedelemadó meghatározott részének az adózó rendelkezése szerinti közcélú felhasználásáról

1997. évi LXXX. törvény a társadalombiztosítás ellátásaira és a magánnyugdíjra jogosultakról, valamint e szolgáltatások fedezetéről

1997. évi CXXIV. törvény az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről

1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről

1997. évi Vatikáni Szerződés, ratifikálta az 1999. évi LXX. törvény

2005. évi LXXXVIII. törvény a közérdekű önkéntes tevékenységről

2007. évi CXXVIII. törvény az általános forgalmi adóról

2011. évi C. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

2011. évi CXXVIII. törvény a katasztrófavédelemről

2011. évi CLXXV. törvény az egyesülési jogról, a közhasznú jogállásról, valamint a civil szervezetek működéséről és támogatásáról

2011. évi CLXXXI. törvény a civil szervezetek bírósági nyilvántartásáról és az ezzel összefüggő eljárási szabályokról

2011. évi CXC. törvény a nemzeti köznevelésről

2011. évi CXCI. a közszolgálati tisztviselőkről

2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról

2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2011. évi CCCCXXV. Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Rendeletek, határozatok

1394/1873. BM. rend.

1508/1875. BM. rend.

1191/1888. VKM. rend.

1867. dec.11-i BM.körrendelet

1868. márc. 3-i BM. rend.

1136/1898. BM. körrendelet

2219/1898. BM. rend.

18705/1901. V.a.Sz. rendelet

57.121/1906. VKM. rendelet az izraelita anyahitközségek, fiókhitközségek és imaházi egyesületek alapszabályainak helyesbítése tárgyában

5735/1914. ME. rend.

1442/1916. ME. rend.

33.640/1922. BM. rendelet

181.001/1937. BM. rend.

8110/1939. ME. rend.

10620/1939. ME. rend.

10630/1939. ME. rend.

355.500/1939. BM. rend.

365.500/1939.

8850/1940. ME. rend.

850/1941. ME. rend.

185.000/1943. ME. rend.

10280/1945. ME. rend.

10.280/1946. ME. rend.

3830/1946. ME. rend.

291.684/1946. ME. rend. és a kiegészítése 450.000/1947. ME. rend.

3/1957. (I. 20.) Korm. rendelet az egyesületek feletti felügyelet és ellenőrzés szabályozásáról az egyesületekről szóló 1970:35. tvr. módosításáról és egységes szövegéről szóló 1981: 29. tvr.

350/2011. (XII.30.) Korm. rendelet a civil szervezetek gazdálkodása, az adománygyűjtés és a közhasznúság egyes kérdéseiről

110/2012. (VI.04.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról

20/2012. (VIII.31.) EMMI rendelet a nevelési-oktatási intézmények működéséről és a köznevelési intézmények névhasználatáról.

95/2013. (III.29.) Korm. rendelet egyes szociális tárgyú kormányrendeleteknek a pénzügyi és természetbeni ellátásokkal összefüggő módosításáról

178/2013. (IV. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti Humanitárius Koordinációs Tanácsról

155/1958. V.B. határozat Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tanács

1270/2010. (XII. 8.) kormányhatározat az aktív polgárságot előmozdító önkéntes tevékenységek európai éve 2011 Magyarország Nemzeti Programjáról

1068/2012. kormányhatározat mellékletét képező Nemzeti Önkéntes Stratégia 2011-2020 program

OMMF 8-2/2006-1218 ikt. sz. határozata

AB határozatok

4/1993 (II. 12.) ABH

8/1993. (II. 27.) ABH

970/B/1994. ABH

10/1998. (IV. 08.) AB

291/B/2002. ABH

240/B/2001. ABH

Európai Unió jogszabályok

Európai Unió Alapjogi Chartája

a Tanács ajánlása (2008. nov. 20.) a fiatal önkéntesek európai mobilitásáról 2008/C 319/03

2007 és 2013 közötti időszakra a Cselekvő ifjúság program létrehozásáról szóló
1719/2006/EK határozat

az aktív polgárságot előmozdító önkéntes tevékenységek európai évéről (2011) szóló
2010/37/EK határozat

az egész életen át tartó tanulás terén egy cselekvési program létrehozásáról szóló
1720/2006/EK határozat

a 2007–2013-as időszakra az aktív európai polgárságot támogató Európa a polgárokért c.
program létrehozásáról szóló 1904/2006/EK határozat

Európa demográfiai jövője: kovácsoljunk lehetőséget a kihívásból! c. bizottsági közlemény
(2006. október 12.)

A nemzedékek közötti szolidaritás előmozdításáról szóló bizottsági közlemény (2007. május 10.)

az Unióban az idősödő népesség hatásának kezeléséről (2009. évi jelentés az idősödésről) c.
bizottsági közlemény (2009. április 29.)

az Európai Parlament 2010. december 16-i állásfoglalása az emberi jogok helyzete a világban
c. 2009. évi éves jelentésről és az EU ezzel kapcsolatos politikájáról (2010/2202(INI))

az aktív idősödés és a nemzedékek közti szolidaritás európai évéről (2012) szóló
940/2011/EU határozat

http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/disability_and_old_age/index_hu.htm (2012.11.01.)

<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2007-0573+0+DOC+XML+V0//HU> (20.11.2012.)